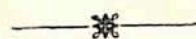

ХАТАНИ

АЗƏРБАЙЧАН ССР
ƏЛМЛƏР АКАДЕМИЯСЫНЫН
НИЗАМИ адына
ƏДƏБИЙЯТ ВƏ ДИЛ ИНСТИТУТУ

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ И ЯЗЫКА
имени НИЗАМИ
АКАДЕМИИ НАУК
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

Азәрбайчан ССР Əлмләр Академиясы
Редаксия-Нəшрийят Шурасынын
гəрары илə чап олунур

АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР

ХАГАНИ ШИРВАНИ

ИЗБРАННЫЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЯ

Издательство Академии наук Азербайджанской ССР
Баку ~ 1956

АЗЕРБАЙЧАН ССР ЭЛМЛƏР АКАДЕМИЯСИ

ХАГАНИ ШИРВАНИ

СЕЧИЛМИШ
ƏСƏРЛƏРИ

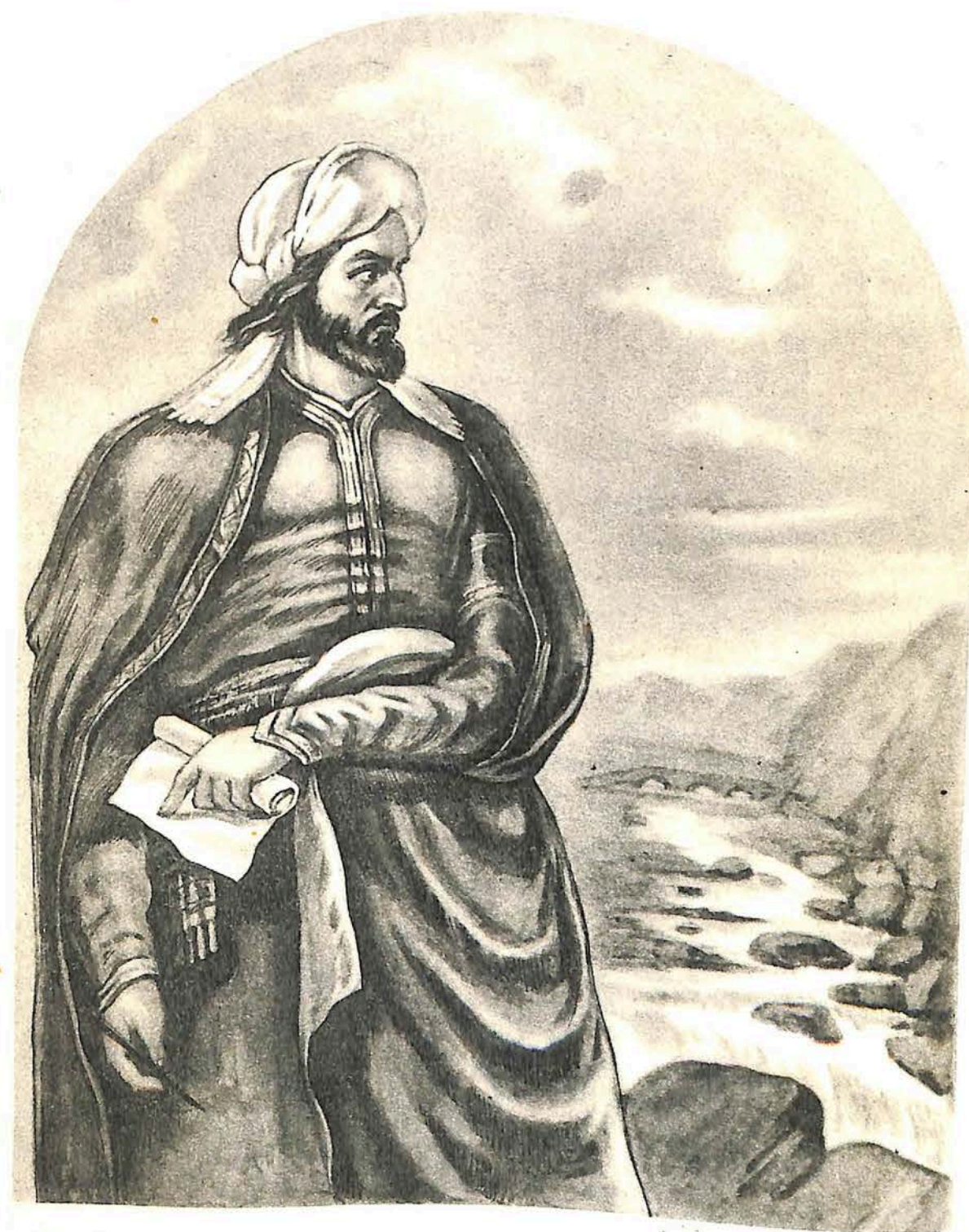
Азербайчан ССР Элмлєр Академиясы Нешрийяты
Баку ~ 1956

Тәртіб әдәни
МӘММӘДАҒА СУЛТАНОВ

Редакторлары
МӘММӘД РАҢИМ
МУБАРИЗ ӘЛИЗАДӘ

Шәрһләр вә лүғәт
ӘКРӘМ ЧӘФӘРИНДИР

Рәссамы
ГӘЗӘНФӘР ХАЛЫГОВ

ХАГАНИ ВӘ ЯРАДЫЧЫЛЫҒЫ

Низами Кәнчәвинин бөйүк мүасири Әфзәләддин Хагани Азәрбайчан әдәбийяты тарихиндә көркәмли ер тутан сәнәткарлардандыр. О, сон дәрәчә зәнкин бир әдәби ирс бурахмыш вә зиддийәтли ярадычылыг йолу кечмишдир.

Хагани Азәрбайчан әдәбийятына илк дәфә халглар достлуғу, вәтәнпәрвәрлик мотивләри кәтирмиш, феодал-руһани көрүшләринә гаршы чыхмыш, бир заман чох һәрарәтлә мәдһ этдийи сарайлара, шаһлара гаршы да мүбаризә апармышдыр. Шаирин зәнкин ирси Яхын Шәрг әдәбийятына гүввәтли тәсир көстәрмишдир; сарай шаирләри әсрләр бою ону тәглид әдиб, она бәнзәр язмага чалышдыглары кими, габагчыл язычылар да Хагани ирсинин мүтәрәгги чәһәтләриндән истифадә этмишләр. Хүсусән Хаганинин үсянкар руһу нәзәр-диггәти даһа чох чәлб әдиб, мүтәрәгги язычылара тәсир көстәрмишдир.

Хагани Азәрбайчан әдәбийятында илк мәснәви мүәллифидир. Онун «Тәһфәтүл-Ирагәйн» адлы әсәри ени вә орижиналдыр.

* * *

Хагани XII әсрдә, Азәрбайчанда феодал зүлмүнүн һөкм сүрдүйү ағыр илләрдә яшайыб яратмышдыр. Бу заман Азәрбайчанын шимал һиссәсиндә һакимийәт сүрән Шир-

ваншаһлар дәвләти чох мөһкәмләнмишди. Һәлә XI әсрдән Күрчүстанла сияси иттифагда олан Ширван дәвләти күндән-күнә шөһрәтләнир, өлкәни харичи ишғалчылардан горумағы бачарырды. Бу әсрләрдә өлкәдә мәһсулдар гүввәләрин кечмишләрә нисбәтән даһа да инкишаф этмәси үчүн әлверили шәраит яранмышды. Азәрбайчанда кәнд тәсәррүфаты чанландығы кими, шөһәрләр дә артмагда вә бөйүмәкдә иди. Шөһәрләрдә тохучулуг, ипәкчилик инкишаф әдир, тичарәт кенишләнирди. Азәрбайчан шөһәрләри Русия илә, Асия өлкәләри, һәтта Авропа илә дә тичарәт әдирди.

Бу заман Хаганинин яшайыб яратдығы Шамаһы шөһәри һәм сияси, һәм дә тичарәт вә сәнәткарлыг мәркәзләриндән иди. Өлкәдә игтисади һаятын белә йүксәлиши мәдәни-маариф ишләринин вә инчәсәнәтин дә инкишафына тәкан верирди. Артыг меһмарлыг, рәссамлыг сүрәтлә инкишаф этмиш, хүсусән әдәбийятын инкишафына кениш зәмин яранмышды.

Һәлә XI әсрдән башлаяраг Азәрбайчанда әдәбийят сарай чәрчивәсиндә инкишаф әдирди. Әмәкчи халгын истәк вә арзуларыны ифадә әдән шиһаһи халг әдәбийятындан фәргли олараг, һаким феодал-руһани көрүшләрини ифадә әдән әдәбийят сарайларда

мәркәзләшмишди. Сарай ше'ринин дили фарс дили иди. Сарайда, әсасән, ше'рин гәсидә нөвүндән истифадә эдилерди. Сарай шаирләри ичәрисиндә һөкмдарлары мүбалиғәли, сүн'и ифадәләрлә тә'рифләмәк, онлары бүтүн чиркин әмәлләрини мүсбәт һадисә кими гәләмә вермәк, ялан, гейри-реал ифадәләрлә ше'ри, сәнәти һәятдан, чәмийәтдән тәчрид әтмәк бир хүсусийәт һалыны алмышды. Сарай ше'ринин бу истигамәти бир чох истә'дадлы сәнәткарлары әсл шеир, сәнәт аләминдән узаглашдырыб, онлары күтләшдирмиш вә мүәййән чәрчивә дахилиндә мәһдудлашмаға мәчбур әтмишди.

XII әсрдә Ширваншаһлар сарайында әдәбийәтын башында Хаганинин гайнатасы вә устады олан Әбүл-үлә Кәнчәви дурурду. Онун тәрбийә әтдийи Фәләки, Хагани, Иззәддин Ширвани кими шаирләр сарай ше'ринин ән көркәмли нүмунәләрини яратмышлар.

Бу әсрдә сарайлардан кәнар, кениш халг күтләләринин әһвал-руһийәсини ифадә әдән көркәмли сәнәткарлар да етишмишдир. Низами Кәнчәви, Мәһсәти ханым өз орижиналлыглары, кениш әһатәли сәнәткарлыглары әтибарилә бүтүн мүасирләриндән фәргләнирдиләр.

Хагани исә сарайда олдуғу мүддәтдә сарай ше'ринин тәләбләринә уйғун гәсидәләрилә шөһрәт газанмышдыса да, онун ярадычылыгындакы әсл мүтәрәгги чәһәтләр шаирин сарайдан үз дөндәрмәси, сарай мүһитини, феодал-руһани көрүшләрини тәнгид әтмәсилә әлағәдар олараг яранмышдыр.

Әфзәләддин Хагани 1120-чи илдә Шамаһы шәһәри яхынлыгында олан Мәһһәм кәндиндә бир сәнәткар аиләсиндә доғулмушдур. Шаирин әсл ады Ибраһимдир. Атасы Әли йохсул һәят кечирән бир дүлкәр, анасы исә сонрадан ислам динини гәбул әтмиш христиан гадын олмушдур.

Ибраһими һәлә кичик яшларындан әмиси

Өмәр Осман оғлу өз һимайәси алтына алыб, онун тәрбийәсилә мәшһур олмушдур. Кафи-йәддин ләғәбилә мәшһур олан Өмәр Осман оғлу дөврүнүн биликли алимләриндән бири иди. Хагани, әсәрләриндә әмисини дәфәләрлә тә'рифләйиб, өз үзәриндә онун бөйүк һаггы олдуғуну миннәтдарлыгга хатырламышдыр.

Әмисинин янында мүкәммәл тәһсил алыб, анасынын васитәсилә христиан мәдәнийәтилә дә таныш олан Ибраһим кәнч яшларындан шеир язмага башламышдыр. Бу заман мәшһур тачик шаири Сәнәнин «Һәдигәтүл-Һәгайиг» адлы поэмасы чох шөһрәт газанмышды. Хагани бу әсәри чох севир вә илк шеирләрини «Һәгайиги» тәхәллүсү илә язырды. Лакин Хаганинин һәяты белә сакит кечә билмәзди. Онун истә'дадыны көрән сарай, шаири һәлә кәнч яшларындан башга истигамәтдә тәрбийә әтмәк үчүн йоллар дүшүнүрдү.

Бу заман Ширван сарайында бир сыра шаирләр яшайырды. Әбүл-үлә Кәнчәви Ширваншаһлар сарайынын ән гүдрәтли вә мәшһур сәнәткары иди. О, Хаганини вә онун кәнчлик йолдашы олан Фәләкени өзү тәрбийә әдиб, сарай шаири кими етишдирмәйә чалышмышды.

Әбүл-үлә Хагани һаггында яздығы бир әсәрдә дейир:

Шакирдим олмага көстәрдин рәғбәт,
Сәнә гызыл вердим, әйләдим һөрмәт.
Сәнни һүнәринә бел бағламышдым,
Сәнни шаирликдә дилни ачдым.
Сәни о хагана өзүм көстәрдим,
Хагани адыны сәнә мән вердим.

Бу мисралардан айдын олур ки, Әбүл-үлә Хаганинин тәрбийәсиндә мүһүм иш көрмүш, шаирә Хагани тәхәллүсүнү дә о вермишдир. Хагани сарайда чох шөһрәт газанмыш, һөрмәти вә шөһрәти кет-кедә артмышдыр.

1149-чу илдә Ширван шаһы Мәнучөһр өлүр, Ширван тахтына онун оғлу II Ахситан әйләнир. Истәр биринчи Мәнучөһрүн, ис-

тәрсә Ахситанын һакимийәт сүрдүйү илк илләрдә Хагани тәнтәнәли мәдһләри, фәхрийәләри вә лирик шеирләрилә һамынын нәзәр-диггәтини чәлб әдирди. Лакин шаирин сарайдакы бу һөрмәти узун мүддәт давам әдә билмир. Истәр һөкмдар, истәрсә дә онун әтрафында олан сарай шаирләри шаирин һәгигәт дейән әсәрләриндә сарая гаршы бөйүк бир истәһза һисс әдирләр.

Ахситанын һакимийәт башына кәлмәси өлкәдә феодал өзбашыналығынын даһа да артмасына сәбәб олур. Халгын ағыр вә изтираблы вәзийәтинин көрән шаир сарайлара вә ону һимайә әдән руһаниләрә, ялтаг сарай шаирләринә гаршы дәрин бир нифрәт бәсләйирсә дә, лакин өз фикирләрини ачыг ифадә әдә билмир.

Хагани сарайда чох чәтин вә ағыр бир һәят кечирир. Онун һәр бир һәрәкәти, сөзү вә язысы деди-годуя сәбәб олур. Шаирдән һөкмдара тез-тез ялан хәбәрләр верирләр. Сарайда душтаг һәяты кечирән шаир, нәһайәт, Мәккә зиярәти бәһанәсилә сәяхәтә ичәзә алыр. Хаганинин «Төһфәтүл-Ирагәйн» әсәриндән айдынлашыр ки, шаир Яхын Шәргин бир чох шөһәрләрини кәзир. О, Әрдәбилә, орадан һәмәдана, Бағдада, сонра Мәккәйә кедир. Мәккәдән Шама, орадан Мосул шөһәринә кәлир, Исфәһанда олур, нәһайәт, Шамаһы шөһәринә гәйыдыр. Шаир олдуғу шөһәрләрин көркәмли адамлары илә, алим вә шаирләрилә көрүшүр; о, Азәрбайчан шөһәрләрини кәзиб, халгын мәишәтилә яхындан таныш олур ки, бүтүн бунлар шаирин дүнякөрүшүндә дәрин изләр бурахыр. О, сәфәри заманы өз фәлсәфи гәсидәси олан «Мәдаин хәрабәләри»ни вә Шамаһыя гәйытдыгдан сонра мәшһур «Төһфәтүл-Ирагәйн» адлы әсәрини языр.

Бу заман шаирин ярадычылыгында үс-янкарлыг мотивләри даһа да гүввәтләнир. Онун инад вә мәғрурлуғу сарайы горхуя салыр. Шаирин сарайда олан дүшмәнләри бу вәзийәтдән истифадә әтмәйә чалышыр-

лар. Хагани Ширвандан гачмаг фикринә дүшүр. Шаир гачаркән, Ахситан ону йолда тутдуруб, һәбсә алыр.

Хагани һәбсдә олдуғу заман сарайлара, шаһлара гаршы даһа кәскин шеирләр языр. О, бир сыра әсәрләриндә чөрәк дәрдилә алчалмаға, ялтаглыг, икнүзлүлүк кими сифәтләри гәбул әтмәйә мәчбур олан сарай шаирләринин фачиәли һәятыны чох мәһарәтлә гәләмә алыр. Онун шаһлара, динә, руһаниләрә, үмүмийәтлә зүлмә гаршы яздығы шеирләринин мүһүм һиссәси һәбсханада язылдығындан, бу әсәрләр әдәбийәт тарихимиздә «Һәбсийә» адланыр.

Хагани һәбсдән хилас олдугдан сонра даһа Ширванда гала билмир. О, доғма шәһәри тәрк әтмәк мәчбурийәтиндә галыр. Шаир гүрбәт өлкәләрдә она йүксәк гиймәт вериләчәйини билдийи һалда, башга өлкәләрә дейил, Чәнуби Азәрбайчана, Тәбризә көчүр. Лакин бурада да шаир хош күн көрә билмир.

Хаганинин һәятынын сон илләри даһа ағыр кечир. О, бир-биринин ардынча оғлуну, гызыны вә арвадыны итирир. Шаирин мәрсийәләри онун нә гәдәр изтираблы һәят кечирдийини айдын көстәрир. Бу мәрсийәләрдә шаир аиләсинин фачиәсинә көз яшлары төкүр.

Хагани ағыр кәдәр вә изтираблар ичәриндә 79 яшында икән Тәбриз шөһәриндә өлүр. Онун өлүмү бүтүн мүасирләри тәрәфиндән кәдәрли мәрсийәләрлә гаршыланыр. Һәтта Низами Кәнчәви дә бу сәнәткарын өлүмү мүнәсибәтилә мәрсийә языр.

Хаганинин көзәл әсәрләри, мәғрурлуғу, дәрин биликли вә һазырчаваб бир адам олмасы Азәрбайчан халгынын хатирәсиндә әсрләр бою яшамышдыр. Халг онун һәятына анд бир сыра мараглы рәвайәтләр дүзәлтмишдир. Бу рәвайәтләрдә бир дүлкәр оғлунун фәрасәт сайәсиндә нечә инкишаф әдиб, сарайлара үстүн кәлмәси, шөһрәтләnmәси

көстәрилер. Оун һазырчаваблыгы, һәлә ушаг икән Мәнучәһрә ағыллы чаваблар вериб, ону сөздә мәғлуб әтмәси ағыздан-ағыза, нәсилдән-нәслә кечәрәк, бизим дөврә гәдәр кәлиб чатмышдыр; мәшһур Азәрбайчан шаири Сабир бу хатирәләри языя көчүрмүшдүр.

Хагани ярым әсрдән артыг ярадычылыгыла мәшһул олмушдур. О, сон дәрәчә мүрәккәб вә зиддийәтли бир ярадычылыг йолу кечиб, Низамидән әввәлки ше'римизин гүввәтли нүмунәләрини яратмышдыр.

Хаганинин языб-яратмаға башладыгы илләрдә Азәрбайчан әдәбийятында һаким мөвгеи сарай әдәбийяты тутурду. Гәтрам Тәбризи вә Әбүл-үлә Кәнчәви кими танымыш сарай шаирләринин әсәрләри чох мәшһур иди. Бу дөврдә әйни заманда тәригәт әдәбийяты да айылыр вә өз тә'сирини көстәрирди. Хагани ярадычылыгынын илк илләриндә тәригәт шаирләринин тә'сири алтына дүшәрәк, гәзәл вә рүбаиләриндә мәһәббәтдән бәһс әдиб, ашиганә шеирләр язса да, сарая кәлдикдән сонра сарай ше'ри ән'әнәләрини мәнимсәйиб, сарай әдәбийятынын ән яхшы нүмунәләрини ярада билмишдир. Хагани гәсидә шәклиндә садәчә мөдһ вә тә'рифләр язмамыш, дөврүн ичтиман-сияси, әлми вә әдәби мәсәләләриндән дә бәһс әтмиш, сарай шаирләринин ярадычылыгына хас олмаян бир вүс'әт вә кенишлийә малик олмушдур.

Хагани шеирләри ичәрисиндә мәһәббәт мөвзуунда язылмыш әсәрләр хусуси ер тутур. Белә әсәрләрдә о, әйни заманда, дөврүн ағыр изтирабларыны, өзүнүн шәхси кәдәр вә әтиразларыны да ифадә әдә билмишдир. Хаганинин лирик шеирләри өз тәсвир васитәләри, ифадә тәрзи вә аһәнкдарлыгы илә нәзәр-диггәти чәлб әдир. Бу әсәрләрдә дөврүн ағыр шәраити мәһәббәт фонунда мәһарәтлә көстәрилә билмишдир.

Шаирин кәнчлик арзулары, онун азад мәһәббәт тәләби, үмүмийәтлә азадлыг мейлләри онун гәзәл вә рүбаиләриндә чох сәмими вә бәдин бир шәкилдә ифадә әдилмишдир. Бу әсәрләр лирик ше'римизин ичкишафына мүййән тә'сир көстәрмишдир. Тәсадүфи дейилдир ки, шаирин бир сыра гәзәлләрини совет композиторлары мусигийә салмышлар.

Хагани өз гәзәлләриндә ваизләри, шейхләри тәнгид әдир, онларын күтбейинлигинә күлүр:

Олду алу дә өйүд вермәйә чандан, ванз!
Яхамы чырдым әлиндән әдиб әфган, ванз!

Яхуд:

Шейхин башы ағарды, онун йохду чарәси,
Истәр юсун, үзүндә һәлә чохду гарәси.

Бу бейтләрлә башланан гәзәлләрдә шаир ваизләрин яланчылыгыны, пул үчүн һәр ше'йә әл атдыгларыны чох мәһарәтлә көстәрир, охучулары онлардан узаглашмаға чағырыр. Шаирин белә әсәрләри бу күн дә өз әһәмийәтини сахламагдадыр.

Хагани ярадычылыгында гәсидә даһа мүнүм ер тутур. О, сарая дахил олдугдан сонра яздыгы мәдһийә, фәхрийә вә мәрсияләри илә мүасирләринин һамысындан фәргләнмишдир. Бу мәдһийәләрдә Ширван һөкмдарлары вә айры-айры сарай әянлары, һабелә онларын өвладлары тә'риф әдилер. Хаганинин бу мәдһийәләри онун ярадычылыгында бир кериләмә иди, чүнки бу гәсидәләрдә шаир һәлә лирик шеирләриндә ифша әтмиш олдуғу феодал вә руһани үсул-идарәсини инди гейри-тәбии вә сүн'и ифадәләрлә тә'рифләйиб, идеализә әдир вә беләликлә өзү өз мүтәрәгги фикирләринин зиддинә чыхырды. Шаирин гәсидәләри чох орижинал гурулмуш олса да, онлар әлми, фәлсәфи фикирләрдән кениш истифадә әдилиб, тәмтәрағлы дил вә үслубла язылмыш олса да, бу әсәрләр идеяча мүртәчә олдуғу кими,

форма әтибарилә дә екиләсәг вә халгдан узаг иди.

Хаганидән бәһс әдән орта әср тәзкирәчиләри вә буржуа шәргшүнаслары шаирин әсасән бу сүн'и дил илә язылмыш заһирән тәмтәрағлы, маһийәтчә мүртәчә олан әсәрләрини һәрарәтлә тә'рифләсәләр дә, онун белә әсәрләри халг ичәрисинә кечә билмир вә тәгдир әдилмирди.

Хаганини бүтүн мүасирләриндән фәргләндирән, ону кениш халг күтләләринә севдирән шаирин сарайдан үз дөндәрдикдән сонра феодал-руһани үсул-идарәси әлейһинә яздыгы, халг әтиразларыны ифадә әтдийн мүтәрәгги әсәрләри олмушдур.

Хаганинин әсл үрәк сөзләри шаирин сарайларла әләгәси кәсилдикдән сонра язмыш олдуғу әсәрләрдә вә «Һәбсийә» адланан шеирләриндә ифадә олунмушдур.

Сәадәтдән көрмүрәм зәманәдә бир әсәр.
Мәнә аман вермәди бу дүняда гәм, кәдәр—

мисралары илә башланан шеирдә шаир тәкчә өз кәдәрини дейил, дөврүн бүтүн габагчыл адамларынын дәрәләрини, шикәйәтләрини гәләмә алмышдыр. Бүтүн арзулары үрәйиндә галан, сарай чәкишмәләринин гурбаны олан шаир әтрафындакы әһримәнләрин зоракылыгына, вар-дөвләт саһибләринин һагсызлыгына, ихтияр саһибләринин инсафсызлыгына гаршы чыхыр. Бу шеирләрдә әтираз мотивләрилә бирликдә кәскин бир ифшачылыг вә тәнгид дә нәзәрә чарпыр.

Барындырыр әсримиз һәр шейдән алчағлары,
Бахын, нечә гызғындыр ялтағларын базары...

Шаир бу бейтлә башланан әсәриндә ялтағ, шәрәфсиз вә намәрд сарай адамларыны ифша әдиб, мүасирләрини мәрд вә мүбариз олмаға чағырыр; о, сарай әянларынын мә'нәви әләмини чәсарәтлә ачыб, онлара күлүр:

Намәрд адамлар олмуш зәманәнин ағасы,
Ялтағларла мәхсусдур һәр бир не'мәтин хасы.
Әй Хагани, дилә кәл, һаггы дүшүн, һагг даныш.
Сәнин бу һагг сөзләрин халга чохдандыр таныш.

Бу әсәрләр ичәрисиндә биз бейнәлмиләлчилик мотивләри тәрәннүм әдилән парчала-ра да тәсадүф әдирик. Хагани шеирләринин бириндә гоншу әрмәни халгына вә бу халгын Хагани әсәрләринә мүсбәт мүнәсибәт бәсләмәсинә мәһәббәтлә янашараг, өз шеирләринин гоншу әрмәниләр тәрәфиндән севилдийини фәрәһлә гәләмә алмышдыр.

Хагани әйни заманда Күрчүстанә, күрчү халгына да мүсбәт мүнәсибәт бәсләмишдир. О, һәтта шеирләриндә күрчү сөзләри ишләтмиш, Тифлис шәһәрини тәрәннүм әтмишдир.

Хаганинин белә шеирләриндә вәтәнпәрвәрлик мотивләри дә әһәмийәтли бир ер тутур. Шаир Ширванын тәбии көзәллийини дәфәләрлә гәләмә алыб, бу көзәл өлкәнин зәнкинликләрини севә-севә тәрәннүм әтмиш, һәмчинин орада зүлм вә һагсызлыгын һәддән ашдыгыны да кәдәрлә сөйләмишдир. Оун әсәрләриндә вәтән мәһәббәти һәр заман дуялур. Шаирин хусусән Шамаһы шәһәриндән гачмаға мәчбур олдуғу заман башга ерә йох, мәһз Тәбризә кетмәси дә тәсадүфи дейилдир. Шаир өз әсәрләриндән бириндә бу мәсәләни айдынлашдыраг языр ки, Ирагда, Иранда мәним башыма табагла гызыл төксәләр дә, вәтән һәсрәти гәлбими дидәр, күнүм хош кечмәз. О, Шамаһыдан Тәбризә кетмәсини ашағыдакы мисраларла ифадә әдир:

Сиз мәнә һәяты әтдиниз әтә,
Сән мәнә анасан, Тәбриз дә ата.

Хагани ярадычылыгында «Мәдаин хәрабәләри» вә «Төһфәтүл-Ирагәйн» әсәрләри мүнүм ер тутур. «Мәдаин хәрабәләри»ндә Сасаниләрин мәркәзи олан гәдим Мәдаин шәһәринин XII әсрдәки вәзийәтини гәләмә алан шаир, бу шәһәрин кечмиш эзәмәт вә дәбдәбәсиндән данышыб, охучулары бу хәрабәләрдән ибрәт алмаға чағырыр. О көстәрир ки, вахтилә бүтүн дүнянын таныдыгы, бир чох һөкмдарларын сәчдә әтдийн Сасани гәсри инди хәрабәзәра дөnmүшдүр. Бир за-

манлар дунянын мухталиф ерлеринден гонаглар габул эдиб, мухталиф олкелер узеринде хокмранлыг эден бу сарай инди байгушлар ятагы олмуш, виранейе чеврилмишдир.

Хагани хамин эсэрде Сасанилерин деб-дебасинден бейс этдийи кими, Сасани шахларыны идеализе эдерек, онлары адалетли ве эземетли кестермейе де чалышыр. О, Сасанилер сулалесинин хакимийет сурдуйу иллери идеализе этдийи кими, онларын нуфузуну ве бейнелхалг везийетде тутдуглары мевгеи де шиширдир. Шаир «Хосров ве Ширин» ахвалатыны хатырладараг, охучуну дусунмейе, бу хадиселерден ибрет алмага чагырыр.

Шаир поэмада, асасен, адалетсиз муасирлерине оз агителеринден хабар вермек истейир. О кестерир ки, адалетли хокмдарларын сарайлары белэ везийетде дусурсе, онда адалетсиз хокмдарларын неч нишанелери де галмаячагдыр.

«Медан херабелери» эсери чох бедии ве тасирли язылмышдыр. Мехз буна кередир ки, хамин эсере ингилабчы Иран шаири Лахути ве Эшги назирелер язымыш, Хаганинин бедии хусусийетлеринден, хетта ше-ринин форма ве ифадэ хусусийетлеринден де бачарыгла истифадэ этмишлер.

Хаганинин «Тохфотул-Ирагейн» адлы месневиси 1156-чы илде язылмышдыр. Бу эсерин язылмасы Азербайжан эдебийяты тарихинде илк месневи олмаг этибарилэ де ени ве ахамийетли бир хадисе иди.

Умумийетле, Хагани доврун междуд жанрларындан узаглаша билмемишсе де, онун эсерлеринде хадисе тасвири, реал хаят сахнелерини гелеме алмаг мейли гувветли олмушдур. Хаганинин эсерлерини башгаларындан фергландирен мухум чохетлерден бири де бу мейлдир. Хаганинин халг мисалларындан истифадэ эдиб яздыгы бир тамсил бу мейлин не гедер гувветли олдугуну айдылашдырыр.

Кор эчем кезал бир Куфа гызылла
Отуруб эшгден эдирди сехбет.
Дедим хаман кора: алданма гыза.
О сенин пулуна салмыш мехаббет.
Бир эшшак еринде сен галма эсла.
Галсан бу месали унутма неч вэгт:
Эшшайе дедилер буюр, тоя кал.
Эшшак гелгелайе кулду, нехайет,
Деди: мен билмирэм не рэгс этмейи.
Не де чалгычы ток тапмады шохрет;
Хамбаллыг этмейе чагырылйрам,
Су, одун дашымаг лазымдыр элбет.

Онун, хусусен, гитэ ве айры-айры парчаларда тамсиллере мурачиет этмеси, гелеме алдыгы хадиселери хаятла багламаг чохди шаирин дар ве междуд гезал, гесинде жанрынын талеллерине сыгмадыгыны айдын кестерир. Тасадуфи дейилдир ки, о, эн бейук эсерини месневи шеклинде язымышдыр.

«Тохфотул-Ирагейн» эсери вахид сужетли бир поэма дейилдир. Бурада шаирин кездийи шохерлерин тасвири, тасадуф этдийи айры-айры адамларла мусахибе, шаирин оз атасы, анасы, достлары ве дусменлери хагындакы мулахизелери, оз везийетинден шикайетлери, тез-тез кунеше хитабен дердлерини саймасы, сяхет хатирелери уйгун бир шекилде верилмишдир. Хусусен, шаирин Ширваншахла оз арасында олан наразылыгы аллегорик шекилде гелеме алмасы, озунун Хызрла мусахибесини тасвир этмеси эсерин текче сяхет хатирелериле междудлашмайыб, шаирин Ширвандакы хаяты иле де сахлешдийини айдын кестерир.

Лакин бутун бунлара бахмаяраг, шаир мухталиф приюмлардан истифадэ эдерек, оз фачиали хаятыны гелеме алдыгы кими, бутун шикайетлерини, этиразларыны, феодал-рухани гурулуша гаршы манфи мунасибетини ифадэ этмейе де имкан тапа билмишдир.

О, хамин эсэрде Чамаледдин Мевсили иле керушуну тасвир эдеркен оз воганинин везийетини чох айдын бир дил иле тасвир эдир:

Дедим: гарышыгылыг олду оралар,
Не бир парча чорек, не рахатлыг вар.

Фусункар олса де тавиети чох,
Лакин агыр кечир везийети чох.

Онун нер янындан чайлар ахса де,
Зулм иле синсен яхылыр ода.

Феллейин элинде о кезал ерлер
Чохеннеме денуб инди сарасер.

Орада гохетлик дидирди мени...

Бу ве бунун кими сатрлерде шаир Ширванын XII эсрдеки агыр хаятыны, халг кутелелеринин, йохсулларын бир парча чорейе мехтач галдыгларыны акс этдирир. О, довлет адамларынын, варлыларын зулмуну нифретле хатырлайыр, халгын агыр маншетине урекден ачийыр.

Хаганинин эсерлеринде фелсефейе, юнан меданийетине гаршы муейен деречде манфи мунасибет незери чолб эдир. Бу мунасибет юнан фелсефесине мунасибетинден чох, шаирин оз элейхдарларына, хусусен Эбул-ула Кенчевийе гаршы мубаризесинден ирели келир. Шаир шахын терефини сахлаян Эбул-улая гаршы сон дерече сарт рефтар этмекле берабер онун эсерлериндеки му-терегги мейллере гаршы де чыхмышдыр ки, бу мубаризеде Хаганинин междудлугу ве керушлеринин мурточе чохетлери даха айдын шекилде незере чарпыр. Онун юнан фелсефесини инкар этмеси, Гур'ана, дине ачыг незерле бахан муасирлерини кескин тэнгиле чалышмасы шаирин ярадычылыгындакы междудлугун негитесидир.

Бу чохетден Хагани ярадычылыгы Низами ярадычылыгындан сон дерече кериде галыр. Низами Кенчеви оз эсерлеринде хамеше юнан меданийетини, элми, фелсефени тавлиф ве тегдир этдийи халда, Хагани дини керушлери фелсефи керушлере гаршы гоюр, оз эсерлеринде юнан фелсефесини тавлиф эден Эбу-Эли Синадан бейс эден муасирлерини тэнгид эдир.

Хагани сарайдан уз дендердикден сонра озунун сарай хаятына гаршы сон дерече

манфи мунасибет сахлейиб, омрунун эзиз култерини сарайда кечирмесине, залым, ада-летсиз ве рехмсиз хокмдарлары, сарай аян-ларыны яландан терифледийине пешман олур. О, бир парча чорек хатирине ялан эсерлер язмага мехбур олан пешкар сарай шаирлеринин фачиесини гелеме алараг, оз пешманчылыгыны ифадэ этдийи сатрлерде гедирбилмез, нанкор шахлара гаршы нифрет ве кин сахлешдыр.

Хаганинин сарай гаршы гезеб ве нифрети о деречейе чатмышды ки, о хетта озунун тэхаллусунден белэ нифрет эдирди. Бу нифрет онун «Чорек» редакфи ше-ринде оз ифадесини айдын шекилде тапмышдыр.

Хагани феодал дунясына гаршы нифретини ифадэ эдеркен шахларын, хокмдарларын садече рехмсизлийини, адалетсизлийини кестермекле кифайетленмейерек, бозен усяна де чагырыр; Фирдовсинин «Шахнаме» эсеринде верилен Кавэ суретинден истифадэ эдерек, охучулары зулме гаршы усяна девет эдир:

Агламагдан чаре олмаз, сил кезунун яшыны,
Эй демирчи, ал чекичи, эз Зоххакын башыны.

Хаганинин белэ шеирлери сарайы, хокмдары горхуя салдыгы кими, онун усянкар руху бозен шаири кейлере, дини керушлере ве руханилийе гаршы мубаризейе де кетириб чыхарырды.

Хаганинин эсерлери оз бедии хусусийетлери этибариле сон дерече зэнкиндир. Онун истер мехаббет мевзуунда, истерсе де ичтиман мевзуларда язылмыш шеирлеринде бир терефден халг эдебийятына хас олан образлы ифаделер, дикер терефден китабдан келен элми ве фелсефи бгликлерле алагедар терминлер, эйни заманда тарихтелер чох ишледилер.

Шаирин хусусен дини афсанелерден келен образлы ифаделере тез-тез мурачиет этмеси лексиконуну зэнкинлешдирсе де, она бир мубхемлик, муамма характери де

вермишдир ки, шаирин бир сыра бейтлери кениш изаһ эдилмәдән баша дүшүлмүр. Мәһз буна көрә дә Хаганинин әсәрләрини һәр һансы башга бир дилә тәрчүмә этмәк сон дәрәчә чәтиндир.

Охучуларә тәгдим олуна бу тәрчүмәләрдә дә әйни чәтинлик һисс эдилмишдир. Мүтәрчимләрин чоһу шаирин зәнкин ифадәләрини мувафиг сурәтдә тәрчүмә этмәкдә вә онун форма хусусийәтләрини сахламагда чәтинлик чәкмишләр.

Хагани ше'ринин гүдрәти садәчә оларәг онун мә'насында, ифадә әтмиш олдугу һәр һансы бир фикирдә дейил, о фикри нечә ифадә әтмәсиндәдир. Бу шеирләрдә вәзнин аһәнкдарлығы, форма хусусийәти, гафийәләрин зәнкинлийи, тәшбиһ, истиарә вә метафораларын мүрәккәблийи һамысы бирликдә шаирин сәнәткарлығыла гәләмә алмыш олдугу фикрин охучуя чатмасына хидмәт әдир.

Лакин мүтәрчимләр шаирин шеирләриндәки, бу хусусийәтләри тамамилә сахлая

билмәдикләриндән, онун мүхтәлиф вәзиләрдә язылмыш, мүхтәлиф шәкилләрдә ярадылмыш әсәрләрини бәситләшдирмишләр ки, бу да бә'зи тәрчүмәләрин ше'рийәтчә сөнүк чыхмасына сәбәб олмушдур.

Мүтәрчимләр хусусән гәсидә шәклиндә язылмыш шеирләри мәснәвийә чевирдикләри заман булар өз форма хусусийәтләрини итирдийиндән кейфийәтсиз олмушдур.

Лакин буну бүтүн тәрчүмәләр һаггында демәк олмаз. «Мәданн хәрабәләри»нин тәрчүмәси, «Төһфәтүл-Ирагәйн»дән верилән парчалар вә Ә. Мүбаризин шәкли хусусийәтләри, вәзн вә гафийәләри сахлаяраг әтдийи тәрчүмәләр орижинала даһа яхын олуб, Хагани сәнәткарлығынын мүәййән чәһәтләрини әкс әтдирә билир.

Хаганини али вә орта мәктәб тәләбәләринә вә кениш охучу күтләләринә танытмаг мәгсәдилә Азәрбайчан ССР Элмләр Академиясынын нәшр әтдийи бу китаб илк тәчрүбә олмаг ә'тибарилә әһәмийәтлидир.

Н. Араслы

КИТАБЫН ТӘРТИБИ ҺАГГЫНДА БӘ'ЗИ ГЕЙДЛӘР

XII әсрин көркәмли Азәрбайчан шаирләриндән бири дә Әфзәләддин Хагани Ширванидир. Хагани мәшһур вә исте'дадлы шаирдир. Онун йүксәк сәнәткарлығы бүтүн тәдгигатчылары тәрәфиндән тәсдиг эдилмишдир.

Бу гүдрәтли шаирин бизә гәдәр кәлиб чатан әсәрләри (гәсидә, гәзәл, тәркиббәнд, тәрчибәнд, гит'ә вә рүбаиләри) 22.000 бейтә чатыр. Онун, Азәрбайчан әдәбийяты тарихиндә илк мәснәви вә илк мәнзум сәһәтнамә һесаб эдилән мәшһур „Төһфәтүл-Ирагәйн“ әсәри дә даһил эдиләрсә, инди Хаганинин әлиминдә 25.000 бейтдән артыг әдәби ирси мөвчуддур. Бә'зи мәнбәләрдә шаирин „Хәтмүл-гәраиб“ адлы бир әсәриндән дә бәһс олунур ки, бу әсәр һәләлик бизә мә'лум дейилдир¹.

Хаганинин охучуларә тәгдим әтдийимиз һәмин „Сечилмиш әсәрләри“ үмүмийәтлә 4.500 бейтдән ибарәт олуб, шаирин үмүми әдәби ирсинин тәгрибән $\frac{1}{6}$ һиссәсини тәшкил әдир.

¹ Хаганинин әсәрләрини нәшр әдәнләр вә онун „Диван“ынын үзүнү көчүрән катибләр бә'зән шаирин айры-айры әсәрләринә (хусусән гәсидәләринә) мүхтәлиф адлар вермишләр. Зәннимизчә, „Хәтмүл-гәраиб“ ады да инди әлиминдә мөвчуд олан гәсидәләрдән биринә киминсә тәрәфиндән верилмиш аддыр.

Мүгәддимәдә шаирин һәят вә ярадычылығына аид гыса мә'лумат верилир. Китаба даһил эдилмиш олан әсәрләр ашағыдакы һиссәләрә бөлүнмүшдүр:

1. Төһфәтүл-Ирагәйн — поэмадан парчалар;

2. Фәхрийә—шаирин өз исте'дадыны, ләягәт вә шәхсийәтини тә'рифләдийи шеирләр;

3. Мәдһийә—шаирин һөкмдарлары вә көркәмли шәхсийәтләри тә'рифләдийи шеирләр;

4. Һәбсийә—шаирин һәбсдә икән яздығы шеирләр;

5. Зәманәдән вә зәманә әһлиндән шикайәтләр;

6. Мәрсийәләр—яхын адамлары вә көркәмли шәхсләрин вәфаты мүнәсибәтилә яздығы шеирләр;

7. Мүхтәлиф шеирләр—һәм форма, һәм мәзмунча башга һиссәләрә даһил эдилә билмәйән фәлсәфи, тарихи, дидактик шеирләр;

8. Гәзәлләр;

9. Гит'әләр;

10. Рүбаиләр.

Китабын тәртиби заманы шаирин „Диван“ында мүхтәлиф ерләрдә (әлифба сырасы илә) язылмыш шеирләр мәзмунларына

көрә группашдырылараг бир ерә топланылмышдыр. „Төһфәтүл-Ирагейн“ поэмасындан верилән парчалар да белә группашдырылмышдыр; чүнки бу әсәрин әлязмалары көс-тәрир ки, „Төһфәтүл-Ирагейн“ поэмасы сабит гурулуша вә мүййән тәртибә малик дейилдир¹. Әсәрдә сабит сүжет вәһдәти олмадыгындан, катибләр, өз зөвгләринә көрә, онун мүййән парчаларыны истәдик-ләри ердә язмышлар. Буну нәзәрә алараг, „Төһфәтүл-Ирагейн“ поэмасындан һәммин китабчая дахил әдилмиш парчалар да мез-мун әлагәләринә көрә дүзүлмүшдүр. Бу китабда „Төһфәтүл-Ирагейн“ поэмасындан верилән парчалар онун тәгрибән $\frac{1}{3}$ -ини тәшкил әдир.

Һәммин әсәрин тәртибилә әлагәдар ола-раг ашағыдакы мәсәләләр һаггында да оху-чулара мәлүмат вермәйи лазым билирик:

1. Хагани бүтүн шеирләрини сәрлөвһә-сиз язмышдыр. Лакин шаирин „Диван“ынын үзүнү көчүрән катибләр вә я онун әсәр-ләрини чап әдән наширләр бә’зи шеирләрә (хүсусилә бөйүк һәчмли гәсидәләрә) мез-мунуна көрә мүхтәлиф адлар вермишләр. Һәммин китабчая дахил әдилән парчаларда да ери кәлдикчә нәзәрә чарпан сәрлөвһә-ләр әслинә (чап нәшринә вә я әлязмасына) мүтабиг олараг сахланмышдыр. Сәрлөвһә-сиз шеирләр садәчә олараг сыра нөмрә-силә дүзүлмүшдүр.

2. Хагани шәрг әдәбийяты тарихиндә чәтин алашылан вә дәрин мә’налар, йүк-сәк бәдии тәрзләр ярадан бир шаир кими шөһрәт газанмышдыр. Буна көрә дә тарих бою классик шаирләримиз ичәрисиндә ән чох Хаганинин шеирләринә шәрһләр языл-мыш, айры-айры алимләр онун бу вә я дикәр әсәрини мүхтәлиф шәкилдә изаһ этмишләр. Буна көрә дә һәммин китабчая дахил әди-лән шеирләрин чәтин алашылан бә’зи мисра вә бейтләринә китабын сонунда

шәрһләр верилмиш, мәтндә исә һәммин бейтләрин үзәринә улдуз (*) ишарәси гоюлмушдур. Шәрһләрин илк сәһифә-ләриндә изаһ олунмуш бир ифадә, сонра башга бир шеирдә тәкрап әдилдикдә, о, енидән изаһ әдилмәмиш вә ялныз илк шәрһин сәһифәси көстәрилмишдир. Та-рихи шәхсийәтләр һаггында мәлүмат да бейтләрин шәрһилә бирликдә верил-дийиндән, онлар һаггында айрыча изаһат язылмамышдыр.

3. Шеирләрин тәрчүмәси заманы, бир чох һалларда, шаирин бәдии хүсусийәт-ләри вә ше’рин формасы мүһафизә әдил-мишдир ки, бу да, истәр-истәмәз, тәрчү-мәдә бә’зи әрәб вә фарс сөзләринин иш-ләдилмәсинә сәбәб олмушдур. Мүасир ди-лимиздә тәсадүф әдилмәйән вә я чох аз иш-ләнән белә сөзләрә китабын сонунда лүгәт верилмишдир. Шәрһ әдилмиш бейтләрдә изаһы верилмиш әрәб вә фарс сөзләри исә тәкрапән лүгәтә салынмамышдыр. Мүййән бейтләрдә тәсадүф әдилән чох-мә’налы сөзләрин (омонимләрин) һансы мә’нада ишләдилдийи һаман сәһифәнин алтында верилән чыхышда көстәрилмишдир.

4. Бу китаб Хаганинин „Сечилмиш әсәр-ләри“ адландыгы үчүн шаирин бә’зи һәддән артыг узун гәсидәләри вә я екнәсәг су-рәтдә узадылмыш тә’риф вә ибарәләри мә’на хәләл кәтирилмәдән ихтисар әдил-мишдир. Белә һалларда ше’рин ихтисар әдилмиш һәммин ерләри китабда нисбәтән аралы бурахылмыш вә я ора нөгтәләр гоюлмушдур.

5. Тәдгигат ишинин асанлашдырыл-масы үчүн, китаба дахил әдилмиш шеир-ләрин бир гисми мезмунуна, дикәр гисми исә формасына көрә группашдырылмыш-дыр.

Әсәрин сәтри тәрчүмәсиндә, әсасән, Рәһим Султанов, Пәһли Аббас Ма-кулу вә Дарабади Гулам йолдашлар иш-тирак этмишләр.

М. С. Султанов

¹ Бу әсәрин әлми-тәнгиди мәтнинин ярадылыб бүтүнлүклә чап әдилмәси вәчибдир.

ФӘХРИЙИӘ

Сәнәткарлыг нәдир? билмәк истәсән,
Қал мәндән сән онун сиррини өйрән.

Камал маясында бир зәррә идим,
Күнәш мәгамына инди йүксәлдим.

Инди сөз күнәши аләмдә мәнәм,
Шаирләрдән үч гат учадыр рүтбәм.

Ай кими дөврәмдә кәзирләр онлар,
Илһам маясыны мәндән алырлар*.

Мәнсиз бир һечдирләр, парласалар да,
Ардымча сүрүнәр онлар дүняда.

Кечә солғун ишыг сачса да гәмәр,
Күнәш доған кими о тамам сөнәр.

ДУШМЭНЛЭРИ ТЭНГИД

Мэнэ азаб верир бир нечэ эшшэк,
Онларын элиндэн дад чэкир фэлэк*.

Һәр заман о мурдар ушағы мурдар
Сөзүмдән көзәллик оғурлайырлар;

Чиркин сөзләринә гатырлар ону,
Шеир базарында сатырлар ону.

Чәфәнк сөзләрини охуян кими,
Чошурам гәзәбдән бир үмман кими.

Бир девдир һәрәси, чох һейбәтлидир,
Чиркин девләр кими йүз сифәтлидир.

Од, алов пүскүрүр онлар һәмишә,
Фәрсизләр ярамаз әсла бир ишә.

Бу узунгулаглар һәр янда инди,
Дин сатыб дейирләр: мейдан бизимди.

Һәр заман «Әләмут» дейиб дурурлар,
Һейиф, «әләмут»дан узагдыр онлар*.

Сөзүмү динләмәк, ганмаг кәрәкдир.
«Әләмут» сөзү дә «өлүм» демәкдир.

Чүмләсиз тәк «әлиф»—гошунсуз әскәр
Нә әдәр? Тәк әлдән сәс чыхар мәкәр?*

Һейиф, һәр алчағын дадына етдим,
«Нун» кими, «дал» кими әйилди гәддим*.

Онлар ә'тибарда Куфә әһлидир,
Бағдад әһли кими һаҗадиллидир*.

Онлар көзү гырыг ийнәйә бәнзәр,
Башсыз бәдәнләри даим лүт кәзәр.

Нә заман гырымса көзү ийнәнин,
Бир ишә ярамаз, атылар йәгин.

Әбләһ адамларын нә фәйдасы вар?
Анчаг дағытмагчүн яранмыш онлар.

Ишләри баш тутмаз о алчагларын,
Лакин пейсәрләри олур чох галын.

Мәнимсә, дүния кәләндән бәри,
Нур сачыр тачымын дәндәнәләри;

Лакин бу сәясәт хадимләринин
Чүрүк дәндәнәси гохур гаң, ирин.

Әлә ки көрүрләр яғлы тикәми,
Тез ағыз ачырлар бир чыраг кими.

Гамышын дибиндән хылт ичә-ичә,
Эндирмәк истәрләр сә'йими һечә.

Әввәл гарәт әдиб барлы бағымы,
Сонра сөндүрүрләр бағ чырағымы.

Дөшүрүб сүфрәмин төкүнтүсүндән,
Эвами гарәтә башларлар һәмән.

Камалым чаханда шимшәкләр кими,
Гуйруг булаярлар көпәкләр кими.

Фәнидә гәрибәм—демәк, тәкәм, тәк!
Гәриб көрән кими һүрүр һәр көпәк.

Дилими өйрәниб тез дил ачынча,
Сөйүш яғдырырлар мәним далымча.

Күнәш сайәсиндә галхан думанлар
Күнәши өртмәкчүн бир пәрдә олар.

Онлары йүксәлдән бир мәләкәм мән,
Мэнә диш гычайыр онлар гәзәбдән.

Һәр ким бу кирдаба дүшәрсә әкәр
Башы күнәш кими бәлалар чәкәр.

Онлар өзләрини мәнә тутса тай,
Йәгин ки, оларлар чаһанда рүсвай.

Арифләр таныйыр сахта сөзләри,
Сечәрләр самандан мишки, әнбәри.

Көйдө сүзөн айы һәр ариф инсан
Сечәр яйлыг үстә чәкилмиш айдан;

Чунки о ай даим һәрәкәтдәдир,
Амма бу ай солгун вәзийәтдәдир.

Биринин күнәшлә әлагәси вар,
Дикәри чивәдән рәнк алыб парлар.

КҮНӘШӘ ХИТАБ ВӘ ГЫЗЫЛЫ МӘЗӘММӘТ

Ушаға хош кәләр гырмызы, сары.
Киши чуммаз лә'лә, гызыла сары.

Күл-чичәк охшайыр гызыла, лә'лә,
Одур тез солараг, верилир елә.

Пислик затындадыр гызылын әслән,
Күлләри өлүмә одур сөвг әдән.

Һәр ким гызыл йығыб төксә кисәйә
Кисә тәк боғазы кечәр илмәйә.

Кимин гызылдадыр күчү, йәгин бил,
О, гулдур, гызылын саһибн дейил.

Бир мөһнәт одудур чана симү зәр,
Дүз олар гызыла дейилсә «азәр»*.

Зәрдүштүн адынын әввәлидир «зәр»,
Зәрә архаланыр атәшпәрәстләр*.

Зәр нәдир? Сөнмүш бир атәшдир анчаг,
Она мән дейәрдим: бир өлү торпаг.

Үрәк чешмәсинин тугулмуш көзү
Белә сөнмүш одла ачылмаз, дүзү.

Тамаһ дәмириндән кейинсән палтар
Гызыл о палтара мигнатис олар*.

Бу дәмир кейими чыхарсан әкәр,
Гызыл мигнатиси сәндән әл чәкәр.

Гызыл һәм оғрудур, һәм дә күлбәдән;
Үз дөндәр бу кими икиүзлүдән.

О бүт көрүнсө да мүгөддөс пәри,
Сындырмаг лазымдыр элө бүтләри.

Гызыла Хагани салынча нәзәр
Деди: бүтпәрәстдир гызылпәрәстләр.

О, бүт сындырмағы өйрәниб чохдан,
Атәшпәрәстлийин гачмыш одундан*.

Алтыбашлы дүня арзулар инсан,
О бир еддибашлы иландыр, инан*.

Гызыл кимин салыб көзләриндә ер,
О даһа айная баха билмәйир.

Сән эй көвһәрләрә көзәл рәнк верән,
Һәр шейә бир сурәт, бир аһәнк верән,

Дүняда һәр кәсә әзиз, меһрибан,
Һамыя дайә тәк бир нәзәр салан

Күнәш! Сән һәр шейә нүфуз әдирсән,
Чох бөйүк, чох уча олсан да, бә'зән

Әнирсән үстүндә гара торпағын,
Аяғы алтына һәр бир алчағын.

Эй кимсәдән ишыг әсиркәмәйән,
Мәнә әсиркәдин ону бәс нәдән?

Достдан үз чевирмәк доста нә лайиг?
Бу сифәт көрүнмүш дүшмәнә лайиг.

Ширван шәфәгинә гәрг олуб тамам,
Бәс нийә мән белә гаранлыгдаям?

Дәрими ачмаға бир һәмнәфәс йох,
Хош сөһбәт әтмәйә яхын бир кәс йох;

Мөһнәтлә, синәси дағлы галмышам,
Кимсәсиз, аяғы бағлы галмышам.

Парс оду пүскүрүр додагларымдан,
Һинд хәнчәри әдиб гәлбими шан-шан*.

Гапы һалгасы тәк асылыям мән;
Сызларам һәр етән намәрд әлиндән.

Кәрәксиз даш кими, башсыз, аягсыз
Гаранлыг бучагда галмышам ялгыз.

Башыма бир чәкич зәрбәси дәйди,
«Әлиф» гамәtimi «мим» кими әйди*.

Бу гоча дүнянын устадысан сән,
Халгын гапысында һәмишәликсән.

Мән гапы һалгасы олмушам, дейә
Аһым һалга-һалга йүксәлир көйә.

Элө ки, бу аһлар синәмдән ахыр,
Мәним боғазымы яндырыб яхыр.

Мөһтәшәм байрағын йүксәлән заман
Мин дүйүн ачырсан. Нә олар, бир ан

Мәним дә көзүмүн пәнчәрәсиндән
Бахасан бир анлыг үрәйимә сән...

Чохдур пәнчәрәси күнә баханлар;
Һәр һалда мәним дә бир пәнчәрәм вар.

Онун гапысына сән нур сәпирсән
Ки, кәлир рузиси дал пәнчәрәдән.

Нәркиз кор олса да, шух бахышы вар,
Башсыздыр, лакин о гызыл тач гояр.

Элө адамлара үзүк верирсән
Ки, ону торпаға атырлар һәмән...

Дибиндә бир гызыл олса сүфрәнин,
О сүфрәни ерә чырпмазлар йәгин.

Балыг тәк пуллудур анчаг о инсан
Ки, дохсанында вар мин долу үмман*.

Дөвләт нә гүдрәтин, нә һүнәриндир,
Мәнсәб дә, сәрвәт дә накәсләриндир.

Фәләйин затында галмамыш нишан
Икидлик, сәдагәт вә адамлыгдан.

Фәләйин дөвраны дәйишмир артыг,
Күнәш дә анлайыр өкей-доғмалыг.

Йох, бу дедикләрим сөзләр әбәсдир,
Бунлар кәлиб кечән ани һәвәсдир...

Мән кимәм, гой дейим бир аз өзүмдән,
Нәслимдән гой хәбәр верим сизә мән.

БАБАСЫ ҲАГГЫНДА

Сәнәтче тохучу олмушдур бабам,
Мән дә яваш-яваш сөз тохуюрам.

Кечәләр сәмая бахылса әкәр
Памбыг тарласы тәк көрүнәр көйләр.

О памбыгдан олар иплийим мәним,
Бир сәнәт эвидир руһум, бәдәним.

Чан эвимдә эзәл шакирди дурар,
Иплик әйирәрәк, арғачлар гуар*.

Вәта, Адәм, Хызр вә Муса үчүн
Мә'на нахышлары вурурам һәр күн*.

Әкәр истәсәләр ләббадә, дәстар,
Руһдан тохуяраг веррәм ядикар.

Истәсәм диндән дә бир палтар тикмәк,
Тикәрәм, шүбһәсиз, ону «Ясин» тәк*.

Фәләкдә парлайыб өтән йолчулар
Тикирләрсә әкәр бәзәкли палтар,

Тәфәккүр одундан, илһам суюндан
Мән дә тохуюрам нахышлы дастан.

Бир мө'чүз көстәриб мә'налы сөздән,
Судан, оддан палтар тохуюрам мән*.

Лайигдир, көйдәки үч бачы алсын
Ше'рими, ләчәк тәк башына салсын*.

Инчәлик яратмаг истәйән заман,
Сәнәтин э'чазкар карханасындан

Мәләкләр башына мән гоярам тач,
Әйләрәм Исанын дәрдинә әлач.

Өзүм тор гуарам ипәкгурду тәк,
Һөрүмчәк кимийәм даима ишләк.

Анчаг онун кими ал ган ичмәрәм,
Барама гурду тәк һалал ишләрәм.

Барама гурду сөз тохуса әкәр,
Өзүнү о анчаг мәнә бәнзәдәр.

Һөрүмчәк тохуяр нахышлы палтар,
Лакин бир учундан ону тез йыртар.

Барама гурдуса әдиб гәнаәт,
Заһид тәк эвиндә яшайр раһәт.

Барама гурдуям, һөрүмчәк дейил,
Мән һалал бир һәят кечирирәм, бил!

Көзәл кәлин кими барама гурду
Пәрдәнин далында кизли отурду.

Һәр кәсин ки, белә көзү, гашы вар.
Пәрдәдә яшамаг она ярашар.

Мәнәм, бах, бу күнүн әзиз инсаны.
Мәнәм сөз тохуян шаир Хагани;

Бир кушә ичиндә ярадыб һикмәт,
Әдирәм бир нечә суфийлә сөһбәт.

Хасларын мәчлиси бәзәнсин, дейә
Сөздән фәрш тохуюб, этдим һәдийя...

АТАСЫ НЭЧЧАР ЭЛИ ҺАГГЫНДА

Атам нәччар иди, дәрс алыб ондан
Олдум зәманәдә уstad сөзйонан;

Сөзүн матгабилә чалышараг, мән
Каман дүзәлдирәм, гөвси-гүзәһдән.

Ағлымы галдырсам көйләрә әкәр
Йүз тайфа гаршымда хидмәт эләйәр.

О ринд ки, рәндәмдән чыхараг яшар,
Дөврүн симасында бир телә охшар.

Муса ағачыдыр ағачым тамам,
Туба будағындан дүзәлиб тахтам*;

Ағлымын даваты о ағачдандыр,
О тахта мәнимчин бир тәхти-чандыр.

Тәб'им бәзәйәрсә бу тахты чох саз,
Гиймәтдә бир көвһәр она тай олмаз.

Нух һаны ки, она верим ядикар
Бу ме'мар тәб'имдән, сәттарә, пәркар*.

Нә гәдәр мәскәним бу хош мәкандыр,
О Шәрван дейилдир, бир хейирвандыр*.

Тәсдиг әтмәсә дә нечә хам киши,
Битди Хаганийлә сөз йонмаг иши.

АТАСЫ НЭЧЧАР ЭЛИНИН ТӘ'РИФИ

Атам, аләм билир, Нәччар Әлидир,
Онун сәхавәти элә бәллидир.

О мәни бөйүдүб, вермишдир чөрәк;
Мәдһ әдәм, вәсф әдәм ону мән кәрәк.

Сәнәтдә Азәрди, сөһбәтдә Иса,
Табут гайыарды о, Хәлиласа*.

Онун гайырдығы табутлар, йәгин,
Гоюлур гәбринә мусәвиләрин.

О да бир Әлийди адда, әһсанда,
Мән исә Гәнбәрдим һазыр фәрманда*.

Азад аиләнин башчысы атам
Севән аиләни мән горуярам.

Кирәрәк гәлбимә о шәфгәтилә,
Көнлүмү охшаяр мәһәббәтилә.

Сәһв әдиб, дадсайдым дүняда әкәр
Чанлары мәһв әдән ачы бир зәһәр,

Сатарды ән әзиз һәр нәйи варды,
О зәһри мәһв әдән дәрман аларды.

О, чан сәрф әдәрди һәр истәйимә,
Әкәр гуш сүдү дә истәсәм, енә

Һансы йолла олса тапарды, инан;
О мәнә чаныны әдәрди гурбан.

Бәсләди, чан гушум пәрваза кәлди,
Онун данәсиндән ейиб йүксәлди.

О бир солтан кими әмр верәркән,
Гуш кими һазырдым гуллуғунда мән.

АНАСЫ ҺАГГЫНДА

Бир ашпаз гызыйды севимли анам,
Одур ки, һәр кәси мән дойдурурам*.

Һикмәт хәзинәси өз мәскәнимдир,
Онунчун, мәчлисдә баш ер мәнимдир.

Дейиләм заһири көзәл бир чинар,
Не'мәт мәтбәхийәм, ичимдә од вар.

Ерийиб мәтбәхә һәр ан кирәркән,
Юярам ораны мин су илә мән.

Газаным долудур, гайнар һәр заман,
Көрмәмиш касамы сынмыш, бир инсан*.

Юяр мәтбәхими адлы-санлылар,
Даима әлләри бал-яғла ойнар*.

Бейин газанымда бишәндә һиссләр
Долар не'мәтилә бүтүн мәчлисләр.

Мәним мәтбәхимдән ий чәкмәк үчүн
Күнәш дә чан атыб, доланыр һәр күн.

Мәним мәтбәхимдән чыхаркән түстү,
Көйләрдә әнбәрә дөнәр әлүстү.

О Мәрийәм сифәтли көзәлләр, начар,
Мәним хөрәйимлә ифтар ачарлар*.

Мәдһдә, һәчвдә тәб'им дәрәдыр,
Заман сүфрәсиндә сөзүм һалвадыр.

Ше'рими бир карван әһли көрчәйин
Она зә'фәранлы аш дейәр, йәгин.

Тәмиз руһдан бишиб ашым һачандыр,
Учалдыр инсаны, о, руһ ачандыр.

Яғлы сөзләримлә долмушдур чаһан,
Мави бир касая охшар асман.

Чохдандыр бу касә кәздирән фәләк
Мәним илһамымдан пай алыр, керчәк*.

Бу вәфасыз аләм һәр сәһәр-ахшам
Мәндән логма алыб, доланыр мүдам.

Мәним тәб'им кениш сүфрә ачаркән,
Онун новданындан аш ахар, бил, сән.

Сөзүмүн шәрбәти бир саф шәрабдыр;
Суфиләр ичәрсә ону, савабдыр.

Хасларын гәлбини сөзләрим ачар;
Һәр бейтим шам кими, яныб нур сачар.

Һәят сүфрәсини бәзәйим, дейә
Мән тәзә емәкләр этдим һәдийә.

Хөрәйим достлара ширин шәкәрдир,
Лакин пахыллара ачы зәһәрдир.

АНАСЫНЫН ТӘРИФИ

Әкәр олмасайды ана зәһмәти,
 Газана билмәздим һеч бу шөһрәти.
 Мә'налар анасы, о гоча гары
 Рабиәдир ки, йох тайы, охшары.
 Рабиә сөйләмәк сәһв олар она,
 О бир Рабиәйди көй гызларына*.
 О, һикмәт эвиндә бир баш һәрәмди,
 Исмәт аләминдә чох мөһтәрәмди.
 Адына Мәрийәм тәк япышмаз бөһтан,
 Зәһрая охшарды верәркән эһсан*.
 Беш күнлүк дүнянын эйшин унутду.
 Мәрийәм тәк беш айлыг бир оруч тутду.
 Нәстури гызыйды мө'бәдиләрдән*;
 О, ислам дининә кәлсә дә, һәмән
 Атәшпәрәстлийә этмишди вәрдиш,
 Әдәрди даима ода пәрәстиш.
 Онунла бу торпаг кәләрди чана,
 О бир Филакусду кәлди чаһана.
 Мясту йолунда әйләшәрди шад,
 Сируни дилини билирди азад*.
 Белә гәт этмишди ағлы, илһамы
 Ки, гәбул әйләсин дини-исламы.
 Бир күн Инчилдән үз дөндәрән заман
 Ону чәзб этмишди өзүнә Гур'ан.

Зүлейха кими, о, бир ханым икән,
 Сонра Юсиф кими гул олду бирдән*.

Һүснә олмушду бир Рум көзәли,
 Ону бәсләмишди Нәччашын әли.

Әзәл бағчасына вермишди үрәк;
 Һуда пәрдәсиндә о бәсләнәрәк,

Гур'аны көрәндә дейиб: «ла илаһ»*,
 Хачдан вә Инчилдән этмишди икраһ.

Хача кәсилдикдә беләчә дүшмән,
 Хач кими, о чарпаз олмушдур һәмән.

Исайә даима мин дуа этди,
 Хәлилин йолилә сидг илә кетди*.

Оягдыр, ятмайыр әсла кечәләр,
 Диндән нәфәс алыр доғаркән сәһәр.

О гәлбин иманы, динилә һаман,
 Пәрвини бир тәсбәһ әдәр асимаһ*.

Суфи тәк паклыгда газанмышды ад,
 Сонсузду ондакы инам, ә'тигад.

Әшгилә яшайыб әбәдийәтин,
 Әзәл мөһрү илә кәсмишди кәбин*.

Яндырмаг истәркән гәлбимдә чыраг
 Гәлбини мум этди, сөзләрини яғ.

Зәфәр чалмаг үчүн, буну да дейим,
 Мәнә сүбһ охундан тикмишди кейим*.

Онун рузисилә хош олар һалым,
 Онун дуасилә күләр игбалым.

Онун һәр сөзүндән алырам гүввәт;
 Гәлбини мум этди, верди нәсиһәт.

Дүшмән тә'нәсилә кәсилсә йолум,
 О зәиф гарыдан күч алар голум.

Онун дуалары олмасайды, аһ!
 Өмрүм пуч оларды, йәгин, бир сабаһ.

Онунла фәхр әдир ширванлыг олан;
 Одур бу торпаға мәни бағлаяһ.

Үвейс тәк онунчүн бурада галдым*,
 Өзүмү мин дәрдә, бәлая салдым.

Онун һаггы чохдур бойнумда, бишәк,
 Бойнумда әмимин һаггы олан тәк.

ЭМИСИ НАГГЫНДА

Мән тәбиб әмимдән алмышам илһам,
Одур, сөз мүлкүнүн бир Бократыям*.

Ағлым пай алмышдыр мин бир дәниздән,
Танышам һәр отла Гаф дағында мән*.

Бил, Авә дағынын Мусасы мәнәм*,
Инди бу әләмин Исасы мәнәм;

Одур ки, мәскәним олмуш асимаң,
Дөрдүнчү көйүмдүр мәним бу Ширван*.

Чәннәтдә нә 'мейвә емишсә Адәм,
Тумуну тәб'имә санчмышдыр мөһкәм*.

О шадлыг кәтирән тумлар учундан
Сөзләрим олмушдур һәр дәрдә дәрман.

Гәлбим һиндистандыр, илһамым Чиндир,
О надир дәрманлар орда бәсләнир*.

Тәзәләсәм нә вахт ширин сөзләри,
Пахыл адамларын чыхар көзләри.

Ким белә бир дәрман һазырласа, бил,
Она чан әвиндә вериләр мәнзил.

Сөзүм ки дәрмандыр һәр хәстә чана,
Таундан бәтәрдир даркөз инсана.

Мән һагг йолчусуна йол көстәрәнәм,
Дүшмәнин чанына гыздырма мәнәм.

Мәним нәфәсимин мө'чүзәсиндән
Йүз мин гыздырмалы сағалар һәмән.

Сөзүмүн шәһдини ичдикчә Ширван
Ҷошур дамарларда гызыл кими ган.

Дәрман гайырмағы санки пейғәмбәр
Әйләмиш әзәлдән мәнә мүйәссәр.

Әлилә яратды көвсәрдән дәрман,
Мән рәфрәф сатырам, ачмышам дүкан*.

О, дәрман верәрди хәстә инсана,
О, Иса кимидир, руһ верәр чана*.

Мәним дүшмәнимә о әдәр лә'нәт,
Белә доста олсун йүз дәфә рәһмәт.

Натамам яранмыш бир нечә чаһил
Белә сөһбәтләрдән олмушдур гафил.

Гарикон кимидир ачы сөзләри,
Ачы түрбәд кими бошдур өзләри*.

Түрбәд тәк бошдурлар хейли замандыр,
Динә, көзәллийә онлар дүшмандыр.

ЭМИСИ ҚАФИЙЭДДИН ӨМӨР
ИБН-ОСМАНЫН ТЭ'РИФИ

Өмөр ибн-Осман сайәсиндә мән
Етимлик дивинин гачдым әлиндән.
Одур, бил, бөйүйүм, йолкөстәрәним,
Тәрбийә верәним—әмимдир мәним.
Сөзү һәндәсә тәк дәгигдир онун,
Шакирди Эрәсту, бир дә Әфлатун.
Һермесә үчбучаг әлмини заман
Онун идракилә өйрәтмиш, инан!*

Әмимдән алмышам зәканы мән пай,
Күнәшдән нур алар торпагла су, ай.
Күнәшдир рәнк верән торпаға, даша,
О, сую галдырар көйә бирбаша.
Күнәш өз ипийлә, долчайла һәмән
Су чәкир фәләйин дәнизләриндән.
Күнәш гызыл әлли нәггаша бәнзәр,
Торпағы дурмадан мин рәнклә бәзәр.
Күнәшин ишығы алтында анчаг
Инчини су верәр, гызылы торпаг,
Көрдү ки, отағы дардыр гәлбимин,
Ачды әмим ора пәнчәрә йүз мин.
О, һәр пәнчәрәнин үстүндә нурдан
Ипләр тохумушдур күнәш тәк һаман.
Әзаб гуюсундан гуртарым, дейә
Этмиш о ипләри мәнә һәдийә.

Әмим сайәсиндә башым олду дик;
О, тәк әдәдим итмишдир минлик.

Мән кичик «дәгигә» мислиндә икән
Бөйүк «дәрәчәйә» чатдырды һәмән*.

Көйүн бүрчләрини кәздириб бир-бир,
Улдузлар ичиндә мәнә верди ер*.

Әввәлчә бирликдән алтмыша атды,
Сонра да алтмышдан отуз яратды;

Ики онбеш этди отузу да һәм,
Онлардан яратды едди гат аләм.

Атам дөзмәйәрәк дәрдә чаһанда,
Сам Залы атан тәк, мәни атанда.

Әмим симүрғ кими учуб кәләрәк,
Ганады алтына алараг, Зал тәк

Галдырды билийин Гафына һәмән;
Бәсләндим онун өз ювасында мән*.

Нечә Мәһәммәдә олду әми яр,
Олду әмим о чүр мәнә пәрәстар*.

О мәни өйрәтди һәр әлмә, фәннә,
Охутду о, «Әләм йәчидкә» мәнә*.

Атам мәнә верди ағыр бир чәза
Ки, ону әрәбләр әдәрди гыза*.

Мән галдым атылмыш ушаг тәк хәстә,
Нәфәси тутулмуш, гәлби шикәстә;

Әмим көрүб буну кәлди һәйчана,
Енидән о мәни кәтирди чана.

Санки олду мәним меһрибан дайәм,
Яралы көнлүмә о гойду мәлһәм.

О, сәккиз беһиштдән әтрафымда шад,
Едди һейкәл гурду о бөйүк уstad*.

Алды кайнатдан едди дәмил мил,
Бир һалга бойнума этди һәмайл*.

Судан вә аловдан чыхыб бой атдым,
Йә'ни едди яша мән кәлиб чатдым,

Бахараг ачылмыш ширин дилимә,
Ағыл лөвһәсини верди әлимә.

Эввалчэ о мәнэ өйрәтди «әбчәд»,
 Мәнэ «Һәгайиги» деди нәһайәт*.
 Мәнэ хәтт өйрәтди һәр сәһәр, ахшам,
 Кәлди архасынча айә вә әһкам.
 О бир мүәллимди, һикмәтди сөзү,
 Дәрсдә хәлифәм дә олмушду өзү;
 Өйрәтди лүтф илә һәр мәсәләни,
 Чатдырды, нәһайәт, «Вәннасә» мәни*.
 Көрдү ки, бәләдәм һәр нишанәйә,
 Апарды бир бөйүк kitabханәйә;
 Көрдүкдә олмушам доғрудан һейран,
 Охутду эввалчә «Хәләгәл-инсан»*;
 Бунларла бәрабәр гойду бир сабаһ
 Гаршыма көзәл бир kitabи-ислаһ;
 Әмр әтди охуюм мән ону тәкрар,
 Та көзүм өнүндә ачылсын әсрар.
 О мәнэ уstadды, мән она шакирд,
 О Ибн-Вәридди, мәнсә Мүбәррид*.
 Мәнэ дил гануну өйрәтди әмим,
 Гоймады сәһв әдәм, олду һәмдәмим.
 Хәялла, ағылла, һисс илә, зийнәт
 Верәрәк тәб'имә, гоймады миннәт.
 О мәнэ шәрһ әтди һәр бир мәфһуму,
 Мән ондан өйрәндим әлми-нүчуму.
 Икичә сүбутла әйләди бир-бир
 Гур'анын о он дөрд сиррини тә'бир*.
 Үч әсас һәрф илә аңлатды мәнә.
 «Беш» нәдир, «дөрд» нәдир, «үч»,
 «ики», «бир» нә*.
 Сонра дөрд kitabа салдыгда нәзәр
 Дөрд халгдан о верди әтрафлы хәбәр*.
 О дөрд сүтун олду данылмаз сәнәд,
 Гур'аны онлара әйләди мәснәд.
 О мәнэ доғру йол көстәриб о дәм
 Деди: «Көр нә сирлә яранмыш аләм!»
 Сиррини өйрәндим ики аләмин,
 Бу ишдә һәмдәрсә олдум Адәмин*.

О мәним дайәмди, мүәллимимди,
 Һәм бөйүк ustadым, һәм дә әмимди.
 Чатыб боя-баша мән шад оlanda,
 Мәктәбдән, дәрсләрдән азад оlanda,
 Бар верән ағач тәк ачдыгда чичәк,
 Һәятым бир баһар фәслинә кирчәк
 Мин тә'сир алараг судан, күнәшдән,
 Рәнкдә су, истидә бир од олдум мән*.
 Сонра дүня бахды талеймә кәм,
 Дөрд, әләм яхамдан япышды мөһкәм;
 Кәсди салхымымы гара орагла
 Гәзавү гәдәрдән дәрс алан Чөвзә*.
 Чох бәлалар көрдүм мән рузикардан,
 Санки баш галдырды бәнөвшә гардан.
 Зәманә бәхтимә языркән рәгәм,
 Ағ лөвһәдә язды: «Нун вәлгәләм»*;
 Бахдыгда бу «нун»а, бу «вәлгәләм»ә
 Бир «Ясин» пиләрдим дөрдә, әләмә*.
 Көрдү сөз мүлкүнүн һакими мәнәм,
 Адыма сөйләди «Һәссани-әчәм»*.
 Гәлбимин аяғы хәзнәйә батды,
 Өмрүмсә ийирми беш илә чатды.
 Билди сөз мүлкүнә мәнәм һөкмран,
 Гаршымда фәрәһдән әмим верди чан.
 Бу фани дүняны күләр тәрк әтди,
 Гардан кәлмишдисә, орая кетди.
 Бир дәфә асгырыб, әйләди рәһләт,
 Мәләкләр охуду она мин рәһмәт.
 Гырх ил бу дүняда о, субай галды,
 Нәһайәт, чәннәтдә бир һури алды.
 Қим белә бир яра оларса мәфтун,
 Һаггы вар субайлыг чәкмәйә онун.
 Айрылыб кетдикдә мәнән о сәрвәр
 Әтрафымы алды азғын дүшмәнләр.
 Интигам алмагчүн фани дүнядан
 Адәм көчүб кетди, яшады шейтан.

ӨЗ ВЭЗИЙИЭТИНДЭН ШИКАЙЭТ

Инди дэ һалымдан гой килейлэним,
Көр нечэ олмушдур эһвалым мөним:

Бәлә дәнизинә дүшдүйүм күндөн
Сәдәф тәк элсизәм, аягсызам мән.

Мирвари тапмагчүн амансыз фәләк
Ярыр, бах, синәми һәр ан сәдәф тәк.

Күмүшәм, әрийиб од ичиндә мән
Чивәйә дөнүрәм гәмләр элиндән.

Заманын көзүндә бир гитә олдум,
Бәхтимин бу чопур үзүйлә солдум.

Бәс о титә нәдир? — Дәрди дөврәнын,
Чопурлуг нәдир? — Бил, шәри Шәрванын.

Олсам да мән дүня көрмүш гара гуш,
Зәманә гол-ганад мөндә гоймамыш.

Дөврүмдә галмады бир нәфәр инсан
Ки, мәнә пахыллыг этмәсин, аман!

Мән ишләк өкүзәм, мейдан исә дар,
Һәр ишдә тутурлар мәни күнаһкар.

Бунунчүн фәләк дә мәни һәр саат
Бир ишләк өкүз тәк гоймайыр раһат.

Һамы зәни әдир ки, бәхтиярам мән,
Мән нәләр чәкмәдим бәхтин элиндән?

Мурада чатмаға варса да имкан,
Тәкчә мән мәһрумам белә имкандан.

Көз яшымын рәнки зәришкә дөндү,
Батан күнәш кими сурәтим сөндү.

Көрдү ки, үрәйим од тутуб янды,
Зәришкин гәлби дә тез аловланды.

Мөним гәлбим сыныг, ишим бағлыса,
Мә'зурам үрәкдәи әкәр ағласам.

Фитил назик олуб, түкәнәрсә яғ,
Титрәйиб сөнмәзми бир анда чыраг?

Мән языг өмрүмдә хош күн көрмәдим,
Новруз да байрамым олмады мөним;

Бир тәгвим илиндә олан кими, бахт
Бир күн артырмады өмрүмә һеч вахт.

Нечә ки, һәр тәгвим битән заманда,
Мәһв олур варлығы, даһа бир ан да

Онунла һеч ердә әдилмәз һесаб;
Тарихчи әйләйәр ондан ичтинаб.

О тәгвим мәһв олар, нечә бир хәял,
Онунла ачылмаз сонра бир дә фал.

О я вәрәг-вәрәг вериләр елә,
Я да ки, мәктәбдән атылар чөлә.

Анд олсун аллаһа, дөврүн элиндән
О көһнә, йыпранмыш тәгвим мәнәм, мән!

Һеч вәфа көрмәдим бир һәмдәимдә,
Көрмәк нә, һеч ону эшитмәдим дә.

Юсиф гардашлардан чәкди мин әзаб,
Мән ондан даһа чох чәкдим изтираб*.

Горхараг дәһшәтли дәррдән, әләмдән,
Бир күнчә атылан даш кимийәм мән.

Бейнимдә дәрдү гәм әлә ер салмыш
Ки, әв ишләрим дә төкүлүб галмыш.

Мән мә'на ярадан тутийәм, әфсус!
Ширван гәфәсиндә олмушам мәһбус.

Гәза эшитмәдән бу фәрядымы
Кәсди димдийими, гол-ганадымы.

Чыхарды сәадәт һиндистанындан.
Әмәл будағымы сындырды, аман!

Мәнә гәнд еринә зәһәр едиртди,
Нәһәнкин ағзындан мәнә су верди.

Мән өлүб гуртаран, тути кими, аһ,
Нәһайәт, өлүмә кәтирдим пәнаһ*.

Зәманә әһлинин әлиндән, артыг
Сусмушам, олсам да көзәл бир натиг.

Мән ишин сонуну билдийим үчүн
Нитгин әйәсини поздум бүсбүтүн.

Мәрийәми төһмәтә тутаркән ол говм,
Охуду о, «фәлән үкәллимәл-йовм»*.

Башымдан горхараг Мәрийәм тәк, мән дә
Дилими ағзымда салмышам бәндә.

Кәсдисә дилими изләт хәнчәри,
Бир аллаһ мәдһиндә хәнчәрди, бәли.

Хәнчәрә охшаса яхшыдыр бир дил,
Сөздә нагис олар, ишиндә камил.

Шамаһы—бу көзәл, бу кениш дияр
Нә үчүн көзүмдә зиндана охшар?

Вәтәним мәнә, аһ, бир зиндан олмуш,
Һәр түкүм чаныма зинданбан олмуш.

Нәинки бир нәфәр нөви-бәшәри,
Һәтта күләйи дә гоймазлар бәри.

Бир аддым атарсам йолда әкәр мән,
Я да, бир аһ чәксәм дәрдли чийәрдән

Дүшмән тез бир дүйүн вуруб о аһа,
Дурмадан апарыб чуғуллаш шаһа.

СӘФӘР ТӘФСИЛАТЫ

Дөврүн әмиринин фәрманийлә мән
Нәһайәт, гуртардым Шәрван бәндиндән...

Сәфәрә чыхараг, дағда, сәһрада
Сүрүдүм өзүмү өзүм пияда.

Шәрван дәнизиндән узаға кетдим,
Арзума чатмагчүн Ираға кетдим;

Гара дәниз галды мәним архамда,
Сәфидруд чайыны кечдим бир анда;

Күһистана чатыб көрдүм, нәһайәт,
Сәккиз көзәл бағ тәк едди вилайәт;

Торпағы Исая тутия верәр,
Дашлары Мусая кимия верәр.

Орада һәр илин дөрд баһары вар,
Ики байрам көрүр күндә о дияр.

Онун һәр тәрәфи бир күлүстандыр,
Нәзәри чәлб әдән бағдыр, бостандыр.

Бир вахт гаршы дуруб Хузистана о,
Ики зәрбә вуруб Һиндистана о.

Торпағы чәмәндир онун баһар, ғыш,
Чайларын үстүндән көрпү салынмыш...

Һейиф, белә көзәл, чәннәт кими ер
Чәһәннәм әһлинин әлләриндәдир.

Дурар вәһши кими пусгуда онлар,
Күндүз ятыб, кечә ова чыхарлар.

Гулдурлугдан башга мэгсэдлэри йох,
Инсанлыга азча һөрмөтлэри йох;

Йолун кәнарына чыхыб сәһәрләр,
Куя гонаглары гәбул эдәрләр;

Лакин о һийләкәр түлкүләр һәр ан
Пусгуда дурараг, күдүрләр карван.

Әввәл йол көстәриб карвана онлар,
Сонра да йолуну кәсиб, союрлар.

Үздән күлсәләр дә, дишлэри ганлы,
Зөһһак ағызлыдыр, әждаһа камлы*.

Од үстүндә бишмиш бир юурта тәк
Бәркдир онлардакы дуйғусуз үрәк.

Онлар бир һейвандыр, инсан дейил, йох,
Туфанлы дәниз тәк гәзәблидир чох.

Онлар нә диндирәр, нә дә ки, динәр,
Нә фәряд эшидәр, нә аман биләр.

Орда оғруларла достдур дарғалар,
Һәрәнин мин дили, мин пешәси вар.

Яман наәһл олур о ерин әһли;
Һәм оддур, һәм судур онларын дили*.

Бәла рәнки вурур боягчылар да,
Одур ки, гарадыр адамлар орда.

Самириләр кими, данышан заман*
Од-алов учалыр ағызларындан.

Чөрәкчиләри дә яман хәсисдир,
Мәләк симасында бирәр иблисдир.

Кечә адам ейәр орда ашпазлар,
Күндүз Иса илә отуруб-дурар*.

Гулдурлар йол кәсиб, мин-бир чан алыр,
Боягчылыг үчүн гызыл ган алыр.

Дөвләт адамлары чанидир тамам,
Рүшвәтлә доланыр һакимләр мүдам.

Дәрзиләри үздән чох күләр олур,
Лакин хәсис олур, һийләкәр олур.

Гәрәз... чаниләрдән тез айрылараг
Кетдим, өзләринә галды бағча, бағ.

ЧӘМАЛӘДДИН МУСИЛИ ИЛӘ КӨРҮШ ВӘ ОНУНЛА СӨҺБӘТ

О сөз һәкиминә охудугча мән,
Бәйәнди ше'рими тәмиз үрәкдән.

О, сәдәф ағзындан сәпдикчә көвһәр,
Элә бил долурду дүрлә дәнизләр.

Һәмишә чыхса да дүрләр дәниздән,
Нечә дүрр дәнизи яратды сөздән.

Деди: сорушурам, мәнә сөйлә бир
Әслән һаралысан, де, исмин нәдир?

Дедим: тәләбәйәм, һәм дә сөзбилән,
Шәрван шәһәриндә доғулмушам мән.

Хәлилүллаһ олмуш дөврүндә атам,
Демәли, әслиндә харрат оғлуям*.

Бәла каһасында хейли отурдум,
Зәка бармағымы илләрлә сордум.

Деди: нечә кәлиб чыхдын Ирага?
Нә үчүн кәлмишсән бизим торпаға?

Дедим: оралара гытлыг од вурду,
Чөрәйи ширинди, сулары шорду*;

Фүсункар олса да тәбиәти чох,
Лакин ағыр кечир вәзиййәти чох.

Орада лал ахыр сәрин булаглар,
Яныр, од пүскүрүр һәр яна дағлар.

Кәрдишин әлилә о көзәл ерләр
Чәһәннәмә дөнмүш инди сәрбәсәр.

Шәһәрин үстүндә учалыр вулкан,
Орада нейләсин агил бир инсан?

Орадан ки, мәни нәзәр дидирди,
Игбалым Ирага чәкиб кәтирди.

Сән шаһа билдир ки, бу гәриб ахшам
Онун дәркахына кәлиб чыхмышам.

Мәни гәбул этсин, миннәт эт шаһа,
Доғру бир йол көстәр о барикаһа.

Деди: натамамсан, бил ки, һәлә сән;
Гайыт, о мәгама лайиг дейилсән.

«Мәнәм, мәнәм» дейиб, өймә өзүнү.
Һәмишә мүхтәсәр эйлә сөзүнү.

Чаһилдир өзүнү тә'риф эдәнләр;
«Чох билирәм» демә билсән дә әкәр.

Бош сөз инсанларын абрыны төкүр,
Ялан ширләрин дә бағрыны сөкүр.

Узунчулуг икид адамларын да
Бир дәфә дадына чатмамыш дарда.

Мәнтигсиз, дәлилсиз ялан данышмаг
Надан адамларын ишидир анчаг.

Әкәр тавус кими өзүнү өйсән,
Хәчаләт чәкәрсән тавус кими сән.

Көрсә дә әксини тути айнада
Өзүнү таныя билмәз дүняда.

Лакин өз-өзүнү көрмәйән заман
Даһа да һәвәслә данышар, инан.

Тә'риф хошласа да әкәр бизим шаһ,
Бир сөз сәррафыдыр, яхшы ол акаһ!

Фәзиләт хәләти саралмаз, солмаз,
Һәр ениетмәйә о гисмәт олмаз.

Чоху шәрбәт ичәр әдаләтиндән,
Һейиф ки, гәдрини билмәз һәр етән.

Дәрянын янында бир дамла нәдир?
Сән сыфыр, шаһ зәнкин бир хәзинәдир.

Бағлы хәзинәйә әлини атма!
Ятмыш әждаһаны, көзлә, оятма!*

Аз-аз, тәвазә'лә даныш сөзүнү,
Дөшүнә дөйүб дә өймә өзүнү.

Устад габағында әлибағлы дур,
Көрпә ушаг кими дилибағлы дур!

Һәр ким ачы дилли олса, бил буну,
Шаһын гапысына гоймазлар ону.

Дил күлүнч әтмәсин дейә инсаны,
Инсан ағзы олмуш дилин зинданы.

Бә'зән дил сийрилмиш гылынча бәнзәр;
Сәрвахт ол, башыны бәдәндән үзәр.

Чан чәһәннәминә гапычыдыр дил.
Дилсизлик беһиштин ачарыдыр, бил!

Балыг дилсизликдә тапды күчүнү,
Тутду көй үзүндә балыг бүрчүнү.

Илан һачадилли олдуғу үчүн,
Чәннәтдән әзабла говулду бир күн.

Чаныны сахламаг истәсән әкәр,
Дилини өзүндә сахла бир тәһәр.

Бурадан тезликлә гайыт, бирбаша
Кет, өз доғулдуғун торпагда яша.

Мәктәбдә элм оху, фәнн өйрән, дәрс ал.
Һәр нә охумусан бир-бир яда сал.

Әчәми олдуғун етәр, инди сән
Кет отур, бир аз да әрәбчә өйрән!

Оғул, һәлә хамсан, пүхтә ол әввәл,
Камал мәгамына чат, Ирага кәл!

— Узагдан кәлмишәм,—дедим,—ахы мән,
Әлибош гайыдым кери дөнәркән?

Нә апарым бурдан, сөвгатдыр дейә,
Гәһәтлик ичиндә галмыш өлкәйә?

Хачәдән нә алдын?—дейә гоншулар
Сорсалар, чавабым мәним нә олар?

Деди ки: ал, дурма, гайыт вәтәнә,
Апар бу үзүйү, төһфәдир сәнә.

Үзүйү верирәм, лакин сән кәрәк
Горуясан ону көз бәбәйин тәк.

Бу үзүйүн гашы баһадыр, дүзү.
Чамын көвһәридир, Чәмшидин көзү*.

Дүняда нә гәдәр янындадыр бу,
Сәнинчүн һеч шейин йохдур горхусу.

Бунун үзәриндә мүгәддәс адлар,
Һәм дә майәсиндә шәфа сәһри вар.

Бу мөһүр зидд олмуш нәһс Әһримәнә,
Чәмшиддән ядикар галмышдыр мәнә*.

Ширванда гәһәтлик күчләнсә әкәр,
О бәладан сәни бу хилас әдәр.

Белә бир дөвләтә наил оларкән
Чалыш, бу дөвләти вермә әлиндән!

Бу үзүклә Чәмшид,—чомәрдәм,—дейә
Падишаһлыг этди едди өлкәйә.

Һаким олмасан да өмрүн узуну,
Бары шәрәфләндир өлкәндә буну!

Шәрбәт мөһрәсидир, зәһри таныдар,
Әлиндә һәр заман олар бир ме'яр.

Күман, чох олачаг кәлиб истәйән,
Сән дә ачығына онларын, гәсдән

Үзүйүн үстүнә бу сөзләри яз:
«Кимсәйә сатылмаз вә бағышланмаз!».

Горхурам әлинә үзүк кечәндә
Билмәйәсэн онун гәдрини сән дә,—

Дейиб, үзүйүнү верәндә мәнә,
Өнүндә үзүк тәк әйилдим енә.

Чанына дуалар әтмәклә, һәмән
Тәшәккүр сөйләдим йүз йол үрәкдән.

Онун гуллуғундан, өпәрәк ери,
Сә'ди-әкбәр кими гайытдым кери*;

Көрдүм ки, талеим севинди һагдан,
Севинчлә, фәрәһлә дөндүм Ирагдан.

Кечдим Куһистанын сәрһәдләрини,
Енә дә Шәрваның көрдүм шәрини.

Көрдүм ки, адамлар тапдыгча фүрсәт,
Мәним үзүйүмдән ачырлар сөһбәт.

Данышды үзүйүн, көрән-көрмәйән,
Әфсунлу, сәһирли мө'чүзләриндән...

Шөһрәти яйылды бүтүн һәр яна,
Етишди бу хәбәр бөйүк хагана.

О, гасид көндәриб дәрһал яныма,
Гара-горху салды мәним чаныма.

Деди: разы галсам, бу сәнә етәр,
Шаһа лайиг малы хагана көндәр;

Чанын майәсидир үзүк, яхшы бил,
Сәндә дустаглыға о лайиг дейил!

Бармагларын она лайигдир мәкәр?
Сәнә дәмир үзүк кифайәт әдәр.

Чәмшид үзүйүнү әтмә оюнчаг,
О сәнин башына бәладыр анчаг.

Дедим ки: шаһымыз инсафлы шаһдыр,
Белә бир рәфтары бөйүк күнаһдыр.

Әдаләт ахтарар, дейирләр, шаһлар,
Зүлмкар оларса шаһлар, аз яшар.

Әдлин мүнәндиси гурмасайды бәс,
Гәрар тутардымы бу мави күнбәз?

Шаһ деди: үзүйү кәтир сат мәнә,
Әвәзиндә шәһәр бәхш әдим сәнә.

Дедим: һәдийәдир, буну сатмарам,
Күнәшин үзүнә палчыг атмарам.

Дүнянын кимясы верилсә мәнә,
Сәнә бу үзүйү сатмарам енә.

Бармағыма тахыб кәзәндә һәрдән
Санки ая гәдәр учалырам мән.

Хызрын көрдүйү о дәрин дәрәлар*
Үзүк гашымын бир дамласы олар.

Мән дырнаг тутаркән, ону фәләкләр
Ишыгдан доған бир һилал зәни әдәр.

Сәмада күнәш дә гибтә әдәрәк,
Дейирли: бу үзүк гүтб олсун кәрәк.

Үзүм сараланда, гәлбим сынанда,
Мән гүввәт алардым ондан бир анда.

Бә'зән әммамәнин дүйүнүндәчә,
Бә'зән дә чибимин бир күнчүндәчә.

Кәздирәр... бир сирр тәк үстүнү өртәр,
Кизлин сахлаярдым ону бир тәһәр.

Алчаг адамларын горхусундан мән
Кизләдәрдим әвдә, бир күнчдә бә'зән.

Узагда олсайдым үзүк гашындан,
Бир агры галхарды санки башымдан.

Ағыл сәрһәддини хәял шейтаны,
Ярараг, ичәри кечән заманы

Гәзәб Туған шаһа тәрәф чәкәрди,
Тамаһ Тәкин шаһа тәрәф чәкәрди*.

Бири дейәр: хаслар мәчлисинә кет!
Бириси дейәрди: шаһы тә'риф эт!

Мәнсә, бу дөшәмә үстә отурдум,
Нә ирәли кетдим, нә кери дурдум.

Лакин мөһтач галыб чөрәйә, бә'зән,
Өйдүм һәр алчағын сүфрәсини мән.

Каһ чиркин бүсәтдә чох утанмышам,
Гызыл тәк торпагда тапдаланмышам...

Каһ шадлыг анында дүшдүм бәләя,
Марал тәк туш олдум бир әждаһая.

Намәрдләр бәзминдә олдум пиялә,
Атылдым әзабла һей әлдән-әлә.

Шадлыг мәчлисинин бир адәти вар:
Чамы долу алыб, бош гайтарарлар...

Дейән, көнүл чамым сынмамыш һәлә,
Һейиф, чох кәзәчәк о, әлдән-әлә.

Мадам ки, чами-чәм олмадын, де бир,
Ади чама дөнмәк ар дейилмидир?

* * *

Бир кечә далмышдым дәрин хәялә,
Фикирдән шишмишди башым аз гала.

Ағлым гулағымдан япышды бирдән,
Вөһдәт аләминә көтүрдү ердән.

Бир әлими гойдум ағлын чийнинә,
Бир әллә япышдым әсайи-динә.

Онларын көмәйи чох олду, әлбәт,
Кәлиб доғру йола дүшдүм, нәһайәт.

Еддигат көзүмдә тез ишыгланды,
Доггузгат әлә бил алышды, янды*.

Көзүмү дүня ачаркән сәһәр,
Ал-әлван дон кеймиш көрдүм үфүгләр.

Бир көзәл бахышы, бир ашиг аһы
Дуйдум, сейр әдәндә күлән сабаһы.

Көрдүм бир ағ чадыр галхды көйләрә,
Одлу ипләрисә салланды ерә*.

Бир гызарты тутду көйләри бүтүн,
Ай да үзүйүнә бәзәнди сүбһүн.

Фүсункар бир лөвһә яратды сәһәр,
Бүрүдү әтрафы мұхтәлиф сәсләр,

Ачылан сәһәрин бу үлвиййәти;
Сейр илә фәтһ әтдим әбәдиййәти.

Гырх сәһәрдә нәләр көрмүшсә Адәм,
Тәк бирчә сәһәрдә көрдүм ону мән*.

Сәһәрин байрағы йүксәлән заман,
Бирдән дахил олду Хызр гапымдан.

Мәни көрән кими, үзү гөнчә тәк
Ачылды, һөрмәтлә дөнүб күләрәк.

Сөһбәтә башлады, ярымһилалы
Ачылар-ачылмаз мән олдум һалы*.

О ярымһилалы шө'лә сачаркән,
Бир күнәш доғурду һәр бир сөзүндән.

Күнәши андыран парлаг сәдәфлә
Отуз ики улдуз парлады сәфлә*.

Мәһрибан отурду... о, көвһәр кими
Сөз ачды, көрүшә кәләнләр кими.

О көрдү бир чөпә дөнмүш бәдәним,
Гәлбим яралыдыр, йоргундур мәним.

Дилилә башымдан агрыны алды,
Агрыны дәрдин өз башына салды.

Сөзләри күлаб тәк, һинд кафуру тәк
Башыма, үзүмә сәпәләнәрәк,

О күлаб, о кафур, чәкмәди бир ан
Бүтүн ағрылары алды чанымдан.

Бу һөрмәтә әвәз дүшүндүм, анчаг,
Мән она нә верим төһфә олараг?

Дилләнди гейбдән ағлымын сәси,
Хызрын одлу сөзү, исти нәфәси,

Шәфа верди, дәрһал сән кәлдин чана,
Хачәнин үзүйү лайигдир она,—

Дейәрәк, үзүйү кәтирдим һәмән,
Өпүб, гаршысына гойдум онун мән.

Гиймәтли пешкәши сүзүб диггәтлә,
Һейран галыб она, деди һейрәтлә:

— Чәмшидин мө'чүзү сәнин әлине,
Һарадан кечмишдир? Акаһ этсәнә!

Дедим ки: Ирага йолум дүшәркән,
Бөйүк хачә илә таныш олдум мән.

Доғру йол көстәрди, үлфәт бағлады;
Бу үзүйү мәнә о бағышлады.

О да өз сәхавәт әлини ачды,
Бир үзүк чыхарды, нур, шө'лә сачды...

Алыб үзүйүмүн гойду үстүнә,
Төһфәми өзүмә гайтарды енә.

Деди: сағ әлине тах буну анчаг,
Дикәрини исә сол әлине тах.

Һифз әдәр бәладан сәни һәр заман,
Бунун бири сағдан, дикәри солдан...

Даһа сонра деди: бурада дүнән,
Гәлби саф адамлар мәчлисиндә мән

Гонагдым, онларла кедиб дағлара,
Раст олдум орада мәрд инсанлара.

Кечди мәчлисимиз ширин, сәмими,
О меһрибан тайфа сәнин түк кими

Чох инчә, чох зәриф шеирләриндән
Ләззәт алырдылар, дуйдум буну мән.

Ше'рини һәйчанла охуюб онлар,
Бөйүк мараг илә сорушурдулар:

— Көрән һаралыдыр бу сөз устады?,
Нечәдир әлиндә шөһрәти, ады?

Дедим: ширванлыдыр, ады—Хагани,
Яйылыб шөһрәти тутуб һәр яны.

Сөзүн сәррафыдыр, бир даһидир о,
Билийн атәщин мәддаһыдыр о.

Мән сәнин һаггында данышдым, гәрәз...
Ағыллы адамлар дедиләр ки, бәс

Белә мәһарәтли, дәрин алими,
Бунча алчаг тутмаг әйиб дейилми?

Белә бир устадын о кор хәбисләр
Гәдр-гиймәтнин биләрми мәкәр?

Мәнә үз тутараг дедиләр белә:
— Әй Хызр, кет она нәсиһәт элә,

Яр ол сәнәткара өмрү узуну,
Хәтадан, бәладан сән гору ону.

Нәчиб инсанлары динләйиб, һаман
Янына йолланыб, кәлдим узагдан.

Инди сөзләрим яхшы динлә кәл,
Галсын хатириндә бунлар мүкәммәл;

Гулаг ас! Сәнә бир нәсиһәтим вар:
Э'тибарсыз олур бал рәнкли рузкар;

Дурма көлкәсиндә икирәнклинин*,
Олма һеч нәһәнкин фе'лине әмин.

Бахма нә рәнкинә, нә дә ийинә,
Ахшамын, сәһәрин көзәллийинә!

Кишинин бәзәйи силаһдыр, инан,
Арвадын бәзәйи әнликлә киршан.

Едди мин илдирсә яшы Адәмин,
Бир күнлүк көрүнсүн көзүндә сәнин!..

Белә нәсиһәтләр вердикчә мәнә,
Дөндү рәнким сары гызыл рәнкинә.

Фүрсәти гәнимәт билинчә, дәрһал,
Утана-утана әләдим суал:

— Эй мэлэк сифэтли, мәнә сөйлә бир,
Дейирсән бу дүня бал рәнкинәдир.

Дүня һәм учадыр, һәм дә ки, алчаг,
Бу дүня нә заман, де, мәнв олачаг?

Де, языг инсанлар нә заманадәк
Үмидлә, горхуйла өмүр сүрәчәк?

Одлу көрпүләрдән кечмәк олармы?
Йохса ки, одларда яначаг һамы?

Беш һиссин әлиндән—дүня торундан
Гуртулмаг мүмкүнмү бизләре бир ан?

Башымыз үстүндә бу йүксәк чәтир,
Гара, әйри тағлы бу сәһнә нәдир?

Бу чеврә нә заман бир гәрар тутар?
Бу нөгтә нә заман ериндән гопар?*

Нечәдир о яны хәтт-үстүванын?
Кимдир сакинләри бәс о дүнянын?..

Далбадал суаллар вердим мән она,
Суаллар кәлмәди әсла хошуна.

Деди: чох ашикар көрүрәм ки, мән
Әһримән сәдасы гопур гәлбиндән.

Бағлайыб дүня хәяллар сәни,
Һалын хатырладыр ениетмәни.

Һеч белә данышмаз ариф оланлар,
Мәғзиндә бунларын мүхалифәт вар.

Де, нә вахта гәдәр сән белә һәр ан,
Чүрүк фәлсәфәдән дәм вурачагсан?

Әслинә баханда «фәлсәфә» сөзү
«Сәфәһ» кәлмәсинә яхындыр, дүзү;

Айры бир мә'насы олмамыш дәрин.
Гур'анын, данылмаз бу һәдисләрин

Габағында, йәгин, анлайыр һәр кәс,
Юнан фәлсәфәси бир юна¹ дәймәз.

Ваз кеч бу фикирдән, һеч бәнд олма сән,
Бир фүлүс яхшыдыр мин фәлсәфәдән.

Кә'бәйә үз чевир, бош шәйдән әл чәк;
Алтыүзлү олма нәрдин зәри тәк!

¹ Юн—пул, фүлүс.

Бир мә'на кәсб әйлә, мәзмунсуз галма,
Һүбәб күнбәзи тәк ичи бош олма!

Икнүзлү олма! Башсыз, бәдәнсиз,
Дәф кими ичи бош, үзү тәр-тәмиз.

Ширин өпүш кими бир ан хош кәлән
Бәһәрсиз ишләрлә мәшғул олма сән!

Өзүнә даяг эт һәмишә дини,
Бөйүк санма юнан Углидисини*.

Дәрс олмасын учуз сөzlәри сәнә,
Алданма мә'насыз шәкилләринә.

Сән бүлбүлә тапшыр чох дил төкмәйи,
Һөрүмчәйә тапшыр шәкил чәкмәйи.

Һөрүмчәк һәндәси олдуғу үчүн,
Едийи-ичдийи һарамдыр һәр күн*.

Шәриәт һаггында мәнә вер суал,
Мө'минләр һаггында анчаг хәбәр ал!

Башына әһли-дин папағы гойсан,
Папаг истәмәзсән хагандан, шаһдан,

Папагсыз галсан да, дәрә чәкмә енә,
Папагсызлыг өзү папагдыр сәнә.

Папагсыз галанын һәр шейи вардыр,
Һәр ики дүняда о, һөкмүдардыр.

Шөһрәт папағына йохдур ә'тибар;
Ону итирәнләр олур зәлил, хар...

Нә ишләр төрәдир, яхшы бах, чаһан,
Чәмшид гул олмушдур, девсә һөкмүран.

Һәр заман дәйишир һөкмү дөвранын,
Дүня тулуғудур су пайлаянын.

Гуруюб япышар бош галса әкәр;
Долдуму, шишәрәк партламаг истәр...

Бәлкә рузи тапдым, дейә, бир гарын,
Сән нә вахта гәдәр бу алчагларын

Бәрәкәтсиз олан сүфрәләриндән
Чөрәк гырынтысы дөшүрәчәксән?

Кедиб һәр гапыда олмасан көпәк,
Фикрин әйри олмаз ит гуйруғу тәк.

Иш адамы дейил наәһл оланлар,
Онларда бир чиркин ит хисләти вар.

Итин боюн бағы, зәнчири, инан,
Үстүндүр онларын зәрли тачындан!

Гач, бу динсизләрин гуллуғундан, гач,
Һаггын гапысыны эһтирамла ач!

Шәр долу гапыдан узаглаш даһа,
Хагани, кет сығын ваһид аллаһа!

ӘРЗИН ФӘЗИЛӘТИ ҺАГГЫНДА

Чох сәфәр әйләдин, әл чәк көйләрдән,
Бир аз да кәз, долаш бу ерләри сән!

Әкәр өз мейлини бағласан ерә,
Артар шәрафәтин бирә мин кәрә.

Пиядан кечдими едди ханәни,
Удмаг чәтин олар, чох күман, сәни*.

Сәдәфчин гәтрәләр көйләрдән энир,
Мирвари кәзмәклә гиймәтә минир.

Хүсусән, сәяһәт, дүняны кәзмәк
Бөйүк адамларә олмушдур бәзәк.

Гәза пәркарыны ачды энинә,
Гойду илк нөгтәни ер үзәринә*.

Һәр хәтт нөгтәләрин бир тәкмилидир.
Каинат торпагла шәрафәтләнир.

Торпаг чөвһәридир бу каинатын,
Торпаг хәзнәсидир чәваһиратын.

Дүнянын бешийи олмуш бу торпаг,
Торпагдан доғулмуш мә'налар анчаг.

Ер көйдән әзиздир, баһадыр, баһа,
Чүнки бу торпагда ятыр Мустафа*.

* * *

Бә'зи тәглидчиләр пычылдаяраг,
Дедиләр: әләмдә мәһшәр гопачаг,

Отуз илдән сонра, баш вериб бир сирр,
Ийирми бир бала төрәйәчәкдир*.

Фәлакәт гопачаг, бүтүн бу чаһан
Алт-үст олачагдыр күләкдән, судан.

Үфүгдә һәрәкәт әдән улдузлар
Бөйүк бир гәзая олачаг дүчар.

Онлар сәйярәләр ичиндә тәк-тәк
Долашыб, үчбучаг тәшкил әдәрәк.

Тәрәзи бүрчүндә бирләшән заман
Бөйүк фәлакәтә дүшәчәк чаһан*.

Үз верән заманлар һәммин фәлакәт
Ерә тохуначаг ағыр хәсарәт.

Лакин горху билмәз әсла, һеч заман
Бу мәддаһ Хагани, гопса да туфан.

Кимин сәнин кими бир архасы вар,
Һеч вечинә кәлмәз бу уйдурмалар.

Хагани инанмыр бу яланлара,
Күлүр бу яланы уйдуранлара.

Чүнки әлиндәдир бүтүн ихтияр,
Истәсән, бәлалар бизләрдән гачар.

Сәнин бәндәләрин чох олар онда
Көйдәки һесабыз улдузлардан да.

Бәладан һифз олсун дөвләтин, варын,
Бүтүн гурдугларын, яратдыгларын.

ПЕЙҒӘМБӘРДӘН КӨМӘК УММАСЫ ҲАГҒЫНДА

Әй әйб илә гейби дәриндән билән,
Әйбләр ачылар сәнин әглиндән.

Көнлүмдә яра вар, өзүн гыл чара,
Гойма мән гәрг олум мүдһиш сулара.

Залимләр әлиндән һалым ямандыр,
Сән, әй дадиһаһым, рәһм эт, амандыр!

Олмушлар мәндәки һүнәрә дүшмән,
Көмәйим сән олсан хоф этмәрәм мән.

Верирләр гәлбимә чәфа, әзийәт,
Гәбулун дәрдимә шәфадыр, әлбәт...

Башыма бир әл чәк, көрсүн көзләрим,
Аләмә яйылсын инчи сөзләрим.

Әйләсән лүтфүнлә мәнә бир көмәк,
Нә инсан горхудар мәни, нә фәләк.

Әлинә ким Кавә байрағы алса,
О ики иландан хоф этмәз әсла*.

Бир мүддәт бир логма чөрәкчүн мән дә
Дишими сындырдым накәс өнүндә.

Көнлүмү вердикдә сәнә, нәһайәт,
Дишләрим зәрбәдән галды сәләмәт.

Эшгин мәни салды һагғын раһына,
Апарды гәнаәт барикаһына.

Һәятым дөвләрин ичиндә солду,
Ийирми ики ил өмрүм пуч олду*.

Элэ ки, өзүмү гапына салдым,
О итэн өмрүмү керийэ алдым,
Гуртардым тамаһын һәр әмәлиндән,
Гәһәтлик әлиндән, вәба әлиндән.
Сиррләр ювасындан учан бир гушам
Сәсләниб, гапына кәлиб гөнмушам.
Өйрәшиб бу али хисләтинә мән,
Сәнин гәфәсини әйләдим мәскән;
Һәр ерә учсам да мән бирнәфәсә
Енә гайыдарам бу хош гәфәсә.
Дейиләм йыртычы вәһши гырғы тәк
Ки, синә йыртараг чыхардам үрәк.
Кәклик архасынча гарға тәк сәфил
Кәзмәрәм бир тө'мә архасынча, бил.
Яхшыдыр, көйәрчин баласы кими,
Анамын ағзындан алым емими.
Тути тәк демәрәм өзкә дәминдән,
Буббу тәк, сиррләри ахтармарам мән*.
Сығырчын олсам да, языг бир милчәк
Инчимәз һеч заман әлимдән, керчәк.
Бүлбүл тәк кәлсәм дә чох инчә дилә,
Һеч кәсдән уммадым кермәк бир килә.
Байгуш тәк, хәрабә олар мәскәним,
Та көзүм накәси көрмәсин мәним.
Бир тавус ярандым һаггын бағында,
Симүргәм мән динин о Гаф дағында*.
Әй беһишт ағасы, сәнин сүфрәндән,
Бир һүма олуб да сүмүк едим мән*.
Даһа мән чөрәкчүн, яшамаг үчүн
Һачадил дейиләм инди бүсбүтүн.
Инди гылынч кими кәскин дилим вар,
Гылынч сийриләндә кәсәрли олар.
Әввәлләр дилим бир дәмир кимийди,
Чәлалын яғлады дәмири инди.
Сәндәки игбалын сайәсиндә, бах,
Мәним дәмиримдән төкүлмәкдә яғ.

Еддигат фәләкдә янан улдузлар,
Янмагчүн дилимдән яғы борч алар.
Илһамым яланла хараб олмушду,
О, чивә рәнкиндә сәраб олмушду.
Инди һәр сөзүмдә бир һәгигәт вар,
О—күзкү, мәһәк тәк олмушдур ме'яр.
Мәдһ илә өзүмү әтмәрәм бәднам,
Кәстәрмәз доғруну әйри бу айнам.
Әввәлләр олмады ше'рим мәдһсиз,
Онунчүн олмушду дилим натәмиз.
Гуртармаг үчүн бу натәмизликдән
Ююрам ағзымы көз яшымла мән.

КИТАБЫН ЯЗЫЛМАСЫ ҺАГГЫНДА

Ағыр вәзийәтдән кәләркән чана,
Яздым чан ширәмлә тә'риф Ширвана.

Нә үчүн мәдһ этдим ону, билирсән?
Нә үчүн бу йолун йолтусуям мән?

Күнәш мәчлисиндән тәб'им, будур, бах,
Нурлу бир чәваһир оғурлаяраг,

Деди: гиймәтлидир, ал буну, сахла,
Гой гәлбин нурлансын бу чил-чирагла.

Бүрчис эшидәрәк, чошду вә әсди,
Күнәшин дибиндән әлини кәсли*.

Дан ери сөкүлдү, ачылды сәһәр,
Ал гана боянды янан үфүгләр.

Сонра күнәш мәнән аман истәди,
Даяныб гаршымда тә'зимлә деди:

— Эй Хагани, һәмин көвһәри енә
Гайтар өз еринә, аллаһ эшгинә!

Хачәдән хәчаләт чәкдимсә һәр күн,
Ирага кетмәйим олмады мүмкүн.

Гырх күнә бу гәдәр чәваһирн мән
Гәләмин учуйла йона билмишәм...*

Чәваһирләр сапа дүзүлән заман,
Онлары күнәшин асдым бойнундан.

О боюнбағыны мән асдым, бәли,
Чүнки кәсилмишди күнәшин әли.

Лә'ли саһибинә гайтарсам әкәр,
О мәнән, әлбәттә, гәбул әдиләр.

Оғурланан шейләр, нечә вар, енә
Тезчә гайтарылсын кәрәк еринә.

О мәни салмады бир ан нәзәрдән,
Мән дә онун үчүн дүрдән, көвһәрдән

Боюнбағы дүздүм, хошдур әмәйим*,
Рәвамы, мән ондан дәйәр истәйим?

Ким «белә язарам» десә әбәсдир;
Бу һәдиййәм Шама, Ирага бәсдир.

Һаггым вар фәхр әдәм, гой билсин әйям,
Мән сөз дүнясынын падышаһыям!

Нә вахт сөз гылынчым галхды юхары,
Голу кәсик гачды сөз оғрулары.

Анд олсун Әһмәдә, дүняда һеч кәс*
Бу инчи сөзләри ярада билмәз!

Әглим мәни дүня пәнаһы санды,
Руһум мәни аллаһ мәддаһы санды.

Әдаләтлн олсун гой бирә он гат,
Онун сайәсиндә дүзәлсин һәят.

ФӘХРИЙӘ

1. МЕР'АТОС-СЭФА

Мәним көңлүм мүәллимдир, дизим үстү дәбистаны,
О шакирдәм ки, өйрөндим сүкут илә әлифбаны.

Нә һәр диздән олар мәктәб, нә дә һәр шакирд әзбәрхан,
Нә һәр гәтрә олар нисан, нә һәр дәрә сәдәф каны.

Дизим мәктәб дейил ялныз, о, Нухун кәштиси¹ тимсал,
Гәмим—Чуди² дағы, көздән ахан яш—Нух туфаны*.

Бу чүр инсанлара Чуди дағы анчаг топугдандыр,
Дизинә онларын чыхмаз су, туфан тутса дүняны.

Дейил бу мәктәбә лайиг, о кәс ки, далғасы йохдур,
Онун дөрд туфаныйла чуша кәлмәз чисмү-әрканы.

Дизи мәктәб олан кәсдә кәрәк бир һүммәт олсун ки,
Өнүндә ит кими диз чөкдүрә билсин о, асланы.

О инсан ки, дөзүб дөрдә, баш әймәз мәрдә, намөрдә,
Ону диз чөкдүрә билмәз, тутан дөрд әлли дүняны.

Олар Хызр өз заманында, бу мә'наны билән инсан,
Яшар, э'чәздә ачиз әдәр Хызр илә Мусаны*.

Онун тәлгининин шәрһи сүкут илә олар тә'вил,
Бүтүн тә'лими мүшкүлдүр, чәһаләт исә бүрһаны.

Мәним өйрөндийим илк сөз бу мәктәбдә «сүкут» олду,
Бәладыр дил баша, лакин сүкут һәр дөрд дәрманы.

Мәни илк дәрсдә уstad дилдән әйләди мәһрум
Ки, дилли бәрбәтә дилсиз нейин үстүндүр әфғаны.

¹ Кәшти — кәми.

² Чуди—Арабат силсиләсиндә олан бир дағын адыдыр.

Галаркән ней кими дилсиз, додагдан чан эта этди.
Деди: ней тәк көзүндән ал нәфәс,—верди бу фәрманы.

Мәни тәлгин бутасында әритди, яхды, та мәндә
Нә шейтан һийләси галды, нә дә ки, Адәм үсяны.

Мәнә өйрәтди чох шейләр, язарсам чүз'үнү, чатмаз
Сәманы дәфтәр этсәм вә мүрәккәб чүмлә дәряны.

О «әбчәд» ки, мәнә устад тә'лим этди тәчриди,
Саралмыш чөһрәмә язды гызыл хәтлә көзүм таны*.

О күн ки, сирри йохлугдан ибарәт әбчәди билдим,
Унутдум варлыга баглы олан һәр бир мүәмманы.

Көрүнчә билмәмәкдир бу гәрибә мәктәбин әлми,
Унутдум һафизәмдә ер тутан һәр әлмү үрфаны.

Гәрибә әлмдир, дөндүм онунла сырф наданә,
Әчәб устаддыр тә'лим әдән мән кими наданы.

Нечә айинәдә тути көрәр өз әксини, лакин
Кәләр нитгә тәәччүбдән, олар әксинин һейраны.

Өмүр кечди бу мәктәбдә, һәлә «әбчәд»дәйәм ачиз,
Нә вәгт дәрк әйләрәм, ая, мүәммалы бу диваны.

Һәлә көрпә ушаглар тәк оюн ардындадыр фикрим,
Бу һоггабаз фәләк һейран әдир фе'лийлә инсаны.

Оюн һәнкамәси гурмуш ушаглар, һейф сакиндир
Гара мөһрә; фәгәт көй һогга һей йортар бу мейданы*.

Будур, ахыр оюн битмиш, йәгиндир ки, чатыб ахшам,
Бу адәтдир, күнәш батчаг олар һәнкамә паяны.

Көрәндә тәб'ими әглим дүшәр тәшвишә, начарәм,
Гоям табута Муса тәк шүүру вар икән чаны*.

Нечә Фир'ондан Муса гачырды чарәсиз, инди
Мәним әглим дә гачмагда әдир тәглид Мусаны*.

Сәмәрсиз бир ары олмуш әкәр нәфсим әзәл башдан,
Бу күн шадәм ки, шәһд илә долубдур нәфсимин шаны.

Ону мүртәдлийә маил көрүнчә, адәти үзрә,
Ачылды сирри, мән кәсдим онун башыны пүһһани.

Ону хәлвәтдә дәфн этдим, мазарын ганла ислатдым,
О ганлы гәбрә мән тәлгин дедим аяти-иманы.

Шәһидин гәбри заһирдә ган илә исланар, амма
Долар мишк илә дахилдә, олар чәннәт күлүстаны.

Тәбиәт кафтары сөксә бу гәбри горхмурам, чүнки
Шәриәт мәһтабын этдим бу гәбрин мән никәһбаны.

Әкәр нәфсин мазарында тикан битмиш, нә дәрдим вар?
Тикан заһирдәдир, сән батинә бах, көр күлүстаны.

Күнәшдир һүммәтим, Зәнд илә Авәста шаһәншаһы,
Миниб әрши, ятырмышдыр дизи үстүндә Исаны*.

Бәли, дәрвишдә һүммәт күнәш мисли кәрәк олсун
Ки, о, шаһлардан үстүндүр, нә юрду вар, нә саманы.

Сүлейманә бәрабәрдир һәр һүммәт саһиб дәрвиш
Ки, «рәбби һәбли» тәблинин сәсиндән титрәр әйваны*.

Чаһанла чан ики бүтдүр дүшүб дәрвиш аягына,
Тамаһла әһтияч ит тәк олуб зәнчирли дәрбаны.

О Искәндәрсифәт Хызын һава—тахты, ағыл—тачы;
О агил сәрхоша сүфрә—рзадыр, чан—мәһманы*.

Хәзинәдары—фикр, илһам; кешикчи—шәр' илә товфиг,
Әсир—нәфс илә амал, гул әтминш чәрхи, кейһаны*.

Нә һинд чибалы тәк гурмуш ситәмлә гәсри-«тағути»,
Нә Чин хаганы тәк зүлм илә дүзмүш тачә мәрчаны*.

Онун тәслим очагында одундур тәхти чибалын,
Онун ихлас атына нал әдәрләр тачи-хаганы*.

Азадлыг мейданында ат чапырмаг көнлүнә дүшсә,
Косу—амал олар, әглин аягы—әлдә човганы*.

Дешикләрлә долу гәлбим әви олмуш пәтәкләр тәк,
Әшиклән сәдәдирсә, вар ичиндә бал долу шаны.

Һөрүмчәкләр тору заһирдә бир түл пәрдәйә охшар,
Ичиндә, һалбуки, йохдур чибиндән башга бүряны.

Нәйә лазым балыг тәк заһир пуллу, ичи бом-бош,
Сәдәф ол ки, үзүн сәдә ола, гәлбин көһәр каны.

Ирадә шаһынын кетдим өпәм бир күн аягындан,
Мәни тахта чыхарды, сөйләди: өз мәнзилин таны!

Һәвәс истәрди бирликдә мәнимлә тахта әйләшсин,
Голундан дартараг, говдум янымдан мән о наданы.

Салынды сүфрә, әйләшдим; нәйә лазым мәнә не'мәт,
Гидамдыр дузлу көз яшым, үзүмдүр зәр нәмәкланы.

Мәһәббәт чамыны верди әлимә дост, шад олдум
Ки, о чам ичрә Хызр ичминш, дейәрләр, аби-һейваны.

Белә бир мәнзили көрмүш дүбарә һиссә алданмаз,
О мәчлис ширнисин дадыш недәр ногл илә һәлваны.

Олар Иса кими байрам мәним гәлбимдә һәр анда,
Фәгирлик байрамында, бил, көнүлдүр тәкчә гурбаны.

Мәнә гәлбим деди: ол фәгрә гане, бахма дүняйә,
Бир ач юрда, рәвадырмы, тикә көз Миср султаны?

Фәләк мөһтәрләри өмрүн атындан салдылар нәфси,
Бу отлагда нәйин вардыр, гәһәт алмыш бу сәһраны.

Тапылмаз кәндидә¹ арпа, ону дөвран яндырмыш,
Чөрәк олмаз о тәндирдә ки, басмышдыр су туфаны.

Тапылмаз һеч бу хырманда бир арпа, аләми кәзсән,
Көзүн чәк арпадан, олма чөрәкчүн шаһ дәрбаны!

Гошулса чаһилә агил, әсәр галмаз камалындан,
Бир оғру олса карванда, чалар эһшәклә паланы.

Хәсис бу рузикарын сән пай умма сүфрәсиндән ким,
Кечә-күндүз ики ит тәк говар бичарә мөһманы.

Сагын сән бу ала итдән, амандыр, фе'линә уйма
Ки, дишдән әйләмиш мөһрум, дишилә бир чох асланы.

Фәләкдә варса да бир чүт чөрәк, бир хушә, көз тикмә,
Сәнә бир дәстә кешниш дә дейил бу чәрхин әһсаны.

Сәманын сүфрәсиндә көрдүйүн нанпарәдән көз чәк,
Диләнчи гисмәтилә көй гонаг сахлар Мәсиһаны.

Тамаһ өлмүш, она мейит намазы гыл десәм, һардан
Тапарсан су? Бу дүнянын нәчисдир чүмлә сүкканы.

Тәйәммүм гыл, десәм йохдур бу дүняда тәмиз торпаг,
Шәһидләр ганына батмыш бүтүн бәррү биябаны.

Өзүнү бәсләйәнләр бир күлә охшар ки, күлхәндә;
Нәчисдир батини, анчаг кейиб әйнинә дибаны.

Аған сүфрә ачан күнләр бүтүн итләр әдәр байрам,
Ачындан өлсә дә аслан емәз итләрлә әһсаны.

Сәхавәт саһиби тозлу тикәйлә чәннәти алды,
Нә бакы² олса да мүфлис, бу дүня фанидир, фани.

Ноларды, бирчә билсәйдим бу дүняда нәйин артар
Ейиб-ичсән кечә-күндүз шәрабы, ноглу, рейһаны.

¹ Кәнди—тахта табак.

² Бак—горху.

Әмирә сөйлә билсин та ки, нәфс-ит, чифә¹ сәрвәтдир,
Итә һәмкасә олмагла кедәр бадә шәрәф-шаны.

Өләр баға чанағында, чыхар әф'и гылафындан,
Иландан кәм дейилсәнсә, союн бу рәхти-әлваны!

Сүлейманәм демә, әввәл янындан девләри рәдд әт
Вә я зәнчирлә, я өлдүр, я гов гули-биябаны!*

Сәнин амир о руһун ки, тапар ер бағи-чәннәтдә,
Она гой олмасын мөһбәс һөвасын гарә зинданы.

Хоша кәлмәз ки, шаһәншаһ гайытсын шад гүрбәтдән,
Отурсун гәсрдә раһәт, унутсун ярү ә'ваны.

Бу аләмдән узаглаш сән, о аләм дәрдинә галма,
Ики аләмдән үстүндүр тәфәккүр әһлинин чаны.

Ики аләм ики көздүр тәразусунда хәллагын,
Сығышмаз бу ики көздә чәкәнләр әдл мизаны.

Ики аләмдә сәрвәт дәрдинә намәрд галар анчаг
Ки, Мизан хасдыр Наһидә, севмәз нәчми-Кейваны*.

Аяг торпағыны ал, мөрдләрин башына тач әйлә,
Гызыл тач алма, вермә оғруя сән сирри-пүнһаны*.

Дейил дәрвиш о кәс ки, шаһ тачына ола мәфтун,
Кәрәк дәрвиш бир көздә көрә дәрвишлә султаны.

Көнүл султаны дәрвишләр сәфиндә хас ер тутмуш
Ки, шаһ тачындан үстүндүр она дәрвишин астаны.

Бүтүн дәрвишләрин шаһы олубдур Әһмәди-Мүрсәл
Ки, «Нун-вәлгәләм» Гур'анда сәбт әтмиш бу фәрманы*.

Әкәр дәрвишсән, дәрвишләрин әһвалына гал ки,
Күнәш үрян икән хәл'әтлә шад әйләр чох үряны.

Чаһанда йохсул олдугча, даһа артыг сәхавәт гыл
Ки, мейнә долдурар зәрлә, пайызда бағы, бостаны.

Риядыр һәр кәс истәрсә сәхасинә әвәз алмаг;
Вериб бир дирһәми, он дирһәм әтсин борчлу йәзданы.

Бачармаз яхшылыг писләр, мүгәссирдир буна хилгәт,
Иландан бал умарлармы? Онун йохдурса имканы.

Ары санчарса да бә'зән,—бу, надир бир тәсадүфдүр.
Онун вәсфиндә вардыр вәһй, оху аяти-Гур'аны.

Бачарсан олма алудә чәлалинә бу дүнянын,
Бу мурдар дашы алмагла әлә, шад әтмә шейтаны.

¹ Чифә—чәмдәк.

Фәгирин хиргәсиндә бәхйәләрдә рәмзләр вардыр
Ки, анлар «лөвһи-мәһфуз»у ачанлар бу мүәмманы*.

Һамы дүня ашигдир, биз исә гәмдән азадыг,
Итә ашыг оланларда кәрәкдир ола ит чаны.

Сәнә бир һәфтәлик игбал яр олмушса, шад олма,
Үчүнчү һәфтәдә башлар һәмишә бәдр нөгсаны.

Атарса гол-будаг кәрчәк будагы маһи-нисанда,
Ону хошбәхт санма, гаршылар пәжмүрдә абаны*.

Фәлакәтсиз сәадәт умма дөвранда, йәгин бил ки,
Һиләл игбалына гаршы тәбиәт гойду Сәртаны*.

Дүшүнсән һаггыны, йохдур чаһанда даһми игбал,
Будур ки, лабәга мәғлуби-игбал олду, бил, таны!*

Сагын күчсүзләрин аһындан, онлар пусгүя кирмин,
Кечә сүбһә гәдәр әлдә тутарлар аһ пейканы.

Төкәр сүбһә гәдәр ган-яш көзүндән сел кими мәзлум,
Боғар залымлары раһәт ятагда ганлы туфаны.

Әлач ахтар гәзә тәгдиринә, сән әздийин ачиз
Дүшүбсә торпаға, аһы йыхар әрши-мүәлланы.

Салыбсан Бижәни һәбсә, сән әй Әфрасияб, ятма!
Дурубдур пусгуда Рүстәм, әлиндә тиғи-бүрраны*.

Ятарсан мәст, лакин ятмамыш сән әздийин мәзлум,
Пилә гурду кими сазлар сәнә тор чешми-киряны.

Әдибсән ит кими пислик, пешиман ол, чағыр «әл-әфв»
Ки, ит дә сөйләйәр «әф-әфв», нәйин олса пешиманы*.

Гочалмышсан, өлүм вахты нәдир, наһан олурсан сән;
Доғулдугда ушаг ағлар, тутар дүняны әфганы.

Гоюн тәк бағламыш гуйруг сәнә дөвран, белиндән ат
Ону, гой кави-маһиниң дағылсын гәсри, әрканы*.

Сәнә дайә олуб торпаг, сүдүн әмдин, әмәр ганын,
Бүтүн ганын о сүдәндир ки, вермиш дайә пүстаны.

Чаванлар ганыдыр, ичмә, әлиндә тутдуғун бадә
Ки, торпаг мейнәликдән гайтарыб өз ичдийн ганы.

Көзәл залимләрин нәфси кими, хунхар бу дүняның
Ичи олмун мәзарыстан, әшикдә бағу бостаны.

Хорасан бир һәрәмдирсә, Мәликшаһдыр она Кә'бә,
Сәмәргәнд бир фәләкдирсә, бир улдуздур Гәдәр ханы*.

Гәдәр хан өлдү, бир күн дә Сәмәргәнд әтмәди налә,
Мәликшаһ кетди, бир кәс көрмәди ағлар Хорасаны.

Мәликшаһ «од-су» адланды, су ахды, атәши сөндү,
Күл олду, торпаға дөндү, мәкан гылды Сифаһаны*.

Вуаркән Сәнчәрә шәбхуну Кур хан фатәһ адланды,
Әчәл Кур хана шәбхун вурду, кор олду шәбистаны*.

Көрүн Хаганийә һүммәт нечә имкан яратмыш ки,
Бу күн йүз фәлсәфә устадыны саймаз да Хагани.

Шаһам, мәним әлимдәдир бу сөз мүлкү, сөз дияры;
 Бу дүняда тәк мәнимдир сөз мүлкүнүн ихтияры.

Надир-надир мә'наларын Мәрийәминә руһ верәнәм*,
 Уча, йүксәк фикирләрин әләминә һаким мәнәм.

Мәнәм ағлын Шаһтуғанын әвәз әдән габил вәкил*,
 Фәзиләтин кәлининә саһиб олан чаванам, бил.

Кейиб һикмәт зиреһини, чағырырам һәриф бу дәм,
 Илһамлардан сүфрә ачыб, уча сәслә—кәл—дейирәм.

Мәним бакир сөзләримдир хасийәтдә руһ тилсими,
 Мәним гәлбим нурландырыр ағыллары ишыг кими.

Сәһир дүзән шаирләрә сапы верән бил мәнәм, мән!
 Бүтүн шеир зәрраблары һей кимия алыр мәнән.

О һәссанын гәлбин ейән бу нәзмимин һәсрәтидир,
 О Сәһбана силлә вуран бу нәсримин гүввәтидир*.

Илһамымын Бүрагы да һансы ердә саларса нал,
 Фәләк ону дөйүш үчүн кәскин гылынч әдәр дәрһал*.

Артырмадан демәк олар: «папағымдыр—әзәлиййәт,
 Кушәнишин инсанлара дон тикирәм—әбәдиййәт».

Ер үзүндә кәлкә кими сакинәмсә, диггәт эт бир,
 Әсәрләрим, күнәш кими, мәнзил-мәнзил дүня кәзир.

Бу устадын ады нәдир?—бири дейир һәр бир заман,
 О бири дә сорушур ки: бу сәһркар кәлмиш һардан?

Гәнаәтин шаһларшаһы әмр верән андан бәри,
 Инанын ки, бир тамаһын мәнә чатмаз бош әлләри.

Ширин мәдһим әһл адама көзәл шәраб олар һәр ан;
 Тутияны гайырырлар аләм ичрә турш горамдан.

Дилим көйләр хәзнәсинин ачарыдыр, буну бил сән,
 Бу иддиам сүбут олур Мәһәммәдин сөзләриндән*.

Дәфинәләр, хәзинәләр ичиндәйәм һәр заман, бах,
 Онлар исә инчи тапмаг һәвәсилә әләр торпаг.

Бу аләмә кәлән күндән, ағлын мәнәм бир чырағы,
 Онлар исә кордур тамам, көрмәйирләр һеч узағы.

Дәрракәмин, гүдрәтимин дүшмәнидир бу пахыллар,
 Бах, бу сәһри, харигәни әйләйирләр онлар инкар.

Бир нечә һагг тапдалаян Юсифә дә деди һәдян,
 Мәһәммәдин сөзләрини ялан сайды нечә надан*.

Мә'на юрду Һиндистанда Адәм кими тутдум гәрар,
 Сәнәт юрду Чиндә «мәрдүм-кия» олмуш бу улаглар*.

Гуршун каса ичи кими гап-гарадыр үрәкләри,
 Чивә габы ағзы кими бәрк бағланыб вер әлләри*.

Санки онлар гулдурлуғун мәктәбини битирмишләр,
 Күфрә гардаш олуб, сәфа достларыны итирмишләр*.

Һөрмәт Мисри әзизийәм, ләягәтсиз бу адамлар,
 Базарларда велләнерәк, орда-бурда намус сатар.

Һағлыдырлар бир сәбәблә онлар олса мәнә дүшмән,
 Чүнки Сүһейл улдузу тәк өлдүрүрәм бичләри мән*.

Пейманәмин дамчыларын онлар ичир сусузлугдан,
 Ачлыг вахты сирр сүфрәмдән төр-төкүнтү истәр һәр ан.

Бейинләрин лахладарам зәрбәмлә мән бир фил кими,
 Чыхардарам илан кими боғазындан дәрисини.

Онлар ки, Ад гошунуса, мәним ел тәк гәләмим вар;
 Онлар Йә'чуч тайфасыса, мәним нитгим бир сур олар*.

Онлар һаһаг өзләрини Хаганийә бәнзәдирләр,
 Неч көзәл яз булутуна бәнзәйәрми габа сүнкәр?

Гамышлыгда гарғыларын бүтүн рәнки көрүнсә бир,
 Бирисиндән шәкәр чыхыр, дикәриндән гуру һәсир.

Бә'зиләри эшидәркән ше'римдәки фәсаһәти
 Бейинләри алов тутур, артыр мәнә кин, һәсәди.

Дейирләр ки, өзүмүзүк дәниз күчлү о Хагани,
 Бәли, онлар Хаганидир, ортасындан атсан «га»ны*.

Кинайә эдиб сөйләдин, Хагани,
Шеирләр язырды рәван Үнсүри.

Бәли, әйлә бир шаһа мәддаһ иди
Ки, олду белә камиран Үнсүри.

Гәзәл язды ай үзлү яр эшгинә;
Олуб шаһлара мәдһхан Үнсүри.

Гәзәл, мәдһдән башга өз тәб'ни
Даһа этмәди имтаһан Үнсүри.

Гәзәл, мәдһ язмагда, аләм билир,
Дейил мән гәдәр дүрфәшан Үнсүри.

Шеирдә бу сәһри ки, мән этмишәм,
Буну этмәмиш һеч заман Үнсүри.

Әкәр ше'р язмагда он һүсн вар,
Бириндән фәгәт тапды шан Үнсүри.

Мәним ше'римин тазә үслубу вар,
Гәдим сәпки билди һаман Үнсүри.

Нә тәһгиг, нә зөһд, нә вә'здән
Кичик сөз дә билмәз, инан, Үнсүри*.

Бунунла белә, шаһ Мәһмуддән
Һесабыз алыб әрмәған Үнсүри.

Беш-он бейтә алмышды йүз гул, гызыл,
Алындыгда Һиндустан, Үнсүри*.

Гызылдан дүзәлтди гашыг, габ-гачаг,
Күмүшдән дүзәлтди газан Үнсүри.

Сағ олсайды инди бу накәсләрә
Язарды йәгин миң яман Үнсүри.

Бу намәрдләрин сүфрәсиндә сүмүк
Сорарды пәри тәк ниһан Үнсүри.

Чөрәк арзусилә бу алчагларын
Әлиндән өпәрди һәр ан Үнсүри.

Ағызда дейилди мәним тәк дили,
Гылынчдан ити, сәфяран, Үнсүри.

Йох иди гамышдан һача низәси,
Мәним тәк тутайды синан¹ Үнсүри.

Нә нәзми, нә нәсри чатарды мәнә,
Дейилди дәрин нүктәдан Үнсүри.

Нә нәзмийди пәрвин, нә нәсрийди нә'ш,
Оламмазды шәмси-чаһан Үнсүри*.

Нә алим, нә шарәһди, нә бир әлиб,
Нә Сәһбан, нә Йә'рәб бәян Үнсүри*.

Гызылла нечә сүсләнәр бир кәлин,
Гызылла ачарды дәһан Үнсүри.

Вериб малымы шад олдугда мән,
Алыб зәр олар шадман Үнсүри.

Биликлә фәләкдән адым өвч алар,
Вар илә алыб адла сан Үнсүри.

Биликдә олар Үнсүри һәр етән,
Варында галар һөкмран Үнсүри.

¹ Синан—низә.

Өглә ағыр йүк дашыдан мәним көнлүм, баянымдыр;
Гәләм сейрә чыхан заман сөз үзәнки тутанымдыр.

Зәманәни хәлг әйләйән бир аллаһа анд олсун ки,
Дөвран мәним дөвранымдыр, заман мәним заманымдыр.

Ше'рийәтин гыт олдуғу бу әйямда, аләм билир,
Ач гәлбләри гонаг әдән мәним ширин лисанымдыр.

Дүня мәним нарынчымын әтри илә чулғаныбдыр,
Чүнки мә'на бағ-бағчасы мәним яшыл бостанымдыр*.

Һәр ахмағын һәрзәлийи инчитмәйир әсла мәни,
Бу дүняда йохдур тайым, мейдан мәним мейданымдыр.

Чох тез чатыр шәргә, гәрбә мәним көнүл мәктубларым,
Чүн фәләйин көйәрчини мәним хәбәр яянымдыр.

Мәнәм мә'на яратмагда шаирләрин пейғәмбәри,
Сөз мә'чүзү варса әкәр, бу күн мәним баянымдыр.

Сән, әй мәнә пис сөйләйән, бир күн шимшәк вурса сәни,
Өлүб кетсән, бил, о шимшәк мәним аһым, фәганымдыр.

Һәчв әдәркән сөйүш сөймәк хасийәтим дейил мәним,
Әлимдәки гәләм мәним зәриф мә'на язанымдыр.

Бөйүк шаир мәнәм, мә'на сүфрәси дә мәнимкидир;
Үнсүри дә, Рудәки дә артығымла доланарлар*.

Адым алим нәфси кими тәзәликдән дипдиридир,
Кәрамәтли адамлар тәк мәним дә аз таһым вар;

Сөзүм күндүз гәдәр ағдыр, вәзийәтим кечә кими,
Ше'рим гылынч чәкән һинду, аһым көйә мин ох атар.

Гарт дүнянын гаршысында кимсә мәрдлик әдә билмәз,
Әл ушаг тәк ачиздирсә, мән олмарам ушаг тәк зар,

Мән көрпәчә бир бүлбүләм, бирчә буғда бәсдир мәнә,
Һүнәрдә мән барамаям, бит дейиләм верәм азар.

Байгуш башдан бөйүксә дә, о, гушларын ән писидир,
Кичик башлы әл гушуса һәр бир гушдан баш сайылар.

Нә вахтадәк сән күл кими, «гызылым вар» дейәчәксән,
Сүбһ ели тәк мән әсмәсәм, ачмаз бир күл, олмаз баһар.

Сән хошсөһбәт, доғрукөрән дейилсән, мән әфв әдирәм,
Чүнки чашкөз әйри көрәр, һәнзәл даим зәһәр дадар*...

Заман баша вуранда Сәнаинин дөврүнү*,
Көйдән мәним кими бир шеир язан доғулду.

Кетдисә дә Гәзнәдә бир саһир торпаглара,
Ширван элиндә саһир бир новчаван доғулду*.

Көчдүсә дә дүнядан бир хош авазлы бүлбүл,
Көһнә эвдә тәзә бир тутизәбан доғулду.

Бир өлкәдә өлдүсә еканә сөз устады,
Башга элдә уstad бир сөзярадан доғулду.

Кетдисә дә бир даһи үчүнчү иглимдән, аһ!
Бешинчи иглимдә бир даһи инсан доғулду*.

Түкәнди рейһанларын өмрү, күлләр ачылды,
Сәһәрин фәчри кечди, күнәш ондан доғулду.

Мәғрибин яхасында гәмәр кизләнен заман,
Мәшригин әтәйиндә күнәш һаман доғулду.

Гайытдыса Маһмудун чисми гара торпаға,
Әһдимизин Сәлчугу о торпагдан доғулду.

Тарихләрә баханда көрдүм: Бәһмән өлән тәк
Тарихдә Искәндәр тәк бир һөкмран доғулду*.

Дүз данышан Юсифин ширин дили сусан тәк
Онун вариси Муса тез анадан доғулду*.

Әбу-Һәнифә өлдү ахшам үстү, һаман күн,
Шафеи дан улдузу чыхан заман доғулду*.

Мәһв әтдисә кечәнин әсәрини заманә,
Күндүзүн әләмәти бир улдуздан доғулду.

Чох шүкүр, сөз бағында чичәкләр төкүлдүсә,
Ширин-ширин мейвәләр гөнчәләрдән доғулду.

Сөндү ахан бир улдуз, парылдады шәһабы,
Торпаг су ичди, ондан хош күлүстан доғулду.

Бир мәсәл вар, дейәрләр: тоюг дән еди, сонра
Онун юмуртасындан лә'лү мәрчан доғулду.

Додағым сахсы, үзүм торпаға дөнмүш, чаным
Даш олуб; одлу судур, сахсы каса дәрманым.

Алмарам яр мәнә версә гызыл чамда мей,
Өпәрәм сахсы каса, версә әкәр чананым.

Торпағам, сахсы гәдәһдә ичәрәм гырмызы мей,
Аз гызыл чам адыны чәк, о дейил иманым!

Үрәйим янды, дәниз бойда мәнә бадә кәтир
Ки, сәдәф чам илә сөнмәз бу дили-сузаным.

Һамы достлар дүшүнәр һалымы, инсафла дейәр
Ки, нечә зүлм рәва көрдү мәнә дөвраным.

Мән сәдәф чам әлимә алмарам, әй саги, вер
Сахсы бир чам, дағылсын гәми-бипаяным!

Чошарам далғалы дәрә кими, мәстәм, әлимә
Вермә, саги, о сәдәф чамы, удар үмманым.

Торпаг әтрини дуюб сахсы гәдәһләр, түкүмүн
Һәр бири әтр сачар, санки күли-рейһаным.

Балыг әндамлы һәриф әлдә сәдәф чам тутар,
Мән нәһәнкәм, сәдәфә дар көрүнүр мейданым.

Охшайыр аһуя саги, гәдәһи зәр өкүзә,
Мейи довшан ганыдыр, истәр эдә гурбаным*.

Мәнә довшан ганы зәр чамдә вермә, саги!
Үрәйим шир үрәйи, ит кими бәркдир чаным.

Самири зәр өкүз истәр, она вер; Муса тәк
Мәнә вер Хызр сую, янды ләби-әтшаным*.

Дөрд дивар палчыг имарәтдә ки, беш күн гонағам,
Тәкчә палчыг гәдәһилә гурулар әйваным*.

Бир дәмир чамәм, ичим аһү әләмлә долудур,
Чанлыям мән, суя мөһтачдыр һәр бир аным.

Мән чәваһирчи мүғәм, сахсы күп исә мүчрүм;
Өлчүлүр сахсы чанагла көһәрим, мәрчаным.

Үч йүз алтмыш дамарым чанә кәләр, долса әкәр
Үч йүз алтмыш дирәм о көвһәр илә мизаным*.

Ағзына лә'л аланлар сусамаз, һейранәм,
Ейирәм лә'ли, мәкәр һеч сусаярмы чаным?

Нә сәбәбдән үрәйим йүнкүл олур, дәрдим ағыр?
Баша чәкдикдә ағыр бадәни, әй чананым!

Сөйләдим дүн кечә сахсы гәдәһ илә мейә мән
Ки, нәдән гәм эви олмуш бу дили-вираным?

Һансы торпагла судансыз ки, сизинлә сөнмәз
Гәлбимин атәши, лакин янар һәр әрканым?!

Көз яшы төкдү гәдәһ, сөйләди: мән Пәрвизин
Торпағындан әмәлә кәлмишәм, әй хаганым!*

Ал шәраб аһ чәкиб сөйләди: мән хаганын
Ганыям, шаһидидир бу сөзүмүн бағбаным.

Чүнки шаһлар ганыны шаһ чәсәдиндә ичирәм,
Нә тәәччүб ери вар, шадлыға йох имканым!..

Мән ки Хаганийәм, олмуш хөрәйим шаһ ганы,
Нә әчәб ки, буну билмәз бу дили-наданым?

Хаганийәм, ер үзүнә яйылмышдыр шөһрәтим;
Бу аләмдән хилас олмаг һикмәтимдир, һикмәтим*.

Гырмыш тәмәһ чинләрини сәнәтимни хәнчәри,
Бу кәскин дил мәләкләрдән олмуш мәним гиәмәтим.

Көрүнүшү мәләк тәки, адамайейән бу фәләк
Чәмшидә бир гул див кими вачиб билтир хидмәтим*.

Йохумса да вар-дөвләтим, демәрәм ки, йохсулам,
Йохсуллуғ бир варлылыгдыр, артар онла шөвкәтим.

Бу дүнянын мурдарлыгы әлиидән чан гуртарсам,
Юсиф олар сучәкәним, артар гәдрим, гиймәтим.

Хачәнин мән истәйирдим төһфәсини рәдд әдәм,
Чүнки белә төһфәләрдән чох йүксәкдир һүммәтим.

Хызр дилә кәлиб, мәнә деди Кә'бә адындан:
Рәдд әләмә, бил ки, одур мәним вәли-не'мәтим*.

Ийirmi яшдан азса да синним, мәним тәк бир чаван
Көрмәмиш доггуз фәләк сөз сән'әтиндә камиран*.

Мән фәзиләт саһиб олсам да, йохдур дөвләтим,
Инди дөвләтсиз фәзиләт бир гуру аддыр, аман!

Бир сүрү алчаг адамлар тә'н әдирләрсә мәнә,
Нейләмәк, диванәләр камынча олмушдур чаһан.

Һәр гәдәр тә'нә вура дүшмәнләрим, кин билмәрәм,
Чүнки ахыр тә'нәйә мә'руз олур тә'нә вуран.

Дағлара мәхсус сифәтдир ки, әшитчәк һәр сәси
Гайтарар бир-бир кери, тәкрар әйләр анбаан.

Дағ нечин һазырчаваб олмуш, дүшүнсән сиррини,
Көвдәси ағыр, фәгәт башдан о йүнкүлдүр, инан!

Даватымын үзү садэ, ичи дэрин дэрядыр,
Гара сую нөһэнкийлэ бир үммана охшайыр*.

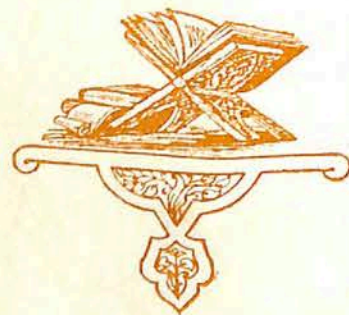
Көрүбсэнми нечэ сөкэр дан гаранлыг багрыны,
Ики мә'нада даватым нурлу дана охшайыр*.

Муса «йэди-бейза»сыям—десэ дават, наглыдыр,
Чүнки гэлэм инчи сәпән бир илана охшайыр*.

Зирен дәлән гэләмимин учу, низэ кээдирән
Көзэтчиләр нэзәриндэ бир пейкана охшайыр.

Сөзләримлэ шаһлар кими дөйүшәркән, даватым
Султанларын сахладығы зәррадхана охшайыр.

Хаганинин тәб'и тутмуш чиловундан Чейһунун,
Даватыса Сәмәргәнди-Хәзәр хана охшайыр*.

1. ӘМИСИ КАФИЙӘДДИНИН ТӘРИФИ

Кафинин тәб'идир һүнәрә әскәр,
Әскәри ней кими төрәдир шәкәр*.

Һәр шәрбәт касасы, көвсәр гәтрәси
Олуб сөзләринин бир нүмунәси.

Гыздырманы кәсән нейшәкәр кими,
Дәрдә дарман әдир гарғы гәләми.

Бу гәләм гарғынын һәсәди, инан,
Гәнди зәһәр әтмиш, күлү бир тикан*.

Бу гәләм ярадыр әлә ширин гәнд
Ки, чәкир онунчүн һәсрәт Сәмәргәнд.

Сөзүн кәлинини көчүрдән заман,
Онун гәләмидир хутбә охуян.

О гәләм һүсидә Юсифә охшар,
Көрсә көй кәлини әлини доғрар*.

Һәйрәт әтмә, версә гәләми шәкәр,
Гәрибәдир, ширини истәсә әкәр.

Көкү су ичиндә олан зә'фәран
Сәһәрин шәһини арзулар һәр ан.

Хагани нә гәдәр мәдһ әтсә ону
Башы уча олар, артар гүруру.

Хидмәтиндә, нечә «Нун-вәлгәләм»,
Гәдди хәм, гәлби дүз даянан мәнәм.

Таленим гәләми сайәсиндә, бах,
Онун сөзләри тәк йүксәлир анчаг*.

Көндөрә билдимсә она күмүш, гәнд,
Бу төһфә чох аздыр, чәкдим хәчаләт.

Гүммәти өнүндә күмүш вә шәкәр
Утанар мәнимлә ше'римдән бәтәр.

Күмүш вә шәкәрдән тәб'и, дамағы
Тәмғачын каныдыр, Шүштәрин бағы*.

Гәнд, күмүш үзрилә шеир сөйләдим;
Аз шейин үзрү дә аз олур, недим?

Күмүш бәрабәрдир көзүндә даша,
Лә'лдир гәләминдән гопан талаша*.

Чүнки гәләминдән гопан о йонгар
Мирварийә бәнзәр, инчийә охшар.

Фикринин говушан улдузларындан
Тәб'имә бир илһам кәләр һәр заман.

Она бундан белә чан верәрәм мән,
Индилик бу кәлир ялныз әлимдән.

Күмүш, я дашдакы нахышлар кими,
Дүшүнчә тачыма һәкк олмуш исми.

2. БАКЛАН СӘДДИНИ БАҒЛАТДЫРДЫҒЫ ҮЧҮН ШИРВАНШАҢ МӘНУЧӨҺРҮН ТӘ'РИФИ

Көй чәлаллы ат үстүндә шаһ бәнд вуруб кур чая,
Баклан сәдди кәнарындан дөнүб кәлди сарая.

Баһар кими, өз атына мин бир зийнәт верәрәк,
О, суларын чиловуну йығды бир ғыш ели тәк*.

Сиккәсинин арзусилә чайда үзән балыглар
Пулларыны ғызыл пула чевирдиләр нә ки вар.

Шаһ үммандыр, онун аты бир атәшин нәһәнкдир,
Дәһиз кими бу нәһәнки бәзәмишдир чәвахир.

Ғылынчында айна кими әкс олунур асиман,
О айнанын үзүндә дә судан вардыр бир нишан.

Ким көрмүшдүр ки, су шәкли чәкилсин бир айнада,
Я ким көрмүш су ичиндә шәффаф олсун айна да?

Көрмәк олмаз бир айнада һеч бир заман күнәши,
Лакин күнәш айна илә суда дурду янашы.

Су, од рәнкли шаһ ғылынчы гаршысында һәр мәгам,
Одун рәнки гачды, су да ипәк кими олду рам.

Тәклик севән бир суфидир шаһ ғылынчы, бил, анла!
Алыр һәр вахт дәстәмазы, су илә йох, о, ганла.

Суюн белә фикри вармыш: торпаға вурсун зәрәр,
Санки суюн бу фикриндән шаһ тутубмуш бир хәбәр.

Көрдү кәмәр бағламышдыр торпаға су һәр заман,
О да суюн белинә бир кәмәр вурду торпагдан.

Ахар суюн мә'дәсинә торпаг төкдү о гәдәр
Ки, торпагчүн төрәтмәсин дашан сулар бир хәтәр.

Торпаг суюн чийәриндә дүйүмләнди, доғрусу,
Шаһ ғылынчы горхусундан габармады даһа су.

Галхды суюн чийәриндән фәләкләрә аһ, аман,
Ахар суюн наләсиндән чана кәлди асиман.

Шаһ көрдү су «әлиаллаһ» дейиб, эдир аһу зар,
Юмду онун ағзыны ки, әтмәсин бир дә тәкрар.

Сулар шаһын хидмәтинә баш әйәрәк, нәһайәт,
Хызры чәкиб кәтирди ки, шаһа әтсин шәфаәт.

Хызр деди идракилә: әй сулара бәнд вуран!
Кәл, бир аз да ичазә вер, сулар әтсин чәрәян.

Шаһ Хызрын ричасыны алды о дәм нәзәрә,
Чошгун суюн чилувуну ачыб верди Хызрә.

Гой су, торпаг шаһымыза олсун мөһкәм бир даяг
Нә гәдәр ки, бу дүняда олачагдыр су, торпаг.

Шаирләрин гаршысына дүшүб кедир Хагани—
Нечә көпүк өндә кедәр, далынча су карваны.

3. ШИРВАНШАҺ МӘНУЧӨҺР ИБН-ФИРИДУНУН ТӘРИФИ

Дөшәди эшг халчасыны, ойнамаға башла сән,
Әтәйини бошалдараг, әл чәк дүня шейиндән.

Кәчавәни дашымаға, кәл, өз көнлүнү йүклә,
Өз чаныны пешкәш элә гаршындакы көзәлә.

Эшг чәмәни үзәриндә отлаг әт бу чайыры,
Ахур дейил Рәхшин үчүн зәманәнин ахуру*.

Сәламәтлик бағы демә күлханына дүнянын,
Бах, бу гәссаб күлбәси дә әви дейил Исанын*.

Бу дүнянын шәрбәтләри үрәк сәринләтмәйир;
Чүн сүмүклә гарышмышдыр онда олан тәбашир.

Аз е дүня рузисиндән, әй Хагани, буну бил,
Чүнки бу аш чох дадсыздыр, ашпазы да хош дейил.

Шаһәншаһын аяғын өп, аман тачы кәрәксә,
Чан тилсими истәйирсән, Мәнучөһрү мәдһ элә*.

О элә бир падшаһдыр, мөләк тәк шүары вар,
О падшаһ, аслан кими, өлкәләр әдәр шикар*.

О, иглимләр бағышляан еканә бир султандыр,
О енилмәз бир Рүстәмдир, фәтһ әтдийи Турандыр*.

* * *

Мәним исә бир түкүм дә азад дейилдир, инан!
Әй шаһ, сәнин бир түк гәдәр әсәр йохдур вәфандан.

Фәганымдан түкә дөндү мәним дилим һәр анда,
Лакин дилим түк ярарды, бу бәллидир чаһанда*.

Сән тәб'ини Хаганинин бағлама бу сөвдая,
Сәфрасыны сындырааг, додағынла вер шәфа.

Хаганидә тәзә сөз вар, сән дә әһди тәзәлә,
Падшаһы мәһи әдәркән тәзә сөз кәләр дилә.

О, гәһр әдиб бәд әмәли, пәнаһыдыр о халгын.
О, дүняя һөкмүрандыр, даяғыдыр һәр һаггын.

* * *

Нә заман ки, көзәл баһар дурду нәфәс алмаға
Һамаң анда, бир руһ кәлди, донуб галмыш торпаға.

Булут күнүн габағында кәздисә дә, суланды,
Бостанлара әтир сачды, сәрин күләк доланды;

Союнараг палтарыны, күл көстәрди өзүнү,
Сәһәр байраг чәкиб тутду гарт кечәнин үзүнү.

Ачылыр сәһәр, күндүз чана кәлир дурмадан,
Кечә хәстә олдуғундан зәиф дүшүр; бах, бу ан

Күлүн шәкли будаглардан, суларда ашкар олду,
Элә бил ки, кәһкәшанда көй гуршағы гурулду.

Хурма, әнчир вә сөйүддүр Мәрийәм гызлары бағын,
Бирчә күнлүк Исадыр күл, бүсаты вар торпағын*.

Бәнөвшә баш галдырарса әкәр гарын алтындан,
Һейрәт әтмә, чүнки кафур мә'дәнидир Һиндистан*.

Будаг елдән, адам кими, асгырараг дирилди,
Көйәрчин бир «һәмд» охуду, «вар ол һәмишә!»—деди.

Кечән кечә тәзә айы дөндәрәрәк көләйә,
Үфүгләрин кешийинә гойду,—кешик чәк,—дейә*.

Гасид хәбәр кәтирди бу гошунуна баһарын:
—Ики сәмтдән һүчүм әдир гошунлары хәзанын.

Кәлиб чатды Дейләмпапаг бәнөвшәләр дәстәси*,
Буну көрчәк һазыр олду сүсәнләрин низәси.

Отлар шаһы чәмәнләрдә дүзәлтди бир дүшәркә,
Нисан исә яғышлардан сәф чәкди чәркә-чәркә.

Шәкләнди ат гулағы тәк сөйүдләрин ярпағы,
Буну көрчәк сәбзә әтди өз сачыйла шән бағы.

Яздан сонра, чырағбанлыг гурду көзәл ясәмән,
Бостан исә чадыр гурду, ал-гырмызы күлләрдән.

Тирйәк долу чама дөндү гыпгырмызы һәр лалә,
Нәркиз тәзә гызыллардан дүзәлтди бир пиялә.

Хаш-хашынса күмүш кими парлады башы бу ан.
Гөнчә буну көрән кими тумурчуг верди нишан.

Бу күлзарын мәчлисиндә сәрвләр гурду мәнбәр,
Бүлбүл көрүб чушә кәлди, охуду шән нәғмәләр.

Дәрвишсаяг гумру бейнин гурутмушду белә гәм,
Нәсрин бу вахт тәмәннасыз верди она бир мәһәм*.

Көйәрчинсә—Хаганинин наибийәм мән,—деди.
Күл ағачы шаһ мәһини тез имтаһан әйләди.

Шаһ дөврүндә падшаһлар парладан көзәл Шәрван
Өз адыны дәйишәрәк, адландырды Хейрван*.

Бу даваның зәрбәсиндән янды Зөһрә вә Дәһрә,
Низәсилә, гылынчилә мәһи олду бирдән-бирә.

Динн рәмзи гылынчындыр, яхшы галдыр әлини,
Кәр тәрчүмә әтсә әкәр һиндли әрәб дилини

Чох гәрибә оларды бу! Тайын дейил һеч бир кәс!
Нуширәван тачы белә, хаш-хашына һеч дәймәз...

Айнада өз сурәтини көстәрән тәк бир ләләк,
Яд гәлбләрдә гылынчын да көрүнүр лап онун тәк.

Сүраһынын боғазында даим сап варса әкәр,
Бәдхәһларын боғазы да белә һәлгә көзләйәр.

Дүшмән үстә сәрт гылынчын элә ки вурду зәрбә,
Горасыны бирчә анда дөндәрди турш сиркәйә.

Дүшмән үстә сән чеврилиб, ох атдығын бир заман,
Дәлик-дешик олар бундан бүтүн бу көй, асиман.

Сеһиркарлар дүзәлдирсә мумдан үзүм, доғрусу,
О салхымдан һеч бир кәсә етишмәйир дадлы су.

Фәләк сәнә бәндә олса, әскик дейил камалын,
Сүфрә үстә тәрә кәлсә, аш итирмәз чәлалын.

Бу дүняда саһибхәрач бир падшаһ өзүнсән,
Сәнин шаһлыг дөврүндә дә бир бөйүк шаирәм мән.

Әкәр бир шәхс шеир десә мәним бу ше'рим кими,
Падшаһын гылынчы гой онда кәссин дилими.

Шаһым шеир таныяндыр, о һәр шейи тез биләр;
Гахач олмуш өкүз әти зә'фәрәндан сечиләр.

Авамлара буз көрүнәр чох заман бир инчи тәк;
Күнәшин хош истисилә тез ачылыр бу кәләк.

Новруз сәси көйдән кәлир... Верилсин хейир-дуа!
Ағыллылар амин десин, вар олдугча бу дүня!

4. ШИРВАНШАҢЫН ТӘ'РИФИ

(Тәркиб-бәнд)

Хош һалына сагиләрин, көрмүшлә хәндан сүбһү, бах!
Санки ююлмушдур диши янмыш бир уддан сүбһү, бах!*

Хурма ағачы әкди шәб, бах пәрвинә, олмуш рүтәб,
Бу сән'әтә әтмиш әчәб валәһ о мәстан сүбһү, бах!*

Көйләрдә мишкү зә'фәран рәнки алыбдыр кәһкәшан,
Улдузлара матәм тутан йыртмыш кирибан сүбһү, бах!

Ашигләр аһинә мәкәр чохдан нишанлаймыш сәһәр?
Бир одлу пейканла әдәр сәдпарә хофтан сүбһү, бах!*

Саги һаны? Дәря гәдәр версин бу бәзмә бадәләр,
Олсун сәдәф, сачсын көһәр, әкс әтсин үмман сүбһү, бах!

Гур әйш бәзми сүбһәм, гойма көнүлдә дәрду гәм,
Йохса өмүрдүр бирчә дәм, тапмазсан асан сүбһү, бах!

Бир олмалы мәрдин үзү, бир олмалы мәрдин сөзү,
Бәхш әйләмиш дөвран өзү инсафә мейдан сүбһү, бах!

Сүбһ илә хош рәфтар элә, мейлә долу чам ал элә,
Чүнки чаһан аз өмр илә әтмиш чийәрган сүбһү, бах!

Сүбһүн үзүндә жаләдән тәрләр дүзүлмүшдүр һәмән,
Санки ары вурмуш дүнән көрдүкдә үрян сүбһү, бах!

Сагидән ал чами-зәри, ич, яд элә сагиләри;
Бәхш әт мәнә тәр ләбләри, бирсә, сән үч сан сүбһү, бах!*

Кейхосрованә чами-мей, онда Сиявуш ганы—мей,
Сан атәши-Кавуси-кей, гылмыш зәрәфшан сүбһү, бах!*

Шаһ мей ичәркән гәтрәләр торпаға әнбәр тәк дүшәр,
Әнбәрли торпагдыр мәкәр әтмиш күлүстан сүбһү, бах!

Исламә олмуш һөкмран дарайи-дөвран Ахситан,
Бәһрамдан әдли рәван, Пәрвизи-Иран Ахситан*.

* * *

Сәһәр-сәһәр сүфрә дөшә, һури сәнә мейман кәлә!
Пейманә ганындан бол ич, та хәстә чисмә чан кәлә!

Гой дағ далында афитаб олсун мей әтриндән хәраб,
Силсин көзүн, әтсин шитаб, та мәст олуб ян-ян кәлә!

Мей бәзмдә олсун чыраг, дағ нәғмәдән версин сораг,
Янмыш үзәрлик тәк о, бах, фәряд әдиб, рәгсан кәлә!

Ал бадәни һей башә чәк, долсун севинчләрлә үрәк,
Дилбәр көзәлләр фикри тәк, чағрылмамыш мейман кәлә!

Сал сүфрәни шән гәлбдән, чәннәт гушу кәл истә сән,
Бир парчасы нәғмә дейән, бир парчасы бүрян кәлә!

Тикмиш көзүнү ер енә һәсрәтлә мәрдләр чаминә,
Бир чүр'ә мей төк каминә, горхма сәнә нөгсан кәлә!

Ичдикдә мей пейманәдән ағлын итирмә, динлә сән,
Достлар ятан ол түрбәдән гулағына «әтшан» кәлә!

Чәрхин әлийлә назлы яр торпаглар алтында ятар;
Налән чаһана од салар, кәр ядына чанан кәлә.

Кетсән яландан Кә'бәйә, Кә'бә дөнәр бүтханәйә,
Сидг илә кәл мейханәйә, Кә'бә сәнә гурбан кәлә!

Йох сәндә имандан әсәр, Кә'бәләрәст олма һәдәр,
Архында су йохдур әкәр, бир көрпү сал, асан кәлә!

Заһидлийиндир ағ ялан, кафирлийә олдун рәван,
Саф гәлб илә сәрхош долан, та гәлбинә иман кәлә.

Шит заһид олмагдан чәк әл, көй учса да гойма мәһәл,
Гой рәхнәләр тапмыш тәмәл көкдән ола виран, кәлә.

Сағлыг де хаган наминә, мей ич, сәнә чан бәхш әдә,
Бәлкә о фатәһ шаһ сәнә лүтф илә Туран бәхш әдә*.

* * *

Мәчлис пәриләр юрдудур, бәзми-Сүлейман онда көр!
Гушлар чәкиб сәф һәр тәрәф, бир хош күлүстан онда көр!*

Давуд әшкиндән нишан пейманәйә ган ахды, ган,
Гуш тәк сүраһы верди чан, олду нәвахан онда, көр!*

Асиләрә йохдур әкәр йол чәннәтә, нә әйб әдәр?
Саги үзүнә гыл нәзәр, йүз бағи-ризван онда, көр!

Кә'бә эвиндә һеч заман бүт ашигинә йох аман,
Бүтләр эвини Кә'бә сан, Зәмзәм-хүмстан онда көр!*

Алмыш дәлә рәнки һава, боз күрк кейинмишдир фәза,
Од вур, ишыглансын сәма, бир түлкү һәр ан онда көр!

Мангал дөнүб олмуш гәфәс, тавусла гарға һәмнәфәс,
Әфлакә көз дикмә әбәс, Мәррихү Кейван онда көр!*

Шишмантулуг бир дайә тәк, зәнчи бәдән, руми үрәк,
Мәрийәм кими доғсун кәрәк Исаны деһган, онда көр!*

Зәррин дамарлар мейнәдән гопду, әзилди, инди сән
Ган күп дамарындан һәмән төк, ширейи-чан онда көр!

Бәрбәт дүшүб чансыз галар, бир өлчүдә дөрд рүкн вар,
Бир бойдадыр сәккиз дамар, Зөһрәйлә Мизан онда көр!*

Ағлар рүбаб һей зәрбәдән, чөмчә башы, касә бәдән,
Тахта улаг, зәрдән рәсән, әл бойда мейдан онда көр!

Чәнкин башы чылпаг галыб, чийиннә атлас шал салыб,
Палас фитә белә чалыб, дизләри пүнһан онда көр!

Бир көрпә зәнчидир түтәк, он дайәси вар ағ, гәшәнк,
Доггуз көзүйсә шух-шәнк, йүз көзсә һейран, онда көр!*

Дәфсә шаһын човганына, мин нәгшли әйванына,
Овлагдакы чөвланына охшар йүз һейван, онда көр!*

Искәндәри-атәшсинан, һәр сирри Хызраса дуян,
Кейхосрови-Арәшкәман һәм сәнсэн әй шаһ, һәм атан!*

* * *

Дилбәрләрин эшгиндә сән, кәл шәрти башдан тазәлә!
Юсиф кими гурдла барыш, әһд илә пейман тазәлә!*

Әй хәстә ашиг, горхмадан өз чаныны доста инан,
Дилбәрләр эшгиндә һаман, сөвданы башдан тазәлә!

Саги төкәр дил, мей верәр, мүтрүбдә вар сонсуз һүнәр,
Мейлә долуб пейманәләр, ал, ич мейи, чан тазәлә!

Саги әлиндән ал шәраб, ич нәш'ә илә, ол хәраб,
Заһидләр илә олма баб, чан вер вә чанан тазәлә!

Күп архасында кеч отур, һалдан дүшүнчә бадә вур,
Артсын көзүндә таки нур, торпагла мүжкан тазәлә!

Дәрди унут сән һәр заман, шад ол, яша шән һәр заман,
Күмүш өкүздән һәр заман ган төк вә гурбан тазәлә!

Мей сүбһ үчүн олмуш сәба, мейдир яза вермиш сәфа,
Мей инчи тәк сәрпәр зия, мейлә шәби́стан тазәлә!

Наринчә охшар бу фәләк, истәр сәнә гурсун кәләк,
Аһынла мәһв олсун кәрәк, кет, сәнкбаран тазәлә!

Аһ илә бир шивән гопар, олсун фәләкләр тарымар,
Дөрд үнсүрү хар эйлә, хар, әшкинлә туфан тазәлә!*

Бәркдир чаны Хаганинин, дәрдин чәкәр чананынын,
Әшгин бөйүк диванынын мәтниндә дастан тазәлә!

Әшг атәши одлар чаны, дөнмәздир ашиг пейманы,
Бағдаддакы көнлүн ханы? Ширванда бир ан тазәлә!

Чам ал әлә, чәк эйлә дад, Бағдадәдәк мей ич азад,
Бағдадда яры эйлә яд, әшги бинадан тазәлә!

Бағдад бағдыр, я чәмән, мән бағи-ризван сөйләдим,
Орда көзәл вәсфиндә мән шөвг илә дастан сөйләдим.

Дәчлә кәнарында дүнән бир афәти-чан көрмүшәм,
Һәсрәт көзүмдән Дәчлә тәк ахмыш гызыл ган, көрмүшәм.

Одур сәрви-бағи-Ирәм, Шәм'и-Шәбистани-һәрәм,
Рүхсарыдыр бағи-әчәм, куйин күлүстан көрмүшәм*.

Чан шәһридир күл чөһрәси, гәлбин тели—һәр түррәси,
Аләм онун сәркәштәси, куйиндә кирян көрмүшәм.

Кизләнмәйә тәррари-дун Бағдадда сазлар мин оюн,
Тәррар зүлфүндә онун Бағдады пүнһан көрмүшәм*.

Зүлфүйлә Дәчлә мишкдәм, Дәчлә «далы» тәк зүлфү хәм,
Дәчлә кими әндамы һәм олмуш хураман, көрмүшәм*.

Гатмыш ая бафта, ипәк, асмыш бухағын туг тәк,
Парлаг ая көй бир ләчәк өртмүш о чанан, көрмүшәм.

Әшким кими тәр дамәнә ахмыш бухагдан нур енә,
Ол нурдән мәрмәр синә олмуш чырагбан, көрмүшәм.

Хач кими гыврым телләри, Иса нәфәсли ләбләри,
Бунлар бир олдугдан бәри, зүлмат ара чан көрмүшәм.

Чан чисминә пабәстәдир, шәһла көзү тәк хәстәдир,
Гәлб—ағзы тәк бир пүстәдир, ганлы вә хәндан көрмүшәм.

Назла өтәркән бирбаша, ардынча һей вуррам баша,
Гәлби, диши чаллам даша, һалым пәришан көрмүшәм.

Мәғрур көрүб чананымы, мән гандым өз нөгсанымы,
Куйиндә мискин чанымы аварә, һейран көрмүшәм.

Зәнчи кими зүлфү гара, ойнар, сәпилмиш рүхсара,
Мән көз гоюнча онлара, һәр ләһзә рәгсан көрмүшәм.

Дәчләйә салдым аһ мән, әтдим тәйәммүмкан мән,
Ағлар көз илә кан мән Бағдадда туфан көрмүшәм.

Хагани, вер чан көвһәри, һәррачда ал ол дилбәри,
Чох сән кими ашигләри чананә гурбан көрмүшәм.

Вер көнлүнү чананына, әзм эйлә, йоллан янына,
Ширваншаһын фәрманына гәлби никәһбан көрмүшәм.

Чәннәт кими мәчлис гулар, руһлар онун дәрбаныдыр,
Улдузлары бәрһәм вурар, доггуз фәләк мейданыдыр.

Йох, йох, көзәлләр әшгинә мән бир дә гурбан олмарам.
Һүммәт мәни азад әдиб, мәһбуси-чанан олмарам.

Рам олмарам сөвдайә мән, бахмам рүхи-зибайә мән,
Овчу көзәлләр сәпсә дән, гуш кими надан олмарам.

Дилбәрләри мән нейләрәм, сөвда йолун тәрк эйләрәм,
Бу гарғы аты пейләрәм, мән мәрди-мейдан олмарам.

Алданмарам һәр мәһвәшә, сөз вермәрәм һәр дилкәшә,
Пәрванә тәк мән атәшә дүшүб дә бүрян олмарам.

Дилбәр ләбинә ганмадан кизли чан атдым чох заман;
Артыг ағылландым, инан, бил, бир дә һейран олмарам.

Янмыш сөйүд тәк инди мән, гәм сагисинә гәлбдән
Олдум көзүмдән ган сүзән, йох, йох, мейәфшан олмарам.

Бир варлығам ки, һеч заман достлар көзү тапмаз нишан,
Чананыма мән чатмадан мәшһури-дөвран олмарам.

Дашданмыдыр чаным мәним? Ит гәлбли дөвран дүшмәним;
Галмаз саралмыш бу тәним, чаны поладдан олмарам.

Кәздим чаһаны сәрбәсәр, ердән тутуб әршә гәдәр,
Бир мәрдә раст кәлдим әкәр, кәбрәм¹, мүсәлман олмарам.

Кәздим дәйәрсиз дүняда ләбтәшнә мән аби-вәфа,
Йохдур вәфа бир ашнада, бир ләһзә хәндан олмарам.

Абру әдәрдим аризу, нә үз галыб, нә онда су,
Рүсвалығын чатмыш сонү, мән бир дә инсан олмарам.

¹ Кәбр—атәшпәрәст.

Көнчлик шаһы олмуш савар, ат чапмаға вермиш гэрар.
Мәнсә далынча бир чапар, яинки сәкбан олмарам.

Өз гүдрәтинчә һәр адам истәр тапа диванда нам,
Диванлары кәздим тамам, бир ердә э'лан олмарам.

Зәнди гәләт билдим дейә, атәш мәнә дурмаз йийә,
Гур'ан гачар мәнән көйә, мән әһли-иман олмарам.

Кә'бә мәнә мәһрәм дейил, гибләм кәлиса һәм дейил.
Гисмәт мәнә Зәмзәм дейил, әһли-хүмүстан олмарам.

Үз дөндәриб мән Кә'бәдән, гачдым кәлисадан да мән,
Хаганини бош санма сән, мәгбули-хаган олмарам.

Этдим Чәләләддини яд, та эйләйә зүлмәт дашы,
Та ки тапым ондан мурад, куйинә гойдум бу башы*.

* * *

Бахдыгча улдузлар гошун, байрагса асман көрсәнәр,
Шаһын тасы олмуш һилал, пәрчәмсә Кейван көрсәнәр.

Зөһрә—Әсәддә көвһәри, Бәһрам—әлиндә хәнчәри,
Улдузлар олмуш ләшкәри, фәтһиндә Туран көрсәнәр*.

Шаһын учалмыш дөвләти, дүняны тутмуш шөһрәти,
Аздыр һәлә ки рә'йәти, болғар вә хәзран көрсәнәр*.

Бәхтиндән истәрдим ки, шаһ гурсун фәләкдә ордукаһ,
Бабилдә чәм этсә силаһ, мүлкү Хорасан көрсәнәр.

Ше'рим сачар дүррү көһәр шаһым газандыгча зәфәр,
Шаһлар өнүндә баш әйәр, бойнунда фәрман көрсәнәр.

Дүня әйәр ол шаһә баш, гул олмаға әйләр тәлаш,
Тачлардакы гиймәтли гаш нә'лейни-сәкбан¹ көрсәнәр.

Салса аты бир нал әкәр, Рүстәм ону шәмшир әдәр,
Мум алса хатәмдән әсәр, «һирзи-Сүлейман» көрсәнәр.

Көй бир ат олмушдур фәләк, улдузлар онда зәр, бәзәк.
Дағ сағрысына этмә шәкк, вурмуш Ахситан, көрсәнәр.

Көнлү шад олса бир кәрә, Чәбрил энәр санки ерә,
Кинлә бахарса көйләрә, аләмдә туфан көрсәнәр.

Шаһын атынын ол гәдәр шаһлар аяғындан өпәр,
Кәзсән налындан бир әсәр, лә'л илә мәрчан көрсәнәр.

Улдуз әдәр шаһә һәсәд, чансыз галар йүз мин чәсәд,
Шаһдыр күнәш, тәхти—Әсәд, чәрх исә мейдан көрсәнәр*.

¹ Нә'лейни-сәкбан—ит бахычыларынын кейдийи аяггабы.

Шаһ охшайыр гызмыш филә, торла чыхыбдыр саһилә,
Гуршаг тутуб дәрә илә, тимсаһ о султан көрсәнәр.

Чөвза рикабындан тутар, Әгрәб она чакәр олар,
Үз бир күнәш, чисми—баһар, һәр ләһзә хәндан көрсәнәр.

Олмуш күнәш бир гул мәкәр, шаһын аяғындан өпәр,
Эшгилә шаһын һәр сәһәр торпагда гәлтан көрсәнәр.

Көйләр—үзәнки, ат—күләк, санки Сүлейман атланыб,
Атлы—пәри, ат—див кими, гүдрәтли султан атланыб*.

* * *

Әдлилә мүлкү әгл тәк чанда о султан бәсләйәр,
Фәзлилә хәлги бәсләйәр, лә'ли нечә кан бәсләйәр.

Хүлгү күлү этди хәчил, рә'йи сөнән бир од дейил,
Бир күлшәкәрдир рә'йи, бил, нурла Сифаһан бәсләйәр.

Игбалы Хәзран фәтһи әдәр, әдлилә долмуш өлкәләр,
Һинд өлкәсиндән фил кәләр, Хәзранда филбан бәсләйәр.

Күлзарә дөнмүш өлкәси, ачмыш сәхавәт кисәси,
Шәмшири нейсан гәтрәси олмуш, күлүстан бәсләйәр.

Чәннәт—көһәр шәмширинә, дузәх—шәрәр шәмширинә,
Һәр кәс дейәр шәмширинә: һикмәтдир, иман бәсләйәр.

Ачмыш икидлик мәктәби, тә'лим әдәр шаһлыг дәби,
Ондан биләр һәр мәтләби, һәр шаһ ки, дөвран бәсләйәр.

Талә өзү шаһә кәрәк баш эндириб, этсин көмәк,
Мейданда чәкмәкчүн едәк, шаһлар чох һейван бәсләйәр.

Орду—сүрү, дөвран—чобан, гочдур шаһын бәхти, инан,
Гайғы чәкән һәр бир чобан, гоч сахлаяр, чан бәсләйәр.

Мейди кими чалмыш зәфәр, олмуш чобан, гайғы чәкәр,
Дәччалдыр дөвран мәкәр?—гурд кими дүшман бәсләйәр*.

Дөвран вәфасыздыр яман, язда дүшәр ғыш наһан,
Мейди верәр халга аман, дәччал түгян бәсләйәр.

Дүшмәндир инсана бәшәр, шейтан она шәр өйрәдәр,
Итдән, донуздандыр бәтәр, бир шир ки, сәкбан бәсләйәр.

Шә'ни күнәш тәк сачды нур, Дәрбәнд ишыгланды, одур,
Үч зүлмәт ичрә сан судур, һикмәтдә йәздан бәсләйәр*.

Мәғрур әдәр һәр гәлби шәр, зүлмү чаһаны мәһв әдәр,
Нә гурд диши сүсләндирәр, нә зүлм инсан бәсләйәр.

Әдлилә артар дәвләти, чәннәт тәк имандан доғар,
Тапдыг адилә раһәти, чүн шүкр әһсандан доғар.

* * *

Шаһ әввәлинчи Мәһдидир, сани Сүлейман олсун һәм,
Инсан она хидмәтчидир, чинләр дә дәрбан олсун һәм*.

Олмуш фәләк шаһын гулу, чамы—күнәш, мейлә долу,
Кейван—гылынч, нүсрәт—йолу, Бәһрам—пейкан олсун һәм*.

Дин сайәсиндә шаддыр, дәвләт она һәмзаддыр,
Өлкә бүтүн абаддыр, хәлгә никаһбан олсун һәм.

Бәзми беһиштә охшаяр, сәһниндә сидрә һөкмү вар,
Сәдрин көрән Кәбә санар, һәр һөкмү фәрман олсун һәм*.

Бәхти ишыгдыр нур тәк, баш куйинә гоймуш фәләк,
Бир сайә тәк тутмуш әтәк, бу һалда һәр ан олсун һәм.

Чамы күнәш ол сәрвәрин, көр, Мүштәридир әлләри,
Чам—айнейи-Искәндәри, мей—аби-һейван олсун һәм*.

Аслан йыхан шәмширә бах, дүшмән ганындан тутду зағ,
Ағлар булут тәк, һәр саяг ағларса, хәндан олсун һәм.

Дүшмән гылынчы шаһ үчүн галды гынында бүсбүтүн,
Пас тутду күзкү тәк бу күн, гой шанәдәндан олсун һәм*.

Әзми бүтүн бал олду пәр, бәзми бүтүн фал олду фәр,
Бәхш әтдийи мал олду зәр, фәзли онун чан олсун һәм*.

Хәзраһа басдыгда аяг, Хәзран шәрәфдән олду бағ,
Тапды о ерләр тәмтәрағ, хошһал Ширван олсун һәм.

Новрузда Әзра һүснү вар, шаһ бәхти тәк руһ охшаяр,
Һалы беһишти андырар, фалы да фүрган олсун һәм*.

Чатмыш баһар әйяминә, шаһым сәадәт наминә,
Новруз төкәр мей чаминә, йүз ил о хаган олсун һәм.

Олсун сәадәт яр она, пак руһлулар гәмхар она,
Баш әйсин улдузлар она, аллаһ никаһбан олсун һәм.

Мәдһи мәнә тәлгин әдәр илһами-йәздан һәр нәфәс,
Һәр фикримә амин дейәр Идрис вә Ризван һәр нәфәс*.

5. ШИРВАНШАҢЫН ТӘҖРИФИ БИРИНЧИ МӘТЛӘ

Байрам етишди, сүбһ икән	Бир хош хәбәр алды хумар:
Чами-чәмин көйдә дүнән	Бир чүз'и олмуш ашикар.
Тәрк әтди байрам ризваны,	Дүнянын олду хаганы,
Ай мөһрү илә фәрманы	Тәсдиг әдиб верди гәрар.
Яшыл чәмәндә һөкмдар	Хейли марал әтмиш шикар;
Көйдә марал шахы ки вар,	Инди һавадан салланар*.
Кечәни готаз әтди о,	Ай гүрсүнү тас әтди о,
Сүбһ байрағы йүксәлтди о,	Сәрдари олду нури-нар*.
Гурду фәләкдә пусгу, бах,	Сағрысына дағ басды, дағ;
Баш һәрфи әйдин галхарағ,	Олду фәләкдә бәргәрар*.
Бах, байрам адлы хош күнә,	Зәррин ганад симүргүнә;
Әйри гашы Залын енә	Дағлар башында парлаяр*.
Галдырдығы тоздан бу күн	Бурну гычыгланмыш көйүн,
Асгырдымы, дүня бүтүн	Мишк илә, әнбәрлә долар.
Тоз галдыранда ләшкәри	Сүсләр тавус тәк һәр ери;
Мәшригдәдирсә шәһпәри,	Мәғрибдә димдик ойнадар*.
Из аздырыб отуз кечә,	Кәзмиш рәғиби кизличә,
Оғрун кәлиб, аһәстәчә	Олмуш хумарә һәмгәтар.
Саги, сәнәм пейкәр олуб,	Хач бадәйә зивәр олуб,
Гәндил дөнүб сағәр олуб,	Тәсбиһсә зүннар адланар.
Куйиндә гарғы шәккәрә,	Архындакы мей көвсәрә
Дөнмүш, үзүндә бах тәрә,	Санки күл үстә шәһ гонар.
Әтри верәр руһә таван,	Гүввәт тапар һүснүйлә чан,
Архы әдәр һәр бир заман,	Бәзми-сәбуһи илк баһар.

Хошдур, мей ашиг тэк сола, Мей хылтсыз чамэ дола,	Дэрд эһлинэ һәмрэнк ола; Зәһр олса да шәккәр дадар.
Парлаг күнәшдир мей мүдам, Һәр гәтрәси чандыр тамам,	Сапсары, титрәр сүбһү шам. Дүня гәдәр тә'сири вар.
Һаны о чами-чәм, һаны? Һәр дәрү үчүн мәһәм һаны?	О солгун үз сәнәм һаны? Кн, хәстә дәрман арзулар.
Мей бир күнәшдир нурсачан, Саги әлини шәрг сан,	Биллүр гәдәһсә—асиман; Гәрби һесабы эт лә'ли-яр.
Сағәрдә, кәл, Сәһбаны көр, Гумсал, гуру сәһраны көр,	Кәмидәки дәрјаны көр, Онда кәми елкән ачар.
Мүтрүб олуб тути-һәвәс, Бәрбәтдәки чошгун нәфәс	Эйләр додаг бармагла бәһс, Мизмар боғазындан чыхар*.
Бах бу гара буйнуза бир, Әфсунчу мәрдә кәз етир,	Сан гарны йыртыг күрзәдир, Шаһмарла олмуш бусәдар*.
Мәрийәм тәк олчаг һамилә, Доғмаг һавасилә белә	Бәрбәт, будур, кәлмиш дилә, Эйләр дәмәдәм аһү зар.
Мей эшгинә дүшмүш рүбаб, Голунда чох вардыр тәнаб,	Чәкмиш бу йолда мин эзаб, Гуру гәмыш тәк чох дамар;
Көйбаш! кими, о чәнкә бах! Зүлфүндәки аһәнкә бах!	Димдикдә зәррин рәнкә бах! Вурмуш аяғындан чидар.
Бир дәфвуран устаны көр, Сәф-сәф дуран һейваны көр,	Дәфдә шикаристаны көр, Бир-бирләрилә чәнж арар*.
Фәряд салан сазәндәнин Кәһ зил чыхыр, кәһ да һәзин	Бир динлә хош, дилкәш сәсин. Назик боғаздан аһү зар.
Рух мүргүнүн көр сейрини, Хаганинин ал ше'рини,	Сөйләр Сүлейман сиррини*. Көр, о нечә көвһәр сачар.

ИКИНЧИ МӘТЛӘ

Эшги һәр ашиг гәлбинә Йүз мин көнүл бир гәмзәнә	Уйгун кәлән, эй күл'үзар! Чан бәхш әдиб, ағуш ачар.
Ал күзкүнү, бир бах үзә, Ох-ййла чыхмышдыр дүзә,	Сәһр эйләмиш гәмзән бизә, Гулдурлуғу этмиш шүар.
Мән торпағам, сән күчлү ел, Одлу хасийәтинсә, бил,	Мән чөр-чөпәм, сән күчлү сел, Алды әлимдән ихтияр.

* Көйбаш—гуш адыдыр.

Билдим ки, чатмазсан дада, Бары кечә кәл фәряда,	Бир күн дә салмазсан яда, Наләм бу дүняны тутар.
Кеч-кеч яд әтмә, кәл, мәни, Тәрк эт бу тез инчинмәни,	Аһым тутар ахыр сәни, Ондан чаным тапмыш азар.
Бош вә'дәләр вермә, аман! Бош галса ағушум, инан,	Чушә кәләр гәлбимдә ган, Мән ятмарам бир ан да, яр!
Хаганинин дәрди нәһан, Гәм дырнағилә дурмадан	Бағрын дидәр һәр бир заман; Үз йыртыб, эйләр аһү зар.
Хагани бүлбүл тәк өтәр, Шаһ мәчлисиндә һәр сәһәр	Тәб'и будаг тәк бар верәр, Лә'лү көһәр эйләр нисар.

ҮЧҮНЧҮ МӘТЛӘ

Күндүр бу, я бир зәр сәдәф, Хәрчәнк тутуб атәшлә сәф.	Хәрчәнкә олмушдур о яр, Пәрванә тәк одда янар...*
Чөлләр яныр, сал бир нәзәр. Әф'и башында мөһрәләр	Күн дәһрәвари нур сәпәр, Нар данәсин хатырладар.
Чәнбәр шәкилли көй, фәләк Искәндәрин мир'аты тәк,	Алмыш тамам бир башга рәнк, Күл рәнки алмыш, ашикар...
Һәрчәнд бүлбүл хошмәгал Вардыр сүраһы, рәнки ал,	Олмуш күл һичранында лал, Бүлбүл тәк олмуш нәғмәкар.
Саги, мейә күл гат кәтир, Мей күл суйилә олса бир,	Инди мей ичмәк вәгтидир; Кәз яшы тәк сафлыг тапар.
Истә сөйүд, кафур сән, Күл үзлү бир сагилә шән	Чадыр гуруб мей ич һәмән, Ол о чадырда бәхтияр.
Сейр эйләйиб бостанлары, Он тәзә айдыр кәнары,	Тап бир күнәш, олсун сары;* Илдә верәр бир дәфә бар*.
Мәдһиндә язмагла шеир, Дөвләт мәнә—кәл-кәл,—дейир.	Тәб'им даһа түғян әдир, Олмуш мәнә бәхтим дә яр.
Мәдһ эйләйиб чандан сәни, Шә'ниндә мин сөз мә'дәни	Сөздән яратдым лөвһәни, Кәшф эйләрәм, эй шәһрияр!
Азад фикир саһибләри Гаршымда йүз-йүз Үнсүри	Билмиш—мәнәм сөз саһири, Шакирдлик әтмәк арзулар.

6. МҮВЭФФЭГЭДДИН ЭБДҮЛГЭФФАРЫН ТӘ'РИФИ

Эй, Исая наиб олан ики мәрчан додагдан*,

Эй, атәшдән гүдрәтилә аби-һәят ярадан!

Эй, дәрдилә дәрдлиләрин һарайына етишән,
Эй, зәһәри сағалдычы олан һәр бир дәрмандан!*

Көзләрин өз гәмзәсилә чанлары мәһв эдәндә,
Додагларын өпүш илә енә дә бәхш эдир чан.

Ганадлары алтындадыр вәслин симүрғ гушунун,
Көлкәсиндә бәсләмишдир, бил ки, ону Сүлейман*.

Гәбулуна наил олмаг мүмкүн олса, идракын
Гаршысында бәрабәрдир, йәгин ки, күфрү иман.

Сәнин эшгин, мәһәббәтин, чөврү чәфан учундан
Сәдагәтли ашигләрин яха йыртыр анбаан.

Истәйирсән фитнә, фәсад төрәнмәсин дүняда,
Гашгабаглы отурма кәл, этмә зүлфү пәришан.

Сәнин эшгин күчәсиндә долашаркан Хагани,
Элә бир шей ахтарыр ки, нә вәслдир, нә һичран.

О, әзәмәт Кә'бәсинин дүшдү узун йолуна,
Анчаг ону инчитмәмиш нә дәвә, нә биябан*.

Өз әсринин руһу, сәдри олан Мүвәффәгәддин
Әбдүлгәффар—фазилләрин сонунчусу о инсан.

Онун йүксәк мәгсәдинин сайәсиндә фәхр илә,
Бир ан сакит дурмаяраг, дөвр әйләйир асиман.

О элә бир сәдрдир ки, варлығилә, күчилә
Афәринә лайиг олмуш бу яшайыш, бу чаһан.

Онун чаһан таленни кәтирирәм ядыма,
Нечә иллик гырмызы мей нуш әдәрсәм нә заман.

* * *

Күл инди ки, яхасыны ачыб, күлүр фәрәһлә,
Әтәйини әлләримдән чәкә билмәз күлүстан.

Көрүрәм ки, һәр тәрәфә күләк әтир сачандыр,
Гызыл сәпән пейманәдән айрылмарам бир заман.

Бүлбүлләрдән йүз Барбүд¹ әйләшиб һәр тәрәфдә,
Баһардакы көзәллийә гошурлар мин даситан.

Ағачларын чичәкләри элә төкүлүр, санки
Улдузлары ерә сәпир фәләкләрдән асиман.

Лаләдәки гара рәнки көрүнчә, зәнн әдирсән
Мүштәринин синәсиндә гәрар тутмушдур Кейван.

Бағда битән нәркизләрә әкәр нәзәр етирсән,
Көрәрсән ки, көздүр онлар, чатмайыр тәкчә мүжкан.

Күлүн инди кейиндини атлас дона фикир вер,
Әтәйинә һашийәләр вурулмушдур гызылдан.

Көйәртийә, бәнөвшәйә, бир дә күлә нәзәр сал,
Онлар да көй гуршағы тәк боянмышдыр ал-әлван.

Инди шадлыг заманыдыр, инди фәрәһ вахтыдыр,
Баһар фәсли, күл фәслидир,—хош замандыр бу заман.

Бундан белә әтәйими долдурараг дүрр илә,
Чананымын гапысындан айрылмарам бирчә ан.

О шөһрәтли сәркәрдәнин мәдһ, тә'риф бағында
Мән нәғмәләр охуярам гумру кими һәр заман.

Хош игбалын үнваныдыр букүн Мүвәффәгәддин
Әбдүлгәффар,—одур нечә дөвләтләрә һөкмүран.

Камалынын, тәдбиринин сайәсиндә чаһанда
Орталыгдан галхды бүтүн ярамазлыг вә нөгсан.

Чәлалынын нәрди үстә доггуз гатлы фәләйә
Габагча о алты оюн бағышлайыр һәр заман*.

Онун бөйүк кәрәмәти сайәсиндә, истәрәм,
Зәманәнин һәр мүшкүлү мәнә олайды асан.

Мәним Яғубсифәт көнлүм гәм муниси олалы,
Юсиф кими, ерим олуб тәнһа, гаранлыг зиндан*.

¹ Барбүд—Сасани шаһларындан Хосров Пәрвизин чалғычысыдыр.

Атдыларса гардашлары ону су гуюсуна,
 Мәни дә од гуюсуна салды достлар накәһан.
 Әлиф илә сыфыр кими ялгыз вә бош галмышам*,
 Гәләм кими, ох кимийәм, чисним ачыг вә үрян.
 Иүз бағлама фәзиләтим олдуғу бир заманда,
 Бир мүштәри үзү көрмүр мән ачдығым бу дүкан*.
 Даянмадан сел ахыдыр көзләримә үрәйим,
 Бәли, кичик бир тәндирдән яранмышдыр о туфан!*.
 Көзләримдән ахан яшдан алмышдыр ган рәнкини
 О нәггаш ки, әлләрилә яранмыш бу көй әйван.
 Аранлы бир намуссузун ахмаглыгы үзүндән,
 Бах, әй аллаһ, көр ки, нечә гәлб әви олду виран*.
 Әфсанәчи бир ширванлы о гәдәр ки, шәр атды,
 Мәним гәним, доғрудан да, дөнүб олду бир үмман.
 Каһ Кәнчәнин көпәйиндән дадү фәряд әйләрәм,
 Каһ Авәчифт эшшәйиндән көнүл чәкир әл'әман*.
 Биринчиси—илан кими зәһәрлидир, зәһәрли,
 Икинчиси—кәсиб төкән ити дишли бир сичан.
 Мән пусурам бирисини бағбан кими хәлвәти,
 Икинчини пишик кими изләйирәм дурмадан.
 Бу хошдур ки, онлар дейил мәним илә һәмфикир,
 Биз һәмсифәт дейилик һеч, билир бүтүн бу чаһан.
 Мәһшәр күнү чатанадәк, гопанадәк гиямәт
 Онлар һейван сифәтиндә галачагдыр, мән инсан.
 Сиз әй кечә дуалары, галмысыңыз һаянда?
 Сиздән башга һеч бир шейә нә чарә вар, нә күман.
 Әй Хагани, сән дүняны ярадан бир аллаһын
 Кәрәминдән үмидини кәсмә, она архалан!
 Бу амансыз рузикарын ишыгсыз көзләриндән
 Гачмаг үчүн өз сәдринин көлкәсиндә далдалан.
 Бир аллаһын нәзәриндә олан Әбдүлгәффарын
 Сайәсиндә ағ девләрдән етмәз сәнә бир зиян.
 Дүнядакы чәннәтләрин ялныз одур риязваны,
 Күчлү гәләм саһибидир, вардыр онда хош лисан.
 Одур мүһит дәнизләри, Үмман, Чейһун, Нил чайы,
 Дағларданса Чуди, Һәри, я да ки, Гафү Сәһлан*.

Онда олан сәхавәтин, тәвәзөүн янында
 О сәккизин һәр бириси чох кичикдир дарыдан.
 Илтифатын кимә дүшсә олар чәләл саһиби,
 Гәһрин кимә олса, ону гәһр әйләйәр ярадан.
 Зәманәнин гулағында вар һөкмүнүн һалгасы,
 Кейиннишдир фәрманыны әба кими бу дөвран.
 Күнәш тәк саф үрәклисән, Мүштәри тәк тәгвалы,
 Хасийәтдә Мәһәммәдсән, әһсанда шаһи-Мәрдан*.
 Тә'риф әтмәк хәялилә сәндә олан камалы
 Бәндәниз бир Үтариддир, я да сөз билән Һәссан*.
 Гәдди бүкүк, гәлби сыныг һүзуруна кәләрәк,
 Сәнә хидмәт әтмәк үчүн әйләди әһдү пейман.
 Мәһәммәдәл-Мустафанын гапысында, бәллидир,
 Сәдагәтлә хидмәт әтмиш гулу Әнәслә Сәлман*.
 Кечикдирмиш олсам әкәр мәдһини, кәл инчимә,
 Дикбашлыгдан дейил, башга бир сәбәби вар, инан!
 Мә'чүзәнлә вәһйин сәнин олмаса да, хисләтин
 Мәһәммәдин хисләтидир, көрүр буну көз гоян.
 Әнбиянын сонунчусу олса белә Мәһәммәд,
 Нәбиләрин әфзәлидир, одур саһиби-Гур'ан.
 Яратмагла һейванаты, чәмадат, нәбататы,
 Тәбиәтин сон истәйи инсан иди, тәк инсан.
 Үч пилләдән сонра инсан ярандығы кими дә,
 Үч китабдан сонра назил олду дүня Гур'ан*.
 Әввәлиндә һәр тәрәфли фикирләшән адамлар,
 Мүшкүл олан һәр бир иши баша вурар чох асан.
 Бу гайдадыр, өнчә яшыл отлар олар ашикар,
 Сонра битәр бостанда күл, фәргли олар тағлардан.
 Бах, бу хурдад айы ичрә чичәк ачан ағачын
 Мейвәсини абан айы йығышдырар бағибан*.
 Әрсин салыб газанчая өнчә гарышдырарлар,
 Сонра кәләр сүфрә үстә ширин һалва газандан.
 Әй гүдрәтли гәләминин күчү илә шаһларын
 Хәнчәрини, гылынчыны ерә салан гәһрәман!
 Сәнин шаһлыг пәләнкинин бағыртысы, нә'рәси
 Шир һүнәрли адамларын үрәйини әдир ган.

О адам ки, гуллуғунда боюн бүкүб, баш әймәз,
Демәк сәнә, дөвләтинә этмиш олар о үсян.

О үсянкар чәза алар гәрбин шаһындан йәгин,
Бир чәза ки, Не'ман ону көрдү Нуширәвандан*.

Губад оғлу Нуширәван чәкди ону мейдана,
Нәһәнк филә тапдалатды ерлә әйләди ексан.

Сән ишиндә Чәбрайылсан, билир буну чохлары,
Пислийини данышанла шәрикдир йәгин шейтан.

Сәнин һалал чөрәйини ейән о бәдхәһларын
Яхшылығы ундараг нанкор олублар чохдан.

Бундан сонра өз сүфрәнә яхын гойсан онлары,
Мәһшәр күнү аллаһ сәнә чәза верәр чох яман.

Яз яғышы дамласыдыр сәнин һалал чөрәйин,
Сусуз сәдәф мисалыдыр азад фикирли инсан.

Яз яғышы гәтрәләри етишәрсә сәдәфә,
Дөнүб инчи олачагдыр дәниздә о, бикүман.

Һәмин гәтрә дүшсә әкәр бир иланын ағзына,
Чанлылары һәлак әдән зәһәр олар о һаман.

Имансызлыг мәрәзийлә яныр гәлби нанкорун,
Чохдан онун баласыдыр сәрсәрилиг вә нисян.

Сән онун бош сөзләрини динләмәсән яхшыдыр,
Чүнки хәстә чох данышар кәлсә гыздырма, бөһран.

Сәндән алыр ишығыны ағлын ачыг көзләри,
Сәнин чаһү чәлалына галыб фикир дә һейран.

Сәнин кими әлиачыг әкәр көмәк әтмәсә,
Мәним кими ачизләрин олмаз ишиндә сәһман.

Олмасайды аллаһ әмри, Муса йәди-бейзасы,
Ағач дөнүб олмаз иди мө'чүзәйлә бир илан*.

Сәнә хидмәт әтмәк үчүн йүз йол сечдим үрәклә,
Йүз ордуну бир гәләмлә сән әдәндә пәришан.

Сөзүндәки мә'налардан мән инчәлик дуюркән,
Сән онларла бөйүк ишләр һәлл әдирсән чох асан.

Ричам будур, атма мәни унутганлыг бәһринә,
Гойма мәни тапдаг әдиб, һәлак әйләйә дүшман.

Бирчә кәлмә сөзүңлә сән әлә эт ки, дөвранын
Мәһмәтсиз чәнкәлиндән азад олум бирчә ан.

Сән күнәшсән, мән ишыгдан мәһрумам бу әсрдә,
Тез саралыб солдурмушдур мәни шахта, гар, боран.

Күнәш һәтта хәрабәйә күзәр әдиб, сачар нур,
Сән дә мәнә нәзәр салыб, әйлә дәрдимә дәрман.

Туталым ки, әһтиячын йохдур әсла шаирә,
Фазилләрин тә'рифинә, дейәк, йохдур тәгазан.

Амма гуллуғ әтмәк үчүн сәнин шанлы гапында,
Әлбәттә ки, бир нәфәр гул кәрәкдир, әй һөкмүран.

Шаирликдән сөз дүшәндә, мәнә дүшмән оланла
Мүгайисә әтмә мәни, о дейилдир мүсәлман.

Едиртсән дә чохлу ширин, шәкәр илләр узуну,
Һәр һалда о, шәкәр дейил, зәһәр төкүр ағзындан.

Әлә йөнсүз тәсниф гошуб чаһилликдән о мәнә,
О тәснифдән чох яхшыдыр йүз ифтира, йүз бөһтан.

Демишдир ки, эшгбазлыг әтдийиндән филанкәс,
Саггалыны кәсдирмишәм... саймыш чох филан, бөһман...

Лакин ери кәләндә о, уйдурдуғу бу сөздән,
Бу бөһтандан чох хәчаләт чәкиб олар пешиман.

Мән о сөзүн чавабыны вердим ерли-ериндә,
Әвәзиндә әйб ахтарды сөзләримдә о надан.

Мараглыдыр ки, бир-ики кешишлә тутуб үлфәт,
Мө'бид олуб, шәриәти данмаг истәр, бииман.

Әммамәси, саггалы вар, амма йохдур мәзмуну,
Һикмәтиндән хәбәрсиздир, дәм вурса да Юнандан.

Көрмәмишдир мәктәб үзү, саваддан да касыбдыр,
Ер үзүндә ахмаглыгла газанмышдыр ад вә сан.

Аллаһ онун вүчудуну яратмышдыр лә'нәтдән,
Дүня ону бөйүтсә дә, сонра олуб пешиман.

Тәлхәклийи тәрк әдәрәк унутмушса, инди дә
Мәкр, һийлә пейғәмбәри олмаг үчүн атыр чан.

Лә'нәт олсун о надүрүст ярамаза йүз кәрә,
Мүридинә мин кәрә чох лә'нәт олсун һәр заман.

Мәттәләм мән буна ки, индийәчән о итә
Нечә олмуш, гәзәбини көстәрмәмиш ярадан!

Ялныз сәнин байрағынын көлкәсиндә дөвранын
Әзабындан, ситәминдән асудәдир һәр инсан.

Ким ки, сәнә гуллуг үчүн гуламлыға верилсә,
Нә горхусу, нейләйчәк она бир шаһ, я султан.

Эшидинчә мән яздығым гэсидәни гананлар,
Охуюнча бу сөzlәри бүтүн Ираг, Хорасан,

Биләрләр ки, вар нә гэдәр мәрдлик сифәти сәндә,
Хаганийә һөрмәт әтмиш сәнин сайәндә хаган.

Чәлалыны бундан артыг тә'риф әдә биләрәм,
О да чөрәк учундан йох, газанмагчүн шәрәф, шан.

Байрам олду, мәнсә олдум о байрамын тәсһифи¹.
Дедим: гой бу олсун мәним мәгсәдимә бир мизан.

Көйәрчин тәк көрпәчә бир үрәйим вар мәним дә,
Бу байрамла олсун о да сәнин йолунда гурбан.

Көрүм, сәни шад оласан илин һәр мөвсиминдә,
Сәадәтә етишәсән мин байрамдан, баһардан.

Едди көйдән йүксәк олсун, мөһкәм олсун ирадән,
Ерә батсын о кәсләр ки, олачаг сәнә дүшман.

7. ГИЯСӘДДИН МӘҺӘММӘД ИБН-МӘЛИКШАҺЫН ТӘ'РИФИ

Биз вурғунуг сәнә, сәнә дә дилбәр айинә,
Сейр эйләрик сәни, сәни сейр эйләр айинә.

Айинә көрдү сурәтини, сән өз һүснүнү,
Сәндән бәтәр вурулду сәнә ексәр айинә.

Айинәдә чамалын әдәр чанлары хәял,
Ерсиз дейил ки, аләмә наз эйләр айинә.

Нурлу үзүн, ширин додағын әтмиш ашикар
Бир нөгтәдә һәм атәши, һәм көвсәр, айинә.

Айинәйә вурулма сән, эй айинәпәрәст,
Гәлбим сынар, сәнә ола ашиг кәр айинә.

Һәр ердә вар дәмир, әридәр аһым онлары,
Та алмасын зәманәдә сейгәлләр айинә.

Айинәйә пәрәстиш әдиб, гиблә сөйләмә,
Әкс эйләйәр чамалыны бахсан һәр айинә.

Мин сурәти өзүндә гылан әкс бир чамал,
Ерсиз олар дейә: мәни сән көстәр, айинә!

Хаганинин үзүндәки көз яшларында, кәл,
Сейр әт чамалыны, сәнәма, көр тәр айинә,

Шаһын ирадәсиндән аларса күнәш зия,
Ол мән чамалын илә тапар зивәр айинә.

Хаган гейбдән бизә вермиш элә хәбәр
Ки, әкс әдәр өзүндә нечә пейкәр айинә.

Шаһын әдаләтилә рәвадыр ки, әл чәкә,
Рүсвай олмая пас илә ексәр айинә.

¹ «Байрамын тәсһифи» ибарәси Шәрг поэтикасына көрә «гул» мә'насыны верир

Эй шаһ, хатирин нечә көр нура гәрг олуб,
Бир зәррәдир янында ишыглы һәр айинә.

Әзминлә бир силаһ өзүнә сазламыш фәләк,
Дә'ва күнү элиндә тутар мәрдләр айинә.

Айинәйә чәмалын эдә әкс-нур әкәр,
Нур илә Чәбрәилә верәр шәһпәр айинә.

Мәһрү мәһәббәтин мәнә илһам бағышлаяр,
Адәт будур, күнәшдән алар зивәр айинә.

Дүшмән диярына гәзәбин дүшсә тоз гәдәр,
Зүлмәт чөкәр о ердә, гопар мәһшәр, айинә.

Мән гәлбә күзкүйәм, сән ирадәнлә мүштәри,
Һүммәт чамалына гул олуб, ишләр айинә.

Исламшы һүзуруна гойма, бу рәсмдир:
Чиркинләшәр чәмал, оларса тәр айинә.

Дүшмән вүчуду тәк әкәр айинә пас тута,
Фәрман язан гәләм учуна бәнзәр айинә.

Гәлбиндә мөһрдән мәнә көр олса бир әсәр,
Тәб'им чила алар, нечә ки, чөһәр, айинә.

Әксин көрүнчә тути, әдәр вирд һәр сөзү,
Һәр кәлмәни она дедирәр әзбәр айинә.

Лүтфүн алыбса көнлүмү чана, әчәб дейил,
Симү зәри вериб, алар агилләр айинә.

Көр дүшмәним сатарса мәни, дүшмә һейрәтә,
Билмәз чаһанда гәдрини чиркинләр, айинә.

Бир башга шәхси мәдһ эләсәм, әфв гыл мәни,
Айинә олмаса, сайылар хәнчәр айинә.

Мәнчә бу әйләмәз сәни мәндән чида, нечин
Һәрдәм күл илә силсән олар хоштәр айинә.

Һәр шаирәм дейән мәнә чатмаз кәламдә,
Паслы дәмәрдән анчаг олар бифәр айинә.

Әйб этмә ачмасам да бу сәд-парә гәлбими,
Солгун үзү, нә һәззи, көрә пейдәр айинә.

Дев әршә чыхмайырса, әдир рәчмдән һәрас,
Севмәзләр, әйб ачанды дейә, черләр айинә.

Бу ше'римин рәдифинә дүз кәлмәсәйди, бил,
Ичад әйләмәзди һеч Искәндәр айинә.

Айинәйә бу вәсф кифайәт дейил, әкәр
Бир зәррә нуруну она версән һәр айинә.

Шаһым, чәләлү шөвкәтин олсун о гәдр ки,
Һәр сүбһ шәрг гаршына тутсун зәр айинә.

Дүшсүн әләчсыз мәрәзә дүшмәнин сәнин,
Мисдән һазырласын она аһәнкәр айинә.

8. ШИРВАНШАҢ МӘНУЧӨҮРҮН ТӘҮРИФИ
ВӘ ОНУН ОҖЛУ АХСИТАНДАН ШИКАЙӘТ

Әрәб ушағы тәк һәр әчәм енә
Гулағы һалгалы гул олмуш сәнә.

Һүммәтин сығышмаз сәнин дүняя,
Күзәйә сығышмаз, бил, едди дәрә.

Күнәш тәк парлаян бир гылынчын вар,
О анчаг дүшмәнин башына батар.

О, ики әлинин фейзини көрән,
Көз чәкәр беһиштин дөрд чешмәсиндән.

Ким әтсә тәйәммүм торпағынла, бил,
Она аби-һәят һеч кәрәк дейил!

Ирадән көй кими гат-гат йүксәләр,
Рәхнә бир гатына әләмәз әсәр.

Кәсра үзүйүнү көрән замандан,
О, өз үзүйүнү әдәр ағачдан*.

Разылыг нәсимин әсәндә анчаг
Күл ачар бу өмүр дедикләри бағ.

Ағыл яшамаса һаванла сәнин,
Она хейри олмаз һеч бир гибләнин.

Намәләр язанда адына һәр вәхт
«Гулунуз» язараг, имза әдәр бәхт.

Али һүммәтлисән, вардыр иззәтин,
Учалыг һәр заман олсун зинәтин.

Гой кафир адланым, әкәр бу үрәк
Истәмир гапында хидмәт әйләмәк?

Дүшмәнин тә'нәси сәбәбдир буна
Ки, үзүм тутмайыр кәлим гапына.

Үрәйимдә әлә гәмләр вар ки, бил,
Ачыб сөйләмәйә дил гадир дейил.

Гой пис көз дәймәсин оғлуна, лакин
О мәнә гәлбиндә чох бәсләйир кин.

Абрымы апарды Ахситан мәним,
Бу ярам сағалмаз һеч заман мәним.

Күнаһым олмадан санды күнаһкар,
Онда нә кәрәм вар, нә дә һәя вар.

О чырмыш әһтирам палтарларымы,
О палтар бир даһа ямаг тутармы?!

Сизә гуллуг әтдим ийирми гыш, яз,
Сән мәнә гиймәт вер, оғлун бачармаз.

9. ШИРВАНШАҢ МӘНУЧӨҢРҮН
ТӘРИФИ

О бөйүк хагандыр мәним пәнаһым,
Дуачы һагг алмыш даима ондан.

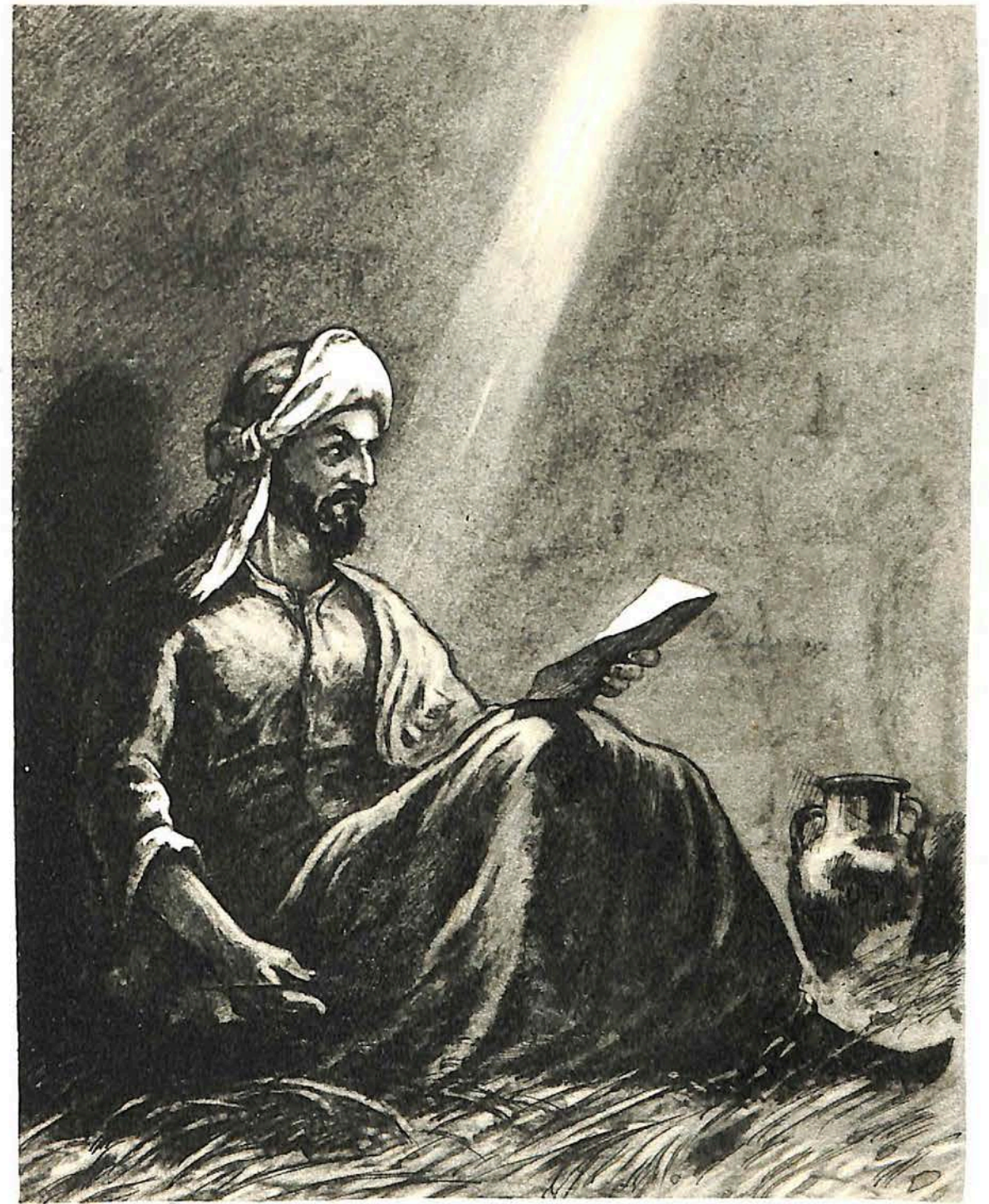
О бир Мәһәммәддир, Һәссаны мәнәм,
Ону мән танырам, мәни дә хаган.

Бу күн сөз мүлкүнүн мәнәм һакими,
Шаһа бу гүдрәтим олмушдур әян.

Бәли, һәр гызылын ме'яры вардыр,
Ону биләр: мәһәк, тәрәзи, мизан.

Инчә мә'налары ағыл дәрк әдәр,
Гол биләр ки, нечә мөһкәмдир каман.

1. ҺӘБСДӘН ШИКАЙӘТ

Һәр сәһәр галхар көйә аһ илә әфганым мәним,
Гәрг олар ганда шәфәг тәк чешми-киряным мәним.

Гурмушам гәм мәчлиси, янмыш сөйүд тәк инди, бах,
Мей сүзүр мәндән мәнимчин ганлы мүжканым мәним.

Йүз оюн һәр күн тутар наринчә охшар бу фәләк,
Нейләйим сәфра илә одланмасын чаным мәним?

Аһ охумла һәр сәһәр алдым һәдәф, этдим шикар,
Ол гоча гурду аягдан салды пейканым мәним.

Пас кими сарды мәни дөвран ки, яндырсын, һәмән
Аһ одумда янды, һис олду о дөвраным мәним.

Көрмүсәнми ки, сарынсын бир чөпә әф'и илан?
Әф'идир зәнчир, аяғым чөп, кедир чаным мәним.

Бах, нечә көр һалгаланмыш дамәнимдә әждаһа*,
Горхурам тәрпәнмәйә, гой дурмасын чаным мәним.

Горхмасын та көзләримин нәннисиндә чүт ушаг,
Әждаһаны кизләдәр һәр ан бу даманым мәним*.

Бойнума Зөһһак иланы салды аһәнкәр бу күн,
Чүн Фиридун хәзнәсидир әглү үрфаным мәним*.

Охшайыр күндә аяғымда дәйирман дашына,
Ганлы көз яшымла ишләр бу дәйирманым мәним.

Палтарым хара, яхамда көз яшымла исланар,
Кизләдәр Хара дағыны рәхти-әлваным мәним*.

Бу саманла торпаға дөнмүш үзүмдән, көз яшым
Палчыг һазырлар, сувансын та ки, зинданым мәним.

Шам кими диш-диш олубдур гычларым зэнчиридэ,
Чейнэмиш санки гычымы ганлы дэнданым мәним.

Гүтб тэк сахлар мәни чармых дәйишмәз нөгтәдә,
Бу Зүһәлсима ики Мәррих зәнәб-саным мәним*.

Сур тэк салды фәғаным көйләрә мин вәлвәлә,
Бу дәмир күрсүдә олчаг саги-ләрзаным мәним*.

Сөйкәниб диварына зинданын, үз тутдум көйә,
Асиман тэк күлләр ачды чешми-киряным мәним*.

Гоз ичи тэк, мөһнәт илә мән даяндым үз-үзә*,
Бағлыдыр фындыг кими зинданда һәр яным мәним.

Күндүзүм гәмлә, кечәм һей «аллаһ, аллаһ»ла кечәр,
Динләмәзми наләми о һәййи-сүбһаным мәним?!*

Эйлә горхунчдур бу зинданда мәним һәр бир кечәм,
Горхудар мәһшәр күнүнү, хофи-зинданым мәним.

Йүз һасар олса ашар аһым вә мүтләг сөндүрәр
Шәм'ини бәдхәһларын, билсин никәһбаным мәним.

Нәзр әдиб тутдум оруч Мәрийәм кими, Мәрийәмсифәт
Чәбрәилдән доғду Иса, пак вичданым мәним.

Хәстә бу гәлб илә мүмкүнмү тутам мән дә оруч,
Чүн оруч батил әдәр көздән ахан ганым мәним.

Ағзыма ифтар вәгти исти көз яшым ахар,
Йохдур ондан башга бир ифтарә имканым мәним.

Санки сөвдалы башым этмиш бәләйә мүбтәлә
Гычларымы, салды ишдән инди рәһбаным мәним.

Дағ дәмир һәр дәрәдә дәрмандыр дейирләр, аһ илә
Гызды зәнчирим аягда, олду дәрманым мәним.

Дейләми көрдүм көзүмлә, низәйә дөндү түкүм,
Гыврылыб Дейләм түкү тэк, чисми-пичаным мәним.

Бир рүбабә охшарам, касәм, хәзинәм бош галыб,
Бойнума кәндир салыб зүлм илә дүшманым мәним.

Данә гойдум овчуна көрдүкдә бир һинду гадын,
Тапмады, әфсус, о фалчы, һарда хырманым мәним.

Зәр тэк итмәк, күл кими солмагдан әсла горхмурам,
Йох олуб пәрванә тэк чыхмаз бир әфғаным мәним.

Әлдә һәр күл һәр гызыл әглә тикандыр, гоймарам
Бир тикан сейди ола әгли-сүхәнданым мәним*.

«Зәр» сөзүндә вар ики һәрф, һеч говушмаз бир-бирә*,
Разы олламмы говушсун зәрлә вичданым мәним?

Сампри тийнәтлийәм, Муса тәбиәт олмарам,
Бир бузов дырнағы олсун мө'чүзә каным мәним*.

Һәсрәтәм яйда сөйүд ярпағына, гәдримә бах,
Олду Туба шахәсиндән яйда елпаным мәним.

Хурма ярпағы мәнәм, елпан әдәр халглар мәни,
Чүн сәрин аһым додагда титрәдәр чаным мәним.

Охшарам мишкә, мәни кәр йүз һасара салсалар,
Чулғаяр дүняны өз әтрилә рейһаным мәним.

Мишкә кимүхт үз тутуб, бир күн деди ришхәнд илә,
Сән нә чиркинсән, йохундур рәнки-әлваным мәним.

Тез чавабында деди мишк: әй һәясыз, аз даныш!
Әтрим илә олду дүня хош күлүстаным мәним.

Күзкү тэк заһирдә парлагсан, ичиндир гап-гара,
Кимйәйәм, заһиримдән хошду пүнһаным мәним.

Кә'бәйәм чүмлә мәләкләр сәчдә әйләрләр мәнә,
Чүнки Иса тирмәсиндән олду хуфтаным мәним.

Мәскәним чиркин дә олса, хатиримлә көвсәрәм,
Чәннәтә ме'рач үчүн вардыр һәр имканым мәним.

Күтбейин дүшмән мағара ахтарыр кизләнмәйә,
Һәр бири олмуш, одур, гули-биябаным мәним.

Абинүсәм мән, сәдәфлә батмышам дәрәләрә,
Олмарам чөп, үздә олсун кәфлә чөвланым мәним.

Әгл мәнәдә, фейз мәнәдә, гәлбү чан да мәнәдир,
Аләмин тәб'и нәдир ки, верә фәрманым мәним.

Үлвийәм, руһанийәм, гейби доғулдум гүдсән,
Гой буну инкар гылсын хәсм-наданым мәним.

Ширним олмушдур шәриәт, нәнним—инсаф, дайәм—әгл,
Олду дөрд үнсүр анам, үлвийәт әрканым мәним*.

Сәбрлә долду тәбиәт дайәсинин дөшләри
Ки, тәригәт олду аләмдә дәбистаным мәним.

Һәм Хәлилүллаһ кими олду атам нәччар Әли,
Мәрийәмә бачы олуб, тәрса ана чаным мәним*.

Кәлмишәм дүня мән бейлә көзәл саф чешмәдән,
Хәлг олуб ол чешмәдән көвһәрли-үмманым мәним.

Фәгр бәтниндә етишдим, нитг әли олду мамам*.
Олду юрдум әлмү үрфан юрду, Ширваным, мәним.

Фырфыра фырлатмадым гәфләт үзүндән бир кәрә,
Чүнки һәр ан валидейн олмушду пасбаным мәним.

Нәр дөвәм ноғаланызы¹ дадмамышдыр сизләрин,
Долмамыш хамлар әлилә кисәм, һәмяным мәним.

Гой вәбалым дүшсүн һурилә мәләкләр бойнуна,
Бакирә мейнә ганындан долса пейманәм мәним.

Мей ичәрсәм дә рәвадыр, чүн дүнән вермиш пешин,
Зәһмәт һәггими мәнә чәннәтли деһганым мәним.

Сағәрим алсын дейә, торпаға дүшдү руһләр,
Та беһишт ичрә ичилсин гырмызы ганым мәним.

Нурлу Гур'анла гара дашы кәрәк һәр ан өпүм*.
Тутса да көвсәр кими дүняны әһсаным мәним.

Нитг кәнчи саһиби, сөз мүлкүнүн хаганийәм,
Вардыр һәр бир кәлмәдә йүз кәнчи-хаганым мәним.

Бах, әлим—Чөвза, гәләм—Һут олду, мә'на—Сүнбүлә,
Сүнбүлә Һутдан доғар, Чөвза—гәләмданым мәним*.

Едди өлкәдә язарса бир кәс ики бейтими,
Кафәрәм, Дарүл-Гәмамә—дарүл-иманым мәним*.

Бу-Ләһәбләрлә дейүшмәкдән нә горхум дәһрдә,
Мустафанын меһри олмуш әлдә галханым мәним*.

Гасими-Рәһмәт, Әбүлгасим, Рәсулүллаһдыр
Чаныма, әглимә саһиб, шанлы султаным мәним*.

¹ Ноғала—дөвә үчүн хәмирдән йоғрулуб һазырланан емдир.

2. ҺӘБСДӘН ШИКАЙӘТ ВӘ АЗАД ОЛМАСЫ ÜЧÜN РУМ ГЕЙСӘРИНДӘН ХАҺИШ

Тәрсаләрин хәтти кими тәрсинә ишләр фәләк,
Бойнума бир зәнчир салыб, сахлар мәни раһиб тәк*.

Бу дейрдә сакин дейил мәкәр һәзрәти Иса
Ки, Дәччалын ишин ишләр миһна рәнкли кәлиса?*

Бах, Мәрийәмин сапы кими икигәтдыр бәдәним,
Исадакы ийнә кими тәкчәдир гәлбим мәним*.

Мөһкәм иплә әл-голуму бағламышлар бурада,
Нечә Иса бир ийнәйә бағлы галмыш орада.

Нечә олмуш: Дәччал кими тәккөз олан бир ийнә*
Имкан тапыб санчылмышдыр Исанын синәсинә.

Раһибләрин палтары тәк, күндүзүм олмуш гара,
Һәр кечә мән раһиб кими башларам аһу зара.

Сур кими нәфәсләнән аһларымла һәр сәһәр,
Мави дамын бачасында ерләшән хәч дешиләр*.

Дәрялары бухар әдән аһыма туш кәләрәк,
Иса үчүн тәйәммүмкан олду дөрдүнчү фәләк*.

Мәнә үлви аталарым олмадылар меһрибан;
Одур ки, мән сагынырам Иса кими атадан.

Мәнә билик улдузунун нә олачаг фәйдасы?
Мән зүлмәтәм, парламагдыр улдузумун гәйдасы.

О олмушса Кейхосров тәк Иран, Туран һакими,
Нийә зүлмәт бир гуяда галмышдыр Бижән кими*.

О дөрдүнчү көйдә Иса күнәшлә һәмханаса,
Бундан нә һәзз ала биләр Иса гушу—яраса?*

Нийә Иса өз гушунун өзү тәбиби олмур
Ки, о гушун кор көзүнә өзү бағышласын нур?*

Тәб'имин бу көрпәләри бирәр Исая охшар,
Анасынын паклыгыны һәр бири этмиш ихтар.

Мәрийәм хурма ағачилә көстәрмишсә мә'чүзү,
Мән тәб'имин паклыгына шаһид кәтиррәм сөзү*.

Беш йүз илдир доғулмамыш мәним кими сәнәткар,
Ялан йохдур бу сөзүмдә, мәним мин шаһидим вар.

Яраланмыш көнлүм охшар барлы ары шанына,
Вердийим бал буланмышдыр үрәйимин ганына.

Аһ одумда алышараг янан бу яғлы дилим,—
Тәрсамыям мәкәр?—дөнүб олмуш мәним гәндилим?

Дүшмән мәни зәнчир илә бағламыш үч тәрәфдән,
Асыб даим одлайырлар, мәкәр бир гәндиләм мән?

Ахыдырам, Мәрийәм кими ерә тикиб башымы,
Мәсиһанын нәфәси тәк саф олан көз яшымы.

Нечә ики әлиф дурар бир «әтә'на» сөзүндә,
«Тә'н»ин о чүр даянмышам архасында, өнүндә*.

Мәнә зәррә ярдым этмир тәәссүфү достларын,
Нә лүзуму вар бу гәдәр фәрядын, аһу зарын?

Зәманәнин писләриндән һәггә апаррам пәнаһ,
Аллаһсызы һагг йолуна өзү кәтирсин аллаһ.

Аббасиләр гапысына кетмәрәм көмәк үчүн,
Сәлчугиләр гапысында инләмәрәм бирчә күн*.

Бу дөврандан көрмәмишәм нә әдаләт, нә кәрәм.
Нә Арсалан, нә дә Бәғра гапысына кедәрәм*.

Юсиф йохдур, гытлыг күнү эләсин мәни тә'мин,
Бирдир мәним көзләримдә Йәһуда, Ибн-Ямин*.

Мүсәлманлар мәнә гаршы әдаләтсиз олдулар;
Мән динимдән әл чәкимми? Бунун нә мә'насы вар?

Едди ердән дин элмини тәһсил әдәндән сонра,
Едди китаб үзрә вәһйә тәһлил верәндән сонра,

Әзбәрләйиб «Әлһәмдүллаһ», «Әлкәһф»и, «Әррәһман»ы,
Һәм «Ясин»и, һәм «Тасин»и, һәм «Мим»и, һәм «Таһан»ы*,

Мигатдан һәччә кедиб, тәваф әдиб Кә'бәни,
Сә'йү чүмар ичра әдиб, көрүб әсл гиләни*.

Отуз илдә нечә дәфә чиллә тутандан сонра,
Нечә кедиб әлли күнү пәһриз тутум ашкара?

Иуданын тай-тушудур дүшмәнләрим, одур мән
Иса кими чох горхурам көзләнилмәз тә'нәдән*.

Нәдир әмрин, Иуданын ситәминдән горхараг,
Мән Сүкуба килсәсинә дүшүм әлиндән гачаг?*

Нәдир әмрин, кедиб күфрүн кандарында ер тутам?
Көзләмәйим өз динимин йолунда али мәгам?

Абхазларын гапысыны кедиб дөйүм әлимлә?
Румлуларын мәзһәбинә играр әдим дилимлә?

Гибләм олан бейтүллаһдан мән нечә үз дөндәрим?
Олсун Бейтүлмүгәддәсин меһрабы сәчдә ерим?

Әлли илдир мүсәлманам, ағартмышам сачымы,
Инди кедиб аяғыма зәнчир әдим хачымы?

Мәһкумлугдан кедиб өпүм кәлисанын зәнкини?
Зүлм әлиндән зүннар асыб, дәйишдирим рәнкимми?

Сәряниләр һәдисини инчил үзрә шәрһ әдим?
Төвратдакы мүәмманы охумаға мән кедим?

Начормәклик һара, Мәхран килсәсиндә мән һара?
Бократиләр гапысына кедиб, истәйим чара?*

Нечә кедиб заһид кими мағараларда ғалым,
Әйнимә бир чуха кейим, орада «моло» чалым?*

Әвәз әдим бир палазла ипәк хара көйнәйи?
Бәтриг кими, юрдум олсун гаяларын әтәйи?*

Ушагларын боғазына тахта дуа асан тәк,
Бу яшымда хач асарсам, әгилсиз олам кәрәк.

Мәнә һөрмәт этмәзләрсә Абхазяда, нә әдим?
Орадан да йола дүшүб, Рум әлләринә кедим?

Кедиб Румун һейкәлиндә мәктәб ачым тәзәдән?
Мәтран гоян айинләри башлайым тә'лимә мән?*

Сәгга оғлу кими атым риданы, тейләсаны?
Зүннар асым, бәрнәс кейим, олум донуз чобаны?*

Верим бөйүк Тәрсигусун гаршысында имтаһан*,
Сөһбәт ачым Чәбрайылдан, оғулдан, һәм атадан?

Бир сөзүмлә нә гәдәр вар үч әсаса инанан,
Һагг йолуна чыхар дәрһал тәрәддүд гујосундан.

Үсгүф мәним билийими үстүн тутар, верәр һәгг,
Йә'губ илә, Нәстур илә Мәлкәя гаршы мүтләг*.

Кәшф эдәрәм өз элимлә эсрарыны лаһутун,
Көстәрәрәм: нә демәкдир һәюласы насутун*.

Дәрс алмаға мәнән кәләр дәстә-дәстә кешишләр.
Онлар һәлә мәним кими бир алим көрмәмишләр.

Дейәрләр ки, бу, һикмәтдә икинчи Бәтлимусдур,
Бөйүклүкдә, һөрмәтиндә шөһрәтли Филакусдур*.

Гүстәнтинә апарылан язымын һәр кәлмәси
Өлүләрә һүнүт олар, дириләрин сүрмәси*.

Мән Мусанын әсасыны һардан олса аларам,
О әсаны сындырарам, хач шәклинә саларам.

Мәсиһанын әшшәйинин пейинни басыб мән,
Бурун ганын даяндыррам гоча абидин фөврән*.

Сәмәргәндлә Бухаранын хаганына тач дейә,
Көндәрәрәм о әшшәйин нохтасыны һәдиййә.

Күмраһларын көз яшилә дырнағыны әшшәйин
Тутдурарам саф гызыла, лә'лә, ягута, йәгин.

Үч үгтуму, үч гургуфу өйрәнәрәм мән әзбәр*,
Дәлилләрлә мәзмунуну шәрһ эдәрәм мүхтәсәр.

Нә чай иди, нә чиммәкди, нә екинән пүфләмәк?
Бир һалда ки, чылпаг иди Мәрийәм, Чәбрайылса тәк.

Нечә йә'ни бәкарәти позулмадан Мәрийәмин,
Бәтниндә бир көвһәр онун чанланды һәмин-һәмин?*

Нечә Иса доғулдуғу дәгигәдә ачды дил,
Нечә Мәрийәм сүбут этди ки, о, күнаһкар дейил?

Нечә Иса яратмышдыр чанлы бир гуш палчыгдан?
Нечә өлмүш Азәрә о енидән вермишди чан?*

Нечә йә'ни дар башында Иса деди кедирәм,
Юхарыда өз атамн сәсини дәрк эдирәм?*

Әкәр Зәрдүшт дини илә марагланарса гейсәр,
Әлим илә Зәнд-Авәста айинләри дириләр*.

Дейәрәм ки, од нә иди, һарадан яранды Зәнд
Ки, онларын икисиндән ад алды зәнд-пазәнд?*

Нә күл иди ердә галан о оддан ки, бир заман
Алышараг янды, этди Хәлилүллаһы һейран?

Бир мө'бәди таразыя гоюб ахтарсам тараз,
Лука оғлу Гәста онун йәгин пәрсәнки олмаз*.

Нә үчүндүр бәдәнинә милчәкләр фитә бағлар?
Нә демәкдир чәйирткәнин аяғында о шалвар?

Мәшһур олан Чин Әртәнки Тәнклүшадан көзәл*,
Гейсәрләрин шә'ниндә мән язарам тәсниф, гәзәл.

Әй Хагани, бу ярамаз фикирләри бошла сән,
Чүнки бу чүр фикирләри шейтандыр тәлгин эдән.

Иса үчүн нә дүшүнәр алчаг олса йолдашы?
Пис вәзирдән нә гаврая биләр султанын башы?

Бәсдир даһа, күфрә сон гой, тәзәдән имана кәл,
Төвбә әйлә дедийиндән, арзулардан көтүр әл.

Сөйлә: играр эдирәм ки, бөйүкдүр, тәкдир аллаһ,
Мәним тә'риф этмәйимдән гат-гат йүксәкдир аллаһ.

Бурададыр Иззүддөвлә, Румун бөйүк һакими,
Нәйә лазым Рума кедим йолдан азанлар кими.

О, Исанын сағ әлидир, һәвариләр байрағы,
О, Мәрийәмин әминидир, нәсаралар даяғы.

Сән әй Иса тәбиәтли, Гейсәр оғлу, сән мәни
Динлә бир аз, анд верирәм бир аллаһа мән сәни;

Анд верирәм Чәбрайилә, руһ пүфүнә, Мәрийәмә,
Һәм инчилә, һәварийә, һәм Исәбни-Мәрийәмә.

О доғрулуг бешийинә, о бакирә һамилә,
Һәм о әлә, о гола ки, маяланды ел илә;

Чахмаг дашы, Әгса дейри, Бейтүлмүгәддәсә мән
Анд верирәм Шәлиһая, Әнсарийә, пак икән*.

Анд верирәм зүннар илә, нагус илә гәндилә,
Юһәнная, Бәһейрая, Шәммаса, кәл рәһм әлә*.

Һәм аллаһа, һәм гурбана, һәм фитрә ахшамына,
Һәм Мәрийәмин оручуна, һәм һейкәл байрамына;

Мәрийәмә ки, гоймамышды Юсифлә баш ястыға,
Исая ки, ерләшмәмиш бәтндә ушаглыға;

О ағач ки, һәггин руһу олмуш онун мейвәси,
Сән оласан о ағачын гол-будағы, ришәси.

Анд верирәм о ғыша ки, бирдән дөнмүш баһара,
О гочалмыш ағача ки, чаванлашмыш дүбара;

Кәлисада инләйәрәк, моло чалан раһибә,
Өз әлилә өз бойнуна зәнчир салан раһибә.

Анд верирәм о үч бүрчә, о улдуза, о ая,
О тәслисә, о тәрбиә, тәсдисә, сәласая*,

О үчлүйә ки, учадыр сәманын үлкәриндән,
Дөрд ян хача, күләк үчүн дүзәлән бачая, сән

Мәнә Бейтүлмүгәддәси көрмәк үчүн рүхсәт ал,
Бу хусусда дүняларын султаныны баша сал

Ки, үстүва¹ хәтти илә мөһвәрин хәтти әкәр
Бирләшсәләр, нәтичәдә бир хач әмәлә кәләр.

Лайигдир ки, бу ше'рими Иса өйрәнсин әзбәр,
Тәсбиһиндә бирд әйләсин һәр бейtimi сәһәрләр.

¹ Үстүва—экватор.

Үрәйим чаң мүлкүнү тәрк эдиб кедән кими,
Раһатлығын пәриси атыб кетди гәлбими.

Бизи барышдырачаг бир нәфәсди арада,
Баш алыб орталыгдан бир анда чыхды о да.

Галмышды тәкчә көлкәм, о да кетди арадан,
Артыг, адым, нишаным силлимишдир дүнядан.

Әвимин дөрд дивары бача кими сөкүлдү,
Астанасы дағылды, сәғфи ерә төкүлдү.

Көнлүм нәрд оюнунда дүшмүшдүр шешханая,
Ганлы көз яшым кәрәк он еддини саная.

Дузлу су көзләримдән ахдыгча һей торпаға
Аяғымын алтыны дөндәрмишдир дузлаға.

Фәләк мәним гәлбими нишана алды, атды,
Атдығы ох ишләйиб мана, сүмүйә чатды.

Дүнән кечә аһымла оха басдым көйләри,
Ганлы булут бир анда чулғалады һәр ери.

Үрәйимин башында бир кәдәр тутду мәскән,
Дейәсән, гопмаячаг о һеч заман ериндән.

Кәлиб чатды достумдан мәктүб кәтирән о гуш,
О гуш ки, сәһәр-сәһәр өз ювасындан учмуш.

Лакин о көрдү әсла аяға галхмадым мән,
Гәзәблә энди ерә, кәдәрлә галхды ердән.

Бир әждаһа ятырды аяғымын алтында,
Буна көрә аяға дура билмәдим онда.

Аягымын үстүнә гоюлмушду дәмир дағ,
Аягы дағ алтында олан галхар нә саяг?

Хаганинин аягы ачыг олсайды, әлбәт,
Галхарды өз ериндән, изһар әдәрди һөрмәт.

Зөһһак иланларилә сарынмышдыр аяғым,
Онунчүндүр көзүмдән мирвари яғдырмағым*.

Аяғыма сарылмыш ики әф'и иландан,
Тавадакы балыг тәк говрулур гәлб, яныр чан.

Аһ чәкәркән тәндир тәк аловланар бәдәним,
Одлу илан тәк, чыхар алов ағзымдан мәним.

Саташдыгча көзүмә кешикчиси мәһбәсин,
Гәлбимин яралары говр әдир һәзин-һәзин.

Бир гудуз ит зинданда кешикчим олмуш мәним,
Ағлар көзүмдән ширин юху говулмуш мәним.

Судан горхар, дейәрләр, гудуз ит гапмыш инсан,
Бунунчүндүр ки, мән дә горхурам көз яшымдан.

Үрәйимин одундан көз яшым олмуш бухар.
Чәкдийим союг аһдан гыша дөнүр һәр баһар.

Нар данәсинә бәнзәр төкдүйүм көз яшындан.
Үзүм олур һәр кечә шәфәг кими ал-әлван.

Гычымы зәнчир кәсиб, топуғумдан ган ахыр;
Элә бил, яғыш сели ири новдандан ахыр.

Бәлкә, аһымдан дәмир гызарараг әрийир,
Онунчүн дә сәсләниб дәмир «әл'әман» дейир!?

Бу дәмир халхалымы ачмаг истәйән заман
Зынгыров кими, мәнән учалды налә, фәған.

Зәифләмиш вүчудум бәнзәр ипәк бир телә,
Бу назик ипәк тел дә гүссәдән кәлмиш дилә.

Диварлар сейр эләди мәним солғун рәнкими,
Онларын да үзләри олду зә'фәран кими.

Көйә фәвварә вурду үрәйимдән ахан ган,
Өз йолунда палчыға батыб галды кәһкәшан.

Тиканлығын ичиндә чырпынан бүлбүләм мән,
Үмидими кәсмишәм күлүстанын күлүндән.

Инсаф, мүрүввәт күлү галмамышкән дүняда,
Этдийим бу шивәндән, бу наләдән нә файда?..

Чийәримин ганындан чийәрим доймуш дейә,
Мә'дәмин мейли йохдур нә суя, нә чөрәйә.

Чан бурда мәһв олуркән, нәйә кәрәкдир бәдән?
Өлүркән әв саһиби, тапылармы әв күдән?

Торпагдан әв тикәнләр ахырда торпаг олду,
Тикдикләри сарайлар, кашанәләр учулду.

Сел чошду, далғаланды, яман туфан гопарды,
О, тәк палтары дейил, дәрзини дә апарды.

Бир гәссаб дүканыдыр бу фәләк илк чағындан,
Ган ахыр дамчы-дамчы гәссабын бычағындан.

Бир ян гузу чәмдәйн, бир янда вар тәрәзи,
Нә көклүк, нә арыглыг дүшүндүрүр бир кәси.

Яғлы, учуз бир тикә мәнимсәмиш һәр алчаг,
Мәним тикәм һәм арыг, һәм дә баһадыр анчаг.

Дүканда дөш, габырға, үрәкдир дәйән көзә,
Истәдийи тикәни гәссаб вермир һеч кәсә.

Абыр-һая кединчә горху галхыр ортадан,
Нәйин дәрдини чәкәр сүрүсү батмыш чобан?!

Чыхыб кетди, шәһәрдән узаглашды кариван,
Гарасоран! бач алыб, чәкилди кетди йолдан.

Дәвә палчыгда янмыш илдырым зәрбәсиндән,
Түркмән азад әдилмиш дәвәнин веркисиндән.

Арзулардым һәятда сәдагәт, дүзкүн илгар,
Үмидләрим пуч олду, вәфасыз чыхды дилдар.

Дад чәкдим фәрасәтсиз, анламаз бөйүкләрдән,
Бөйүк гәмләр бу кичик көнлүмү этди мәскән.

Зәнн әдирдим, дүняда вар вәфалы адамлар,
Ярым вәфасыз чыхды, сәһвимә этдим играр.

Юсифин дә башына бәлалар ачды дөвран,
Гардашлар арасында баш верән бир нифагдан*.

Бир илин мәһсулудур мәним күндәлик гәним,
Узун илләр боюнча гәм олачаг һәмдәним.

Будур, енә төрәтмиш яшыл елкәнли фәләк
Фыртыналар гопаран, кәми гыран бир күләк.

* Гарасоран—йол кезәтчися.

Йох, бу туфан яранмыш гезанын буйруғилә
Қи, дүняда мә'минләр яшасын индән белә.

Хилас олум дейә мән, бир гүдрәтли һөкмдар
Чалышыр вар күчийлә, артыг нә мөһнәтим вар.

Хаганини өлдүрсә шаһ, онун сарайындан
Гисасыны алар бир шаһ-нишанлы һөкмран.

4. ҺӘБС ЭДИЛДИЙИ БАРӘДӘ ВӘЗИРӘ МӘКТУБ

Нә гәдәр ки, дәвләт сәнин гапындадыр пасибан,
Ачагагдыр гапысыны сәнә кениш асиман.

Гүрейшиләр байрағынла сәнин сәфәрбәр олду,
Йәманиләр хәнчәринлә сәнин мұзәффәр олду*.

Инсаф сәнин дәркаһына кәлди севинч илә, бах,
Зүлмү ситәм астанандан гачды яха йыртаг.

Фәләк сәнин гулларынын голларына баш әйди,
Она көрә фаниликдән азад олду әбәди.

Өз гәләмин рәнк вермишдир мәһарәтлә рузкара,
Кечә, күндүз бу сәбәбдән олмуш белә ағ, гара.

Сөз Мисринин Юсифләри сағлығына һәр заман
Нуш әйләйир мә'наларын бадәсини дурмадан*.

Мәним бүтүн варлығымы бүрүмүшдүр гәм, кәдәр,
Разылығын олмайынча, бу варлыгдан нә сәмәр?

Мәним йүксәк гиймәтим тәкчә бир сән биләрсән,
Симүргә дә бу дүняда Чәмшид верә биләр дән.

Көзәл биләр бу мәтләби көй чәләллы һөкмдар,
Мәним кими ер үзүндә тапылмаз бир сәнәткар.

Бахма садә бир харратын оғлуям мән, бил, Азәр
Харрат иди, лакин оғлу Хәлил олду пейғәмбәр*.

Бу сәнәтдә һәр кәс мәнән өйрәнди бир фәсаһәт,
Сонра кедиб һазырлады мәнә мин чүр фәләкәт.

Бу тәәччүб дейил, әкәр бир гуршун алмас гыра,
Бүгүнәр она дейәрәм ки, алмас полад сындыра.

Кедән заман бу дунядан Сәнаи тәк бир уstad,
Әвәз кәлдим она, атам мәнә Бәдил гойду ад*.

Боғазына көһәр тыхдым бу дунянын о гәдәр,
Ону аман демәйә дә гоймады бу көвһәрләр.

Сән тәб'имин бағчасындан истә тәзә хурмалар,
Кедиб һәр бир ярамазын сөйүдүндән умма бар!

Һәр ан хурма ағачындан боллу хурма дәрәрсән,
Ел әсәрсә, кәпәнәкләр учар фәгәт сөйүддән.

Әкәр гәмдән гочалмышса вүчүдүм, нә әйби вар?—
Мәдһин илә бу дуняны тәзәләрәм, шәһряр!

Тә'рифини әдән гәлбим сынсын кәрәк һәр анда,
Чүнки хәзнә олар анчаг харабазар мөкәнда.

5

Гәлбә тә'сир әтсә әкәр гүссә, гәм,
Одлу көз яшлары яғдырар о дәм.

Талә үз дөндәриб йыхса һәр кәси,
Ондан узаг гачар һәтта көлкәси.

Рузикарда вәфа көрмәмишәм мән,
О, вәфа көстәрәр бәлкә нүдрәтән.

Фәләйин нөгтәсиз олур зәрләри,
О нәрddә лүтләмиш чох һәрифләри*.

Пәнчү ек ойнамыш енә дә фәләк
Ки, до-шеш атана һесаблир до-ек.

Мәни яхшылыгла угандырмадан,
Писликлә хәчаләт әдир һәр заман.

Ачкөз бир гарышга, дилсиз бир гушам,
Әсла гәфәс үчүн доғулмамышам.

Бир гуш чайнағындан орду сынармы?
Гарышга күчүйлә шәһр алынармы?

Адәтән, арылар вызылдар, анчаг,
Инсан арзулармы һеч вызылдамаг?

Аяғыма зәнчир вурубдур фәләк,
Санчыр һәр һалгасы илан ағзы тәк.

Бу дәмир һалгалар, дишсиз ағызлар,
Нечә ки ағызсыз, дишли бир мишар

Доғраяр мейвәли, көй будаглары,
Бах, әләчә кәсир бу аяглары.

Бир дөмир һәлгәдир, йохса ач көпәк?
Гапыр балдырымы гудурмуш ит тәк.

Хагани аһындан думан яратды,
О думан йүксәлиб, көйләрә чатды.

Фәләйин пәрдәси йыртылды бир баш,
Бүтүн сиррләри фаш олунду, фаш.

Лакин иш бунларла дүзәлмир тамам,
Ярадан чәкир тәк ишләрә әнчәм.

Дүшмән чох олса да, өлүм керчәкдир,
Һамысы торпаға чевриләчәкдир.

6

Хагани гүрбәтә басалы аяг,
Олмуш тәк гапылы бир әвдә дустаг.

Нә эвин ичиндә раһәт олур чан,
Нә дә вар байыра чыхмаға имкан.

Үзү диварадыр, санки һөрүмчәк
Кирмиш даш алтына бир гарышга тәк.

Гыфылдыр кешикчи она байырдан,
Дахилдә чәфтәдир она пасибан.

Нәфәси—аловдур, көз яшы—җейһун,
Гәлби—од күрәси, аһы—од, онун.

Салынмыш дөрд яны бағлы бир ерә,
Ачылыр гапысы кениш көйләрә.

Сүкут гыфылыны ағзына вуруб,
Үмидини һагга бағлайыб дуруб.

Нә гәдәр бу үмид гонагдыр бура,
Гапымы ачмайыш яд дуйгулара.

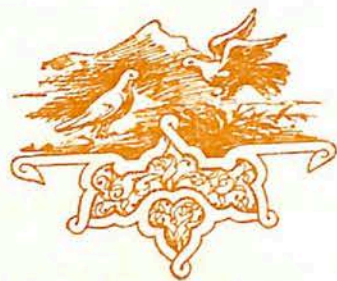
Хагани, хош һәят фикриндән әл чәк!
Дүняда тапылмаз дәрәсиз бир үрәк.

Дөрд әсас үстүндә даянмыш чаһан,
О дөрддән бириси сайылыр әркан.

Сән дә өз эвинә дөрд чәһәт ахтар,
Чүнки һәр тәмәли дөрд сәбәб гуар.

Шадлығын шәртисә үч шейдәдир, бах:
Мәкандыр, замандыр, бир дә дост,—анчаг.

Дөрдүнчү шәртини көрән олмамыш,
Чүнки йохдан хәбәр верән олмамыш.

**ЗӘМАНӘДӘН
ВӘ
ЗӘМАНӘ ӘҤЛИНДӘН
ШИКАЙӘТЛӘР**

1. ҮРӘК ДӘРДИНИН ИЗҺАРЫ

Ағлайырды ана юрдум, нәдир,—дедим мән,—илләти?
Буна сәбәб зәманәми, йохса ки, гардаш фиргәти?

Деди: гардаш айрылығы зиндан әдиб бу дүняны,
Гардаш иди, яхшы достду мәним үчүн, бил, Хагани.

Күнәш төкәр көзүндән яш, көрмүрсәнми, бир яхшы бах,
Шәбнәм кими яш төкмәси онун эсла дейил наһаг.

Ишыг сачан охларилә үрәйими алыб нишан,
Дейирләр ки, о охларла ишыгланыр сәнин яхан.

Мән юрдумдан үз истәдим, бағышлады о нәһайәт,
Бир изһари-мәһәббәтди эләдийи бүтүн төһмәт.

Өлкә парлаг охларыны үрәймә санчымыш тамам,
Ал ганымы сахламаға отлағына мән гачмышам.

Барынмаға, сығынмаға хош олса да бу тәрәфләр,
Чынгыллары «гәфәс» сөзү һәрфләринә хейли бәнзәр*.

Сүбһү—сағлам, аты—гывраг, һүзуруна кәлдим. Нә гәм,
Мән инсафын, әдаләтин, сәдагәтин мәскәнийәм.

Әзизликлә кечәр Ширван торпағынын рузикары,
Зөвгү сәфа гучағыдыр о мә'рифәт чадырлары.

О чадырлар бизим үчүн һәр бир заман әзиз олур,
Мән һәм ондан утанырам, һәм көзләрим яшла долур.

Инди элә бир һалдаям, дост көрәндә әзаб чәкәр,
Шадлыг әдәр, бу һалымы көрә билсә дүшмән әкәр.

Ягут рәнки алыб, будур,—көзләримин яшы донуб,
О гәлбимдән сызан гандыр кирпийимә яш тәк гонуб.

Көз яшымда нә ачылыг, нә дә шорлуг әсәри вар,
Бәлкә ягут суюндандыр кечән шорлуг, ачылыглар.

Нечә ки, Сә'д унутмазды Әсманы—өз дилдарыны*,
Яшыллыгда учан гуш да унутмаз өз диярыны.

Ана өвлад севән кими севәр күлү яхшы бағбан,
Һәким дә өз хәстәсинин гайғысыны чәкәр һәр ан.

Суланмышдыр ики көзүм, галхан оту хәм олмушдур.
Бу яхшыдыр, көзүмдәки һәят нуру даһа хошдур.

Чылпаг ердә су даянмаз, ахыб кедәр,—бу адәтдир,
Отлу ердә даянмаса, дейин көрәк нә һикмәтдир?

Көз яшыма чәпәр олан кирпийимә бахыб Ширван,
Һейрәт әдир, чүнки төкүр яш еринә о гызыл ган.

Ахытдыгча көз яшлары гызыл үзүм салхымы тәк,
Бу яшлардан хошһалланыр, севинч, шадлыг дуюр үрәк.

Һава көзсүз ола-ола, дерләр—ағлар,—нә һаләтдир,
Бәли, ағлар, ики көзү «һе» һәрфиндән ибарәтдир*.

Бир кечәнин шәһиндән чох яш төкүрәм сүбһә гәдәр,
Көрәнләри алдатмагчүн дейилдир бу инилтиләр.

Ағламырам, күлүрәм мән, күлүшүмә сал бир нәзәр,
Сүд верән бир гадын әркән бойлу олса белә күләр.

Илк баһарын булуту тәк ағлар, күләр үзүм мәним,
Демәли, һинд баһарыны ямсылайыр көзүм мәним.

Сөйләйирләр «сән күлүрсән», дейирәм ки, «сизә әлбәт».
Чавабымдан дүшмәнләрин үрәйинә дүшүр дәһшәт.

Сөйләйирләр «ағлайырсан», «сәбәб сизсиз»,—дейирәм мән,—
«Дост идиниз мәнә бир вахт, ағлайырам дәрдиниздән»,

Онлар бизи алдатса да, үзр истәйиб, деди чаһан:
«Мән бир гисас дүнясыям, чан гуртармаг дейил асан»!

Варлы идим дост олдулар, йохсул дүшдүм тез дойдулар,
Мәндән кәнар доландылар, достлуға да сон гойдулар.

Дуймусанса сәһәр ели охшадыгча үз-көзүнү,
Кәл, гардашлыг һөрмәтинә тәслиг әлә бу сөзүмү.

Чаваб һаны, аман, о да көз яшына гәрг олдуму?
Сәмум ели нәфәсинин тә'сириндән о солдуму?

Ким истәсә тезлик илә гәбул көрә дуасыны
Дуасына гатмалыдыр өзү «амин» сәдасыны.

Көз яшындан әйилмәсә башым, гынаг әтмәсин яр,
Тәмкин илә, юмшаглыгла анчаг исбат әтмәк олар.

Әкәр ярын янаглары гырмызыса хилгәтиндән,
Мәним үзүм гызармышдыр ағламағын шиддәтиндән.

Һәят фани олдуғундан, һеч кәс алмаз ону сая,
Арзулайыб, ким бағланар мүвәггәти бир дүня.

Көрүнүр ки, яраныбмыш гарға мәндән хейли габаг,
Һейрәтимдән о гуртарды, о айылтды мәни анчаг.

Вәфалыдыр ярым, лакин нә янына дә'вәт әдәр,
Нә дә чалыб охумагла чан бағышлар, һиммәт әдәр.

Бир вәтәндаш гәбул әдиб, севиндирдин мәни, әй яр!
Бәс: «дидәркин оғлу» дейиб, нечүн сонра әйләдин хар?

Мән вар идим, йоха чыхдым сәнлә үлфәт гатан кими,
Сән симүргә етишмәмиш, о батды, ай батан кими.

Гаранлығын әтрафында сәһәр күлдү хейли парлаг,
Белә сүбһү гейд әтмәмиш һеч бир алим биздән габаг.

Ахтарыркән гамчысыны гаранлыгда итирәнләр,
Хорузлар сүбһ олдуғуну «Вәззүһа»йла верди хәбәр*.

Әш'арымы көйәрчинлә йола салдым дияр-дияр,
Бах, онларда хисләтинин мүфәссәл бир изаһы вар;

Сәхавәтли адамлары орда хейли өймүшәм мән,
Үмманлар бир нүмунәдир онлардакы үрәкләрдән.

Көз яшлары о гәдәр ки боғду мәни, әтдим тәлаш,
Һәйәчана дүшдү чаным көйнәйими көрүнчә яш.

Тутдум аллаһ кәндириндән, бу ип мөһкәм, бу ип һагдыр,
О, тубая бағланмышдыр, мәни ора алачагдыр.

Мән Ширвандан мәчбурийәт гаршысында узаг дүшдүм.
Тәбриздән дә өз хошума олмаяраг ираг дүшдүм.

Тахтапарә үстүндәсән мадам ки, сән, йохдур ничат,
Вәтән вәсли мүмкүн дейил, өлүм сәни әдәр раһат.

Мән ихтияр әләмишәм ағлар көзлә бир сәһрада;
Горхурам ки, көз яшыйла әлдән чыха бир күн бу да.

Бу сәһранын сону йохдур, үмман кими бир һал алыр,
Гөйнундакы чадырымса узаглара ишыг салыр.

Юрдумуздан нәсибимиз хатирәйлә һәсрәт олду,
О тиканлы көлкәлийи күллүк санмаг гисмәт олду.

Бу көй чадыр алтында, аһ, нэлэр көрдү үзүм, нэлэр;
Шадлыгымы элдэн алды бурадакы сулар, селлэр.

Рэзиллэрин өвлады да алчаг олар, пахыл олар,
Мәһрум эдэр мәним теки чохларыны рэзил эҗяр.

Узун зәһмәт чәкиб ана бөйүдәндә әзиз бала,
Дүшүнәрми өвладына үз верәчәк дәрду бәла?!

Һәят вермәк истәйиркән ана хәстә өвладына,
Дириләрә гәсд эләмәк һеч дүшәрми, де, ядына?!

Фәнн сувармыш шәрәфими, ад алмышам онунла мән.
Аби-һәят ичирмишдир анам мәнә дөшләриндән.

Бәтниндәкин дојордугча шама дөнәр һәр бир ана;
Лакин енә едиздирәр, кәтиринчә бу чаһана.

Өз танрыма мөһтачам мән фәзиләтдә, кәрамәтдә,
Бир чох фәсиһ әдибләр дә мөһтачымдыр мәһарәтдә.

Көйәртиләр булутлардан тәләб эдәр даима су,
Дәнизләрә мөһтач олур булутлар да,—гайдадыр бу.

Һөрүмчәкләр диварларда тор тохуяр көзәл, гәшәнк,
Кәлиб ону дүйүн салар, долашдырар гара милчәк.

Көз өнүндә нә тор һөрәр, нә иш көрәр анчаг ары,
Шан ичиндә һазырлаяр дәрдә шәфа дәрманлары.

Нә фәрги вар тәсвир әтсәм чәмәнләри, көй дүзләри,
Гысганч, пахыл адамлары, биабырчы, пис сөзләри.

Мән билирәм түпүрәрсә пак ағызлы адам әкәр,
Ән зәһәрли илан белә ону дадса, йәгин өләр.

Бәли, нөгсән чаһилликдир, күнаһ олур фәзлим мәнә,
Чүнки батыр фәзиләтим чаһилләрин көзләринә.

Мәним рәван шеирләрим зәһәрләмәз агилләри,
Чох шаһид вар, бу шеирләр зәһәрләйир чаһилләри.

Аллаһ мәни галдырмышдыр, көнлүм көйү долашмышдыр,
Мәним әзмим бу дүнянын о тайына йол ачмышдыр.

Мәним гәлбим сирли, мөвһум бир нөгтәдир өз синәмдә,
Нимкүррәдә¹ «бе» һәрфинин нөгтәсинә бәнзәр һәм дә*.

Мән өзүмәм сөз мүлкүнүн хәлифәси, игтидары,
Устадымса бир султандыр—әлмин, фәннин тачидары;

Чох көндәрдим мән султаны ләягәтли сөз төһфәси,
Белә бәхшиш алыр бә'зән зәманәнин хәлифәси.

¹ Нимкүррә—ярымкүрә.

Шаирләрин учасыям, гәлбим шеир султаныдыр,
Нә вардырса үрәйимдә фәзилләрин әһсаныдыр.

Чәләлийлә султан мәнә фәзиләти әһсан әтди,
Лакин гүдси Чәләләддин буну даһа рәван әтди.

Шеир языб мәдһ әдирәм о имамы, алими мән,
Истәйирәм бир фәйз алым әтир сачан мәскәниндән.

Дин сүтуну нәчиб сәййид, дәрк әдәндир һәгигәти,
Һеч бир кәсдә ола билмәз фәсаһәти, бәлағәти.

О, һидайәт байрағынын гылынчыдыр, горуяндыр,
Фәзилләрә, алимләрә о устадыр, о һаяндыр.

Әлмләрин о Хызрыдыр, пәһризләрин Мусасыдыр*,
Сирр ачмагда бу дүнянын мәһарәтли Исасыдыр.

Хызр кими бизә әлми анчаг о әрмәған вериб,
Өлмүшләрә, һәгигәтән, Иса кими о чан вериб.

Онун дүһа нәфәсилә илһам кәлди гәлбимизә,
Сөзүн дәрин мә'насыны одур тәфсир әдән бизә.

Онун көзәл мусигиси, гәлбә ятан муғамы вар,
О мүбарәк мәчлисинә чәннәт дейир топлананлар.

Онун хитаб күрсүсү чох файдалыдыр, һәм дә гәшәнк,
О күрсүйә әһсән! Она гибтә әдир доггуз фәләк.

Онун дузлу кәламына балдан ширин десәм, хошдур,
Әшг суюндан, ашигләрин көз яшындан йоғрулмушдур.

Нәсиһәти, вә'зи ширин, ағзы исә мүәттәрдир;
О, кәләчәк нәслә белә, йол көстәрән бир рәһбәрдир.

О вүчудун сәдагәтли хидмәтчиси, гулуям мән,
Имамларын хосровудур, дүздүр һәр бир хәлифәдән.

Едди улдуз парласа да гәлбим ишыг сачан заман,
Әсла һейрәт әтмәйирәм мән онларын ишығындан.

Чүнки мәним үрәйимдә мин тәшәккүр, мин тә'риф вар,
Бу тә'рифләр, тәшәккүрләр дуалары хатырладар.

Даға дөнәр мә'рифәтли гәлбим ону яд әдәндә,
Онун мәдһи бир сөнмәйән нур яратды бу синәмдә.

Мәдһ әтдийим бөйүк инсан чох эләйир һөрмәт мәнә,
Шадландырыр үрәйими бәсләдикчә рәғбәт мәнә.

Һәр тәрәфдә гаршыланыр о түкәнмәз бир һөрмәтлә,
Бәхшиш алмыш ағ әммамә, өмүр сүрүр бу шөһрәтлә.

Уча ердә гоюб ону, һүзурундан мән кетмишәм,
Чуда галхмыш бир Нухдур о, даим белә зәнн этмишәм.

О, һүммәти сайәсиндә даим әзиз олачагдыр;
Кечәләр дә күндүз кими ишыглыдыр о, парлагдыр.

Көндәрдийим нә вардыса, һамысыны этмиш гәбул,
Шикайәтә сәбәб олмаз хәтә этсә тәзә бир гул.

Бачарсайдым, багышлардым бир хәзнә ки, инчиләри
Гәрг әдәрди күнәш кими нура зүлмәт кечәләри.

О бир көзә маликдир ки, нүфуз әдир арзулара;
Бунун үчүн она бәсдир көзүндәки бир чүт гара.

Бир күнәшин мисалыдыр парлаглыгда онун көзү,
Әлә бил ки, гүруб вахты су үзүдүр көзәл үзү.

О аләмин үмидидир, она бахыр бүтүн дүня,
Мүлайимдир хасийәти, ишыгдан хәлг олуб куя.

Ер үзүндә тәдбирилә шәһәрләрә зийнәт верир,
Бүтүн халгын тәдбиринә өз әглилә гүввәт верир.

О, һәгигәт һакимидир, һүдуд билмәз әдаләти,
Кечмәз онун диванында яланчылар шәһадәти.

Әһтирама лайиг олуб онун әви чохдан бәри,
Отағында асылмышдыр үмидләрин гәндилләри.

Көз сөнәндә галмаз онун ишыгындан әсла әсәр,
Лакин сөнмәз һеч бир заман о сачдыгы бу шәфәгләр.

Әлә бил ки, яранмышдыр башдан-баша исти судан,
Чүнки чаны исти олур исти су тәк һәр бир заман.

Чисмән кичик олса да о, чох учадыр шан-шөвкәти,
Һеч бир кәсә зиян вермәз, хейирхәлдир, вар шәфгәти;

Асанлыгла әдә биләр мұрачиәт она һамы,
Мүшкүлләри һәлл әләйиб, разы салар һәр адамы.

Мән яздығым мәдһийәни көйәрчинлә салдым йола,
Әзизлийи мәдһийәмлә яратмышам—санма әсла.

Көр, гәләмим көйәрчинин димдийинә мұгабилдир,
Гартал кими узагкөрән, тути кими шириндилдир.

2. ПАХЫЛЛАРЫ МӘЗӘММӘТ

Нә заман айрыларсам бу бағдан, бу чәмәндән,
Яхлашарам бир ара еканә халигә мән.

Тәхтү тачым, үзүйүм йохдур Сүлейман кими*,
Дәм вурурам аллаһдан абид бир инсан кими.

Нә Муса тәк Турум вар, нә дә атәшим янар*,
Дост олмагчун аллаһа мәнә дә иддиә вар.

Истәйини нәфсимин дәрәя атмышам мән,
Әл чәкирәм, яндырыб, әглин истәкләриндән.

Көйдә ганад ачырам рүтбәмлә, һөрмәтимлә,
Инчә шеир язырам бә'зән өз һүммәтимлә.

Доггуз чәрхин хәрчләдим төһфәсини бир анда,
Шам емәйиндә кетди алты күнлүк чаһан да.

Фитрәт кечә-күндүздән бир тәхт гурубдур мәнә,
Көй гүббәси тағымдыр,—бәхш этмишдир зәманә.

Заһиримдән тәб'инин әвинәдәк пакам, бах,
Көйүн едди гатындан көрүнүрәм ағалпағ.

Мән көйләрә лайигәм, чүнки хошбәхт бир гушам;
Көвһәрәм ки, дүнянын синәсинә гонмушам.

Лейлачлара удуздум гумарда бу дүняны,
Башга аләм кәзирәм удмаға, анчаг һаны?

Айна әдиб гәлбини, һәят тапан әр мәнәм,
Әкәр инанмасан да, Хызрам, Искәндәр мәнәм.

Асанлыгла удмушам мән чох уста һәрифләр,
Дөрд үнсүрә, беш һиссә өзүм олсам да шешдәр*.

Бир фәрманла көстәрди мәнә һаггы мәнәббәт,
Бу рүтбәни бәхш әдиб мәнә ирадә, гүдрәт.

Мән бир тутти гушуям, дүня гаршымда айна,
Мәгрурам, йох өзүмдән гейри бир бахан она.

Өз әглим нә сөйләсә мәнә айна далындан,
О сөzlәри дейәрәм мән әзбәрдән һәр заман.

Улдуздур, бүтдүр мәним янымда арзу, таһаһ,
Хәлил кими, онлара олмады мәнә иштаһ*.

«Нә'бүдүл-әснам» илә дүз йол тапмасам әкәр,
«Ла үһүббүл-афилин»ә үрәйим олмуш рәһбәр*.

Ханәнишин олмагда үнгая нисбәтим вар,
Бәһши дивләр өнүндә Рүстәм-Зал гүввәтим вар.

Шаирләри Ширванын атса да кинлә эйһам,
Ирагдакы шаирләр алыр нитгимдән илһам.

Халгын пайына дүшмүш фәгирлийә кетмишәм,
Самын атдыгы Залы мән сәркәрдә әтмишәм*.

Ит гылыглы адамлар һәгир сайса да әкәр,
Аслансифәтләр ичрә мәнәм дүняда көһәр.

Чох йүксәкдир һүммәтим хаганлардан, шаһлардан,
Хагани шөһрәтимдән ишыг алыр бу чаһан.

Үрәйимин барыдыр бу ифтихар, бу гүрүр,
Билмәздим бу чаһанда өзүмү йохса мәғрур.

Фәләк найиб истәди, деди:—Хәл'әт, минбәр ал!
Дүшдү мәним көзүмдән о күндән сәрвәт, чәләл.

Мән кимәм ки, дейирсән мәнә фөвгәлбәшәрсән?
Тач гоймайыб башыма мәним дүня әзәлдән.

Бу әсилсиз чисмими чанлы йох, сәһр эт күман,
Од дейиләм, күләйәм, әсәр йох варлығымдан.

Олам, тәбәддүлдәйәм; йох, охшарам инсана,
Мән илк һәмәл бүрчүйәм, сурәтим бәнзәр она.

Улдузларын, фәләйин шәри, вәбалы мәнә,
Сайылырам одур ки, мән файдасыз, шәрмәндә.

Әһли-Әли дә олсам, Йәһуда мәһәбәм, бил,
Яранмышам навадан, гара торпагдан дейил.

«Лейсә мин әһлик»—дейә, мән анадан оlanda,
Әглим мәнә өйрәтди бу сөзү о заманда*.

Дөрд тәрәфим дәрядыр, чәзирәдә тәкәм мән,
Мүмкүн дейил горхусуз кечмәк одлу көрпүдән.

Мәним зәиф бәдәним чансыздыр, түкә бәнзәр,
Әнник-киршан мисалы өзүндән солуб кедәр.

Нә Әшаби-кәһф ити, нә Исая улағам*,
Ябаны бир итәм мән, эшшәк кими горхағам.

Достамса да һарута, ярыям бәрбәтзәнин*,
Зөһһакын иланьям, дәмирийәм Кавәнин.

Гар асланам, чанлы йох, зәннин олсун мө'тәбәр!
Мән бир гызыл өкүзәм, йохдур ичимдә әнбәр.

Аллаһсыз мәктәбиндә охудум күфр дәрси
Ки, «Ла мөвла ләһүм»дүр язымын илк кәлмәси*.

Инанмырам Кә'бәйә, бүтпәрәстәм мән, эй гуш!
Даша бас ки, Кә'бәни мәним әлим учурмуш*.

Бир мө'минәм десәм дә, айдындыр күн тәк һаман
Ки, яланчы сәһәр тәк дилим данышыр ялан.

Үзүм тавус олса да, ичим бәнзәр илана,
Мән көстәрдим, хуласә, чәннәти кор шейтана*.

Гапдым Мәрийәм чадрасын, утандырдым Зәһраны,
Төһмәтә мән салмышам һәчәр илә һәвваны*.

Гүма кими аз ейән, тәмиз санырлар,—әфсус,
Мәним кими ейимчил йох зинакар бир хоруз.

Нә аллаһ, нә дә Гур'ан танымадан аләмдә
Мәшғулам мән ил бою әлимдә одлу бадә.

Һамиләйәм мән ода, олсам да боз бир дәмир,
Һәфсим дәмәгушудур, дәмир ейир, од ейир.

Абидәм, Йәһя дейил, Бирәһмән дининдәнәм,
Шаирәм, һәссан дейил, Ләбидә нисбәт мәнәм*.

Мүгәссирдир сөйләдим Әбүл-үла, Мүбарәк,
Һәфсәтитәк мәнәммиш дини позан, әдән шәкк*.

Черәйими ейирәм мән һәмешә зәһәрлә,
Ачыям ки, ачыям, ююнсам да ковсәрлә.

Өзүмү заһидләрин мүриди сайсам да мән,
Кәлир мин сәһркарлыг анчаг мәним әлимдән.

Мәғрурлуг көстәрсә дә ирадәм, әзмим мәним,
Чох шеирдән көзәлдир һәр сөзүм, нәзмим мәним.

Эшшәйимин мунчуғун, элә ганмазам ки, көр,
Зәни эдирәм көйләрин әшрәфидир, дүррүдүр.

Инанмайын, ара бир десәм дә мән кишийәм,
Чүнки бир довшан кими каһ әркәк, каһ дишийәм.

Зәифликдән сакинәм «ән'әл ә'ла»чыларла*,
Аллаһ бүсаты гуррам әкәр гүввәтим олса.

Мәст бир филәм, башыма вурурлар ки, һәр заман,
Динч галарсам ядыма бәлкә дүшәр Һиндистан.

Гыфыл кими ичим бош, һәлгә тәк бир көзүм вар,
Одур ки, мәскәнимдир әһтирамлы гапылар.

Инзива кирдабында галмаг хошдур, чүнки һәм
Әглән йүнкүл елкәнәм, руһән ағыр лөвбәрәм.

Мән ки, гәм Гарунуям, мәни рәдд эт сарайдан,
Шәр ишләрдә Фир'онам, вурмасын тә'нә Шәрвант*.

Хагани йох, о киши демишкән, хәлганийәм,
Хошдур ки, йохсулларла олмушам сирдаш, мәһрәм.

Мәни гара Хагани чағырыр ағыллылар,
Суфиләрсә дейирләр мәндә тәмиз ишыг вар.

3. ЗӘМАНӘДӘН ШИКАҢҖӘТ

Әбәдийәт гойнуна бүкүндән атырам чан,
Гачырам пуч дүнянын фани дәйirmanындан.

Көзүмү, әл гушу тәк, бағлады залым фәләк
Ки, бир даһа бәладан хилас олмасын үрәк.

Гырғы тәк башым кичик олса да, үрәйим—кән,
Онунчүн дә нә папаг, нә дон истәйирәм мән.

Солмуш вәфа ағачы, төкүлмүш ярпаглары,
Вәфа олмаян ердә көнлүмүн нә гәрары?

Өзкәләрин көлкәси хофа салыр гәлбими,
Вахт олур өз-өзүмдән гачырам көлкә кими.

Вүчүдүмүн көлкәси кәсилсә дә яд мәнә,
Чан атырам көнүлдә етәм достун вәслинә.

Көнүлдә дәрду гәм чох, хошдур мән бу дәрд, гәм
Гачырам ки, нә тәбиб тапсын мәни, нә мәһһәм.

Көзүм нурдан гамашса чәкмәрәм әл күнәшдән;
Тутия әзабындан гачырам һәр заман мән.

Мәни мин тәклиф илә ағыл салмыш кәмәндә,
Ондан хилас олмағын вардыр хәялы мәндә.

Сәһәрин додаглары әтир яйыр һавая,
Гачырам ки, етишсин мәфтун көнүл сәбая.

Мей ичмәйи кәл өйрән мейханә саһибиндән,
Мейлим мей ичмәк олса, ора йолланарам мән.

Сор гырх пири-муғандан мәним әһвалымы сән
Гырх сүбһүмү кечирдим мейхана күнчүндә мән.

О ердә дэрыларча шэраб нуш эйлэйэн вар,
Нәһәнклардән гачыб мән о ердә тутдум гэрар.

Мейханә сәфалыдыр кәһфин харабатындан,
Сәфа үчүн о кәһфә атмагдаям мән дә чан.

Едди нәфәр вар орда мән олдум сәккизинчи*,
Атмыш мәни о сәмтә талейн зүлмү, рәнчи.

Эй саги, бадә вер сән, о Фир'он бадәсиндән,
Иландан гачды Фир'он, мән исә зөһд әлиндән.

Кизләтмә бир нәфәрдән, ачыг вер о шэрабы,
Гачырам мән риядан ки, чәкмәйим әзабы.

Айыр сән бир гәдәһлә мәни мәнән вә биздән,
Һәм биздән, һәм дә мәнән айрылмаг истәрәм мән.

Мән бадәдән сөз ачдым, сән төвбәдән, сус артыг,
Гачырам мачәрадан, билсин буну хәлайиг.

Алудәйәм шэраба, тәсбей һара, мән һара,
Гачырам мө'минләрин тәсбейиндән кәнара.

Етәр ибадәтимчүн бир мейненин көлкәси,
Гой әһли-шәр'ә галсын мө'минләрин Мәккәси.

Мәни тә'риф этсә дә дар сүфрәли адамлар,
Онларын бу тә'рифи кәләр мәним үчүн ар.

Долдур, ләбаләб олсун, долсун мәним пияләм,
Бадәм ярымчыг олса, чан мүлкүмү тутар гәм.

Йох, мей дейил мәрәмым, мей рәнкли көз яшым вар,
Гиймәтли көнлүм мәним учуз мейдән нә 'анлар?!

Бах, бу кечәйлә-күндүз бир итдир, рәнки ала,
Бу ала рәнкли итдән гәлб истәр узаг гала.

Ит гапмыш бир адам тәк, од тутуб янса гәлбим,
Су үчүн ачмарам әл саги оларса һәр ким.

Гачмырам ишвә-наздан, чисмим дәмидир анчаг,
Гачырам мән онунчүн аһәнрүбадан узаг.

Мәни каһ яд инчидиб, каһ достум, каһ һәмраһым.
Онлардан әл үзмүшәм, бир аллаһдыр пәнаһым.

Горхурам каһ Мәсиһ¹ тәк, мән дә йәһудиләрдән,
Каһ да һәрзә кешишдән гачырам һәзәрлә мән.

Инсанларын адындан әлә горхмушам ки, аһ!
Мәндә дәһшәт ярадыр һәтта о мәрдум-кияһ.

¹ Мәсиһ—Иса пейгамбар.

Әсанын көркәминдән гачараг дейәр илан:
«Гачырам, мәндә әсә көркәми олдуғундан».

Бойнуму вурдуғундан арзумун кәскин әли
Гачырам әлдә гылынч мән көрәндә әчәли.

Гач дедиләр оғлаға, оғлаг кәлди зинһара,
Гәссаб далда дураркән, деди: гачым мән һара?

Бах, бүтүн һиссләрим шаһанәдир бинадан,
Гачырам, ялныз горху адланан бир кәдадан.

Камалын өз әлилә әкилмиш бир дәнәм мән,
Гачырам өмрү әзән дәйирманын әлиндән.

Бир суя бәнзәрәм мән, алтында од вар кими,
Торпағын төһмәтиндән гачырам рузкар кими.

Чох мизана чәкиб мән, көрдүм ки, пучдур чаһан,
Гачырам бу эйбәчәр, бу гаранлыг дүнидан.

Онун ағ әлләриндән мәним бәхтим гарадыр;
Гачырам бу гочадан билмәдән йол һарадыр?

Фәләйин дәһшәтиндән мәләйә сығыныр чан,
Гачырам ода доғру балтанын горхусундан.

Бәхти гара олмағым айдындыр күнәш кими,
Гачырам ки, кечәйә гатым гара бәхtimi.

Одла гылынч кәтирсән өмрүмә сон гоймаға,
Гачарам нә гылынчдан, нә дә оддан узаға.

Бир сазда бир сәдалы, бир сәсли нәғмә чал сән,
Гачырам үч сәдалы сәтарын нәғмәсиндән.

Дөрдлә үч сәрһәддиндә түкәнмәз бир саваш вар,
Гачырам бу савашдан, мәнә тәкдир һавадар.

Аяғымы чох яман удуздум бу гумарда,
Башымы аяг әдиб гачырам бу диярдан.

Хәяләт зәнчириндә сызлайыр көнлүм һәр ан,
Гачырам бу көнүлдән гопан бағыртылардан.

Галачағам вәрлыға бағланыб нә вахтадәк?
Баш көтүрүб бу ердән данма гачам кәрәк.

Инди йох, бу дүняя көз ачдығым саатдан,
Кәлмишәм бу гәрара ки, гачам кайнатдан.

Мәкан дардыр, ики рәнк вардыр бизим заманда,
Гачырам бездийимдән, йох ә'тибар чаһанда.

Көнлүмдәки диләкләр сығмаз һеч бир дияра,
4 Гачырам көйләрин дә һүдудундан кәнара.

Яндырарам чаһаны истәсәм бир аһ илә,
Мәчбуриййәт алтында яхындым падшаһ илә.

Ердәки едди кәндән баш алыб гачырам мән,
Гачырам һәтта көйдә олан сәккиз шәһәрдән.

Бу едди мүтәккәли ердән уча көр мәни,
Гачырам ки, көрмәйим ердән доған көлкәни.

Нә Иса кимийәм ки, гаранлыг хәрабәдән
Дөрдүнчү көй гатына гол-ганадсыз учам мән;

Нә Муса кимийәм ки, әдиб зиндандан тәлаш,
Гачыб сәккиз беһиштин һәр биринә чәкәм баш.

Кечәйлә күндүз олмаз вәһдәт йолунда әсла,
Гачырам бу кечәйлә күндүздән әһтиятла.

Говур байгуш тәк мәни дәйирманчы һәр яна,
Еддигат дәйирманын йөнәлмишәм дамына.

Доста өлмәзлик ярар, ашигә фани олмаг.
Гачырам өлмәзликдән, белә бир ашигәм, бах.

Мәсәд—вар олмагдыса, йох оларам мән онда,
Гачарам өз-өзүмдән бу йохлуғун йолунда.

Йох оларам о мүтләг варлығын сайәсиндә,
Гачырам чатмаг үчүн мүтләг йохлуға мән дә.

Алтымдакы минийә тәрсинә вурмушам нал,
Гачырам ки, бу мәкан мәнә кәлир дарысгал.

Сайсыз улдуз көрүрсән көйүн чадырында сән,
Гачырам улдузларын мәнһус әләмәтиндән.

Вәба эвидир бу чәрх, гачмаг кәрәкдир ондан,
Гачмаг кәрәк дүнянын дөвләтиндән, малындан.

Көнлүмдә намурадлыг говғая башлаяркән,
Гачырам тез разылыг һасарына тәрәф мән.

Бу вахтадәк дүняда әта иди ниязым,
Гачырам о әтадан, дейил нияз да лазым.

Тамаһ киши һейзидир, бойнуну вурмушам мән,
Гачмышам, гачмагдаям сәха саһибләриндән.

Довшан һейиз көрмәкдә бәнзәсә дә гадына,
Мән пәләнкәм, ярашмаз һейиз-пәләнк адына.

4. ДУШМӘНЛӘРИ МӘЗӘММӘТ

Бәд нийәтли адамларын яхшылығы олар бәд,
Яланларла фәхр әтмәйи онлар әтмишдир адәт.

Доғрулугла йох ишләри. аталары билиммир,
Нә Адәмдән төрәмишләр, нә Исадан,—будур сирр.

Бу дүняда рәһбәрләрә раһиб олур һәр бири,
С дүняда ахар су тәк дәйәрсиздир ишләри.

Арыларын гураг илдә дүзәлтдийи шанә тәк,
Онларын да бейинләри бомбош олур гәбрәдәк.

Бәдәнләри гум тәк ағыр, башларында ел ойнар,
Мәһшәрдәки тәрәзи тәк йүнкүлмәзач олурлар.

Бағларында, Нуһ нәсли тәк, ағачларын йох бары*,
Севинчләри бир гарынын тәндиринин рузкары.

Мәсчид әви онлар үчүн олмуш ушаг бешийи,
Һәм ятырлар орда, һәм дә булайырлар һәр шейи.

Пахыллыгдан гыздырмая, титрәтмәйә дүшүбләр,
Онлар мәним палтарымы кейинсәләр йох зәрәр.

Бах, онларын бош һәвәнкә бәрабәрдир һәр бири,
Сүртүлмәкдән хараб олуб кетмиш тамам үзләри.

Шүшәбоғаз бу ахмаглар о көй рәнкли хеймәдән
Сүраһы тәк башларына илмәк тахыблар нәдән?

Ачар илә гыфыл кими эркәк-дишидир онлар,
Тутдуглары фәна ишдән бағлылыг һасил олар.

Әвләриндән чөлә чыхмаз яздыглары шеирләр,
Бу шеирләр рәдд олунан дә'вәтләрә чох бәнзәр.

Дадсыз бир мей насил олар сөзләринин суюндан,
Бу мей гәлби элә мөһкәм союдар ки, донар ган.

Доғмаз гуру тәб'ләриндән тәрәвәтлӣ шеирләр,
Нилуфәр тәк, онлар суда гәрар тутар, ер әйләр.

Яздыглары хурафата гатараг сөз сәһримдән,
Бу-Ләһәблә, Бу-Түрабы айырмаз бир-бириндән*.

Көй тәшт алтда кордур онлар, онунчүн дә узагдан
Санырлар зәр афтабаны афитаби-зәрәфшан.

Белә эшшәк адамларын чаһиллийи дейил аз,
Иса да өз мәтбәхиндән онлара пай айырмаз.

Ашағыда ер верирләр мәнә, хошдур бу һесаб,
Онлар нефтдир, ашағыда галар мәним тәк күлаб.

Үздә әкәр балыг кими лал олса да һәр бири,
Лакин далда илан кими зәһәр төкүр дилләри.

Илһамымыз бир хәзнәдир ал күкүрдә дүняда,
Әзаблары бир чивәдир титрәтмә-ғыздырмада.

Нийә кәрәк мән онлара чаваб верәм, асиман
«Һирсиниздән өлүн» дейә чаваб верир һәр заман.

Мән онларын сөзләрини кәскинләтмәсәм әкәр,
Дилләринин күт ғылынчы, санма ки, бир түк кәсәр

Чәбрайылдан ганад алыр үрәйимдән учан ох,
Гарталынын ганадына мәндә бир әһтияч йох.

Онлар өзү гидаланыр мәним мейвәләримдән,
Гарғылары әнчил есә, һеч тәәччүб әтмә сән.

Чәрәк үчүн кен гапымы дөйүр онлар, доғрусу,
Дән вермәсәм, тикдикләри дәйирманы йыхар су.

Түлкү кими, шир ардынча кәзир онлар һәр заман,
Кәзирләр ки, пай алалар шир овлаян шикардан.

Чәлалымын Бижәнини гуоя да салсалар,
Сәһәр аһым дүшмәнләрин чанларына од салар.

Каман атан Рүстәм мәнәм бу тәбиәт ичиндә,
Әфрасияб гоюн ятсын әзаб, гәфләт ичиндә*.

Сәс-күйүндән сән онларын горхма һеч дә, Хагани,
Бах, онларын булудунда бәрг һаны, яғыш һаны?!

Кизли мә'на кәлинини бәзәйән мәшшатә тәк,
Дара сөзүн зүлфләрини, гәлбләринә бир дағ чәк.

5. ХОРАСАН АРЗУСУ

Нә сәбәб вар ки, Хорасанә мәни гоймурлар?
Бүлбүләм, бағи-күлүстанә мәни гоймурлар.

Йох Хорасан бағында мәнә охшар бир гуш,
Бәс нәдәндир ки, о бустанә мәни гоймурлар?!

Мән Әрағын базарында кимә инчи сатарам?
Апарым инчи Хорасанә, мәни гоймурлар.

Йохса дирлик суюнун чешмәси Мәшһәддән ахар?
Дейиләм Хызр, о саманә мәни гоймурлар.

Мәкәр Искәндәрәм олсун мәнә зүлмат—Әраг,
Чатмаға чешмейи-һейванә мәни гоймурлар.

Мәкәр Исайәм слуб ер мәнә дөрдүнчү фәләк,
Сәккизинчи көйә, ризванә мәни гоймурлар.

Күлә, рейһанә әтир вермәдәйәм Иса тәк,
Вурмаға әл күлү-рейһанә мәни гоймурлар.

Нә күнаһ әйләмишәм ки, сусузумдан янырам,
Вурмаға су ләби-әтшанә мәни гоймурлар.

Мән мәкәр мурдарам, о, пак, мүгәддәс сайылыр,
Мурдар әл вурмаға Гур'анә мәни гоймурлар.

Мән мәкәр Әбрәһәнин миндийи диванә филәм,
Кетмәйә Кә'бәйи-дәйяһә мәни гоймурлар*.

Шүбһә йохдур ки, Хорасан сәмадыр, орая,
Охшадыб да гоча шейтанә мәни, гоймурлар.

Мән бүтүн йол узуну шад кәлирдим Рейәдәк,
Нийә бәс чатмаға чананә мәни гоймурлар?

Рей дэйирманса, Хорасандыр ирэм эйваны,
Мэн дэйирмандаям, эйванэ мэни гоймурлар.

Бир өкүз тэк бу дэйирманда салыб бойнума ип,
Атмаға ағзыма яғданэ мэни гоймурлар*.

Мэнэм о нүтфэ ки, үч ай сора ганэ дөнэрэм,
Бәтидэ дөнмэйэ инсанэ мэни гоймурлар.

Йох Хорасанда мэним тэк сәһәрин мүждәчиси,
Бир хоруз тэк сәһәр әфғанэ мэни гоймурлар.

Мэн эзэл сүбһүйәм, ачсам додаг аләм күләчәк,
Һәсрәтәм бир ләби-хәнданэ, мэни гоймурлар.

Бир күләм ки, ачарам ғышда, мэни шахта дөйәр,
Нә эдим чатмаға нисанэ мэни гоймурлар.

Гәлбимин дәрдинэ дәрман Хорасан сайылыр,
Башчылар чатмаға дәрманэ мэни гоймурлар.

Мэн бу дәрядэ мәкәр һәсрәт илә батмалыям?
Дағда мәскән эдәрәм, канэ мэни гоймурлар.

Нәйә лазым дүшәм аслан изинэ довшан тэк
Бир адам йохса, нейстанэ мэни гоймурлар.

Рей чәһәннәмдир, азабына дөзүб, истәйирәм
Йол тапым кизли Хорасанэ, мэни гоймурлар.

Мэн бир улдуз кими каһ-каһ йолумдан азырам,
Мүстәгимән рәһи-имканэ мэни гоймурлар.

Мәрдләрин көз яшы тэк көз касасында галырам,
Ахмаға сел кими мүжканэ мэни гоймурлар.

Мүштәри тэк ерим олмуш икиүзлү Чөвза,
Галдым аварә, Сәрәтанэ мэни гоймурлар*.

Ше'римин, мишк кими, әтри Хорасанэ долуб,
Кетмәсәм мишк дөнәр ганэ, мэни гоймурлар.

Йүз гәдәм ашмыш о мейданы косум, һәрчәнд ки,
Әлдә кос кирмәйә мейданэ мэни гоймурлар.

Отуруб Рей галасында, эдәрәм өмрү һәдәр,
Чарә йох, Кә'бәйи-иманэ мэни гоймурлар.

Пак Рза гәбрини көрмәк, көрүнүр, түғяндыр,
Бағлайыб йоллары, түғянэ мэни гоймурлар.

Йохса Бәстамә кедәнләр һамысы юрдуз олур?*

Дөнмәйә бисәрү саманэ мэни гоймурлар!

Әгл илә рә'й мэним гәлбимә Мизан олмуш,
Пейк олам Әгрәби-үсянэ мэни гоймурлар*.

Әгл илә гәлб сәадәт йолунун гасидидир,
Дүшмәйә вадийи-хәзланэ мэни гоймурлар*.

Бар йәгиним, бу ики шир мәнә ярдым әдиб,
Шир икән дөнмәйә сәкбанэ мэни гоймурлар.

Әглү исмәт мәнә вермишсә фәрағәт тачы,
Кирмәйә мәнсәби-диванэ мэни гоймурлар.

Мәнэм ол Кавә ки, һүммәтлә Фиридунбәхтәм,
Әл вурам күрәйә, зинданэ мэни гоймурлар*.

Мән Хорасан һәвәсилә вәтәни тәрк этдим,
Истәрәм дөнмәйә Ширванэ, мэни гоймурлар.

Һәм вәтән айрысыям, һәм дә Хорасандан узаг,
Алараг дөврәми, бир янэ мэни гоймурлар.

Мум кими шәһддән айрылмышам, инди нә эдим,
Говушам мөһри-Сүлейманэ мэни гоймурлар.

Фитнә нейләр мәнә, дин илә билик дүняда,
Олмаға сейд о фәттанэ мэни гоймурлар.

Мэни чан дәрди, гуя горхусу гардашларымын
Янына, йә'ни Хорасанэ мэни гоймурлар.

Нә гуя горхусу билләм, нә дә чан тәһлүкәси,
Һазырам гәсд ғылам чанэ, мэни гоймурлар.

Һәргиләм, дүшмәнәм о тач илә тахта ки, букүн
Дөнмәйә хас мүсәлманэ мэни гоймурлар.

Мэни бир кос кими мейданэ салыб дүшмәнләр,
Дишләрин ғырмаға мәрданэ мэни гоймурлар.

Мән дәниздән көйә галхан о бухарәм ки, яғыш
Олараг яғмаға үмманэ мэни гоймурлар.

Мәнэм о күчлү ғығылчым ки, ахыб шимшәк тэк
Дөнмәйә әхтәри-рәхшанэ мэни гоймурлар.

Гоймайырларса Хорасанэ,—нә әйби; оларам
Тәбризин шәм'инэ пәрванэ, мэни гоймурлар.

Бу ики ердә мэним мәктәбү дүкканым вар,
Кетмәйә мәктәбү дүкканэ мэни гоймурлар.

Вермишәм вар-йохуму кәрчи бу гөвмә рүшвәт,
Көз тикибләр тәни-үрянэ, мэни гоймурлар.

Бу түфәйлиләри мән емләмәйә мәчбурам,
Йохса онлар йығылыб, канэ мэни гоймурлар.

Зэманэдэ ахтарма раһатлыгдан бир эсэр,
Умма ки, дүня сәнин дәрдинә дәрман эдәр.

Гәм одунда ян, күл ол, яддан истәмә мөлһәм,
Өз дәрдинә өзүн гал, кимсәни билмә һәмдәм.

Чәрхин гумар эвиндә һәриф тапылмаз сәнә,
Дәһрин карвансарасы дүшәркә олмаз сәнә.

Нәһәнк удса да сәни, һарай салма, сәбр элә;
Кирдабда боғулсан да эл узатма саһилә.

Вәфа адланан сифәт заманына дейил хас,
Көзләмә ки, о эдәр сәни бәладан хилас.

Ичмә, гәдәһ тутарса гаршына мүфлис фәләк
Сүфрәсиндән бу хәсис дүнянын алма чөрәк.

Яныб үмид хәрмәнин күлә дөнсә дә әкәр,
Көз тикмә ки, рузикар зәрәрини өдәйәр.

Разы олма дүняда һамин олсун падишаһ,
Суда боғул, апарма нагга балыға пәнаһ.

Вермә дүня көнлүн, о гиймәтли көвһәри,
Гырмызы күкүрд дейил о көвһәрин дәйәри.

Илаһийят әршинә сәни изләт чатдырар*,
Бундан яхшы нәрдиван о мөгама һарда вар?

Инсанлара тикмә көз, һүммәт сәнә архадыр,
Көз чәк новдан нәминдән, сәнә лайиг дәрядыр.

Шадлыг хәзинәсинә ағалыгла йийәлән,
Рузи верән мөләйә һеч вахт ағыз ачма сәи.

Гәнаәтин вәсфиндә дөрд китаб охумусан,
Тамаһкарлыг дәрсини башлама әлифбадан.

Варланмаға чалышма, йохсуллуғу эт шүар,
Ел гована баш әймә, күләк сәнә ат олар.

Көнүлүн боғазына шәраб төкмә кузә тәк,
Сүраһы тәк, етәнә хидмәт этмәкдән әл чәк!

Ачындан өлсән белә, хәсисләрин өнүндә
Он дилли сүнбүл кими кедиб әйилмә күндә.

Сүмүк гапар пәриләр инсанларын әлиндән,
Мәләк кими гоһу чәк, сүмүйә көз дикмә сәң!

Гой үрәйин ағрысын, иситмәдән чана кәл,
Күл-гәнд үчүн, нар үчүн она, буна ачма әл!

Гыздырманы кәсмәйә гарғы лазымса әкәр,
Кәс тамаһ бармағыны,—гарғыны әвәз эдәр.

Камалын, әглин ки, вар, нә зор ахтар, нә зәр кәә!
Чәһрәчинин иплийи бафта үчүн кәрәкмәз.

Әһтиячын дарғасы табе икән Губада,
Мүлкүндән горхма, демә: Туған кәлсин имдада!*

Достлара бел бағлама, тәк яша, азад яша!
Һәмдәм ахтарыб, ачма ағыз гоһум-гардаша.

Юсифин әһвалыны һәр заман яд эдәрәк,
Ачиз галсан, истәмә гардашларындан көмәк.

Заман сәркәрдан әтмиш сәни, мөкан—бағры ган;
Умма фәрәһ, фәрагәт нә мөкан, нә замандан.

Дөрд йол айрычы дүня вәһшәтлә долмуш даһа,
Үнс хәлвәтханасыны ахтар, сығын аллаһа.

Бу әршин гушу сәндән әкәр тәләб әтсә дән,
О дәни топла анчаг көйләрин сүнбүлүндән.

Әй Хагани, үмидин ипини кәсмиш заман,
Өмр ипини кәссә дә аман истәмә ондан.

Афийәтдән нишан тапмайырам.
Дәрд-гәмдән аман тапмайырам.

Учурам гуш кими чаһаны кәзиб,
Өзүмә ашиян тапмайырам.

Һәр кечә көз яшым ахыр үзүмә,
Йүз баһарү хәзан тапмайырам.

Бәхтим итмиш, далынча һей кәзирәм
Узун илләр, нишан тапмайырам.

Мәнә бәхти фәләк верибсә, нечин
Она бир пасибан тапмайырам?

Фәләйи мән ерә вурардым, һейф,
Көйләрә нәрдиван тапмайырам.

Һүнәрим вар, сәадәт ахтарырам,
Онлары һәммәкан тапмайырам.

Су илә одмудур мәкәр онлар
Ки, букүн меһрибан тапмайырам?

Өмр сәрмайәси мәнә кәтирәр
Нә сәбәбдән зиян? тапмайырам.

Кәзирәм бир гонаг ки, сүфрәсинә
Ола лайиг бу чан, тапмайырам.

Тәб'имин доғдуғу бу көрпәләрә
Бәхtimi дайәчан тапмайырам.

Тамаһым гарға, һүммәтимдир һүма,
Сүмүк истәр, аман, тапмайырам.

Горумагчүн бу чаны девләрдән
Нә дуа, нә Гур'ан тапмайырам*.

Ейирәм шәм кими өзүм-өзүмү,
Чөрәйә йох күман, тапмайырам.

Вәһшиханә олан бу аләмдә
Бир нәфәр дост, инан, тапмайырам.

Долудур бу чаһан адамла, фәгәт,
Дил билән, һал дуян тапмайырам.

Дөврәми алды кинли дүшмәнләр,
Һалыма бир янан тапмайырам.

Дүшмәнә мән кәрәк пәнаһ апарым,
Достлары һәр заман тапмайырам.

Һамы Фир'ондур, һамы чанавар,
Бир әса, бир чобан тапмайырам.

Аләмин шаһына кәрәк сығынам,
Башга бир аситан тапмайырам.

Бир чаһан арзулар ки, Хагани
Ола раһәт бир ан, тапмайырам.

Рүсвай этмәрәм өзүмү бир даһа, чөрәк!
Өз руһума оду эдәрәм мән гида, чөрәк!

Накәсдән алмарам чөрәк, өз ганымы ейиб,
Батсам гана, сәнә демәрәм «ашина», чөрәк!

Мән бир пәләнк икән ит олум, бир дә ит кими
Гачсам чөрәк далынча бу күндән сонра, чөрәк!

Һәсрәт галым күнәш үзүнә, ай чамалына,
Бахсам сәнин далынча, көзүм кор ола, чөрәк!

Көздән чивә алыб төкәрәм мән гулағыма,
Намәрд сүфрә ачса, десә «әссәла», чөрәк!*

Мән ағ чөрәк алынча гара гәлбли кимсәдән,
Чыхсын чаным, бу варлығым олсун фәна, чөрәк!

Гар тәк чөрәкләри, буз олур амма сөзләри,
Мән бир хәлифәйәм, мәни санма кәда, чөрәк!

Ялтағлара чөрәк верилир, мән бачармарам
Гул олмағы сәнинчүн о алчағлара, чөрәк!

Дүшсүн башым ашағы дәйирман сую кими,
Ачсам ағыз, «чөрәк» десәм, әй бивәфа чөрәк!

Гой олмасын чөрәк, мәнә бир һикмәт әһли тәк
Вардыр гида чаһанда чөрәкдән сәва, чөрәк!

Бир дә «чөрәк» десәм дилими доғрайын мәним,
Абрым төкүлдү, этмәди бир кәс әта чөрәк.

Аһу кими дүшүб чөлә даим от отларам,
Гой вермәсин бу кәнддә мәнә кәндхуда чөрәк.

Шаһдан чөрәк уман дилим олсун дилим-дилим.
Верди чөрәк еринә мәнә йүз чәфа чөрәк.

Чәннәтдән айры салдыса бир буғда Адәми,
Әзмү ирадәдән мәни гылды чида чөрәк.

Адәм беһишти тәрк эләди, мәнсә юрдуму,
Буғда она гәним, мәнә дә сән бәла, чөрәк!

Ярәб мәнимлә Адәмин ал интигамыны,
Мәһв әйлә буғданы, чалыш алсын чәза чөрәк.

Намәрдләрин әлилә, илаһи, нә вахтадәк
Гәлбиндә мәрдләрин ачагагдыр яра чөрәк?

Вермәз фәләк чөрәк мәнә, ая, нәдир сәбәб,
Намәрд фәләк мәкәр мәнә көрмәз рәва чөрәк?

Рузи язан мәләк дә бахыб гарә бәхгимә,
Чәкмиш гәләм адыма ки, этмәз әта чөрәк.

Хагани, бах, тамаһла чөрәк вермиш әл-әлә,
Әз онлары, әдинчә сәни мүбтәла чөрәк.

Намәрдләрә ачынча ағыз, һагга үз чевир,
Шаһлардан истәмә, сәнә версин худа чөрәк.

Инди ки, ер үзүндөн мөрһәмәт олмуш ниһан,
Көнүл, сән дә вахт икән һазырлаш көч дүнядан.

Өлүм дарвазасынын габағында чардаг гур,
Бачү хәрәчы вериб, көзләмә һеч бир аман.

Дүня бағында яза галмады бир э'тибар,
Өмрүнү ярпаг кими солдурар ахыр хэзан.

Инләмә бу чаһанда эйшү ишрәт наминә,
Салма һәбсә руһуну раһатланмаг үчүн чан.

Үүксәкдә ганад чалан гартала ярашмаз ки,
Ердә, мәтбәх бачасы үстә гура ашиян.

Ушагсан, бу ер әһли сәни баһар зәнн эдир,
Бах, тамаша үчүндүр, бил ки, вәфасыз чаһан.

Гәлб дәрманы истәмә сән үммид тәбибиндән,
Тәбаширлә сүмүкдүр дәрдинә, бил ки, дәрман.

Уйма дүня рәнкинә, онда кәнчликдән йох из.
Гочаны һеч эдәрми әнликлә киршан чаван?

Ачы судур, үстүндә буздан көрпү салмышам,
О, зәрли бир сәгфдир, нәрдиваны ишыгдан.

Де, нечә шәфәг сачар күн гаранлыг гәлбинә,
Хызрын ахыб кечәркән чешмә сую башындан?

Нә вахт гуртарачагсан фәләйин гәзәбиндән
Ки, көй сәма алтында раһат кечә күзәран.

Йохдур яшыл елкәнин көрән яш олдуғуну,
Чох кәмиләр батырмыш кирдабында бу үмман.

Эй һәким! Нә анладын фәләйин кәрдишиндән,
Атәшпәрәстсәнми, де ки, одла ойнайырсан?

Рәнки од фүләмәкдән ал олан атәшпәрәст
Гара үзлә кәләчәк гиямәт күнү, инан.

Бир күнбәздир бу сәма, ер онун дөшәмәси,
Йохса нүчум әлминдән хәбәрин, буну бил, ган!

Йохсуллуғ үз вердикдә суфиләрә яхынлаш,
Йохлуғдан шад олурлар, варлыгданса пәшиман.

Кет, онлардан хәбәр тут, йохсуллуғ көр нә шейдир,
Әсәри ки, ән яхшы мүәллиф эдәр бәян.

Йохсуллуғда тапарсан әбәдилик нәгшини,
Ондан башга нә варса дүняда пучдур, инан!

Чаһү чәлал арзусу һәлә ки, гәлбиндәдир,
Йохсул дейилсән һәлә вермәкдә сән имтаһан.

Гычанда дишләрини гара кейимли фәгир,
Ағ кейимлинин вары олачаг ерлә эксан.

Хошдур кушәнишинлик, зорла зәрә уйма кәл,
Гәм емә дөвләт үчүн, йохсуллуғдур шәрәф, шан.

Шаһлыг тачын варикән нә лазым һәсир папаг?
Сәнин Барбүд сазын вар, гой түтәк чалсын чобан.

Чаһанда бир кимсәдә инсанлыгдан әсәр йох,
Әкәр варса, де кәлсин, әслиндән версин нишан.

Һарда бир әһл адам вар алчаг да онунладыр,
Бәли, гарышмыш артыг мал әтилә зә'фәран.

Саф гызыл ер тапыбдыр гатырын паланында,
Кафур дәнәси артыг сечилмәйир дарыдан.

Пүхтәләшдимини инсан, Солтандыр инсү чиннә,
Һәлә ки, пүхтә дейил я.вәһшидир, я шейтан.

Нә гәдәр арпа чийдир, эшшәйә емдир, фәгәт
Пишдикдә шәрбәт кими әдилмәкдә нуши-чан.

Рузикар әтәйиндән кәрамәт көзләмә кәл,
Эй Хагани, әл көтүр мөвһуми хүлялардан.

Туған фәрманларына, тәхтү тачына бахма,
Йохсуллуғ язысыдыр чалмандакы бу фәрман.

Бир ше'риндә дедийин о һикмәти хатырла:
«Чаң верәрәм тәб'имә, сна кәрәк дейил нан».

Сәнәт тачидарысан, одур ерин башдадыр,
Башгалары гапынын аңзында салмыш мөкан.
Ираг әһли сөзүндән әрәг этмишдир сәнин.
Чатмыш шөһрәтә, хейрә адынла юрдун Шәрван.

Она көрә хош кәлир ше'рин бу вәһши ердә,
Шәбнәм ичиб әтирли күлләр ачыб ал-әлван.

Енә дә атан, анан хейирхан өвлад кими,
Чағырмададыр сәни, бах, әй атылмыш оғлан!

Тәрпән, нәдән ер кими тәрпәнмәзсән белә сән,
Тәрпән ки, дүня бир күн учуб олачаг виран.
Гәлбин һәсрәтлә гайнар, тыханыбдыр боғазын,
Фүга сүраһысы тәк этди сәни бу чаһан.

Говм да мұхтәлифдир говмун һәрфләри кими,
Үзү—ағ, гәлби—гара әйләмиш ону дөвран.

Сичан кими ер газан, пишик тәк һийләкәрдир,
Һөрүмчәк кими анчаг ган ичмәйә тор гуран.

Динә инанмасан да башчысан диндарлара,
Атәшпәрәст каһин тәк дә'вәт ериндир дамған.

Мөһәммәд Әбу-Чәһли хәчил этдийи кими*,
Онлары хәчил этсин сәндәки ширин зәбан.

Илаһи, Хаганинин гәлби хейли сыныгдыр,
Сағалт фәзиләтинлә, сән элә чарә, дәрман.

Гәбул әтмәсәләр дә бә'зиләри, мәни сән
Гәбул элә ки, олсун гәлбим бир аз шадиман.

Нә вара, дөвләтә саларам нәзәр,
Нә дә гәм яхамдан әлини чәкәр.

Яд әдә биләрәм нә өтән күнү,
Нә дә кәләчәкдән вардыр бир хәбәр.

Сусуз ердә битән ағач кимийәм,
Нә бир ярпаг ачдым, нә вердим бәһәр.

Кечә парылдаян бир бөчәйәм ки,
Күндүз нә бәзәк вар мәнә, нә һүнәр.

Кәсән габағымы үрәклә чандыр,
Йохса ерим олар ән уча көйләр.

Нечә ишләрим әйди, көр, фәләк,
Горхурам ки, олсун бундан да бәтәр.

Дев илә, чин илә долудур аләм,
Мәним ахтардығым бәшәрдир, бәшәр.

Алчаг адамлары бәсләйир дүня,
Мән башга аләмә әйләрәм сәфәр.

Яғыр бәла оху һәр бир тәрәфдән,
Кушәйә чәкилмәк мәни һифз әдәр.

Бүтүн күнүм—кечә, өмрүм—юхудар,
Бу юху этмишдир өмрүмү һәдәр.

Ачылмаз сәһәри кор адамларын,
Һаятым онларын күнүнә бәнзәр.

Кетмиш узунгулаг юхусуна бахт,
Ошун архасынча кедәрәм мәкәр?

Су кими көпүклө зиреленсәм дә,
Мөндөн узагдадыр гөлөбө, зәфәр.

Зирелдән бәдәним көз-көз олса да,
Бир көзүм йохдур ки, етирәм нәзәр.

Тәммуз айы кими, мәним гышда да
Яныр өз аһымын одундан чийәр.

Варса да чан эвим, ачылмыш сүфрәм,
Нә рузи, нә мәтбәх вермәмиш гәдәр.

Тутарам минийи кирайә илә,
Йохдур дәрдаглым, йохдур бир нөкәр.

Нә бәзәкли атым, нә силаһым вар,
Нәдә ки, көмәйим вардыр бир нәфәр.

Бир саман чөпүнә дөнмүш бәдәним,
Сәбрим дә галмамыш бир арпа гәдәр.

Фәләк—чадырымдыр, торпаг—дөшәйим,
Көз яшы ичдийим судур, мүхтәсәр.

Тәбриздән Әбһәрә, Рейә кедәрәм,
Сәфәрә чыхарам йәгин бу күнләр.

Тәбриз талеиндән узагдыр әгрәб,
Демәли, көрмәрәм әгрәбдән хәтәр.

Бәрчис улдузу тәк һутдан кәлмишәм,
Сәрәган бүрчүдүр дурачағым ер*.

Доғрудур, дәнизә бәнзәйир Ираг,
Инанмырам тапам орада көвһәр.

Дәниз кәнарында сәдәф кими мән
Сусуз чан вердийим күн кәлиб етәр.

Онун сәдәфиндә көзүм йох, билин,
Онун нәһәнкиндән эдирәм һәзәр.

Кушәнишинликлә азадлыг кими
Көзәл не'мәтим вар, мәни шад эдәр.

Өзкә гапысына инчи сәпмәрәм,
Йохдур сөз инчимә әвәз, бәрабәр.

Папағым күләкдән, башым оддандыр,
Бир һаким далынча дүшмәрәм һәдәр.

Дөймәрәм кимсәнин гапысыны мән.
Нә дә бир гапыя этмәрәм күзәр.

11.

Көнлүмүн дәрдинә галан дост һаны,
Һаны бу гәлбимин дава-дәрманы?

Учуг гыздырманы апаран кими,
Дәрддир тәскин эдән мәним дәрдим.

Гачдыгча изләйир мәни дәрду гәм,
Гәм юяр гәмими, йох башга чарәм.

Кәзсәм гарыш-гарыш дүняны, зинһар,
Бир таныш көрмәрәм олсун вәфадар.

Бу «таныш» сөзүнү сөйләдим сәһвән,
Риясыз бир таныш көрмәмишәм мән.

Башыма йығышан танышларымдан
Бир бәла етишир мәнә һәр заман.

Кәлмишәм онлардан мән тәнкә, зара,
Кедәрәм танышсыз олан дияра.

Гәнаәт Гаф дағым, мән дә бир үнга,
Үнгадан «гаф» дүшсә галмазмы үна.

Көйүн көй көрпүсү учулдуғундан,
Разылыг суюну алмарам ондан.

Көнүл айнасында көйүн хәялы
Дүшмүш сүрмә эзән һәвәнк мисалы.

Гәлбимдә кәзирәм тәвәккүлү мән,
Яхшы әв тапылмаз она бу әвдән.

Тәвәккүл әвинин гапысы дарса,
Ичәрис кениш, сонсуз бир фәза.

Сүрмә һәвәнкидир әкәр байырдан,
Ичиндә сүрмәдән йохдур бир нишан.

Тәвәккүл сарайы бу үрәк ки вар,
Бир хурма бағыдыр, гапысы чох дар.

Хурмаям, хәзанда битмишәм әлбәт,
Кәрәм баһарында галмады гиймәт.

Дейилдир нәфәсим әлә бир илан
Ки, онда олмасын тәрәһһүм, аман.

Зәһәрим вермәди кимсәйә зәрәр,
Гой зәрәр вурмасын мәнә бир нәфәр.

Тутса фәгирликдә үрәйим мәнзил,
Сәбрим һәмән ери кәстәрәмәк, бил.

Дөрд мәнзилдә тутмаг истәсәм гәрар,
Фәгирлик союғун габағын алар.

Кәми лөвбәр үчүн бир ер арарса,
Гурғушундур яхшы бир аһәнрүба.

Адәтин Ад¹ мазач сәһрасында аз,
Вәфа чырағынын ишығы олмаз.

Һүммәт базарында чох көһнәдир мал;
Инди гиймәтсиздир кәрәмәт, камал.

Иәмәни вә Таи кәрәмәтиндән
Инди бир әламәт көрмәйирәм мән*.

Чох кери галмышдыр бу гәбиләләр,
Йохдур сәхавәтдән онларда әсәр.

Галмамыш мәрдләрдән кичик бир нишан,
Бир улдуз көрүнмүр о кәһкәшандан.

Доғмур тәбиәтләр инди мәһәббәт,
Доғмур бу дөрд гадын бир нәфәр дә мәрд*.

Хагани дейиләм ахтарсам вәфа,
Билирәм, һеч кәсдә о йохдур әсла.

¹ Ад—гәбилә алыдыр.

Үрәк яныр, дил данышан од олур бу янғындан,
Ким көрмүшдүр ки, үзәрлик олсун одла һәмзәбан?

Һәр саралыб батанда күн байрам олур мәнимчүн,
Чүнки һилал додағыны көрүрәм мән узагдан.

Гойну ләтиф ипәк кими, үрәйи бәрк палаз тәк,
Мәни матәм палазына бүрүмүш дөрдү һичран.

Көз яшымын шорлуғундан үзүм бир дузлаг олду.
Ярын шәкәр күлүшүндән дузланыр көзүм, аман!

О зүлмкар үрәклинин хамлығынын үзүндән,
Үрәйимдә һәлгәләнир од яғдыран аһ, фәған.

Союг елдән гәлбимдәки од һәлгәси гызышсын,
Та ки, онун көһләнинә нал гайырым гызылдан.

Сырғасынын, мә'лум дейил, нә тәгсирн вардыр ки,
Мишкин сачың көлкәсиндә тәрс асылмыш гулагдан.

Ибрәт дәрси верир мәнә онун гулаг һәлгәси,
Мән гулағы һәлгәли гул, оңундур һәр бир фәрман.

Сатын алма бир гулудур бу Хагани, әл билир,
Бәс нә үчүн учуз сатыр өз гулуну о султан?

Фәләйин дә сүнбүлүнү бир арпая алмайыр,
Ришхәндини сүнбүл кими гәбул әдир кәһкәшан.

Көй чәмәндә һәят кәзмир, чүнки онун гоюну
Гәссаб олуб үзүр халгын боғазыны, төкүр ган.

О, гөнчә тәк өртүлүдүр, сөйүд кими дөрдлидир,
Фәгәт, гәлби сәрв кими мәғрур дурур һәр бир ан.

О, Хызрдыр, тез дэишир өз эвини, гэлбини,
Ишийлэ дэ она Хызр десэк олмаз неч ялан.

Бу хүммэтлэ көнүл верди бир ярамаз начинсэ,
Нэтичэдэ мин эзиййэт верди она о надан.

Ит милчэйн тэрлан илэ бир ювая сығынды,
Күллэр онун кор бэхтинэ күнү олду, нэ яман!

Симүрг икэн, гарга кими нийэ кэзди зир-зибил,
Нийэ уча пэрвазыны салды көздэн о тэрлан?

Дүшүк тифил һэрчэнд онун нэфэсиндэн дирилди,
О тифил дэ эл тапынча, дидди мәни анбаан.

Бэллидир ки, күнэш сую бухар эдиб галдырар.
Бу союг су юмду онун көзлэрини накаһан.

Үрөйиндэн кэлэн һэр сөз од яғдырыр дөрд яна,
Белэ өвлад олар. белэ исте'дадлы оландан.

Бу сүд кими, шэраб кими сөзү көрөндө пахыл,
Ахмаг сөзлэ сиркэ этмэк истэр ону, бил, һаман.

Сарымсаг да сүсэн илэ биркэ битэр; биринин
Гохусундан баш кичэлэр, бири гэлбэ верэр чан.

Мәним сөһрим дүшсэ әкәр о Зөрдүштүн одуна,
Зәндин оду суя дөнәр, галмаз ондан бир нишан.

Нуш әдәрәм фәләк гәмин ағламадан, языг мәнә!
Чәрхи-фәләк кәмәндиңә бағлы галан, языг мәнә!

Одлу күнәш доғар сәрин сүбһ нәсими һәр заман,
Көңлүм аловланар, фәгәт чәкмәм аман, языг мәнә!

Гырды чәфа илэ фәләк үрәйим үстә көрпүнү,
Мән бу су рәнкли көрпүнү гыррам һачан, языг мәнә!

Гәлбдән арзу ришәсини гәм белн илэ кәсмишәм,
Чан йолума әчәл төкүб санки тикан, языг мәнә!

Йохлуғун архасынча мән гачмадаям күләк кими,
Мән йохам, амма һәр вүчуд мәнән әян, языг мәнә!

Ел нечә көйнәйин кәзәр дөврәсинә, о ел мәнәм,
Көйнәйим олду варлыға тәкчә нишан, языг мәнә!

Ағзыма һәр гәдәр кәләр аби-һәят тәб'идән,
Ағзыма од салар енә аһү фәған, языг мәнә!

Янғымы әгл чешмәси сөндүрүб, инди горхудан
Әгл булағына атым даш бу заман? Языг мәнә!

Сүфрәмин артығын ейәр мәрдләр, өзүм рәвамыдыр
Накәсә әл ачыб, олам хырда йыған, языг мәнә!

Кә'бәдәки гара дашы өпмүшәм, инди мән нечә
Накәсин ағ әлин өпүм? Чыхмады чан, языг мәнә!

Тачым илэ күнәш кими торпағы нура чулғарам,
Лүт кәзәрәм өзүм, батар нура чаһан, языг мәнә!

Достларымын һәятына мән сүпәрәм, әчәб будур,
Дүшмән өләрсә һәм мәнәм мәрсийәхан, языг мәнә!

Ғарда галыб гылынч, кәсә башымы, та олам хилас,
Дәрдли чийәр эдиб мәни паслы суһан, языг мәнә!

Өз вәтәнимдә бир күләм, дөврәми чулғамыш тикан,
Олду чаным һәмишәлик одда янан, языг мәнә!

Кәлсә кәрәм сөзү дилә көзләрим ағлаяр мәним,
Чисмими ганда гәрг әдәр әшки-рәван, языг мәнә!

Ағлады ган кәрәм көзү, көр деди гарә бәхtimi,
Ясәмәнәм, гырыб төкүр бади-хәзан, языг мәнә!

Инләди бу чаһан, деди: йох бу чәмәндә күл, чичәк,
Верди кәрәм әли сәнә гум, е, долан!—языг мәнә!

14

Бу әләмдән кәнарда даяг һәр дәм тәләб әт!
Бир бәләдчи, олса да ағылдан кәм, тәләб әт!

Поз гәләмлә һәр ики дүнянын рәгәмини
Йола чых, йол кәстәрән бир арха һәм тәләб әт!

Дүня сәнин фәршиндир, чалыш ондан узаглаш,
Фәләк сәнин тәхтиндир, отур, мөһкәм тәләб әт!

Сәнин тамам варлығын олду көзүмә ағры,
Кет, инди дә йохлугдан тутя, мәһһәм тәләб әт!

Нечә бу күнбәддәсән бәрабәрсән өлүйә,
Бу күнбәддән кәнар чых, өлмәз әләм тәләб әт!

Бу йолда һей йолкәсән, гулдурбашы көрәрсән,
Кет сығын аллаһына, ондан кәрәм тәләб әт!

Беш һисси, дөрд үнсүрү бурах, доггуз фәләкдән,
Едди ердән султанлыг, тәхти-ә'зәм тәләб әт!

Дөрд әһлисән, султандан, шаһдан сөз-сөһбәт ачма,
Риндләрдән бир дост тапыб, дөрдә мәһрәм тәләб әт!

Тамам шаһлар сарайы гәсринин ачарыны
Бир дәрвишин палазы алтында чәм тәләб әт!

Өз мә'на дәрманыны, асланлара пайлама,
Сусузлардан өзүнә яхшы һәмдәм тәләб әт!

Дөрд бүлбүлү истәсән әкәр көнүл бағында,
Хаганинин ше'риндән зил илә бәм тәләб әт!

Дәһрдә бир әһл инсан тапмадыг,
Эшгә лайиг назәнин чан тапмадыг.

Әһли көйдә ахтараг бундан белә,
Чүнки кәздик ердә һейран, тапмадыг.

Эй өмүр, әйлән, даянма, әй үмид,
Достлуға лайиг бир инсан тапмадыг.

Сүфрәмин әтрафын алды чыр ары,
Бир әсәр онларда балдан тапмадыг.

Сөйләдин: ахтар, чаһанда вар вәфа,
Сәндә дә бир из вәфадан тапмадыг.

Пусгусунда көйләрин көз кәздириб,
Шир тәбиәтли бир оғлан тапмадыг.

Дәһрдә йүз мин Сүлейман вар, бәли,
Биз үзүклү бир Сүлейман тапмадыг.

Чох заман тәрк әйләдик Хаганини,
Биз онун тәк бир сүхәндан тапмадыг.

Көрмәди мүлки-Хорасан мислини,
Тай она һәтта Ирагдан тапмадыг.

Фикир, хәял одундан тутушуб чаным яныб,
«Аллаһ-аллаһ» демәкдән ахыр дәһаным яныб.

Фәләк мәним синәмә элә бир од вуруб ки,
Тәкчә үрәйим дейил, бәлкә һәр яным яныб.

Ишләримиз зай этди мәним бу чан янғысы,
Инадындан фәләйин руһи-рәваным яныб.

Аһымын шө'ләсиндән халгын көзү өнүндә
Пәрдәм яныб, фаш олан сирр-нәһаным яныб.

Мән дөвләт ахтарырдым, никбәт нәсибим олду,
Дедим: одсан, бу сөзү дейән зәбаным яныб.

Көрмүшсән од яндырар нечә назик ипәйи?
О чүр, гәм шимшәйилә йолум, әрканым яныб.

Ше'рим әкәр од салыр гәлбә, сәбәб одур ки,
Көвһәр сачан хатирим, тәб'и-рәваным яныб.

Сөз мүлкүнүн наби Хаганийәм, һәсәддән
Көйләр мәнә гәһр әдиб, алышыб чаным яныб.

Дүшүб үрэйимин ода данәси,
Онунчүн хош кәлир наләмин сәси.

Көйләрә йүксәлән аһымдан мәним
Көйүн сәккиз олуб едди гүббәси.

Мәнәм сусуз битән хурма ағачы,
Од дүшүб чаныма, артыр шөләси.

Янылдым, ағач йох, нейлуфәрәм ки,
Гәрг әдәр чанымы көзүм чешмәси.

Гәлбим сәһһәт санар бәланы, валлаһ,
Бәлакешлик олуб онун пешәси.

Охдана дүз кәлир һәр заман охум,
Үмидлә долудур көнүл шүшәси.

Мән шадам, дүнядан аз алсам да пай,
Пайы чох дүшәнин чохдур гүссәси.

Мән бәла атыла чатдым мәнзилә,
Хал-хал ат минәнин йох дүшәркәси.

Ел олуб учдуму миндийим о ат?
Йолларда галмамыш бир нишанәси.

Балыггулағындан кичикдир ерим,
Дәниз тәк дүнянын вар тәһлүкәси.

Алданма аләмин саф тахтасына,
Зәрләри марс гояр онун һәр кәси.

Хагани, дүня уйма кәл артыг,
Ашиг өлдүрмәкдир онун шивәси.

Ер үзүндә һансы көнлүн пайы гәм дейил?
Тәсәллисә кимиядан һеч дә кәм дейил.

Үрәйинин ярасына торпаг сәп анчаг,
Чүнки онун әлачы һеч бир мәһһәм дейил.

Мә'юслуғун гаршысыны аһынла сахла,
Аһла һәмдәм ол ки, сәнә яр һәмдәм дейил.

Инсанлығын тарласында вәфа сүнбүлү
Битдийинә һеч бир инсан хатирчәм дейил.

Сусузлуғдан янды бүтүн арзу күлләри,
Чүнки үмид булудунун көзү нәм дейил.

Пай верәндә әскик олмаз достлар янындан,
«Вай» дейәндә сәнә бир кәс, бил, мәһрәм дейил.

Достларындан һәр һансына шикайәт әтсән,
Сәбр әт,—дейәр—ки, аллаһын лүтфү кәм дейил.

Билирсәнми, бу аләмдә асудә кимдир?—
О кәсдир ки, халг янында мөһтәрәм дейил.

Илин ялһыз ики күнү шадлығы үчүндүр,
Яхшы бахсан, онда белә халг хүррәм дейил.

Бу аләмдә элә байрам көстәрин ки, о
Йүз минләрлә инсанларчүн бир матәм дейил.

Дур, Хагани, сүфрәсини тәрк әт чаһанын,
Чүнки шадлығы дүшәркәси бу аләм дейил.

Үрәймә заманәнин әли нештәр вурдугундан,
Мин бир нәбзин ганы ахды мәним бир чан дамарымдан.

Бу яраны, дейин, кимин шәфәггәтли әли бағлар?
Бу дөвранда мәни севән нә дост галмыш, нә гоһум вар.

Нә шәһәрин һөкмдары әмәл әдир бир арзума,
Нә ордулар сәркәрдәси сәдр чатыр һарайыма.

Яраланмыш үрәйимин сая кәлмәз дәрду гәми,
Фәгәт йохдур мин дәрдимин мәлһәм гоһин бир һәмдәми.

Охуян йох, ганан йохдур яздығым хош сәтрләри,
Исти тәндир көрүнмәйир, нийә салым фәтирләри.

Анасыз бир гузу кими наләм мәним көйә галхар,
Нә гоһунум гузулайыр, нә шахәмдә нубарым вар.

Мәним союг нәфәсимдән исти тәммуз дөнәр дейә*,
Ғышда чадыр вә ағ палтар мәнә кәрәк олсун нийә?

Дөрд китабдан мә'лум олду, еканәси мәнәм әсрин,
Мүгәддәсәм өз динимдә, буну йәгин билди дөрд дин*.

Шаһдан чөрәк истәдикдә, о мәнә од едиздирәр,
Заманәдән су истәсәм габағыма гоһяр зәһәр.

Эй саһибим, мааш үчүн етәр вердим башағырысы,
Бундан белә сән дә мәним әзабыма олма разы.

Чөрәк үчүн, палтар үчүн чох инчитмә мәни, танры!
Гәләмимдән, әлләримдән етир мәнә сән онлары.

Мал вә шәһрәт саһибидир бу күн алчаг адамлар,
Нәфсә әсир оланларын базарыдыр бу базар.

Бу өтәрки гәм әвиндә варса шадлыг әсәри,
Онлар олар шад ки, йохдур инсанлыгдан хәбәри.

Тәрк эт дүня мәчлиснин о юхары башыны,
Алчаглардыр о мәчлисин ейән дадлы ашыны.

Яхшы адам пислик көрүр бу дүня кәләндән,
Нә әйләсин дүня, анчаг пислик кәлир әлиндән.

Чалыш, алчаг адамлардан тикә алма дүняда,
Онлар сәни рүсвай әдәр, кедәр һөрмәтин бада.

Үздән парлаг олсалар да, ичләридир гап-гара,
Айна ады вермәк олар бу чәһәтдән онлара.

Ганмазларын әлиндәдир вар-дөвләтин һамысы,
Санки Иса сүфрәсинә гонуб әшшәк арысы.

Намәрдләрлә хәдимләрдир тутан бу күн чаһаны,
Бу дөврандыр хачәләрлә хәсисләрин дөвраны.

Эй Хагани, пак дуйғуйла бәзә һәр бир сөзүнү,
О дүняда бир мәғама чатдыр бары өзүнү.

Фитнә аяг үстә икән отурмагда нә мә'на вар,
 Мәһәббәтин байрағы да өз ериндә тутмуш гәрар.
 Мәнә һәр нә лазымдыса варым иди һәгигәтдә,
 Тәкчә эшгин мөһнәтинә һәсрәт идим, о да ки, вар.
 Бу мөһнәт, бу бәла илә аяглаша билмәз сәбир,
 Аяглары бағлы дейил, сәбир, одур, дурмаз, гачар.
 Сәбр мәнән узаглашыр, нә эйләсин, үзүрлүдүр,
 Ити гылынч үзәриндә, дейин, нечә дурмаг олар?
 Зәманәнин будағынын ярашығы олан бири,
 Үмидимин ришәсини газыяраг атды кәнар.
 Нә гәдәр ки, чәрхи-фәләк бу фикриндән дөнмәмишдир,
 Фәна ишим даһа бәдтәр фәналыға олур дүчар.
 Қимдән эдим шикайәти, дәрдләримин сәбәбкары
 Билмәйирәм, инсанлардыр, я ки, бөйүк пәрвәрдикар.
 Илан вуран дадү фәряд эдәр илан ярасындан,
 Илан исә әфсунчудан килейләниб, һарай салар.
 Әй Хагани, тәрк әт сән дә бу дүнянын мәнзилини,
 Бу мәнзилә дүшән һәр кәс раһатлыға һәсрәт галар.

Вәфа әтри бағышлармы күлүндән бир кәсә аләм,
 Чаһан дурдугча олмаз, олмамышдыр бир көнүл хүррәм.
 Сөз ачма кәл бу аләмдән, тапылмаз онда һеч бир вахт
 Ики инсан ки, олсун бир-бирилә даима һәмдәм.
 Итин сабит вәфасындан сөз ачмышларса инсанлар,
 Һачандандыр, көрән йохдур вәфалы бир бәни-адәм.
 Вәфанын көвһәрини ер үзүндә кәзмә биһудә,
 Ону көй хәзнәсиндә ахтаран олса, тапылмаз һәм.
 Нә бир дәрман, нә бир мәлһәм бу аләмдән тәмәнна әт,
 Һәрә бир хәстәликлә кетди, һеч кәс тапмады мәлһәм.
 Бу варлыг аләминдән гач, әдәм тәхтиндә сән әйләш,
 Инан, һеч ким бу мәнзилдә мурада етмәмиш бир дәм.
 Кечә олмуш гыфыл, күндүз рәзә бу гәмли мәһбәсдә,
 Тапылмаз бир ачар ки, тайбатай олсун, дағылсын гәм.
 Бу вәһшәт аләминдә кәзмә, әй Хагани, үнсыййәт;
 Тапылмаз күрзәдә Исайә мәхсус бир нәфәс, бир дәм.

Зэманэдэ галмамышдыр вэфадан бир эламэт,
Бу дүняда нэ дост галмыш, нэ бир кэсдэ сэдагэт.

Дүня ачыб эл-голуну бизэ этмэкчүн чэфа,
Эфсус, онун гаршысында даяна билмэз вэфа.

Яхды вэфа күлшэинини һансы атэш тэр-тэмиз
Ки, галмады нэ гурудан, нэ дэ яшдан онда из?!

Һэятымы элэ ердэ түкдэн асды фэлэклэр,
Эчэл илэ арамызда йол галмады түк гэдэр.

Кимэ дейим өз дэрдими, сынамышам инсаны,
Бир кимсэдэ көрмэмишэм мэн инсанлыг нишаны.

Эй Хагани, чэк көзүнү алчаглар дэркаһындан,
Чийэринин ганыны уд, галмамыш дэрдэ галан.

Тилсиминэ дүшмүшэм мэн гезанын, яхшы бах!
Нэ соврулан тозум вар, нэ эсир олмуш торпаг.

Көилүм вургун, һэвэсим эшгин эсири олмуш,
Көрдүнмү бир зэнчирлэ бағлансын ики дустаг?

Башым чох бэла чэкир гэлбим йол көстэрэли,
Бэлэдчим гулдур олду, мэн—сэрхош, мэнзил—узаг.

Көилүнүн этэйини нэсиб этсин ярадан,
Йол үстүндэки тордан хэбэрим олмаячаг.

Нэфэс чэксэ эсир гуш, демэк, учмаг истэйир,
Сэн бу фэряд торундан хилас олма бир саяг.

Торпағын һавасилэ гол-ганад чалан үрэк
Шәкилдәки гөнчэ тэк һеч вахт ачылмаячаг.

Нештэр дуюрам бүтүн үрәкдән додагадэк,
Яраланмыш чийэрим сорушур: нэдир бу даг?

Кэзиб үнға гушуну дөнмәкдәнсэ торпаға,
Гинаэт чейраныны тутмаг үчүн гур дузаг.

Айыг бахтын фейзилэ көрән көз истэйирәм,
Көз яшым шәбнәм олсун, сәһәрин үзү ярпаг.

Имтаһан тарачына кетдин, Хагани, ахтар
Азадлыг күрэсинин тозунда иксир анчаг.

Бу дуняда мәрдлик, сәдагәт һаны?
Күл битирмәз бу фәләйин күлданы.

Бах, тәк галды кәрәмәтин атасы,
Доғмады бир дүзлүк дуня анасы.

Бу кечәйә, күндүзә бел бағлама,
Онда йохдур бир тоз гәдәр дә вәфа.

Бу фәләйин хончасында вар анчаг
Ики фәтир—бири сары, бири ағ.

Бир пахыллыг дәрди дүшүб аләмә,
Ярәб, мәни она дүчар әйләмә!

Хаганийәм, тамаһын сүфрәсиндән
Тамамилә әлими үзмүшәм мән.

Мәрд дейиләм мәрдлик умсам дунядан
Ки, мәрдлийи йохдур онун бинадан.

Һүммәтим вар енилмәз Рүстәм кими,
Мәһв әдәрәм мән тамаһын дивини.

Хачә мәнә чөрәк вә'д этди әкәр,
Дилдә мәнә вердисә мин вә'дәләр.

Дедим она сәнә хатир гояраг,
Һеч бир төһфә истәмирәм үзү ағ.

Чох дост олар, дост йолунда чаһанда
Шәрбәт кими зәһри ичәр бир анда.

Хачә вә'дә олмады һеч вәфадар,—
Пахылларда олармы һеч дүз илгар?

Әкәр Хачә су гатдыса ашыма,
Кәтирдисә бир чох бәла башыма,

Инчитдисә бу гәлбими, нәһайәт,
Билдим ки, чох ярамаздыр о хилгәт.

Кеч билдим ки, онда йохдур ә'тибар,
Бу йохдан бәһс әтмәкдә нә мә'на вар?..

Бу зүлмкар дөвранда мән бир вәфа көрмәдим,
Үзү гара таледә мән бир сәфа көрмәдим.

Зәманәйлә гумарда нә гәдәр ки, удуздум,
Нәгшиндә чығаллыгдан башга мә'на көрмәдим.

Мән сизи билмәйирәм, өзүмсә чох сынадым,
Зәманәнин ишиндә ганун-гайда көрмәдим.

Һәмнишиним көлкәдир, һәмдәним аһү налә,
Мән өзүмү онлардан бир ан чида көрмәдим.

Көзүмүн нуру—сайә, гәлбимин досту—налә!
Дүняда сизин кими әһли-вәфа көрмәдим.

Зәманә достларыны чох сынадым, нәһайәт,
Әһдинә садиг олан бир ашина көрмәдим.

Мән аләм харичиндә вәфа ахтарам кәрәк,
Чүнки аләм ичиндә ону әсла көрмәдим.

Үрәйимин башында парчаларам яхамы,
Бир чох үрәкләрдә мән кәздим риза, көрмәдим.

Санки йоха чыхмышдыр мәрдлик бүтүн дүняда,
Бир дәгигәм олмады ки, йүз чәфа көрмәдим?

Әшитдим ки, мейвә вар зәманәнин бағында,
Илләр бою ахтардым, бир чағала көрмәдим.

Раһатлыг газанында бишән хәрәкләр ичрә
Фәгирликдән башга бир дадлы гита көрмәдим.

Рузикарын вурдугу яралара сәһәрин
Шәрабындан тә'сирли һеч бир дава көрмәдим.

Әй Хагани, налә эт, зәманәнин сазында
Һәзин наләндән башга, хош бир нәва көрмәдим.

Ширванда олсайды сирдашым әкәр,
Фикримә бир сәфәр кәлмәзди, инан.

Олсайды һөрмәтим Тәбриздә һәркан,
Мәскәним олмазды, әлбәттә, аран.

Әрмәндә¹ олсайды гиймәт верәним,
Башга бир аләми әтмәздим мәкан.

Нә гәдәр чалышдым, чапаладымса,
Мәнимлә олмады фәләк меһрибан.

Зәһмәт чәкдимсә дә арзу йолунда,
Талеим күлмәди үзүмә бир ан.

Чийәрим һәсрәтлә гана дөндүсә,
Талеим олмады әлимдән тутан.

Йохлуг пәрдәсинә бүрүндү истәк,
Ялвардым, кирмәди әсла гапымдан.

Дүня сығмаян һүммәтим варды,
Она дар кәләрди һәр ики чаһан.

Арзум, истәкләрим дәрә гәдәрди,
Бир аз да олмады гаршымда әян.

Рузинин сую да һәр күн чешмәдән
Анчаг ики гәтрә олду нүмаян.

¹ Әрмән—Әрмәнистан.

Көнлүмүн бир гуру ярпагы йохду,
Индисә галмышдыр көр нечә үрян.

Әлими үзмүшәм боллугдан, ахыр,
Дөвләт тарласы да бар вермир әл'ан.

Мәнә вериләнләр олмады лайиг,
Лайиг оланы да вермәди дөвран.

Хагани, дөврдән этмә шикайәт,
Йохдурса әлиндә гүрбәт ичрә мал.

Зәманә сәндән дә языг күндәдир,
О, кәрәм этмәйә тапмайыр мачал.

Гәлбин гапысындан гыфылы көтүр,
Шивәйлә дүзәлмәз дүняда әһвал.

О заман үрәйин раһат олар ки,
Орада олмасын горхулу хәял.

Бирчә үммид галыб—өләндән сонра
Бәлкә биздән кедә бу кәдәр, мәләл.

Утандыр, йола сал ағалары сән,
Яландан башга йох онларда камал.

Өлән ағалара, кәл, матәм сахла,
Кәрәм ағачында галмамыш ниһал.

Сөйлә, әй Хорасан, Шәһабын һаны?
Сөйлә, әй Исфәһан, нә олду Чамал?*

Ахтарсан бу едди иглими әкәр,
Тапмаг кәрәм әһли олмушдур маһал.

Нә алчаг адамда, нә чаванмәрддә
Мүвафиг дейилдир, күзариши-һал:

Кимдә дөвләт варса, һүммәти йохдур,
Кимдә һүммәт варса, йохдур онда мал.

Ким раһатлыг нишан верэр?—вермэз,
Ким бәладан аман верэр?—вермэз.

Бирчә азад нәфәс диләркән мән
Рузикарым бир ан верэр?—вермэз.

Гәлбимиздә әләм дүйүнләнди,
Чәрх ону бир ачан верэр?—вермэз.

Бир кәс, ахыр, үрәк гәми дағыдан
Бир хейирхаһ нишан верэр?—вермэз.

Ахыры одлу аһымын кәмиси
Саһилә доғру ян верэр?—вермэз.

Далғалар гырса кәмими, бир кәс
Елкәнә бир тәкан верэр?—вермэз.

Ахтарыр әдли көйдә Хагани,
Ҡағгыны асиман верэр?—вермэз.

Иса дәмли Хагани, дүня дәйирманында
Нийә сөзүн буғдадыр, едийин арпа чөрәк.

Нийә кишиләнирсән ушаг кими һәр ердә,
Өзүнү шир көстәриб ялтағланырсан ит тәк.

Сән аллаһы таны ки, дүня дүшсүн далынча,
Эшит һағгың сәсини, олма дүня тәлхәк.

Бу дүняда кишилик, достлуг ахтарма, кәл, сән,
Оңлар дүняда әгрәб, илан кимидир керчәк.

Каинатын көзүндә мәрдүмәкин һәр ики
Миминин, бах, көзләри кор олан кими, бишәк*,

Инсанлығын да әлә кор яраныб әзәлдән
Һәр ики көзүндәки һәр ики көрән бәбәк.

Нэ вахтадэк ситэм чэкэчэйэм мэн?
Көлкэ кими һүркэчэйэм өзүмдэн?

Ағзы бағлы, тыханылмыш боғазла
Ней тэк налан олачағам дүняда.

Бир инсаф эт, агламайым нечин мэн,
Ахы инсаф көрмәдим бир кимсәдән.

Чәрхин ала ити һәр ахшам, сәһәр
Гудуз кими гапачагдыр нэ гәдәр?

Нэ гәдәр, та ююнмагчүн һәр алчаг,
Автафа тэк белим бүкүк галачаг?

Тәрәзи тэк бәс нэ гәдәр дурмадан
Дилим мәним чыхарылсын бойнумдан?

Мән бу ишдән хилас олсам, даһа да
Доғру бир йол тапарам бу дүняда.

Мәһәк дашы, я да бир сәһәр кими,
Кәсәчәкләр бу һагг дейән дилими.

Дейирсән: «гәм чәкмә, олма мүкәддәр»,
Бу сөzlәри динләйим бәс нэ гәдәр?

Чошмагда бир дәниз вә я булудам,
Мүмкүн дейил ки, мән олум, бил, арам.

Гәлби сыныг Хаганийәм, бәли, мән,
Һәясызлыг кәлмәз мәним әлимдән.

Әзәл күндән бу дүняда олмамышдыр әһли-вәфа,
Көрүнмәмиш өз әһдинә садиг олан бир ашина.

Тәкчә бизим өлкәмиздә вәфа йохдур, зәнн эләмә,
Ер үзүнүн һеч ериндә ондан бир из йохдур әсла.

Ганы ганла ю, галмайыб раһатлыгдан һеч бир нишан,
Өз-өзүнә һәмдәм ол ки, тапылмайыр достда вәфа.

Инсанларын мезачында инсанлыгы аз ахтар ки,
Чалағанын ювасындан ганадланмаз һеч вахт һума.

Мәнә инан, Адәмин илк тохумундан бу вахтадэк,
Һәлә инсан етирмәмиш инсан тохму дүшән тарла.

Горхурсанса сәһрая кет, үнсыйәт тап вәһшиләрлә,
Көнүл ачан һәмдәм йохдур бу инсанлар арасында.

Бу фирузә күнбәдин сән вәһдәт тәбли чал алтында,
Чүнки вәһдәт сәдасындан башга йохдур хош бир сәда.

Алт-үст элә сәрин аһла сән бу яшыл нәртахтаны,
Чүнки онда ойнанмамыш чығаллыгсыз оюн әсла.

Сән арзунун көзләринә мил чәк, бары көрмәсин ки,
Һеч бир зиндан гаранлыгда чата билмәз бу дүня.

Бош арзуйла әлач олмаз үрәйинин мәрәзинә,
Чүнки тәкчә күкүрд илә әлдә әдилмәз кимия.

Әй Хагани, дүняда кәс вә накәсдән араны кәс,
Һеч бир дәрдин саһибийчүн тапылмамыш дәрман, дава.

Бу дүнянын затында, бах, неч инсафдан йохдур эсэр,
Раһатлыгчүн, сәадәтчүн яранмайыб санки бәшәр.

Бу аләмдә дәрду гәмдән азад, раһат яшамагчүн
Зәманәнин анасындан доғулмамыш бирчә нәфәр.

Фәлакәтин далғасындан тәкчә онлар гуртарар ки,
Һәлә варлыг дәнизинин лиманына кәлмәмишләр.

Ким ичмишдир зәманәнин гәдәһиндән бир шәрбәт ки,
Өлдүрүчү зәһәрләрә олмамышдыр о бәрабәр?

Сөйлә, нечә горусун ки, аләм сәни бәлалардан,
Онун өзү бәлалардан горунмагчүн галхан кәзәр.

Фәләк өмүр сарайына лағым атан бир оғрудур,
Әбәс ерә әйилмәмиш онун бою каман тәһәр.

Асудәлик ахтарма сән, мави чадыр алтында, кәл,
Аләм билир, олмамышдыр бир кимсәйә бу мүйәссәр.

Дөз алдығын яралара, чүнки бүтүн инсанлара
Яра вурар, мәлһәм вермәз мүрүввәтсиз бу фәләкләр.

Матәмсәра яранмышдыр, бах, бу аләм, анла буну!
Сән фәләйин мави рәнкли палтарына салыб нәзәр.

Эй Хагани, бу дүнянын вә'динә сән гулаг асма!
Гайда будур, вәфасызын вә'дәсиндә олмаз кәсәр.

Ган ичмәкдән башга бир шей сән хублардан көзләмә!
Вәфасыздан вәфадарлыг, неч бир заман, көзләмә!

Бу замандан, бу заманын етирдийи кәсләрдән
Чәфакарлыг көзлә, амма дәрдә дәрман көзләмә!

Вәрәмләдин кечирдикчә көзәлләри сынагдан,
Бу дүняда бир хош әмәл сән онлардан көзләмә!

Яхшылардан яманлығын мүмкүндүр баш вермәси,
Яманлардан яхшылыгса олмаз, инан, көзләмә!

Мейдән әкәр сиркә алмаг һәр бир заман мүмкүнсә,
Сиркәдән мей алмаға неч олмаз имкан, көзләмә!

Кәл, вәфасыз ярдан, көнүл, истәмә бир көмәклик,
Ган ичәндән сән өзүнә гайғы бир ан көзләмә!

О һәясыз чинә бәнзәр, әкәр инсан олсайды,
О вахт адам инчитмәзди, буну ондан көзләмә!

Сән әй көнүл, өз наләнлә Хаганийә көмәк ол!
Сәнә гәмхар олмаглығы бу достлардан көзләмә!

Бу налә дә фәйдасыздыр, чүнки көзү бәхтинин
Ачылмаз неч һәшрә кими¹, йохдур күман, көзләмә!

Сән ярлардан көмәк умма, онлар иландыр сәнә,
Ери кәлди санчаглар, неч бир аман көзләмә!

¹ Һәшрә кими—гиямәтәдәк.

Гачмаг фэләкдән инди нә мүмкүн, каман чәкир,
Дүня хараблашыр, һамы ондан аман чәкир.

Олма фэләклә дост, дейил хош тәбиәти,
Тәрк эт чаһаны, бурда галан әл'әман чәкир.

Дүня бәзәкли бир илана охшайыр ки, о,
Үздән көзәлдир, әләм ичиндән зиян чәкир.

Әһримән олду чүмлә мәләкләр зәманәдә*,
Өз дәрдинә гал, өзкә аягдан яман чәкир.

Едди фэләклә алты чәһәт һеч дәйишмәмиш*,
Аләм бизи дәйишдирәрәк имтаһан чәкир.

Зәнчирләмиш фәләк ери, улдузлары, онун
Олмуш миник аты кечә-күндүз, инан, чәкир.

Хагани, аглама ки, сәнин аһу шивәнин
Дәһрин сазында нәғмә еринә фәған чәкир.

Нейлим, зәманә дәрдинә мәлһәм тапылмайыр;
Дәрманчүн ахтарыр бүтүн әләм, тапылмайыр.

Һеч бир үрәк бу абинус алтында бир заман
Шүмшад кими тазәвү хүррәм тапылмайыр.

Һәр ким отурса пәнчәрәсиндә бу көйләрин
Чәнки-зәманәдән о мүсәлман тапылмайыр.

Йохдур севинч, ол гәмилә һәмнишин, көнүл!
Чәмшид, гошул бу матәмә, хатәм тапылмайыр.

Әфсус, өмр сазыны көкдән салыб әчәл,
Матәм яхынлашыр, амма нейи-матәм тапылмайыр.

Хагани, ол нәфәс ки, һәятын гәнимидир,
Бәсдир, синәндә гәбрә көм, һәмдәм тапылмайыр.

Эй көнүл, дэһрин нэвасы галмайыб,
Раһэт өмрүн дэ бэгасы галмайыб.

Ол сәләмәтлик баһарындан бу күн
Бир яшыл ярпаг сәфасы галмайыб.

Горхурам инсанлары көрдүкдә мән,
Көнлүмүн бир ашинасы галмайыб.

Һәр кими көрсә көнүл, ондан гачыр,
Һеч кәсин чүнки вәфасы галмайыб.

Гәм пасы чейнәр бу өмрүн көвһәрин,
Силмәйә бир шей бу пасы, галмайыб.

Бәхтә бах ки, бир дәмир дағдыр гәмим,
Аләмин аһәнрүбасы галмайыб.

Дөз әзаба, әтмә, Хагани, фәған,
Кимсәдә шадлыг әсасы галмайыб!

Эй рузкар! Өмрүмү әйләдин һәдәр,
Бу зүлмүн сүрәчәк нә вахта гәдәр?

Гырмысан ачыгла чан дамарымы,
Дүняны ган алды, багла бир төһәр.

Бу башы ашағы тештин ичинә
Төкдүйүн һаһаг ган етмәзми мәкәр?

Ким ипәк тохуяр зүлмәт кечәдә?
Чәфанла чох өмрә сән гатдын зәһәр.

Сайәндә накәсләр дөвләтә етди,
Мәзлумлар әлиндән әйләди һәзәр.

Эшшәйин белинә юн палан гойдун,
Итләрин бойнуна сән бағладың зәр.

Яман адамлардан узаг әт мәнн,
Дүняда лайингли оғулам әкәр.

Заманын анасы сәнин бәтниндән
Мәнним тәк өвлады аз-аз етирәр.

Хәстәдир Хагани зәрбәләринлә,
Кәрәк кәсилмәсин хәстәдән нәзәр.

Эй көнүл! Һәр кәсдән вәфа көзләмә,
Дүняда һәр гамыш етирмәз шәкәр.

Намәһрәм дүнядан гуртармаг үчүн,
Мәһрәм тап ки, көнлүн күлсүн бир гәдәр.

Эй көнүл, дэһрин нэвасы галмайыб,
Раһэт өмрүн дэ бэгасы галмайыб.

Ол сәләмәтлик баһарындан бу күн
Бир яшыл ярпаг сәфасы галмайыб.

Горхурам инсанлары көрдүкдә мән,
Көнлүмүн бир ашинасы галмайыб.

Һәр кими көрсә көнүл, ондан гачыр,
Һеч кәсин чүнки вәфасы галмайыб.

Гәм пасы чейнәр бу өмрүн көвһәрин,
Силмәйә бир шей бу пасы, галмайыб.

Бәхтә бах ки, бир дәмр дағдыр гәмим,
Аләмин аһәнрүбасы галмайыб.

Дөз әзаба, әтмә, Хагани, фәған,
Кимсәдә шадлыг әсасы галмайыб!

Эй рузкар! Өмрүмү әйләдин һәдәр,
Бу зүлмүн сүрәчәк нә вахта гәдәр?

Гырмысан ачыгла чан дамарымы,
Дүняны ган алды, багла бир төһәр.

Бу башы ашағы тештин ичинә
Төкдүйүн һаһаг ган етмәзми мәкәр?

Ким ипәк тохуяр зүлмәт кечәдә?
Чәфанла чох өмрә сән гатдын зәһәр.

Сайәндә һакәсләр дөвләтә етди,
Мәзлумлар әлиндән әйләди һәзәр.

Әшшәйин белинә юн палан гойдун,
Итләрин бойнуна сән бағладын зәр.

Яман адамлардан узаг әт мәнн,
Дүняда лайингли огулам әкәр.

Заманын анасы сәнин бәтниндән
Мәним тәк өвлады аз-аз етирәр.

Хәстәдир Хагани зәрбәләринлә,
Кәрәк кәсилмәсин хәстәдән нәзәр.

Эй көнүл! Һәр кәсдән вәфа көзләмә,
Дүняда һәр гамыш етирмәз шәкәр.

Намәһрәм дүнядан гуртармаг үчүн,
Мәһрәм тап ки, көнлүн күлсүн бир гәдәр.

Зэманэнин элиндэн кимсэ аман тапмады,
Инсан оғлу дүняда хош бир заман тапмады.

Кечэйлэ күндүз өмрүн ики һесабыдыр,
Онлардан аман эсла һеч бир инсан тапмады.

Кетди раһатлыг долу о вахтлар ки, бир кәсін
Гәм оду үрәйнә кизли мөһан тапмады.

Бир элэ вахт кәлди ки, шад инсан ахтаранлар
Ер үзүнү доланды, ондан нишан тапмады.

Өйрәнмиш вәһшиләри әһли һесабытмә сән,
Симүргү ахтаранлар бир из ондан тапмады.

Эй Хагани, өзүнә һәмдәмми ахтарысан?
Ону бу вахта гәдәр бир ахтаран тапмады.

1. АРВАДЫНЫН ӨЛҮМҮНӨ

Гэлбимдәки бу дәрими дәрманә сатмарам,
Сағлыг да үстәлик верәләр чанә, сатмарам,
Дәрман мәни әритди, фәгәт дәрд бәсләди,
Хошдур бу дәрдү гәм, ону дәрманә сатмарам.

Эй хачә, биз әбәс ерә базарә кәлмишик,
Сән шадлығы, мән исә гәми анә сатмарам.

Дәрд илә көнлүнү яшадан мүштәри һаны?
Бу сирри мән додаглары хәнданә сатмарам.

Ней тәк, додагларындан алыб сирри достларын,
Ол сирри һәмдәмим олан инсанә сатмарам.

Дилсиз нейәм, көзүмдән олар фаш сиррләр,
Башга йол илә снлары чананә сатмарам.

Бир ней кими, башым да кәсилсә дилим кими,
Бир кимсәдән нә сөз алыб, онда нә сатмарам.

Мәһв олмушам бу мәһвәдир варлығым мәним,
Бир бейлә йохлуғу ики йүз чанә сатмарам.

Кәскин гылынч һаны ки, верә башыма нәчат?
Мән ол гылынчы, тач верә, султанә сатмарам.

Зәһрини нуш әдиб о гылынчын күлә-күлә
Балла дәйншәләр, ону йүз шанә сатмарам.

Әммамәми гадынлар үчүн чадра әйләдим,
Адәм кейән о хәл'әти-әлванә сатмарам.

Бәһрамә шаһ верди ләчәк, бир телин онун
Рүстәм кейән дәбилгәйә, хуфтанә сатмарам*.

Янмыш чийэрлэримэ олан өртү хам көнүн
Бир зэrrэсин йүз этлэси-табанэ сатмарам.

Һәр һәфтә бир кечәм ки, кечәр яр илэ мәним,
Алты күнү әвәз верә биканә, сатмарам.

Шаһ хидмәтиндәсэнми?—сорушдун, дедим ки,—йох!
Бир ан азадлығы шаһа, хаганә сатмарам.

Хагани истәмәз верә алчаглара көнүл,
Бәл'әмдә кәһф итини о шейтанә сатмарам.

Исанын ийнәсини гара гәлбә вермәрәм*,
Мәрийәм телини пәрдәни йыртанә сатмарам.

2.

Һүснүн бағы олмадан гой мән чаһан көрмәйим,
Гәмин дағы олмадан руһи-рәван көрмәйим.

Шадлығымын әсасы вүсәлындыр, севкилим,
Онсуз гой үрәйими һеч шадиман көрмәйим.

Әбәдилик чешмәси лүтфүн олмаса һәркаһ,
Өзүмү гәм одундан азад олан көрмәйим.

Мәним үрәйим сәнин әтринлә яшаярды,
Гәлбими о әтирсиз һеч бир заман көрмәйим.

Руһунун ашинасы, көзәл әтрин олмадан,
Һәятымда ширинлик, тәравәт, чан көрмәйим.

Нә гәдәр ки, чанымда гүввәм вар, нәфәсим вар,
Бу чанымы гәминдән һеч гуртаран көрмәйим.

Көзүмүн габағында, көйәрчин кими, сәнин
Адындан башга бир шей ганад чалан көрмәйим.

Сәrv кими гамәтин олмадыгда, севкилим,
Гой күлүстан ичиндә сәrv-рәван көрмәйим.

Сәнсиз, мәним әзизим, сәманын кәрдәниндә
Күнәшин инчисиндән бир из, нишан көрмәйим.

Мән үрәк данәсини узун илләр әрзиндә
Шадлығын тарласында сүнбүл ачан көрмәйим.

Гәлбимин күзкүсүндә хәялындан башга, мән
Чан сурәти, әй никар, бир дәм әян көрмәйим.

Сәнинсә хәялынын күзкүсүндә өзүмү
Түкә бәнзәр хәялдан башга, бир ан көрмәйим.

Дәрд мейвәми төкдү, газды көк гәм,
Галды нә көкүм, нә бәркү барым.

Бир ней идим, өз одумла яндым,
Вар иди көнүлдә чүн шәрарым.

Һәр бир кәсә сөйләсәм инанмаз:
Олмушду мәним дә бир никарым.

Ярсызлыгымы көрүб дүшүндүм:
Вармыш көрәсән мәним дә ярым?

4. ОҒЛУ РӘШИДӘДДИНИН ӨЛҮМҮНӘ

(Тәркиб-бәнд)

Дәрд бир дәрд дейил, язмаг үчүн дәфтәр ачым,
Өмр чатмыш баша, мүмкүн даһа олмур пәр ачым.

Ики чидди килейим вардыр әлиндән фәләйин,
Ики дүняя сыгышмаз бирисини кәр ачым.

Җолчулар сүбһ фәрәһлә чатар өз йүкләрини,
Мән шикайәт йүкүмү сүбһ көзүмдә тәр ачым.

Сармашыг тәк сарыныбдыр чаныма дәрдү бәла,
Мән бу чандан кечә-күндүз нечә мөһнәтләр ачым?!

Һәлгә тәк сарды мәни аһ, мән о һәлгә илә
Дөйүб үммид гапысын истәйирәм чәнбәр ачым.

Көйнәйим оддур әкәр, үст кейимим көз яшыдыр,
Чан һөвлилә кәрәкдир яхамы ексәф ачым.

Сәбр әкәр истәсә дә инди чийәрпарәсини,
Сәбрсиз бу чийәрин дәрдини ким динләр, ачым?!

Бир вәфа әһли һаны, гәлбимә тәскин олсун,
Гәм чәкән дост һаны, та гаршысына гәмләр ачым?!

Чан телим бир дүйүм олмуш гысалыб бармаг тәк,
Галмайыб мәндә һүнәр дырнагы мүшкүлләр ачым.

Вурмарам тәбли гүрүр илә дамында һүнәрин,
Гәм диварыны кәрәк ашмаг үчүн шәһпәр ачым.

Юярам ганым илә дам-дивардан сувагы,
Мән бу һал илә рәвадырмы үзә селләр ачым?

Дөшәнибдир йола гәмләр тикәни, мән наһад;
Әждаһа вермәз аман хәзнә тапыб көвһәр ачым.

Истәдим гырғы кими бир дә шикара галхым,
Сам ели вермәди мөһләт мәнә артыг пәр ачым.

Ачмарам бир даһа дүняа бахан көзләrimi,
Кор олум, көзләrimi бир дә чаһанә кәр ачым.

Гейрәтимдән тикәрәм көзләrimi әгл илә,
Чарә йохдур ки, кәрәк алмаға ибрәтләр, ачым.

Бағладым едди гапы халг үзүнә аләмдә,
Та дуруб едди гатында фәләйин азәр ачым.

Көзүмүн нуруну сөндүрдү яман бәд көзләр,
Нә рәвадыр, көзүмү көрмәйә пис үзләр, ачым.

Гәлби мәнзун, чаныса санки дәмир Хагани
Янды, күл олду, бу дәрди кимә, әй әлләр, ачым?!

Мән башы дашлы нечә гәбрдә ганлы кәфәни
Оғул үстүндән алыб, көрмәйә күл пейкәр, ачым?

Әй тәзә бәдр, гаранлыгда бурахдын атаны!
Әй Утарид, нә яман одлара яхдын атаны!

Фиргәтиндә, бала, бундан да бәтәр янсын атан,
Сөндү шәм'ин, кор олуб, гүссәдән одлансын атан.

Достларын чыхмая та гаршысына йолда онун,
Тәрк әдиб аләми, өз гәбринә йоллансын атан.

Чүн әрәбчә, дәричә сөһбәтини динләмәйир*,
Көзү чыхсын, гулағында чивә дашлансын атан.

Гәбринин торпағы нур илә мина чешмәсидир,
Гәбринин башына гурбан кими фырлансын атан.

Саф о руһунла көмүлдүн, бала, торпаглара сән,
Гана дөнсүн чийәри, гәбрини һей ансын атан.

Торпаг алтында ятырсан бу күн, әй меһр-кия!*,
Торпаг үстүндә битән от кими тапдансын атан.

Юсифим, аләм үчүн аби-һәятдынса әкәр,
Гурд гапанлар кими сәнсиз су дейиб, янсын атан.

Күл кими ганә боянды додағын, көзләринә
Хурма тәк ган ерисин, хар илә охлансын атан.

Кәклийим! Ганлы додаглар илә учдун, көзү ган
Бир турач тәк сәнин ардынча ганадлансын атан.

Дәрдинин күчлү әли, бах, белә мәчбур әтмиш
Ки, чилик бармаға дөнсүн, ики гатлансын атан.

Чүн гәзанын әли гапмышдыр әлиндән гәләми,
Бир кағыз көйнәк илә дад чәкиб одлансын атан.

Чана сән байрамыдын, тәрк әләдин дүняны,
Сәнин ардынча әчәл рәхшинә атлансын атан.

Һүнәрин чаны—камалын, көһәрин каны—хәтин,
Чанымын көвһәри, сәнсиз нә һүнәр гансын атан?!

Үрәйи дағлы анан олду гәминдә налан,
Гой ки, ондан даһа чох одда аловлансын атан.

Табутун зийнәти, зәрбаф кәфәнин телләри тәк,
Бүкүлүб гәдди, саралсын үзү, таблансын атан.

Торпаг алтындасан, ағлар сәнә үстүндә фәләк,
Фәләйин дөврү кими тәрсинә фырлансын атан.

Үздә яшыл хәтүвүн, әлдәки гарә хәтүвүн
Һәсрәтилә, кәрәк һәр хәтти көрүб дансын атан.

Сачынын хачы көрүнмәз, хәтүвүн зүннары,
Каш, раһиб кими зәнчирләрә бағлансын атан.

Сән кими башга әзиз нә олуб, нә олачаг.
Та ки, сәнсиз енә өз өмрүнә алдансын атан.

Атанын чаны идин, чисмини тәрк әтдин, оғул!
О башы дашлыны налан гоюб кетдин, оғул!

Гылынч кими табутуну, оғул, тутдуруб зәрә,
Шаһ тачы тәк гәрг әдәрәм гәбрини мән көвһәрә.

Арзулардым даватыны тутдурам мән гызыла,
Табутуну зәрә тутдум, әй каш кирәйдим ерә.

Табутунун нарынчына ахыб ганлы көз яшым,
Бир гырмызы алма кими нарынч чарпар нәзәрә.

Гәләмдан тәк табутуна өртүк бичиб тирмәдән,
Баш дашыны инчиләрлә бәзәрәм зәр-зивәрә.

Мишким илә көвһәримдир симан, аяг торпағын,
Онларла мән тәзәләрәм өз эшгими һәр кәрә.

Сүртүб аяг торпағыны тәсбей кими үзүмә,
Әл языны тә'виз кими йүксәлдәрәм көйләрә.

Сәнсиз, оғул, бағ-бағчамы, мәктәбими тәрк әдиб,
Илк зәрбәни эндиәрәм ше'рә, әлмә, һүнәрә.

Сәнә гаршы вәфасызлыг көстәрди ата юрдум,
Мән о юрдун әсасыны кәрәк верәм селләрә.

Сәндән сонра нә лазымдыр мәнә чадыр, кашанә?
Од вурарам әйваныма, доландығын әвләрә.

Наләм илә парчаларам әв әһлинин гәлбини,
Вар-йохуму сәндән сонра совурарам елләрә.

Анан гырды гәләмини, гәмин мәним белими,
Кейдим матәм палтарыны о гырылмыш кәмәрә.

Айын ахыр кечәси тәк чулғанмышам гарая,
Бәс һачан мән кәфән кейиб, охшайрам гәмәрә?

Кечә кечәр, сүбһә кими ахыдарам жалә мән,
Та көзүмүн гарасында ағ титә ришә верә.

Әй күнәшим, әлдә чыраг ахтарырам сәни мән,
Бу чыраг да аһым илә сөнәр, чыхмаз сәһәрә.

Мәним сәрин аһларымла сөнән һәр бир чырағы
Чийәримдән галхан атәш һәр ан тутар шәрәрә.

Гәдәр сәнин матәминдә мәни салмыш одлара,
Мән дә кәрәк бу дүняны зиндан әдәм гәдәрә.

Көз яшымдан пиядам вар, сәрин аһдан сәварым,
Зәфәр чаллам онларла мән фәләкдәки гейсәрә.

Күнүм гара, палтар гара, гапым үстү гап-гара,
Буну көрүб бүрүнмүшдүр фәләк гара мә'чәрә.

Сәнин гәмин ашылады ноһәкәрлик руһума,
Матәминдә дөндүм, оғул, бир ени ноһәкәрә.

Ағлаянлар әтрафымда сыра илә дүзүлмүш,
Сөйләдийим мәрсийәләр дүшмүш артыг дилләрә.

Арзум, өмрүм, чаванлығым бада кетмишди, анчаг
Оғул дәрди үстүн кәлди бүтүн башга дәрдләрә.

Уча сәрвим, билмирәм мән нә әсәр галды сәндән,
Сән дүнядан көчүб кетдин, бу хәбәр галды сәндән.

5

Әй хачә, өмрүнү һесаба ал бир,
Көр нечә икирәнк дүня дөвр әдир.

Бу гәмли сарайда кечә-күндүздән
Башга һасилимиз, хейримиз нәдир?

Дүня бир сүфрәдир, логмасы зәһәр,
Һәят бир юхудур, өлүмсә тә'бир.

Хагани, Рәшидин гүссәси сәнин
Нә гәдәр гәлбини әдәчәк әсир

Ки, бу Нух новһәси, Давуд көз яшы
Сәнин Юсифинә әтмәди тә'сир*.

Сәндән чан алараг, о әзиз чаны
Вердиләр оғлуна чәкәндә тәсвир.

Әлиндән алынан оғлуна әвәз,
Дейәсэн, өмрүнү артырды тәгдир.

Рәшидин тез кетди, сәнсә чох галдын,
Онун һесабына яшадын, әй пир!

Күнәшә бәнзәйән бир оғлум варды,
Басдырдым мән гара торпаға наһаһ;

Анасы дөзмәди оғул дәрдинә,
Әлимлә дәфи этдим ону да, әй ваһ!...

Улдуз тәк бир гызым вар или, ону
Габил бир оғлана вердим бир сабаһ.

Гызымы дамадә верәрәк, дедим:
Гызылы торпаға тапшырырам, аһ!

Мән галдым, бир дә ки, Әбдүл Мәчиди,
Бир аллаһ гой олсун она да пәнаһ.

Йохса да Ширванда навадары һеч,
Бәсдир яр оларса она бир аллаһ.

Рәшидим өлән заман она белә сөйләдим:
Үрәйиндә нә арзун варса истә, мүхтәсәр.

Чаваб верди ки, арзу һәят үчүн кәрәкдир,
Һәят әлдән кедәркән, арзу галармы мәкәр?

Тәссүфләр, оғлум Рәшид, о өмрүмүн тәк мейвәси
Ийирмийә чатан кими бир нәфәсдә, аман, кетди.

Бу дүняда бир о иди һәятымын зәхирәси,
Онун шөвгү һәвәсилә кечә-күндүз бир ан кетди.

Әзиз оғлум өлүб, сонра гызым дүняя кәлдикдә
Көзләримин яшлары да Араз тәк дурмадан кетди.

Гыз олдугда үрәйими сонсуз гәмләр бүрүдү, аһ!
Мәни гәмләр ара ялныз гоюб о новчаван кетди.

Гызым да бу дәрәләримә суфиянә нәзәр салыб,
Бу чаһана үч күн иддә сахлаяраг яман кетди.

Еничә доғулан гызым көрдү ки,
Гаршыда көзләнир мин бәлә, өлдү.

Гейбдән кәлән о төһфә дуйду ки,
Дәрәләрә олачаг мүбтәлә, өлдү.

О кичик көвһәрим яхшы анлады
Ки, чох пис яранмыш бу дүня, өлдү.

Билди ки, үрәйим дәрә дүшәчәк,
Үзүнү тутараг бинәва, өлдү.

О, бөйүк гызымы пәрәдә көрчәк,
Деди: кифайәтдир бир чәфа,—өлдү.

10. ФЭЛЭКИ ШИРВАНИНИН ВЭФАТЫНА

Фэлэки доғмушду сeһримдән мәним,
Олмушду көйләрин сирринә акаһ.

Һейиф ки, тез өлдү, чох яшамады,
Фэләким тез кетди әлләримдән, аһ!..

Руһу бирчә дэфә асгырды учду,
Эзраил да деди: рәһм этсин аллаһ!

11. ЭМИСИ КАФИЙӘДДИНИН ВЭФАТЫНА

Затында бу дүнянын шадлыг тапмаячагсан,
Инсанларда галмамыш адамлыгдан бир нишан.

Достларын гапысыны дөймә, кушәнишин ол,
Бу гәм эвиндә һәмдәм тапмаг чәтиндир, инан!

Бу фирузәйә бәнзәр чадырын алтында сән
Тәб'и гәм зәнчириндә көрәчәксән һәр заман.

Дәрдә, гәмә гане ол, бу дүняда һеч кәсин
Әли бара чатмамыш, шадлыг, фәрәһ бағындан.

Додағынын алтында кизләт одлу аһлары,
Чүнки тапылмаз сәнин дәрдинә әсла галан.

Һейванлар тәк яраны өзүн дәрмансыз сағалт,
Инсанлыг әләминдә тапа билмәзсән дәрман.

Бу гәмлә йырт яханы: вәфа кетди торпаға,
Бундан ағыр бир итки һәлә көрмәмиш заман.

Фәләйин пәрдәсиндә вәфа рәнки тапылмаз,
Рәнк дейил, бир гоһу да галмамышдыр вәфадан.

Бир сәс кәлир һатифдән, сәнә даим сөйләйир:
Бир инсан йох,—олмасын бу дүняда бағры ган.

Горхулу бир кечәдир бу әләм башдан-баша,
Сөкүлмәз, үфүгүндә сур чалынмайынча, дан.

Варлыг тачы истәсән, раһатлыг зәри ахтар,
Әләмин бүтәсиндә о зәри йохдур тапан.

Буббу кими башында тач истәсән, бойнуна
Тути кими кәрдәнбәнд салыначагдыр оддан.

Көз яшларыйла сувар сән гурумуш арзуну,
Анчаг белә суланар, инан ки, о күлүстан.

Яшадығын дүнянын гапысы дар һәлгәдир,
Нә гәдәр ки, ордасан, гәддин олачаг каман.

Хәстә чанынла кетмә дәрман үчүн фәләйә,
Бил ки, зәһәрсиз олмаз онун вердийи дәрман.

Бу дүняда раһатлыг кәзмә, о дүнядадыр,
Чүнки бал тапмаг олмаз ала илан ағзындан*.

Буз үстүндә гурулмуш өмрүн бинасы, шаир!
Һәята чох күвәнмә, мөһкәм дейил бу эйван.

Заман ган ичиндәдир, чәрх дә батмыш торпаға,
Тапанмазсан әмини нә бундан, нә дә ондан.

О бөйүк мүтәфәккир, о халгларын пәнаһы
Көйләрин үст гатында тутмуш өзүнә мөкан.

Әмин әлдән кедибдир, һикмәт китабыны ях,
Чамы даша вур, артыг Чәмшид кетмиш дүнядан.

Сән бу билик Рәхшинин сындыр аягларыны,
Әглин һәфтханы үчүн Рүстәм тапылмаз, аман!

О гоча мүәллимин шакирдийди бу фәләк,
Мүмкүн дейил тапылсын элә агил бир инсан.

Йүз минләрлә сән үзүк истәсән тапмаг олар,
Амма Чәмшид нәгшини тапмаг дейилдир асан.

Көзләримиз о гәдәр чийәр ганы төкдү ки,
Бизим дамарымызда даһа тапылмайыр ган.

Көйләрдә Кейван артыг яшыл тарла бечәртмәз,
Чүнки онун гәмийлә янды көйләрдә Кейван.

Мүштәри улдузу да бу матәмдә көзүндән
О гәдәр ган төкдү ки, гана дөндү асиман.

Онун руһу бәдәндән айрылды, бу һәсрәтлә
Дөрд үнсүр айры дүшдү, бирләшмәзләр һеч заман.

12. ӘМИСИ ВӘҺИДӘДДИНИН ВӘФАТЫНА

Аман! Кетди философу ер үзүнүн бу дүнядан,
Ачан мә'на көйләринин гапысыны кетди, аман!

Онун руһу йүксәләрәк гайытды өз мөканына,
«Дөн қерийә!» сөйләмишди, йәгин, фәләк она бу ан.

Камал әли торпаглара дүшән көзәл бу инчини
Галдыраг фәләкләрин кәмәринә тахды нишан.

Фәләк өзү үчүн ону тәбиблийә апармышдыр,
Сынамышдыр тә'сирини дәрманынын заман-заман.

Чатан кими көй үзүнә, һәмин саат улдузларын
Титрәтмәси кәсилмишдир, әлач әтмиш бөйүк логман.

Көйүн едди бәзәк илә палтар кейән һуриси дә
Аяғына сүртмүш олду янағыны чох мөһрибан.

Онсуз бүтүн әгрәбасы өлмүш кими галдылар, аһ!..
Гәбиләнин Адәмийди, Иса кими верәрди чан.

Чүмә күнү әчәл кәлиб апарды о философу
Ки, Нуһун да кәмисини чүмә күнү тутду туфан.

Әй Хагани, әмин үчүн матәм сахла, көз яшы төк!
Чүнки әмин етишдириб, әтди сәни гәбил инсан.

13. НАСИРЭДДИН-ИБРАҺИМИН ӨЛҮМҮНӨ

Кечә кизлинчә шәккәр сәпмәйә башлар көзүм гандан,
Дизимлә алнымы чүтләшмәйә мәчбур әдәр дөвран.

Гәм илә диз-дизә кәлдим, яхам олду әтәк, инди
Әтәкдир ки, айырмашдыр башымы диз гапағымдан.

Дизимлә бирләшәр башым, вүчудумса олар һалга,
Тәфәккүр тачири сазлар һаман бир һалгадан мизан.

Көнүл—Кә'бә, бәдән—һалга, нечә һалга, әкәр көрсән,
С диш-дишликдә бир зәррә сечилмәз Зәм-зәм ағзындан.

Ким эшгә бағламыш әһрам, кәрәк башы дизә энсин,
Тәфәккүр яхшыдыр Мәрвә, Сәфа дағына гачмагдан*.

Нәдәндир Кә'бәйә, әһрамә сән алудәсән бунча*?
Йәгин өртүкдә көрдүн Кә'бәни, әһрамы да үрян.

Салыб ер диз гапағымда дарагланмыш әлим, чүнки
Бәнөвшә башы тәк башым әйилмиш аһу зарымдан.

Чәйирткә кими ганлы көз яшында мән дә исландым,
Чәйирткә фикрә далдыгда дамар ган гол-ганадындан.

Гырыб әглин аяғларыны, нәфси салмышам бәндә,
Дейил сәрраф көнлүм ки, ала нәгд инс илә чандан.

Һәвәс нахошлайыб ятмыш үмидсизлик ятағында,
Башы алтында наданлыг голу, әглим ятар мәстан.

Бәкарәт ганына батмыш көзүм, чүнки кәдәр кизлин
Тапыб үлфәт бәбәкләрлә алыбдыр кам онлардан.

Күнәш нуру сәһәрләр бойланар бахсын, көзүм ичрә
Нечә вәчдә кәлиб ойнар бәбәкләр шадманлыгдан.

Синәмдә гыврылыб аһым, нечә бир чәнбәр атәшдә
Гызар, һәм гыврылар, чан гуртараммаз юмруланмагдан.

Үзүм торпаға дөнмүшдүр, көзүм яшы тәмиз ганә,
Янағларым дөнәр лә'лә, көзүмсә лә'лә олмуш кан.

Кәдәрли һәр кечәмдир һамилә бәһчәтли бир сүбһә,
Чыхар лағмым о кәнчә ким галыбдыр Али-Самандан*.

Көнүл гәм дәрсини атмыш, буна йол вермәрәм, чүнки
Кәдәр уstadдыр, көнлүм она шакирд әзбәрхан.

Сары рүхсарым ал ганла боянмыш, чүнки шакирдә
Оланда байрам, ustadы бағышлар лөвһейи-әлван*.

Үзүмдә көз яшын көрчәк әлифлә нөгтә шәклиндә,
Оху гәм рәмзини, өйрән, бу мәддү һәмзәдән асан.

Көзүнү бағладым һирсин, тамаһын дишини гырдым,
Нечә катиб язар «мим»и, нечә «син»и язар диван*.

Мәнә вәһдәт бағында бир шәрикдир һәзрәти Иса,
Вериб чаны, учуз алдым икинчи сәһми Исадан*.

Нечә, көр, олмушам саһиб мәсиһа мүлкүнә, дөзмәз
Фәләк, бир кинли дүшмән тәк мәнә низә чәкәр оддан.

Күнәш дә, гибтәсиндәндир, мәнә гаршы силаһланмыш,
Алыб Маканы тәк низә, тутуб Дейләм кими галхан.

Мәнә үнганы вәһдәт күзкүсү көстәрмиш аләмдә,
Сүлейман мүлкүнә мән саһибәм изләтдә галмагдан.

Нә али мүлкдүр изләт ки, һүммәт сүфрә салдыгда
Гарышгасы олар Симүрғ, Сүлейманса она меһман.

Көнүлдән гәмләри һүммәт әлимлә говмалы, чүнки
Әдәр милчәкгован, шаһлар көзәл тавус ганадындан.

Зәманә гәлбими шад әтсә тәб'имә яманлыгдыр,
Чамаат шад олар байрам күнү, бәдбәхт өкүз—гурбан.

Көнүл бир мәнзил өтмүш, далда галмыш чохлары, чүнки
Йорулмуш дашлы йолларда миниксиз, мат, сәркәрдан.

Галыб етмиш гара пәрдә ичиндә гәлб, начарәм,
Ону пак әйләйим етмиш суда һәр нөв зүлматдан.

Көнүл бир дәрлә дүшмүш ки, әлачы—чарәсизликдир,
Чәкибдир көз сағалмагдан, кечирмәкдә ағыр бөһран.

Һәлә Исфәндиярым кечмәмишдир едди тилсимдән*,
Һәлә Руйиндәж олмушдур көзәл дилбәрләрә зиндан*.

Көнүл эйленмек истөркөн эгил шаһы хитаб этди:
— Навас бадилә сөндүрмә һаят шәм'ини, эй надан!

Тәфәккүр күзкүсүндә сән нәзәр гыл, әксичан ахтар,
Оху сән «Әһсәнүт-тәгвим»и чох диггәтлә Гур'андан*.

Дейил һәр көрдүйүн һәрзә, гираәт этдийин ишвә,
Дейил аләм сөзү мөһмәл, кәмали-һагда йох нөгсан*.

Тәмәһ палтарыны шәр'ин әлилә чыр, кәр агилсән,
Ю нәфсин һейзини әглин суюнда кәр мүсәлмансан!

Әкәр шаһинсән палтар гәми чәкмә тавуслар тәк,
Һейиз дошан кими көрмә, әкәр чәнкәлдә аслансан.

Демишләр тәрпағы хәлбирлә, бу базардән өтсән
Ки, һәгг сәррафлары чох ризә төкмүшләр гызыллардан.

Гызыл алмаг үчүн сән хәлбирә торпаг төкән ердә
Гызыл торпаглара төксән өләрсән әһтиячындан.

Биринчи һәрфә нөгтә олмағын мә'насы вардырмы?
Ки, долгунлуг үзүндән әбчәдин сон һәрфи олмушсан*.

Әкәр дүняя бир мейит намазы гылмаг истәрсән,
Көзүн яшы илә ал дәстәмаз, эй дидәси киян!

Бу дәрду гәм әвиндә кәр тәбибин олса эйш, ишрәт
Кифайәтдир, онунла, бил, олар һәр дәрдинә дәрман.

Зәманә сүфрәси охшар долабә, касәләр бошдур,
Каса кәздирмәк олмушдур иши чәрхин әзәл башдан.

Ирадә атәшиндә дәһр әярин йохлайыб көрдүм,
Гызыл зәнн этдийин дәһрин пулу кәммайәдир оддан.

Бу сәркәрдан фәләк елдир, заманса бир кәми олмуш,
Кәми бир кор кими, абан елилә галды сәркәрдан*.

Фәләк бир йорға атдыр ки, чыдыр мейданы чох дардыр,
Гысар гуйруғуна бойнун, бу мейданда әдәр чөвлан.

Чәфадыр һәр иши чәрхин, сән исә борчлу дүшмүшсән,
Дейил мүмкүн аяг басмаг кәнара кәч мәдарындан.

Нәчиб инсанларын дүня белиндә бир ағыр йүкдүр,
Дөзәр бу сигләтә сәрхош дәвә, чүн мәстдир һейван.

Говушмушдурса игбалә әкәр шаһлар бу аләмдә,
Сәадәтдән үмидин кәс ки, аләмдир сәнә дүшман.

Кәдәрлә бир тәһәр узлаш, әләмли күндә хошһад ол,
Саман алтында су вардыр, камалында исә нөгсан.

Шикайәт әтмә мөһнәтдән ки, сәбр эйлә, күнәш нуру
Сары ягута бәхш әтмиш гызыл рәнки, әдиб табан.

Күнәш ол, нурлу иман ол, хәрабә әвләрә нур сач,
Верәр хәл'әт-нечә үрян көрдүкдә күнәш һәр ан.

Әкәр дәрвишсән, дәрвишләрин һалына рәһм әт ки,
Күнәш чылпаг икән чылпаглара хәл'әт әдәр әһсан.

Әкәр өз руһуна уйғун йохундур дост аләмдә,
Яман бир доста ол гане; мейитдир достсуз инсан.

Нечә Исайә бир ийнә сәфәрдә әтди йолдашлыг
Ки, тәккөзлүкдә галмазды керн, тәккөзлү Дәччалдан.

Әкәр Симүргсән, динин гафында кет мәкан эйлә
Ки, гафсыз олса кәр үнга, үная чевриләр налан.

Силаһла динини сахла, ары шәһди горумагчүн
Зиреһ кеймишдир әйнинә, тикандан сазламыш пейкан.

Өзүн Адәм либасында, фәгәт батиндә залимсән,
Бүтүн адәтләри санки алыбсан дәрс шейтандан.

Демә азадәйәм, алдатма хәлги бу либасынла,
Һамарсан заһирән ох тәк тәбиәтчә кобуд суһан.

Чәкичлә башына һәрдәм дөйәрләр фил кими, чүнки
Дүшүбсән Кә'бә шәклинә мүрәббәликлә, зиндансан.

Бәсиндир, аз даныш Муса һәдисиндән Иуда тәк
Ки, доггуз айә йох, едди ләвиндир шәнинә шаян*.

Союн азадәлик тачыны, дәрвишлик либасыны,
Кими алдатмаг истәрсән гара хиргәнлә, эй шейтан?!

Иуда кими чийнинә сары бир парча тик фөврән,
Көрәндә бир мүсәлманы ки, олмуш ядлара дәрбан.

Чәтинлик үз верән күндә сәбирли ол ки, ачизләр
Кедәр гуйруг булар итләр габағында ялаглыгдан.

Гоча арвадлара охшар зинакарлыгдә накәсләр,
Позарлар гүслү, нарә охшамаз онлардакы пүстан.

Дөнүбсән бир су мәшкинә ки, каһ дыгсан, каһ истисга*,
Ачыб һәр сүфрәйә әл, пай умарсан һәр бир астандан.

Имарәт ахтаран тавус, аяғы килдәдир даим,
Тутар дик башыны байгуш, о шаһдыр, өлкәси виран.

Гара кеймиш шәвә азад ад алмышдыр, фәгәт ягут
Кейиб атлас дону, салмыш ону гул һалына дөвран.

Фәгәт дәрвишләр архында вәфадан бир әсәр галмыш,
Вәфалы гушсан, ол гане, дән илә су ал онлардан.

Көнүл эйләнмәк истәркән әгил шаһы хитаб этди:
— һәвәс бадила сөндүрмә һәят шәм'ини, әй надан!

Тәфәккүр күзкүсүндә сән нәзәр гыл, әксичан ахтар,
Оху сән «Әһсәнүт-тәгвим»и чох диггәтлә Гур'андан*.

Дейил һәр көрдүйүн һәрзә, гираәт этдийин ишвә,
Дейил аләм сөзү мөһмәл, кәмәли-һагда йох нөгсан*.

Тәмәһ палтарыны шәр'ин әлилә чыр, кәр агилсән,
Ю нәфсин һейзини әглин суюнда кәр мүсәлмансан!

Әкәр шаһинсән палтар гәми чәкмә тавуслар тәк,
Һейиз дошан кими көрмә, әкәр чәнкәлдә аслансан.

Демешләр торпағы хәлбирлә, бу базардән өтсән
Ки, һәгг сәррафлары чох ризә төкмүшләр гызыллардан.

Гызыл алмаг үчүн сән хәлбирә торпаг төкән ердә
Гызыл торпаглара төксән өләрсән әһтиячындан.

Биринчи һәрфә нөгтә олмағын мә'насы вардырмы?
Ки, долгунлуг үзүндән әбчәдин сон һәрфи олмушсан*.

Әкәр дүня бир мейит намазы гылмаг истәрсән,
Көзүн яшы илә ал дәстәмаз, әй дидәси кирян!

Бу дәрдү гәм эвиндә кәр тәбибин олса әйш, ишрәт
Кифайәтдир, онунла, бил, олар һәр дәрдинә дәрман.

Зәманә сүфрәси ошар долабә, касәләр бошдур,
Каса кәздирмәк олмушдур иши чәрхин әзәл башдан.

Ирадә атәшиндә дәһр әярин йохлайыб көрдүм,
Гызыл зәни этдийин дәһрин пулу кәммайәдир оддан.

Бу сәркәрдан фәләк елдир, заманса бир кәми олмуш,
Кәми бир кор кими, абан елилә галды сәркәрдан*.

Фәләк бир йорға атдыр ки, чыдыр мейданы чох дардыр.
Гысар гуйруғуна бойнун, бу мейданда әдәр чөвлан.

Чәфадыр һәр иши чәрхин, сән исә борчлу дүшмүшсән,
Дейил мүмкүн аяг басмаг кәнара кәч мәдарындан.

Нәчиб инсанларын дүня белиндә бир ағыр йүкдүр,
Дөзәр бу сигләтә сәрхош дәвә, чүн мәстдир һейван.

Говушмушдурса игбалә әкәр шаһлар бу аләмдә,
Сәадәтдән үмидин кәс ки, аләмдир сәнә дүшман.

Кәдәрлә бир тәһәр узлаш, әләмли күндә хошһал ол,
Саман алтында су вардыр, камалында исә нөгсан.

Шикайәт этмә мөһнәтдән ки, сәбр әйлә, күнәш нуру
Сары ягута бәхш әтмиш гызыл рәнки, әдиб табан.

Күнәш ол, нурлу иман ол, хәрабә әвләрә нур сач,
Верәр хәл'әт-нечә үрян көрдүкдә күнәш һәр ан.

Әкәр дәрвишсән, дәрвишләрин һалына рәһм эт ки,
Күнәш чылпаг икән чылпаглара хәл'әт әдәр әһсан.

Әкәр өз руһуна уйғун йохундур дост аләмдә,
Яман бир доста ол гане; мейитдир достсуз инсан.

Нечә Исая бир ийнә сәфәрдә этди йолдашлыг
Ки, тәккөзлүкдә галмазды керн, тәккөзлү Дәччалдан.

Әкәр Симүргсән, динин гафында кет мәкан әйлә
Ки, гафсыз олса кәр үнга, үная чевриләр налан.

Силаһла динини сахла, ары шәһди горумагчүн
Зиреһ кеймишдир әйнинә, тикандан сазламыш пейкан.

Өзүн Адәм либасында, фәгәт батиндә залимсән,
Бүтүн адәтләри санки алыбсан дәрс шейтандан.

Демә азадәйәм, алдатма хәлги бу либасынла,
Һамарсан заһирән ох тәк тәбиәтчә кобуд суһан.

Чәкичлә башына һәрдем дөйәрләр фил кими, чүнки
Дүшүбсән Кә'бә шәклинә мүрәббеликлә, зиндансан.

Бәсиндир, аз даныш Муса һәдисиндән Иуда тәк
Ки, доггуз айә йох, едди ләвиндир шәнинә шаян*.

Союн азадәлик тачыны, дәрвишлик либасыны,
Кими алдатмаг истәрсән гара хиргәнлә, әй шейтан?!

Иуда кими чийнинә сары бир парча тик фөврән,
Көрәндә бир мүсәлманы ки, олмуш ядлара дәрбан.

Чәтинлик үз верән күндә сәбирли ол ки, ачизләр
Кедәр гуйруг булар итләр габағында ялаглыгдан.

Гоча арвадлара ошар зинакарлыгдә накәсләр,
Позарлар гүслү, нарә охшамаз онлардакы пүстан.

Дөнүбсән бир су мәшкинә ки, каһ дыгсан, каһ истисга*,
Ачыб һәр сүфрәйә әл, пай умарсан һәр бир астандан.

Имарәт ахтаран тавус, аяғы килдәдир даим,
Тутар дик башыны байгуш, о шаһдыр, өлкәси виран.

Гара кеймиш шәвә азад ад алмышдыр, фәгәт ягут
Кейиб атлас дону, салмыш ону гул һалына дөвран.

Фәгәт дәрвишләр архында вәфадан бир әсәр галмыш,
Вәфалы гушсан, ол гане, дән илә су ал онлардан.

Нечә азадәдир дәрвиш оланлар дәрд чәкмәкдән,
Нечә мөһтачдыр чаһу чәләлә дәһрдә хаган.

Отуз ил чәкди, та Хаганийә кәшф олду бу мәтләб
Ки, султанлыг кәдалыгдыр, кәдадыр әслдә солтан.

Әзәл диванына гүдрәт язанда илк фәрманы,
Әмирлик чүмләйә, Хаганийә шаһлыг вериб үнван.

Ки, Азәр пишәли¹ нәччар Әли Ширванлы сүлбүндән
Бир Ибраһим доғулмушдур, тапар мә'на бәзәк ондан.

Сорушсан кимди сон шаир? Фәләк сөйләр ки: Хагани!
Ки, йә'ни ше'р хәтм олмуш онунла, бағланыб диван.

Әшитсә ше'рими, бил, Әһмәди Мухтар сөйләр ки:
— Сағ ол, шаир, йәгин этдим ки, сәнсэн дәһрдә һәссан!*

Хорасан әшги көнлүмдә күнәш тәк чилвәләнмишдир,
Фәгәт айрылмадым шаһын Әрагда ордукаһындан.

Әрагда Насирәддинин вәфатындан хәбәр билдим,
Дейил тәк мән, Әраг олду бу гәмдә дидәси киян.

Ибраһимин чаны инләр, әдәр һәм Кә'бә мин налә,
О Ибраһимә ким, Кә'бә әлилә олмуш абадан*.

Мәнә һәм Нуһ иди о, һәм дә Ибраһим иди, әфсус!..
Галанлар чүмләси наәһлдир, Нәмруддур, Кән'ан*.

О иди Әһмәдә варис, она Әһмәд хитаб этди
Ки, «Фарүги-фәригейнсән» вә «зүннурейн» Гур'ансан*.

О, хәтти әждаһа мө'чүзлү Муса чүн вәфат этди,
Илан тәк гыврылыб, Муса кими һуш учду башымдан*.

Кечә гәтран, күнүз кафур олан күндән будур һасил
Ки, дәнмүш көзләрим кафурә, олмуш палтарым гәтран,

Әкәр кафур илә гәтран әдир мәһрум ушагдан, бәс
Нечә онлар мәнә доғду гәм илә дәрди—гыз, оғлан!

Әмоғлу дәрди од вурду, одун тәк чанымы яхды,
Дамарларым күл олду, түстүсү чыхды дамағымдан.

Сөзүм матәм либасы кейди, суслум мән дә Мәрийәм тәк
Өлүбдүр Исийи-сани, сүкут этдим, олуб бүрян*.

Дейин билсин Әли, дөвран етирди гәтлә Османы,
Әли ханәнишин олсун ки, айры дүшмүш Османдан.

Вәһид өлмүшдү—Идриси вә Логманы бу дөвранын,
Әчәл чатдыгда ачиздир һәми Идрис, һәми Логман*.

¹ Пишә—сәнәт, пешә.

14. СУЛТАН СӘНЧӘРИН ҺӘБСИ ВӘ МӘҺӘММӘД ИБН ЙӘҺЯНЫН ВӘФАТЫ ҺАГГЫНДА

Сән көрән Мисир инди хәраб олубдур яман,
Кәрамәтли Нил чайы сәраба дөндү һамап.

Сәадәт сәрви дөндү шәрр одунда көмүрә,
О көмүрдә чийәрләр кабаб олубдур, инан.

Мүсибәт туфанында ахан көз яшларилә
Көпүкләнән ганлы сел гүббә яратды гандан.

Ганлы көз яшы гырх кәз¹ ерин үстүнә галхды,
Хейр, бәлкә гырх гәдәм юхары галхды ондан.

Сағламлығын сурәти, бир дә раһатлыг изи
Кизләнди, баханларын көзүндән олду пүнһан.

Көнүл вермә фитнәйлә әлбир олан дүнәя,
Горх о филдән ки, кирмиш юхусуна һиндистан.

Өмүр вәфасыз олмуш, гәза исә амансыз,
Талә дөнүб, дәһшәтләр асылмыш яхамыздая.

Һәрчәнд ки, гәза аты чапыб кәлир дөрд налә,
Кечәнин аста аһы сизи горуяр ондан.

Көйәртинин чанына бәлә кәсилмиш атәш.
Көр бир нечә сызылдар инди су ахынындан.

Дүнәя зүлм әви олду, агилләр һара кетсин.
Ары нә ширә чәксин, зәһәрләниб күлүстан.

¹ Кәз—өлчү ваһидидир.

Ер күрәси титрәйир гыздырмалы гоча тәк,
Нечә гошун титрәйәр дүшмәнин горхусундан.

Сән дүнянын ишини дүня үчүн бил эзаб,
Гартал ләләйи тутар гартал чанына диван.

Фәләкләрин бәзәйи матәм либасы олду,
Улдузларын үзүнә нигаб дүшдү гарадан.

Дөрдүнчү фәләк белә, матәм эвинә дөндү.
Күнәшин матәминдә Чәбраил ағлайыр ган.

Тә'зийә мәктубуну чатдырмагчүн аләмә
Кечә-күндүз олмушдур ики көйәрчин, инан.

Хәялын чал-чапында ахан ганда бояныб,
Атлас кеймиш һиндуя охшады көйдә Кейван.

Даранаркән кечәнин дүнән ахшам сачлары,
Зәманәнин ағ сачы әнбәрлә олду әлван.

Фәләйин чалғы чалан әли ишә башлайыб,
Кечәдән тел дүзәлтди, айыса этди каман.

Көрдүм сәф чәкиб ағлар көй үзүндә мәләкләр
Сәһәрин азанчысы галхыб верәндә азан.

Астанадан сәһәрә дедим: бу һаләт нәдир?
Чәрхин бүсаты дөнмүш, һалы олмуш пәришан?

Чийәриндән бир одлу аһ чәкәрәк сүбһ деди:
— Әфсус ки, тәмәлиндән алт-үст олду Хорасан.

Фәләк Мәһәммәд Йәһя башыны верди бадә,
Сәнчәр дүшдү зиндана, мөһнәт олду зинданбан*.

Бу шаһ душтаг оларкән хәлифә батды гәмә,
Бу имамын гәтлиндә пейғәмбәр олду киян.

Тәсадүфән дүзлүйүн белини гырды бид'әт,
Гайда-гануну позуб, көйә йүксәлди шейтан.

Өз гызыл силаһыны чәкмә, әй күнәш, енә
Сәнчәрин гылынчы, бах, гына кирди гәзадан.

Әй Мүштәри, о әлван яйлыгы ат башындан,
Мәһәммәди Йәһяны дара чәкди тейләсан¹.

¹ Тейләсан—дин хадимләринин кейдийн үст палтары.

Дадә етиш, әй Адәм, юрдун хәрабә галды,
Сәнин о нәчиб оғлун өлүб кетдийи андан.

Сән әй чан күлшәнинин бүлбүлү, зар-зар агла,
Хош өтән гумру учду шәриәт будағындан.

Әй доғрулуг әлинин гылынчы, сән дә пас ат!
Әлмү үрфан гапысы торпагда олду пүнһан.

Хагани, бу әсрдә вәфа умма һеч кәсдән;
Бу дарысгал дүняда тапылмаз ондан нишан.

Һадисәләр филинин аяглары алтында
Хәрабә галды вәфа кә'бәси, о Хорасан.

Сән арзу әдирдин ки, Хорасана кедәсән,
Өз фикриндән дашын ки, көчдү Йәһя орадан.

Бу сәфәр һәвәсини гатла бир кәнара гой,
Сәнин талеин кими рузкар дөндү дурмадан.

Кечин көнүл дәрдийлә бу Ширван мәһбәсиндә,
Ахирәтин йолуна бу азугәйлә йоллан.

Чох баш ағрысы чәкди күл күзәнин ичиндә,
Дөнүб күлаба, олду баш ағрысына дәрман.

Сән игбал гујусундан су чәкмәйә тикмә көз,
О долчалар дешилиб, ипләр лидилди чохдан.

Илләр кечәр талеин сәнә көмәк әдинчә,
Дөрд айдан сонра анчаг шәраб олар горадан.

Изләт сәни дүняда сәадәтә чатдырар,
Өмрүн бою мүшкүлүн изләтлә олур асан.

Изләтийн вер әлидир әглини зәнкин әдән,
Нечә булут варланар дәнизин әһсанындан.

Гара гарға хәлифә палтары кейинсә дә,
Симүрғ алыб бу ады, олуб гушлара солтан.

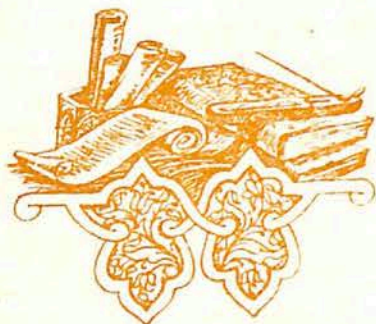
Дөвран бошбоғазларын аты янынча кетсә,
Мө'чүз олмушдур сәнин ше'ринә чилов тутан.

Зәманә һагисләри әввәл-әввәл әзизләр,
Башлар кичик бармагдан һесабы рәгәм саян,

Күлөкдир, булутлары говараг тәбил чалыр,
Рүтүбәтли күрәнин горхма тәмтәрагындан.

Ән хейирли гуш олду әгил гәсриндә адын,
Чәһл чөлүндә дүшмәнин ән зәрәрли бир һейван.

Дедин, әй аллаһ, гуртар тәмәһ әлиндән мәни,
Амин нәйә лазым ки, гәбул олунмуш дуан.

1. МЭДАИН ХЭРАБЭЛЭРИ

Ибрэтлэ бах, эй кенлүм, бу алэмэ кэл бир ан,
Эйвани-Мэдаини айинейи-ибрэт сан*.

Дэчлэйлэ күзэр эйлэ бир дэфэ Мэдаинэ,
Бир Дэчлэ дэ сэн көздэн торпагына төк налан.

Бах, Дэчлэ төкөр көздэн йүз Дэчлэ гэдэр ган, яш,
Көз яшы дейил, атэш сүзмэкдэ янагындан.

Бах, Дэчлэ көпүкланмиш, һәр далга додагында
Бир эйлэ учугдур ки, догмуш көнүл аһындан.

Жер, Дэчлэнин һәсрәтдән бағры нечә янмышдыр,
Сөйлэ, эшидибсэнми, су одда ола бүрян?!

Дэряя верир Дэчлэ илләрлэ түкәнмәз пай,
Сән Дэчлэйя бир пай вер, көздән төкөрәк ал ган.

Гопса додагындан аһ, гэлбиндән алов һәркан,
Тән яры донар Дэчлэ, тән ярсы сачар вулкан.

Зәнчирә дүшән Дэчлэ зәнчир кими гыврылмыш,
Эйвани-Мэдаини көрчәк ер илэ ексан.

Көз яшлары дил ачсын, эйвана хитаб этсин,
Бир кәлмә чаваб алсын гэлбин гулағы ондан.

Башлар өйүдә һәр ан диш-диш дивары гәсрин,
Санки дил ачыб сөйләр тарихини һәр дэндан.

Байгушларын аһындан ағрар башымыз даим,
Көз яшы күлабийла эт дәрдимизә дәрман.

Һәр бүлбүлү бир байгуш, һәр нәғмәни бир нәғһә
Изләр бу чаһан ичрә, олма буна, кәл, һейран.

Биз әдл сарайыйкән зүлмилә хараб олду,
Залимлер олан гәсрә көр нейләйәчәк дөвран.

Сарсытды ким әфлака галхан белә әйваны,
Көйләрдәки гүввәтми, әтди я фәләк виран?

Ағлар көзүмә күлдүн, сордун: бу нә матәмдир?
—Чох күлмәлидир бурда һәр ағламаян инсан.

Нә залы Мәдаинин Куфә гарысындан кәм*,
Нә һичрәси тәндирдән нагис тутулар бир ан.

Куфәйлә Мәдаини мә'нада бәрабәр тут,
Тәндир гала гәлбинлә, көздән тәләб әт туфан.

Бир вахт бу әйванын астанасыны, үзләр
Салдығлары нәгш илә әтмишди никарыстан.

Бурда нөкәр олмушдур Бабил шаһы илләрчә,
Бу гәсрә гулам олмуш бир вахт шәһи-Түркүстан.

Әтмиш бурадан бир күн шири-фәләкә һәмлә
Чүр'әтлә о аслан ки, йонмушлар ону дашдан.

Зәнн әйлә о әйямдыр, фикр илә нәзәр сал, көр:
Дәркан һаман дәркан, мейдан һаман мейдан.

Сөйләр: аяғын бәрк бас, көз яшыны төк раһәт,
Биз торпаг олуб кетдик, сән дә дири торпагсан.

Атдан ерә эн, үз сүрт торпағына, сейр әйлә,
Фил пәнчәси алтында шаһкан мат олуб Не'ман.

Йох филләри Не'ман тәк торпаға салан шаһлар,
Фил кими кечә-күндүз онлары әзәр дөвран?!

Тәгдирә бахын, бир вахт фил ачиз әдән шаһлар,
Шаһматда галыбдыр мат бир фил кими сәркәрдан!

Нуширәванын ганын һүрмүз гафа тасында
Ичмиш, белә мәст олмуш торпаг дедийин әтшан.

Тачында онун бир вахт вардыса нәсиһәтләр,
Минләрчә нәсиһәт вар бейниндә букүн пүнһан.

Кәсра илә нарынчы, Пәрвиз илә тәрхуну
Чохдан унудулмушлар, торпагла олуб ексан.

Дүздүрдү гызыл тәрхун өз сүфрәсинә Пәрвиз,
Сүфрә бәзәниб олду зәр сәбзәли бир бостан.

Пәрвиз йох олмушдур, ондан даһа сөз ачма,
Кет, «Кәмтәрәку» сөйлә, зәрдән тәрә йох әл'ан*.

Сордун: нара кетмишләр инди о бөйүк шаһлар,
Бир һамиләдир торпаг, чох удмуш о, шаһ, хаган.

Чох кеч доғачаг торпаг, гайда беләдир әслән,
Тез нүтфә тутан кәсләр доғмаз о гәдәр асан.

Мейнә етирән мейдир Ширинин үрәк ганы,
Пәрвиз чәсәдиндәндир ол күп ки, гояр деһган.

Удмуш нә гәдәр, билсән, залимләри бу торпаг,
Лакин енә доймаз бу ачкөз адам удмагдан.

Көрпә ганыны сүртәр рүхсарына әнник тәк,
Бу дөшү гара кафтар, ағ гашлы бу бииман.

Хагани, бу дәркаһдан сән данма ибрәт ал,
Та алмаг үчүн ибрәт кәлсин гапына хаган.

Дәрвиш букүн умса шаһлар гапысындан пай,
Дәрвишдән умар бир күн рузи, ону бил, солтан.

Адәт беләдир: Мәккә төһфә верәр һәр шәһрә,
Сән төһфә Мәдаиндән ал, гой бәзәнә Ширван.

Һәр кәс апаран тәсбәһ чүн Чәмрә килиндәндир,
Тәсбәһ ал о ердән ки, торпаға дөнүб Сәлман*.

Ибрәтлә бу дәрәя бах, дадлы суюндан ич!
Олмаз кечәсән әтшан бу Шәтт кәнарындан*.

Ким кәлсә сәфәрдән, бил, бир төһфә верәр доста,
Гой әрмағанын олсун һәр достуна бу дастан.

Бах көр ки, бу шә'р ичрә нә сәһр яратмышдыр,
Иса кими бир сәрсәм диванейи-һикмәтдан.

2. ШИРВАНЫН ТӘ'РИФИ

Ширван ки вар һәр чәһәтдән үлвийәтин анасыдыр,
Онун һәр чүр сәһәр ели дәрәләримин давасыдыр.

Мән вәтәнә гурбан олум, гурулмушдур дүзкүнлүклә,
Багдады да доландыран онун боллу гидасыдыр.

Ширван әһли аличәнаб яранмышдыр, башдан-баша
О ер кезәл тәбиәтли бир ләтафәт мәвасыдыр.

Багдад исә бир әлилләр өлкәсидир, орада, бах,
Һәр тәрәфи чулғалаян аһу налә сәдасыдыр.

Вәтәнимин фәгирләри дөзүмлүдүр һәр зәһмәтә,
Көзләри тох, үрәкләри санки кәрәм дәрәсыдыр.

Чәрәкләри арпадан да олса енә ганедирләр,
Дүйү кими пул саймаг да онларын өз әдасыдыр.

Инди Ширван һәсрәт илә мәнә галмыш интизарда,
Чүнки ора әдәб юрду, чәсур ширләр ювасыдыр.

Мә'рифәтдә Ширван әһли йүксәк дурур әрәбләрдән,
Хаганиә һәят верән доғма юрдун һавасыдыр.

3. САВАЛАН ДАҒЫНЫН ТӘ'РИФИ

Сәадәт гибләси Савалан дағы,
Камалда Кә'бә тәк газаныб шөһрәт.

Кә'бә яшыл кейәр, ағ бүрүнәр о,
Чүнки әһрам тутан кейәр ағ хәл'әт.

Бир ердә охудум фәзиләтиндән,
Үч илдир чәкирәм көрмәйә һәсрәт.

Кетдим ки, башына доланым онун,
Дағлар анасыдыр чүнки о афәт.

Башдан аяғадәк өртүкләдир о,
Дейир—бакирәйәм,—ачынча сөһбәт.

Мин илләр өмр әдән бу гоча гары,
Десә—бакирәйәм,—яландыр әлбәт.

Кәлди дахмасына Хызрла Муса,
О, фәгир дәрвиш тәк чәкди хәчаләт.

О гарынын яман бөйүк бурну вар,
Кизләдәр бурнуну өртүклә һәр вәгт.

Дедим ки, чадраны үзүндән көтүр,
Ким деди гыз кими үзүнү кизләт!

Деди ки, дөрд айдан сонра бир күләк
Ғапанда чадрамы көрүнәр сурәт.

Хагани, кәл онда бу бакирәйә
Ше'рини чадра әт, көстәр мәһарәт!

Ирага, Ирана эйлэсэм сэфэр,
Башыма яғыш тэк яғар симү зэр.

Орада шаирэ гиймэт верэн вар,
Хэзинәм лә'л илэ, көвһәрлә долар.

Шаһлар мәчлисимдә диз чөкәр мәним,
Башыма табагла зэр төкәр мәним.

Бакир сөзләримин ашиги олан
Арифләр элими өпәр һәр заман.

Не'мәтә, дәвләтә гәрг оларам мән,
Барынар эл, оба мәним сүфрәмдән.

Лакин үзүм күлмәз, көзләрим ағлар...
Гәлбимдә дағ гәдәр ағыр интизар.

Вәтән һәсрәтилә төкүб көз яшы,
«Аһ, вәтән!» дейәрәм мән һәр сөз башы.

Шамахы! Эй мәним севимли юрдум,
Мән сәнин гойнунда ханыман гурдум.

Индисә ачығын тутмушдур мана,
Сәнин гучағындан айрылсам, ана,

Үмидим, пәнаһым Тәбриздир, Тәбриз.
О шәһәр дә мәнә доғмадыр, әзиз.

Сиз мәнә һәяты әтдиниз әта,
Сән мәнә анасан, Тәбриздир ата.

Анасындан күсән көрпә бир ушаг,
Ата ағушунда ер тапар анчаг!

5. РЕЙ ШӘҺӘРИНИН ИГЛИМИНИ МӘЗӘММӘТ

Рейин яхшы адамындан узаг олсун гара күн,
Рейин абү һавасынын башына күл төкүлсүн.

Санки ганда отурмушам ки, нә үчүн хош яшар
Бу чәһәннәм кушәсиндә о беһиштлик адамлар.

Рейин абү һавасына атыларса бир нәфәр,
Гәлби суя дөнәр йәгин, чаныйса бадә кедәр.

Рей чох писдир, лакин онун бөйүкләри яхшыдыр,
Чох разыям, мәнчә, онлар инсанлығын нахшыдыр.

Яхшы мәни яхалады, Рейә кәлчәк яманлыг,
Пис мәнмишәм, нә эдәрдим, Рей олсайдым бир анлыг.

Дейирләр ки, Әгрәбдәдир Рейин тале улдузу,
Хәбәрсизәм, фәгәт мәнә әгрәб олду Рей өзү.

Дейирләр ки, союг олар әгрәбләрин зәһәри,
Гыздырмай салды мәни Рей зәһринин әсәри.

Гурбан олсун Исфәһанын Рей дағына, дүзүнә,
Тутя олсун Исфәһанын торпағы Рей көзүнә.

Көзүм лүтфү кәрәм көрмүш һәр бир заман рейлидән,
Рейин сую, торпағыдыр мәни үзүб гәһр эдән.

Гейин бөйүк адамлары, алимләри, доғрудан,
Һөкмдарым, һавадарым олмуш мәним һәр заман.

Фикри азад фазилләри кәстәрәрәк кәрәмәт,
Мәнә һөрмәт әйләдиләр, кәстәрдиләр мәрһәмәт.

Һөрмәт гоюб, ер вердиләр кәлдийим күн кубарлар,
Мән онлара чанү дилдән миннәтдарам, миннәтдар.

Хорасана кетмәк үчүн ичазә йохса мәнә,
Рей азабы чәкмәкдәнсә, дөнмәк хошдур вәтәнә.

Гайытмаға ичазәм вар әкәр Тәбриз тәрәфә,
Бу һөрмәтчүн Рей падшаһы, көрүм, чатсын шәрәфә.

Гәтлим үчүн әлдә гылынч Рей архамча чапыр ат,
Бойну дүшсүн Рейин, бәлкә тапым әлиндән ничат.

Әзрайылла гаршылашдым бир күн сәһәр накәһан,
Аягялын гачыр, көрдүм, Рей яйдыгы вәбадан.

Дедим: сән дә баш көтүрүб гачырсанмы, Әзрайыл?
Деди: нечә мән бинәва дурум Рейә мүгабил?

6

Багдад хәттинә гәдәр шәраб вер, апар мәни,
Енә дә кәл Багдадда әйлә бәргәрар мәни.

Бахдым көмрүкхананы бәзәйибләр бүсбүтүн,
Әйшими бач әтдиләр, ишимдә бизар мәни.

О мәнзилдән ки, көчдүк илк сәфәрдә сәнинлә,
Һаман карвансарая тез етир, чапар, мәни.

Кечән ил йүз чәһд илә чан атырдым Кә'бәйә,
Индисә мейханая сән әйлә-зүввар мәни.

Шәвнизийә адыны тәкрар әтмә янымда,
Апар һанутийәйә тапшыр сән хумар мәни*.

Дейирсән: етмиш ики һәчдир бу илки һәччин,
Кәл белә бир савабдан, язығам, гуртар мәни.

Дедин: Кә'бә башынын үзәриндә доланды,
Белә бир әфсанәйә санма кәл уяр мәни.

Гапысыны Кә'бәнин дөйдүм, ачмады әсла,
Я дөймәйи билмәдим, я о, яд саяр мәни.

Япышдым әтәйиндән, динләмәди дуамы,
Нәфәсими дуймаян һеч яхын гояр мәни?!

Мәни гәбул әтмәди Кә'бәнин асланлары,
Чох сефир кәлисада нә гәдәр ит вар мәни.

Атәшкәдә көрүнчә говулмушам Кә'бәдән,
Ялварараг өзүнә әтди һавадар мәни.

Хам шәрабы саф әдән сөйүд көмүрүйәм мән,
Саги биләр гәдрими, көз үстә сахлар мәни.

Һамынын мәнәк дашы һәчәрүл-әсвәд олмуш*,
Саф гызыл дейиләм мән, мәнәк этди хар мәни.

Зәмзәмим шәраб күпү, Кә'бәм олду мейхана.
Гарадаш тәк йохласын гой гара халлар мәни.

Ханәкаһ сәнин ерин, мейханәсә мәнимки,
Сәччадә сәнә дүшдү, бәзәди зүннар мәни.

Динин апармаячаг, бил ки, сәни чәннәтә,
Сидг илә чәнәннәмдән зүннар гуртарар мәни.

Заһидлийә, рияя бир мысгал әһтияч йох,
Ринд олмаға харварла әһтияч дартар мәни.

Лалә мей ичдийиндән чыхмышдыр габығындан,
Сән дә мәнә мей ичирт, чилдимдән чыхар мәни.

Дәрдсиз таәт әтмәкдән шәраб ичмәк яхшыдыр,
Аз дәрдим чох таәтдән яхшы таныдар мәни.

Кил олмайыб Нилиндә, күл рәнкли мей ичәрәм
Ки, гәбримдә горусун битән тиканлар мәни.

Мей ичирәм, кәсибләр көбәйими шәрабла,
Санма сәнин төһмәтин бу ишдән гояр мәни.

Чохму горхудагасан хәнчәрлә? каш олайды
Гылынчын бир һәмәйил, гучайды, никар, мәни.

Сәндән миннәт көтүррәм, азадәләр ичиндә
Нурлу шам тәк тәхт гуруб, әтсән һөкмдар мәни.

Тәшәккүр әйләйәрәм халча үзәриндә, яр,
Чыраг кими сөндүрүб, өлдүрәсән зар мәни*.

Сән бир гатил көндәриб, тапшырдын она кизли
Ганыма гәлтан әтсин хәлвәт о хунхар мәни.

Бир нәфәр хәбәр тутуб сәнин кизли гәсдиндән,
Кизли гасид көндәриб этди хәбәрдар мәни.

Нийә мәним гәтлими тапшырырсан гатилә,
Өзүн өлдүр, бу өлүм чох разы салар мәни.

Әлин йүнкүлдүр, өзүн раһатча төк ганымы,
Разы олма өлдүрә әзабла әғяр мәни.

Кафир, сәрхош дейирсән Хаганийә һәр заман,
Таныйыр анчаг һамы мө'мин вә һушяр мәни.

7. АЗАДЫГ

Ики аләм бизимдир, дәрду гәмдән азадыг,
Шәраб ич, бу аләмдән, о аләмдән азадыг.

Башсоюглуг әләйиб, дүняны вердик әлдән,
О аләм дә кировдур, һәр әләмдән азадыг.

Әгл инсан зәмисинин әсас мәнсулудурса,
Камалдан зара кәлдик, биз Адәмдән азадыг.

Әгл верир гәм бары, әшгин торпағы хошдур,
Әгли атдыг, онунчүн биз матәмдән азадыг.

Чан олмайыр олмасын, газанчымыз әшгдир,
Сүлейман вар, биз тәхтдән вә хатәмдән азадыг.

Һәмдәмимиз бир удум шәрабдан мәст олубдур,
Дәрялары ичмишик, һәр һәмдәмдән азадыг.

Мәһрәм кизли иш көрән адамлара кәрәкдир,
Биз ашкара ичирик, бу мәһрәмдән азадыг.

Сахсы бадә етир сән торпаг додағымыза,
Чәм чамыны вур даша, чами-Чәмдән азадыг.

Улдуз нә, фәләк нәдир? Бунлар бәзәйир көйү,
Дост севирик, тачы йох, бу аләмдән азадыг.

Чанымызы әләдик нишан чәфа охуна,
Зәрбәләри гәбулдур, биз мөлһәмдән азадыг.

Гәлбиниз, дининиз вар, биздән хәбәрсизсиниз,
Биз динсизик, үрәксиз, сиздән дә һәм азадыг.

Дуадан дэм вурараг нэ чох тэлэ гуурсан?
Биз торуна дүшмэрик, о чүр дэмдэн азадыг.

Азадлыгдан сөз ачма янымызда, кэл. эсла,
Чэннэтдэн эл үзмүшүк, чөнөннэмдэн азадыг.

Хагани! Кэ'бэ, зэмзэм нэлэ чох дейчэксэн?
Шэраб ич, биз Кэ'бэдэн вэ зэмзэмдэн азадыг.

8. КЭНЧЛЭРЭ НЭСИНЭТ

Фитнэ төрөтмэ, эй фитнэкар чаван!
Фитнэдир эллэри дэрдлэрэ салан.

Чана мөлһөмсэ дэ вэфа, э'тибар,
Фитнэкарлыг эдэр ону тарымар.

Мөлшэрин сүбһүдүр, лағым атма сэн,
Кизли лағым газан горхар сүбһдэн.

Һийлэ—огурлугдур, хошса эввэли,
Оғрунун ахырда кәсилэр эли.

Һийлэнин шишиндэн гызарыр үзүн,
Гызаран үзвлэр шишдэндир бүтүн.

Нифаг хәстәсисэн нэ гәдәр ки сән,
Элач саймагдан да зиян көрәрсән.

Вэфа күчәсиндэ эв тут, йәгин бил:
Вэфа мәнзилидир эн яхшы мәнзил.

Букүн йохдурса да кимсәдә вэфа,
Вәсийәт эдирәм: олма бивэфа.

Чалыш аз достлуг эт, этсән дэ әкәр
Достлугда мөһкәм ол, сөздә мө'тәбәр.

Досту гованлары алма янына,
Йохса көзүн ағлар сәнин һалына.

Достун һағлы вурса бирини зинһар,
Демәк ки, лайигдир, чыхма һавадар.

Достун бир адамы аягдан салса,
Учалтма башыны Чәмшид дэ олса.

Дост мүттөһим эдиб, кими этсә рәдд,
Гардашын олса да өнүнә чәк сәдд.

Гырса бир будағы дост һирсләнәрәк,
О, чәннәт ағачы олса да әл чәк.

Достун әкдийи күл олса да тикән,
Чыхарыб ериндән ону атма сән.

Өзкәнин әлилә адам оланлар
Дост гәдри билмәзләр, нанкор оларлар.

Иса дүзәлдән кил гушдур ки, гушдур,
Идрис әкән гамыш гәләм олмушдур*.

Һәгг йолунда чалыш о гәдәр ки, һәгг
Разы галдығыны биләсән мүтләг.

Исаны наразы, кешиши мәмнун
Эдәндән олармы, де, һәвварийюн!?

Бир кичик адама нәвазиш этсән,
Сәнин бөйүклүйүн кетмәз әлиндән.

Итә нә рәнк вурсан итдир, арсландан
Галан сүмүкләри ейәр һәр заман.

Разылыг этсә дә тә'рифләриндән,
Наәһлин башыны һавалатма сән.

Сән ону өйдүкчә, о ловғаланар,
Өзүнү йолдаш йох, эмоғлун санар.

Даһа боюн гоймаз ишә, хидмәтә,
Лоғалар ябанчы олур һөрмәтә.

Кичийә бөйүкләр ад газандылар,
Шаһа хидмәт әдән байраг учалар.

Көрдүйүн һәр кәси зәнн әтмә инсан,
Инсан вар ки, әслән шейтандыр, шейтан.

Боюн бөйүклүйү дейилдир кәрәк,
Һүммәтлә бөйүкдүр һәр хырда үрәк.

Көз бағлар гапыны ятдығы заман,
О миннәт көтүрмәз һеч бир чырагдан.

Кавә Фиридуна чатдығы заман*,
Билмәз һарда галды көрүклә, зиндан.

Дүняда ағыл тәк бир уstad вармы?
О бир гул янында шакирд олармы?

Әдәбдән чанына бир тилсим дүзәлт,
Кәсранын тачына әдәбдир зийнәт.

Не'мәт үчүн тә'риф язма надана,
Әлмү һикмәт әһли лайигдир буна.

Ялһыз һүнәринлә сән шөһрәт ахтар,
Тә'рифлә һәчвдир ердә галанлар.

Күнәшин шәрәфи һәмәлдә дейил,
Шәрәф—анд ичәнин «вав»ындадыр, бил*.

Сәнәтдә тәк олан бу Хаганидән,
Кәл, инчә мә'налы фикир эшит сән.

Горун пис адамдан, анла ки, онлар
Әгрәб тәк кор олар, илан тәк лал, кар.

Хаганийәм, гәлбим азаддыр мәним,
Ағлым, идракымдыр йол көстәрәним.

Гөймарам паслана даһа гәлбими,
Одур күзкү кими ачан эйбими.

Пасланмаз дүняда көнүл айнасы,
Азадлыг тәмизләр һәр тозу, пасы.

Яландан мәддаһлыг эйләмирәм мән,
Доғру сөзләр ахыр даим дилимдән.

Дуйгулар чисмимдә улу султандыр,
Тәкчә дамағымдыр ки, пай умандыр.

Кәсб йох, яшадыр мәни тәвәккүл,
Сәбрдир эйләйән һалымы йүнкүл.

Чөрәйин емәрәм һеч бир намәрдин,
Һәр ики дүнямын рузисидир дин.

Мурдар гумда эдим тәйәммүм нэдән?
Тәмиз суюм илә фәхр эдирәм мән.

Кәшф—үрәйимә ишыг сачандыр,
Йәгин—көзләримдән пәрдә ачандыр.

Ағыл сайәсиндә һүма адым вар,
Тәб'ән гузғун олмаг мәнә нә ярар?

Бәхтим һәр гәдәмдә мәни мәһв эдәр,
Һалыма һейрандыр мәндәки һүнәр.

Мән пакам, ачмадым бу дүнядан бәһс,
Дүня ки, напакдыр, тә'рифә дәймәз.

Мәнә вермәдиләр һәр нә истәдим,
О шей ки, вердиләр, билмәдим недим.

Эй Хагани, чөрәк үчүн өз абырыны төкмә сән,
Абырыны төкән тамаһ чаны алар әлиндән.

Билирсән ки, нәләр чәкди Адәм бугда учундан,
Онун кими дәрдә дүшәр чөрәк дейән һәр инсан.

Йол үстүндән гырынтылар дашыян гарышгалар
Инсанларын аяглары алтында тапданарлар.

Ушаг бир аз чөрәк тахыб гармағына һәр заман
Балыглары шикар әдир бу йол илә чох асан.

Боғаз үчүн суда балыг кечирсә өз чанындан,
Тәәччүбә дәйәрми һеч чанындан кечсә инсан?

Көнүлдөн пердәни, кәлин, галдыраг,
Яхшылыг эйләйәк дүняда анчаг.

Эшгә дүшәнләри топлайыб, бары,
Бир мәчлис дүзәлдәк гәләндәрвары.

Һүммәт өртүйү дә олса дүня, дин,
Аяғы алтына атаг дилбәрин.

Даш-кәсәк атса да бизә дост әкәр,
Төшәккүрлә атаг она биз шәкәр.

Көзләрдән үзәрлик әдәрәк, һәмин
Өнүндә яндыраг ки, көз дәймәсин.

Атын тале кими баш апарса да,
Вәфадан бир кәмәнд атарыг она.

Ов әлә бу йолла кечсә чох көзәл,
Кечмәсә атарыг башга йола әл.

Биз нә вахта гәдәр сөзкәздирәнләр
Әлиндән дад чәкәк һәр ахшам-сәһәр.

Кәлин, доста ачаг бу дәрди, достлар!
Әдәк бөһтанчылар ордусуну хар.

Хагани чанындан мәрду мәрдана
Бир төһфә көндәрәк бөйүк Хагана.

Көчмәк вахты кәлиб чатмыш бу вәфасыз дүнядан,
Көч йолунда галан бизик, чохдан кедиб кариван.

Йол үчүн бир азугәмиз йохдур, анчаг нә әдәк,
Сәфәримиз узагадыр, хәбәрсизик йоллардан.

Ата-ана, оғул-ушаг, гоһум-гардаш көчдүләр,
Биз нә гәдәр галачағыг гафил, сәрхош вә надан.

Көзләримиз көрүр һәр күн көчдүйүнү достларын,
Ибрәт көзү йохумузду ибрәт алаг онлардан.

Гара торпаг алтындадыр мәскәнимиз, юрдумуз,
Бизсә бурда чәһд әдирик гурмаг үчүн ханыман.

Топласа да бу дүнянын дөвләтини, варыны,
Бир кәфәндән башга кора нә апарыр, де, инсан?!

Гәбристанын бир күнчүдүр бизим әсл еримиз,
О мәнзилә көчән андыр бизим үчүн ән хош ан.

Сән кәримсән, әфв әдәнсән, рәһм әдәнсән, әй аллаһ,
Әлимиздән тут ки, бизик гол-ганадсыз, натәван.

Емәк, ятмаг һайындайыг биз өмрүмүз узуну,
Хаганинин ахырыны хейр эт сән, әй ярадан!

Гәм емә, дүняда йохса һәмдәмин, ол шадкам,
Изләтин тәблини дөйдүр, тут фәләкләрдә мәгам.

Әлһәзәр, бир кимсәнин көз тикмә малү мүлкүнә,
Әймәсин дик башыны дүняда иззү әһтишам.

Дөврүмүздә баш әйәнләр даима мәғлуб олур,
Чанына анд ичмә достун, дүшмәнинә олма рам.

Сән фәләклә дүшмән олдун, башгалардан чәк көзүн,
Өз пиялән хылтыны ич, кимсә илә тутма чам.

Сүфрәсиндән падшаһын ит кими умма сүмүк,
Өз әтиндән, өз ганындан нәфсинә сән вер тәам.

Сән һүнәр шаһинисән, уч, сейд гыл гузгунлары,
Кимсәдән алма емәк, шаһинә чәмдәкдир һарам.

Чами-әһсанынла сән аләмләри гыл сәлсәбил,
Бадә тутма, кимсәдән чам алма, өлсән тәшнәкам.

Гәтрейи-нисанә гане ол сәдәф тәк дәһрдә,
Ағзыны ачма балыг тәк һәр суя сән сүбһү шам.

Башгалардан рузу алма, кор чыраға охшама,
Шам кими ол, өз вүчудуну емәкдә эт давам.

Зә'фәран олса әкәр аләмдә мөһнәт дәрманы,
Дәрдү мөһнәтдән сарал, дән зә'фәранә сән тамам.

Өз әвиндә өз гонағын ол, көтүр өз чамыны,
Өз адын тут, өз мейин ич, башгасындан чәкмә нам.

Кимсәдән алма чөрәк бу дәһрдә, Хагания!
Өз үрәк ганыны е, әй шаири-алимәгам!

Күнәш тәк сән дә Хагани
Тәк олмагчүн чалыш һәр ан.

Каман тәк гәмзәси ярын
Атыбдыр синәнә пейкан.

Ағарды сач, ярын гачды,
Үрәк галды чаванлыгдан.

Ки, чан гуртармаға оғру
Гачар сүбһүн түлуундан.

Башындакы бу ағ түкләр
Дейил кинли фәләкдән, ган!

Бу ағ түкләр көмәкчиндир,
Верилмиш бәхтинә әһсан.

Башы вахтсыз ағартдынса,
Өмүр олду баһарыстан.

Бу ағ түкдән кәдәрләнмә,
Узун өмрә одур мизан.

Кечәләр гыса кечмишсә,
Демәк ки, тез сөкүлмүш дан.

Камал әһлини тә'нәйлә
Әдәр рүсвай чох надан.

Адын дүняны тутмушдур,
Сөзүндә сиррләр пүнһан.

Хагани, сән мәғрур олма дәвләтә,
Дәвләт бир көлкәдир, дейил пайидар.

Ким дәвләтлә, малла мәғрур оларса
Атәш мейданында гарғы ат чапар.

Әввәли сүбһ исә, ахыры күлдүр,
Биринин өмрү аз, бири тез солар.

Фәләйин хумундан чыхан о рәнкә
Алданма ки, онда матәм рәнки вар.

Бахма ки, дәвләтә чатдыгча хошсан,
Она чатмагда да йохдур ә'тибар.

Чох дәвләт вар ки, о доғурар мөһнәт,
Оддан да күл галар сонда ядикар.

Мөһнәт дә вардыр ки, сону дәвләтдир,
Гыш битән заманда күләр нобаһар.

Дәвләтин әввәли гүрур олса да
Ортасы ләһвдир, сону тарымар.

Шәраба бәнзәр ки, әввәли—фитнә,
Ортасы—мәстликдир, ахыры—хумар.

Эй хачә, Хаганинин үзүндән сую төкмә!
Төксән, бу су өмрүнү завала мөһкум әдәр.

Бир кимсәнин ярпағы көнүлләри гырарса,
Өз өмрүнүн будағы гырылар, емәз бәһәр.

Яхшылара яманлыг истәйән бир адамын,
Яхшы бахса, өзүнүн гаршысына чыхар шәр.

Һәр кәс кәссә һәянын көзүндәки дамары,
Өмрүнүн дамарыны онун Әзраил кәсәр.

Достларына дүняда зәлиллик истәйәнин,
Өзү зәлил бир һалда дүнядан көчүб кедәр.

Яхшылыға яманлыг әйләйән намәрдләрин
Өзү өз әмәлинин чәзасына етишәр.

Мустафа намәсини парчалаян Пәрвизин
Парчаланар көйнәйи оғлу вуранда хәнчәр*.

Эй Хагани, бел баглама бу дунянын малына,
Дуня экер едди күнсә, бир күнлүкдүр бу дөвләт.

Кечә-күндүз гара күмүш, ағ гызылдыр дэйәрсиз,
Бундан башга, өмрә вермә бир гара пул да гиймәт.

Фәләк ки вар, бир сүнбүлдүр зәкатына тикмә көз!
Дэймәз онун вердийи аз пая көтүрмәк миннәт.

Һәр кәсдә ки, дөвләт йохса, кара кәлмәз әгли дә,
Касыбларын сөзләринә верән олмаз бир гиймәт.

Бу һаятын рәнкләринә уйма, фәләк чәлладдыр,
О, яхшыя, писә гоймаз фәрг, ярадар фәлакәт.

О кечийә бах ки, нечә гачыр ушаг далынча,
Истәр алсын әлиндәки мөвүчүнү нәһайәт.

Ахыр, билмир, өләчәкдир о ушағын әлиндә,
Бир кечинин өлүмүнә бир мөвүчмүш кифайәт.

Мәрд одур ки, дәрд әлиндән әтмәсин һеч аһу зар,
Дәрд одур ки, мәрд гәлбиндә тута билсин гәрар.

Ким гуруб шадлыг бүсаты гәм чөлүндә шөвг илә,
Эшг күлзарында сейрә о газанмыш ихтияр.

Ким вары йохлугла силмәк истәсә һеч горхмадан,
Гой о варлыг хеймәсин йохлугда гурсун ашикар.

Эшг әлиндән сахсы габда мей алыб нуш әйләсә,
Җами-чәм алмаз әлә, бир тә'н илә көздән салар.

Сол әлиндә топласа чүмлә җаһанын варыны,
Сағ әлин бир зәрбәсилә чүмлә сәрвәт мәнв олар.

Зүлфү җананын әдәрсә һөкм кафәр олмага,
Мәрд демәзләр ашигә иманда олса пайидар.

Яр җамалы нура җулғарса җаһаны пәрдәсиз,
Сүбһдән дәм вурмағын нә зөвгү, нә мә'насы вар.

Мәрд кими Хагани бу алчаг сарайдан һәр заман
Көйләрә йүксәлтдийи байрагла әтмиш ифтихар.

Вар иди, Хагани, өмр хэзинэн,
Кетдикчэ азалыр о да ки, эй ваһ!..
Агарды бэхтинин гара көзлери,
Гаралды ағ үзү һэятынын, аһ!..

Өмрү итирмәкдә халг бәрабәрдир,
Дунядан дәрвиш дә, шаһ да кедәчәк.
Кәян шаһларындан тутараг биркә
Отдан папаг гоймуш чобанларадәк.

Сәһәр һәр кәс үчүн бир чүр ачылыр,
Кечә дә һамыйчүн кәлир бир тәһәр.
Дуня базарында алданачагдыр
Өмрүнү мә'насыз кечирән кәсләр.

Бу дөвранын чәрхи өмрү азалдыр,
Бах, будур бәдәни әридән фәләк!
Өмүр әмирдән дә, мәнән дә кедир,
Күнләри итирш шаһ да мәним тәк.

Мән тәк заваллынын, сән тәк әмирин,
Бир чүрә азалдыр өмрүнү ай, ил.
Бирдир әждаһайчүн гарышга, хәрчәнк,
Саманла чынғыла фәрг гоймайыр сел.

Яндырычы ода, ити ораға
Яш илә гурунун һеч фәрги вармы?
Шам көзләйә билмәз күләкдән аман,
Ода памбыг пәнаһ һеч апарармы?

Шаһ ишдән хәбәрсиз, мәнсә хәбәрдар,
О тахтла мәшғулдур, мәнсә азадам.
Сәрбәстәм, шаһ исә тамана әсир,
Гавырам, шаһ азыб йолуну тамам.

Сән пис адамлардан горх ки, Хагани,
Динини, гэлбини пуч этмәсинләр.
Дүз бағла танрыя э'тигадыны,
Та сәни начинсләр инчитмәсинләр.

Динин бәдәнинә ағ хал вурма кч.
Этмәсинләр сәнин өмрүнү гара.
Алчаг адамларын тә'нәләриндән
Инчийиб, сән мәнәл гойма онлара.

Һөкмүнү һәр заман инсаф илә вер,
Диндарлар инсафла бахар һәята.
Инчимә, достлардан баш версә күнаһ,
Ихлас әһлиндән дә баш верәр хәта.

Нәчиб адамларла дост ол һәр заман,
Олмаз нанәчибдә әсла э'тибар.
Атәшпәрәст әкәр бахмаса ая,
Оун шәфәгиндән әскикми олар?

Чәмшид тәк дост башын әрәйлә¹ кәссән,
Һеч бири уф демәз, аһлар чәкәрәк,
Күн кими шиддәтлә әкәр гызышсан,
Гуюя саларлар сәни кәлкә тәк.

Ерсиз шухлуг әтмә, тәмиз адамлар
Белә зарафатдан хошланмаз бә'зән.
Күмүш кими, ичи лай-лай олма ки,
Гызыл тәк одларда әримәйәсән.

Сөзү бир, үзү бир олмаянларын,
Ери юхары баш һеч заман дейил.
Икиүзлү олма бир мүлк ичиндә,
Бир хүтбә охунмаз ики шаһа, бил.

¹ Әрә—мишар.

Дик башлы олма ки, бөрк саһибләри
Башыны бөрк кими этмәсинләр бош.
Гәрәзлә һеч кәслә достлуг әтмә ки,
Нәчибләр гәрәзлә олмаз әсла хош.

Гурма яхшылара һеч заман һийлә,
Газдығын гуюя дүшәрсән анчаг.
Һәмишә, кәминин далында отур,
Саһилә һамыдан чыхасан габаг.

Достлугда чүр'әтли, чәсарәтли ол,
Чүнки горхаглардан олмаз сәркәрдә.
Алчаг адамлардан һүммәт кәзләмә,
Топ, әфсәр шаһ ишин көрмәз һеч ердә.

Бөйүкләрлә әйлә дүзлүклә рәфтар
Ки, әйри бахмасын сәнә дә онлар.

21.

Хагани, философ башламыш чэдэл
Ки, нийе сөзүмө гоймурсан мәнэл.

Эдир сәфсәтәни чэдәлдә пүнһан,
Она да фиғһ ады гоюр о надан.

Чәкиб ади мисә гызыл суюну,
Хам адам ахтарыр ямасын ону.

Оюнбазлар кими дүзәлдиб тәлә,
Үстүнү басдырыр торун чөр-чөплә.

Гушу да хош диллә салараг дама
Кәсәрләр башыны етмәмиш кама.

Сәнә дин элминдән бәһс ачар өзү,
Сонра да күфр илә гуртарар сөзү.

Оунла бир ишә башласан, кәрәк
Сән ушаг оласан, о исә дәлләк.

Әввәлчә о гояр ағзына шәкәр,
Сонра бәдәниндән бир парча кәсәр.

22.

Һәгигәт йолилә келәнләр ки вар,
Җохсуллуг тахтында падшаһдырлар.

Мейданда—дөйүшсүз пәһливанлардыр,
Мәчлисдә—һамысы тачсыз һөкмдар.

Кә'бә тәк мүгәддәс, йоллары дүздүр.
Айы, асиманы этмәзләр инкар.

Көйдә аһларыйла чадыр гурараг,
Өзләри аһ ичрә тутарлар гәрар.

Бу хәял эвиндә яшасалар да,
Алдада билмәмиш онлары рузкар.

Мәст икән һәр бири кечә мейиндән,
Сәһәрин сирриндән олар хәбәрдар.

Һәр ики дүняда, Хагани кими,
Достдан көзләйәрләр доста ә'тибар.

23. ЯЛАНЧЫ КИМЯКЭРЛЭРИ ВЭ ИКСИРИ МЭЗЭММЭТ

Эй Хагани, дин элми бир кимядыр, унутма,
Бөйүк хаган хэзнэсинэ лайигдир бу кимия.

Экэр нэфсин бир мис кими пас атарса бир заман,
Ону силмэк үчүн ялныз будур ярарлы дэрман.

Бундан башга һәр бир шейә—кимядыр—десәләр,
Гулаг асма, тә'лиминдә өмрүнү этмә һәдәр.

Бир әждаһа сифәтилә ерийәрләр габаға,
Әтрафында һәлгә вуруб чалышарлар удмаға.

Өз башыны гуйруғуна чатдыран бир әждаһа.
Гуйруғуну кәмирмәйә мәчбур олар бир даһа.

Бу чәһлинлә, эй Хагани, дин элмини билиб, ган!
Мишки даим сарымсагла әйләйәрләр имтаһан.

Бу иксири йохламышдыр бөйүк Искәндәр әзәл.
Она алим Әрәстудан кечмиш иди бу әмәл.

Лакин онлар етмәдиләр бир мәгсәдә, нәһайәт,
Искәндәри, Әрәстуну утандырды бу һикмәт.

Бу иш мәнһус адамларын бид'әтидир әзәлдән.
Бу сәнәти йохламагчүн өмүрләр кетмиш әлдән.

Тамаһкарлар бу бош йола хам хәялла кетдиләр,
Ата-баба мирасыны дағыдыб пуч этдиләр.

Бир тамаһла йол кәсәнә зилләйәрәк көзүнү,
Рәһбәр дейиб, нәдән өтрү алчалдырсан өзүнү?

Мәкәр һийлә, күнәш кими, торпағы зәр әдәрми?
Торпаг һийлә сайәсиндә һеч гызыла дөнәрми?

Йол кәсәнә рәһбәр дейиб, дүшмә дәрдә, әләмә,
Гаранлыгдан күнәш олмаз ки, нур сачсын әләмә.

Күнәш әкәр бир гызыла кәрамәтлә салса нур,
Мин ил кечсә, һәммин гызыл тапмаз енә бир гүсур.

Бил, күнәшдир мәһарәтли кимякәр дүняда,
Салма башга кимяны, иксирләри сән яда.

Зәр эшгилә чохларынын гәлби чәкир әзиййәт,
Лакин рузи һәгдән чатыр, һәдәр кедир бу зәһмәт.

Бә'зиләри гызыл көрчәк, олар онун әсири,
Тәзә айы көрән дәли кими, гырап зәнчири.

Бою кичик, гиймәти чох, гызыла бир сал нәзәр,
Көр бир нечә кичик бойла салыр бөйүк фитнәләр!

Мәкәр сән һеч охумадын «Йәкнизунәз-зәһәби»?
«Йомә йәһма» әйәсиндә кәстәрилмиш сәбәби*.

Бир нәзәр сал, ер үзүндә һарда варса бир фәгир,
Һарда варса сәфаләтин пәнчәсиндә бир әсир,

О заваллы я шаирдир, я мүнәччим,—яхшы бах!
Ишләри я фәлсәфәдир, я да иксир ахтармаг.

Бир күфрә юварланыб, дикәри бош хәбәрә,
Һәр икиси йохсуллашыб батмыш дәрдә, кәдәрә.

Эй Хагани, сән архалан әглинә, шәриәтә,
Фәлсәфәни фүлс һесап эт, уйма ше'рә, шөһрәтә.

Фәзиләт, Хагани, баш агрысыдыр,
Көр нечә дәрдлидир фазил адамлар.

Һүнәр саһибләри, ағыллылар да
Дөрдү сәр ичиндә эдир аһу зар.

Шаһлыг тачы гоян кәдәрсиз олмаз,
Хәзинә үстүндә ятар шаһмар.

Башчылыг зәһмәтсиз әлдә әдилмәз,
Дөйүшсүз шөһрәтә чатмаз бир сәрдар.

Фил әкәр әзиз дә олса, миничи
Дәмирлә бейнини дөйәр бигәрар.

Сүрмәни нә гәдәр нарын әтсәләр,
Онун гиймәти дә о гәдәр артар.

Көбәйи кәсилән заман ушаға
Маманын языгы кәлмәз, ашикар.

Сөзүм бал кимидир, пахыллар амма
Бал ейиб, ағзындан төкдү зәһримар.

Ары пәтәйиндән бал тутан адам,
Ары санчмаса да ону говалар.

Һалбуки үзүнү палчыгла өртәр
Бал тутмаг истәйән агил адамлар.

Мусанын әлләри палчыға батмаз,
Хызра һәр кәрпичдир бир хәзинәдар*.

Сән билик ширинин баласы икән,
Чәһлин гарышгасы эдир сәни хар.

Сән фәрәһ сәрвисән, куман әтмә ки,
Гәм сәнин үстүнә чиләмәз губар.

Һүнәрин бир чейран мүшкүнә бәнзәр,
Нә әчәб мүшкүндән яраныр азар?!

Чейран көбәйиндән әтир аланда
Вахт олар адамын бурну да ганар.

Әтирин тутмушдур бүтүн чаһаны,
Әйлә ярадана шүкрүнү изһар.

Бил ки, нашүкүрлүк кафура бәнзәр
Ки, мүшкүн әтрини вуруб дағыдар.

Бу көйлөр шаһынын лүтфү мәнә сайә салыб әл'ан.
 Заваллы көнлүмә вермиш ени гүввәт, ени руһ, чан.
 Үрәк дил ачды, шүкр әтди ки, гуртардым фәлакәтдән,
 Нә яхшы—сөйләди чаным—түкәнди мөһнәти-зиндан.
 Белә олдугда шадландым, нәһайәт, арзума чатдым;
 Сәнә гой сөйләйим инди гәрибә бир мәсәл, чанан!
 Кедиб мәғриб-зәминә бир киши дәрә кәнарында,
 Дараркән башыны бир түк ерә салды о башындан.
 Көчүб сонра о мәғрибдән, сәяхәт әйләди шәргә,
 Бу мүддәт чох күләк әсди, яғышлар әйләди туфан.
 Отуз ил кечди бу күндән, енә сәйях кәлиб гәрбә,
 Наман ердән көтүрдү өз түкүн, күлдү бир аз һейран.
 Буна Хаганинин һалы, онун Абхазә ә'замы
 Нечә чох охшайыр, бир бах, нечә дөвр әйләйир дөвран.
 Олуб Абхаз она мәғриб, шаһын дәркәһи бир дәрә,
 Заваллы чаны бир түк тәк дүшүб галмыш ора налан,
 Әкәр бир вахт о да чанын тапарса түк кими тәкрар,
 Она тә'нә әдиб, бир дә күләрми нанәчиб дүшман?
 Олуб инди мәнә һәмдәм сәси чаш-баш вуран бир ней,
 Әлимдән өз нейими, көр, нечә алды фәләк асан.
 Ачылмыш бир күл ағзыдыр мәним ағзым бу күн ялһыз,
 Ғызыл, ягутла долдурмуш бүтүн дүняны һәр бир ан.
 Фәгәт әфсус ки, күлмәз көнүл Рей мүлкү дә алса,
 О һалбуки гуру сөзлә оларды нәш'әли, хәндан.
 Бу Күр Чейһун олар, Тифлис Сәмәргәнди гояр далда,
 О вәгт ки, Тифлисә Күрлә кәләр Хагани вә хаган.

Әй Хагани, пис рәһбәрдән әһтият әт, горх ондан!
 Рәһбәр әкәр пис оларса, йол дүз олмаз һеч заман.
 Бир нанәчиб сәндән өтрү ифтихарла көрсә иш,
 Сәнин фәхрин ара дөнәр, о иш верәр мин зиян.
 Начинс адам сәнин яхшы әмәлини пис әдәр,
 Сәнин яхшы сөзләринлә яхшы олмаз о надан.
 Сәни ахыр өз һалына салар начинс адамлар,
 Зәр гуршунла отурарса, рәнкиндә тапар нөгсан.
 Әкәр ғызыл чивә илә ағарырса, Хагани!
 Од ичинә салынанда олур нечә, көр, әлван.

27. АНАСЫ ҺАГГЫНДА

Эй Хагани, бу дүняда һәр заман,
Анан вермиш зәһмәтилә сәнә чан.
Су вә чөрәк гыт олса да атмадын,
Юрдун олду бу эзаблы, дар Шәрван.
Һеч бир кәсә сән олмадын түфейли,
Көмәк алдын аллаһдан вә анандан.
Сән отурдун, көлкә кими, ананын
Чәһрәсинин көлкәсиндә анбаан.
Эй ағ гартал! Нә вахтадәк олачаг
Ана яны вүчудуна ашиян?
Нә вахтадәк көйәрчин тәк ағзыйла
Сәнә рузи верәчәкдир өз анан?
Нә вахтадәк, Иса кими, атасыз,—
Ана илә танысынлар сәни? Ган!
Бир дәфә дә Хызр кими йола чых,
Бәсдир олдун ананла һәмханыман!
Сән гиймәтли бир дүррсән, нәдәндир
Олдун ана астанасында пүнһан?
Сән ағыллы өвладсанса дилә кәл,
Ана кими өзүнү данла бир ан.
Һәр нә этсән, ана һаггын унутма
Ки, анандыр сәнә эдән чан гурбан.
Бу ананын хатиринә, дүшмәндән
Кәлән дәрдә дөзүб, сән өл мөһрибан.
Горх о күндән ки, сәни дә тәк гоюб,
Әбәдилик анан көчәр дүнядан.

28. АТАСЫНДАН ШИКАЙӘТ

Бир атам вар, чох ярамаз хасиййәтә маликдир,
Ону халис янар оддан яратмыш пәрвәрдикар.
Санки экиз доғулмушдур Нәмрудун Азәрилә,
Она тә'лим верән уста олмуш Юсифи-нәччар.
Тәбиәти, кәркиси тәк, маһир олмуш йонмагда,
Хасиййәти, мишары тәк, онун кәсиб доғраяр.
Һәр күн фәләк ситәминдән о эйләйәр шикайәт,
Кечә Зүһәл улдузуйла сәһәрәдәк чарпышар.
Мәррих әкәр олса иди сакин биринчи көйдә,
Дәрһал она әл узадыб, вурарды ики мисмар.
Ағырлашыб һәрәкәти, гычларыны тутуб ел,
Башы исә дазлашараг, әгли пәрсәнк апарар.
Көһнәлмишдир ликка кими дәрисиндә вүчуду,
Әти санки бәдәниндә әпримишдир ашикар.
Нә үзүндә һәясы вар, нә башында сөвдасы,
Һамымызын үзәриндә ағыр бир йүкә охшар.
Языг анам мәнбәр кими гысылмышдыр бир күнчә,
Минарә тәк баш галдырмыш үстүндә о зүлмкар.
Бахмаяраг, зәманәнин мән ән яхшы оғлуям,
Оса мәним һүнәрим и өзү үчүн билир ар.
Дейир: каш ки, бу Хагани бир тохучу олайды,
Олмаяйды сөз мүлкүндә белә габил сәнәткар.
Нә әтмәли. атам одур, бир оғулам она мән,
Ағ олмарам, о нә гәдәр эйләйәрсә мәни хар.
Ахыр мәнә чөрәк вериб бәсләмишдир бир тәһәр,
Бөйүк аллаһ, гору ону, бәлалардан чәк кәнар.

29. ШИРВАНШАҤЛАРЫН БИР ВЭЗИРИ
ҲАГГЫНДА

Эй зүлмү йээдиләр мүлкүнү виран эдән,
Сән икинчи Йээидсэн, дәм вурма чох Элидән*.

Мәним Иса нәфәсли олдуғуму данырсан,
«Гуйруғусан о Дәччал эшшәйинин»—дедим мән.

Һүнәр адыны чәкмә, чүнки һүнәр атына
Сән анчаг гушгун олдун, мән исә она йүйән.

Нанәчиб бир гатырсан, лакин гатырлар ичрә
Башы сәрт, дырнағыйса юмушаг бир рәзилсэн.

Гумлу, кашанлы, һәм дә дәркәзинли вәзирләр*
Ағалыгда башдырлар, сән алчаг, хейрә дүшмән.

Әшаби-кәһф кими һәр үчү өлүб кетди,
Онларын дөрдүнчүсү, йә'ни ки, ит олдун сән.

Хагани гейзә кәлмиш, дили вар гылынч кими,
Тәслим ол, бу гәзәбин тәкчә сәбәби сәнсэн!

30. РӘШИДӘДДИН ВӘТВАТА¹ ЧАВАБ

Галмадымы бир әсәр бу дүняда вәфадан?
Ки, йохдур бирчә адам олсун мәнә меһрибан.

Дейин, солгунлуг һара, тәмиз, саф нәфәс һара,
Нечә һәмдәним олсун һәр күн өмрү солухан?!

Мумдан хурма ағачы гайырмаг асанса да,
Ондан хурма ләззәти алмаг дейилдир асан.

Достларын фиргәтиндән мән элә күндәйәм ки,
Аз галыб өзлүйүмдән айырсын мәни һичран.

Кишиликтән бир хәбәр чатарса гулағыма,
Көзүмүн киләсини мүждә верәрәм, инан.

Эшидәндә фәләк тәк ләтафәтә бүрүнәр,
Данышанда мәләк тәк нәғмәси бәхш әдәр чан.

О, Мисир гәләминин чырылтысы кағызда,
Я да әрәб атынын сейһәсидир хрушан.

О Барбүдүн сәсими, сазын, мизмарын сәси?
Сәтармы, я чалынан касәкәр илә арган?*

Сәлсәлин, чәкавәкин, я бүлбүлүн сәсидир*,
Я да о көйәрчинин нәғмәсидир, хош бәян?

О үнга пәрдәсиндә гумрунун хош сәсими?
Я Хагани ше'риндә яр додағы дейир: чан!

Бу чүр сәсләр о гәдәр охшамайыр көнлүмү,
Бунлардан даһа хошдур достдан етишсә пейман.

¹ Рәшидәддин Вәтват—Харәзмшаһлардан Атсызын сарай шаирн,
катиби вә мөддаһы олмушдур.

Сәдр-заман намәси гасидсиз, көйәрчинсиз
Сәба әлийлә мәнә дүнән етишди һаман.

Сәба—бир буббу гушу, гәмлә долү әвимсә
Бир Сәба шәһәридир, сәдр-заман—Сүлейман.

Ағыл вә тәб'дән ики баһар яранды, бири
Үмуми яз, дикәри хусуси яздыр һаман.

Үмуми яз бәзәди дүнәны, хусуси яз
Шаирләр ағасынын мәнә ше'ридир, инан.

Рәшидәддин дәвләти әбәди байрамымдыр,
Нәзми, нәсри, бил, мәнә олду бөйүк әрмәған.

Әкәр онун ше'ринин сәси даға чатарса,
«Рәшидәддин» сәдасы қәләчәкдир о дағдан.

О сәдрин гәләминин, намәсинин нәгшиндән,
Мәним гаралмыш гәлбим олду нурла чырағбан.

О бир ердә кестәрәр, өз нәзми вә нәсрилә,
Әтрафа сәпәләнән Нә'шлә Пәрән¹, инан!

Айдындыр сәтирләри, о Пәрән илә Нә'ши
Күн ичиндә кестәрәр, буна галмалы һейран.

Мә'чун олараг мәнә көндәрди өз ше'рини,
Бу әзаблы көнлүмә әтмәк үчүн о дәрман.

Мә'чун гайырмаг үчүн ишләнәр гызыл, ягут;
Ягутдан, гызылдандыр онун мә'налары, ган!

Мәнә дәниз десә дә, Хызр булагыям, бил,
Дерәмнә² суюндан да йүз гат ачыям бу ан.

Лакин о Чөвза бүрчү мәни күнә охшатды,
Отуз күнлүк ай кими зүлмәтдәйәм һәр заман.

Варды сөз кисәсиндә отуз бир чәваһири*,
Онун һәр бир сөзүнә мин бир ад гойдум һаман.

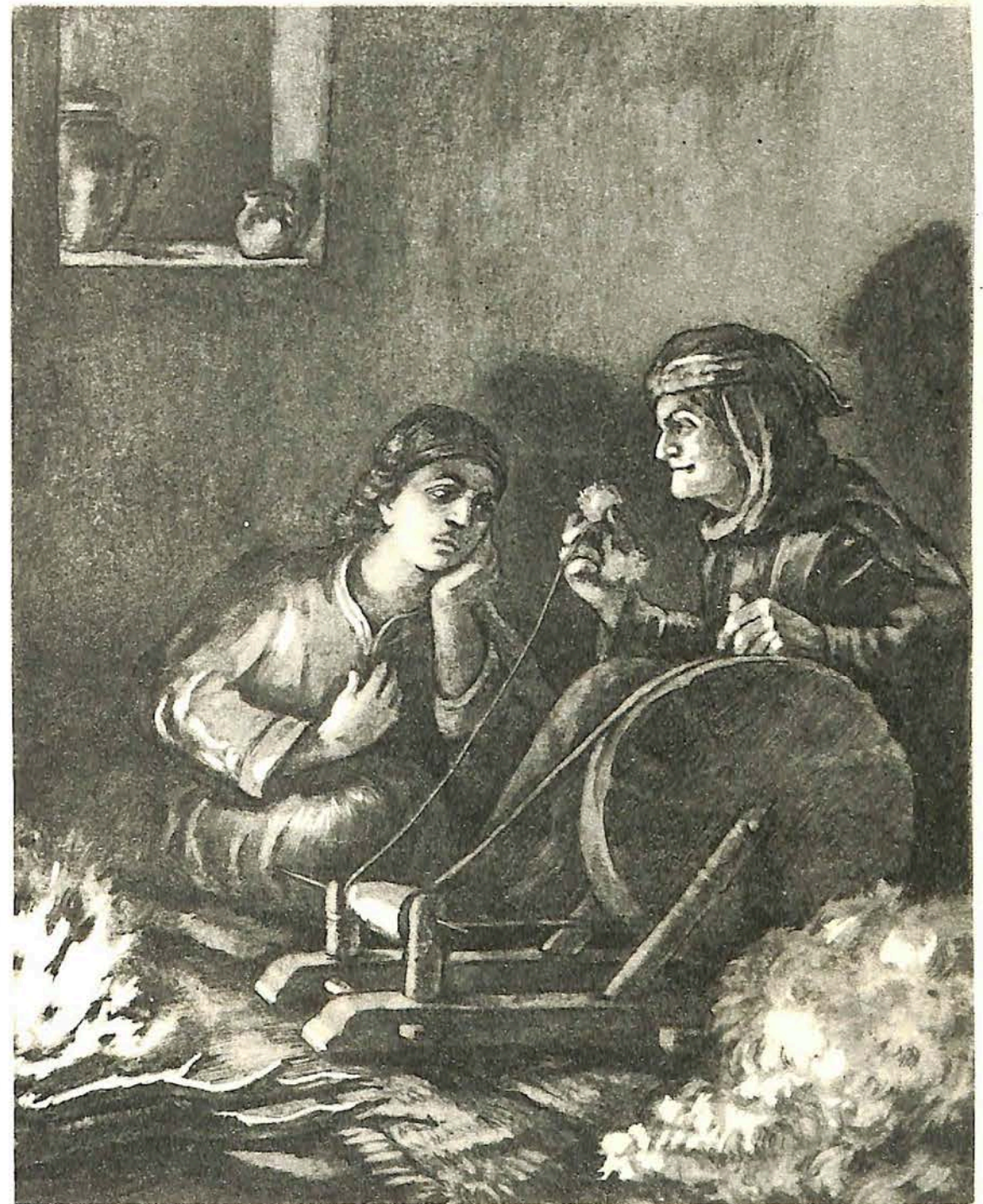
Алты сөзүнә онун бағышладым дүнәны,
Ийирми беш сөз алдым яшыма көрә ондан.

Мәкәр бу зәманәнин гураглыг илләриндән
Гуртармаг үчүн кечди онун тәрәфинә чан?

Ачды беш бармағыйла сөзүн гапыларыны,
Гуртарды чан мүлкүмү гәһәтликдән, вәбадан.

¹ Нә'ш, Пәрән—улдуз алларыдыр.

² Дерәмнә—зәһәрли битки адыдыр.

Чий олса да сөзләрим, мәнә һәят бағышла,
Әминин өлүмүндән чүнки ағламышам ган.

Сылдырым гаялара чырпылмыш буллур чамдан
Даһа яман үрәйим олмуш шикәстә, виран.

Бәнзәрәм мән о көйдән асылмыш сүраһыя
Ки, бойнуна бағламыш ипи доғрайыр сычан.

Үрәйимин сәфасы, фикримин парлаглыгы
Әмимдәнди, өлдү о, кетди һәвәс, солду чан.

О һаггын тәрәфдары, бизим архамыз иди,
Чәкди инсафсыз фәләк онун үстүнә каман.

Бу парлаг гәсидәдән бир саһирлик кәстәр, кәл*,
Адыны яшадан шей бу олачаг һәр заман.

Хошбахтсан, бу дөвләти адына бағышладым,
Мәндән белә тә'рифи эшитмәмиш бир инсан.

Бир эшшәк дәм вурарса мөчүзәмдән, сәсин кәс,
Динмәзсә, даһа хошдур дүняда эшшәк олан.

Анла ки, кәбрләрин каманында йох һүнәр,
Хәлилин дөрд гушуну һавада алсын нишан*.

«Ахмаг өзүнүзсүнүз» дейәрәм онлара мән,
Варымла долананлар мәнә тутурлар нөгсан.

Олсалар да «биликли ағач» сөз ахтаранлар*,
Енә дә ағачымдан мейвә аларлар һәр ан.

Тәмиз дуам данма сәнин арханда олсун,
Дуа әдилмәк үчүн яратмыш сәни дөвран.

31. ДУНЯЯ УЙМАМАГ ҮЧҮН НӘСИҤӘТ

(Дин башчыларындан Нәчмәддин Әһмәд Симкәрә)

Вәһшәт мәни мин зәһмәтә салды, аман, эй дил, аман!
Бу вәһшиләр диярындан гач, узаглаш даянмадан!

Кеч зүлмәтин човғунундан, та чыхасан ишыгылыға,
Боғ гураглыг бәласыны, та көрәсән бир күлүстан.

Юсиф кими бир әзизи һүммәт иди азад эдән,
Һүммәт илә чалыш гуртар бу зинданын чармыхындан

Нә вахтадәк атын гуру бир ахура бағланачаг?
Бир ата ки, лайиг дейил отлаг олсун бу асиман.

Бу уғурсуз зәманәни дүшүнмә, кәл, нәггашхана,
Чүнки онун үстү зәрли, ичәриси килдир, инан!

Шадлыг ери дейил дүня, бу бағчада нейшәкәрин
Ичи сүнбүл ярпагы тәк зәһәрлидир, узаг долан!

Яхылырсан кечә-күндүз ода, лакин нашылыгдан
Күндүз—күлсән, бир нейлүфәр, кечә—бүкүк зә'фәрансан.

Нә вахтадәк күндүз абнус ағачы тәк ағ олачаг?
Кечә зәнчи үзү кими гараларсан һачаначан?

Раһатлығын нарынчына һәсрәт галыб бу чан бағы,
Көрмүр достлуг нәсимини көнүл адлы бу сәрвистан.

Гәлбин гәмлә бирләшдийи бу өлкәдә бу дүнянын
Сиккәсинин гиймәти дә гала билмәз узун заман.

Кәл, фәләйин ишвәсинә бел бағлама, чүнки онун
Ишләри дә, өзү кими, дейил агла, фикрә сыған.

Бир дә көрдүн, Бәнәтүннә'ш улдузу тәк ерә эндин,
Әлдән чыхыб кетдин, олуб ел әлиндә бир бадибан.

Бу арзуйла нечә етмәк олар вәһдәт аләминә,
Ағачдан ат минән Бәһрами Чубинә алармы ян?*

Атланынча изләт шаһы, гапысыны өрт арзунун,
Чаныны, нал баһасы тәк, атына сән эйлә гурбан.

Тамаһкарын үрәйини даим янмыш көрәчәксән,
Анчаг она изләт мейи эдә биләр дава, дәрман.

Үрәк сүфрә ачан заман, улдузлардыр она чибин,
Чалыш рузи йийәсән сән анчаг көнүл хончасындан.

Үрәйинин күнәши ки, өз гапындан кирди сәнин,
Өз көлкәни чөлә чыхар, әкәр буну бачарырсан.

Сән ки, йохлуг нишаныны бағлайыбсан өз бойнуна,
Этәйиндән тута билмәз нә хилгәт, нә көвнү-мәкан.

Бәзәк вурмаг лазым дейил чамалына айын, күнүн,
Чәмшид аты ялсыз олсун, яллы олсун, дейил нөгсан.

Сән бу шадлыг мәктәбиндә һәлә тәзә бир шакирдсән,
Һәлә ағзын мөһүрлүдүр, сус, эй ушаг, сакит даян.

Мәрданәлик йохдур инсан өвладынын чөвһәриндә,
Кәл, бу шейтан нәвәсинә «рәһм эт!» сөзүн этмә бәян.

Фәгирлийин чадырыны зәнн эт Мәһди чадыры тәк,
Дәччалыса халг әлиндән әзаб чәксән таныярсан.

Йә'чуч тутду һәр тәрәфи, эй Искәндәр, көмәк элә*,
Девләр едди өлкә алды, имдадә кәл, эй Сүлейман!

Дүз ойнаян оюнчунун нәрди йохлуг әлиндәдир,
Ағлын варса, кәл, бу көһнә бүсаты эт ерлә ексан*.

Киши йохлуг аләминә кирсә, тапар һәмдәмини,
Шам фитилсиз олса әкәр, демәк олмаз она ки, ян!

Гәлби үркәк нечә ойнар бу дүнянын сазы илә,
Суя нечә баха биләр гудурмуш ит гапан инсан?

Сән вәһдәтдән бир сөз белә ачма ганмаз адамлара,
Нә кәрамәт, нә дә шадлыг көзлә начинс адамлардан.

Наәһлләр фитнәсиндән Иса галхыб кетди көйә,
Начинсләрин фәсадилә Адәм этди тәрки-чинан.

Рәһнүмалыг этмәк үчүн бу юрда, эй мүфтә гасид,
Буббу кими нә вахтадәк чәкәчәксән хоф, һәйәчан?

Ачылмаян бир дүйүндүр бу дүнянын һәр бир иши,
Үстүндә од, аяғынын алтында су эдәр түгян.

Әлиф кими тәк долансан даим башда олар ерин,
Башгасилә бирләшинчә, ахыр ердә отурарсан*.

Ағыл даим пишик кими һей башыны сүртүр сәнә
Ки, чанынын ришәсини кәмирмәсин мәш'ум сычан.

Һадисәләр чәләнкинин яралысы олдуғунчүн,
Кәрәк пишик олсун сәнә ә'тибарлы бир пасибан.

Илин һәр бир мөвсиминә бир фәтиһә оху, бурах,
Дөрд әрканын дөрд балынчы галсын алчаглара һәр ан.

Нә вахтадәк сары бузов олачагдыр сәнә мә'бәд?
Ачы сүдлү кечи сәни доюрачаг нә вахтачан?*

Чәк һүммәтин дөвәсини фәгирлийин йолларына,
Көй азугә версин сәнә, мәнзилин олсун кәһкәшан.

Бу дүняда дәрвиш кими баша чатдыр һәятыны,
О дүняда әчр верәр дәрвишә Чәбраил, Ризван.

Зәрин, зорун эшгиндә сән чан вермә ки, ушаг белә,
Көзләрини сүмүк зәрлә дәйишдирмәз, кәлсә чаһан.

Көй бүрчүнүн биринчиси сыфырдыр ки, фәгирликдә
Биринчилик алмаг үчүн сыфыр хошдур ханымандан.

Әй Хагани, кәл фәгирлик хәзнәсини хәлвәткаһ эт,
Ләягәтли бир дөвләтә етишәрсән, бил ки, ондан.

Од вур чаһу чәлалә сән, олса Тәкин чәлалы да,
Кәл үзүнү торпаға гой ки, торпаға дөнмүш Туған.

Отур тамаһ тахты үстә, һөкм әдәсән тачлылара,
Һирсини бас, та ки, сәни басмая һеч бир пәһливан.

Нә Разиүддөвлә разы галмыш беһишт һәятындан,
Нә Сәфиүлмүлк үзүндә йох шадлыгдан зәррә нишан*.

Әкәр чаһил әйб тутса палтарына, зәрәр йохдур,
Горхмаз улдуз ит һүрәндә,—көпәк һүрәр, кечәр карван.

Донун нечә рәнк олса да, гәлбин бирчә рәнкдә олсун,
Бил ки, сәнин чан эвиндә Иса гәлби ачмыш дүкан.

Гур'аны да ал вә сары рәнклә язмаг олар, бәли,
Сән дә сары, я гырмызы палтар кейсән, олмаз зиян.

Бал арысы гарышгадан, тавус гушуса гаргадан
Әскик дейил бу дүняда, инанмасан эт имтаһан.

Чалыш, күл тәк, чаванлыгда гоча көрүн ашигләрә,
Заһид кими, гочалыгда бәһс этмә ки, «мәнәм чазан».

Гулаг асма чаһу чәлал диванәси заһидләрә,
Мүштәри тәк көрүнсәләр, мәррихдирләр, билир чаһан.

Нәфәсләри тәкәббүрлә һәрзә янан тәндир кими,
Фитрәтләри фәтир кими, һәм дадсыздыр, һәм чансыхан.

Онларын гырх сахламасы хачпәрәстин пәһризидир,
Кейимләри кери галмаз мөчусларын зүннарындан.

Бу көй палтар ичиндә йох бир кишилик нишанәси,
Бу көй палтар кейән фәләк этмиш бир чох өмрү виран.

Нә вахтадәк көз яшыны төкәчәксән бу мүлкә сән?
Сәнин үчүн Шәрван дөнүб олмаячаг, бил, хейирван.

Учуб тәрлан баласы тәк, гон шаһларын голу үстә,
Милчәк ейән гулунчлара бурах галсын сәнин юван.

Әй ата вә анасынын әзизи, де, нә вахтадәк
Сахлаячаг сәни чәһрә вә тишәйлә атан-анан?

Бешийини гәм тәрпәдир, һадисәләр дайән олур,
Әй бу вәһшәт бешийиндә әл-аяғы бағлы галан!

Нә вахтадәк олачагсан бир сүд әмән ушаг кими,
Әл чәк зәһәр әммәйиндән, ол дүняда горхмаз аслан.

Һадисәләр гырса сәнин үмидинин кәмәрини,
Фикр әйләмә, Нәчмәддини мәдһ этмәкдир она дәрман.

Гырды бүд'әт бүтләрини Симкәрин хош игбалы,
Ер үзүндә гызыл бүтүн гиймәти дә һечдир, инан.

Онун дөрдкүнч мәнбәрини алыб сәккиз көй һаммалы,
Галдырмышдыр асимана, лайиг дейил она чаһан.

Әй Адәмә варис олан, натамамдыр ишим мәним,
Әй дүня Иса олан, чана кәлдим бу дүнядан.

Оғлун, гызын йохдурса да, һагг янында һөрмәтин вар,
Билмирсәнми Гур'андакы «Ләмйәлид»дә вар шәрәф, шан*.

Әркәк тавус кими, гырыб юмуртаны, сонсуз яша,
Гой бу сәрчә, тоюг кешик чәксин юмуртая һәр ан.

Өвладдан да гиймәтлидир мә'на долу фикирләрин,
Әв-әшиқдән нәш'әлидир яратдығын мә'на, инан!

Гафдан Гафа долансан да, шәриәтдә йохдур тайын,
Шеирдә дә мәним кими йохдур маһир бир сөз гошан.

Асландакы асгырыгдан төрәмиш бир пишик кими,
Хош тәб'имдән доғуланлар кәсилмишдир мәнә дүшман.

Чәлалымын дүшмәнләри нечә достум олар, дейин!
Мән бәстамлы олдум санки, онлар исә әһли-Дамған*.

Һагг бу харрат баласына вермиш элә бир исте'дад
Ки, Нәмруд тәк, ядлар онун үзәринә чәкир каман.

Тәк тозума чатмаг үчүн өлдүрүрләр өзләрини,
Фәгәт хәстә дүшән дәмә мәнзил кәсә билмәз, инан!

Йүз минләрчә һейванларын дәрисини сояр гәссаб,
Анчаг бири байраг олар мисли-дирәфши-Кавиян*.

32. ВЕРИЛМИШ МҮЛКҮН КЕРИ АЛЫНМАСЫНДАН ШИКАЙӘТ

Шаһдан тә'риф тачыны истәмәрәм кери мән,
О, вердийи чәрәйи кери истәйир нәдән?

Падшаһын һөкмүнә бахырды ики дияр,
Олду едди иглимә сөз тачымла һөкмдар.

Чәрәйинин еринә вермишәм инчи сөзләр,
Сөз әбәди галандыр, чәрәк зай олуб кедәр.

Сәккиз чәннәт, доггуз көй вердим шаһа хәзинә,
Беш юмурта йоллады о мәнә әвәзинә.

Беш кәндлинин вердийи онда бир верки гәдәр,
Дуачынын һаггына анчаг кифайәт эдәр.

Мән чырағам, вердийим нуру кери алмарам,
Падшаһ бир күнәшкән нуруну алды тамам.

Күнәш ая нур верәр, вердийини гайтарар,
Сәхавәт күнәшидир, демәк, бизим шәһрияр.

«Гоғал кичикдир»—дейә ағлайырды бир ушаг,
Ит йүйүрүб, әлиндән чәлд ону да гапды, бах.

Говулмуш бир гул вурар шаһын адына зинәт,
Сарымсагла йохланар Чин мүшкүндә кейфийәт.

Тибет мүшкү вә Мисрин яғы йохланан заман
Сарымсаг илә көвһәр мәнәк дашыдыр, инан!

Фәррохи бир мәдһинә бир кәнд алдыса әкәр*,
Мәним һәр бир бейтимин гиймәтидир бир шәһәр.

Яхшы һесаб эләсәк арадакы фәрги биз,
Йүз миндән дә чох олар мәним һаггым, шүбһәсиз.

Мән нәзмдә, нәсрдә гәләмимлә рәһбәрәм,
Рәһбәрлик гүдрәтими тәсдиг әйләйир гәләм.

Ше'рә кечмиш шаирләр сачмышсалар әкәр нур,
Мәни көрүб дейәрләр: ән бөйүк шаир будур.

Хәбәрдардыр достларым түкдән инчә сөзүмдән,
Һәтта буна шаһиддир горхуб, түк салан дүшмән.

Ахситана яздығым мәдһийәни көрүб шаһ,
Пахыллыгдан, одур ки, гәзәбләниб, чәкди аһ.

Деди: әфсус, бу мәддаһ бизим олайды кәрәк,
Белә тә'рифә лайиг бизик бу дүняда тәк.

Нәдимләр деди: әһсән Хаганийә бир даһа,
Ширваншаһын мәдһини вермиш бизим падшаһа.

Дедим: дүшүб гиймәтдән вердийиниз һәдийә,
Лакин мәним төһфәмин һаггы вар өлмәзлийә.

33

Дәчләйә дүшдү күзарым дүнән ахшам сәһвән,
Орда, көмрүкханада чохлу көзәл көрдүм мән.

Саһили сармыш иди бусә, күлүш, ишвә сәси,
Гөнчә-гөнчәйди сәма тәк ерин әсмәр синәси.

Орада көрдүм әчәм риндләр, әрәб чананлар,
Хош кейинмиш һамысы, көзләри шөһвәтлә янар.

Бир әчәм оғлу гоча кәлди гәрибү налан,
Көзү—бағлы, аяғы—хәстә, вүчуду—үрян;

Үзүнә көз яшы ахмыш, гурумуш дил-додағы,
Чийәри янса да, аһийлә донуб әл-аяғы.

Етишиб Дәчлә кәнарында йыхылды о һәмән,
Чөлдә бичарәни салмышды әтәш тагәтдән.

Белини әймиш иди гүссә, кәдәр, дәрдү бәла,
Галмамышды күчү бир зәррә ки, чайдан су ала.

Ағыз ачды бир әрәбдән су рича этди гоча;
О деди:—Ай гоча, пул вер, нәйә лазым бу рича?

Гоча әрз этди: пулум йохдур, икид, мән Фәгирәм.
О әрәб сөйләди: аллаһ сәни кәссин, әй әчәм!

Бир дейин, мән нә язым, инсафы йох Бағдаддан,
Гочая бирчә удум вермәди су бир инсан.

Шөһрәтин тутса да шаир кими бу дүняны,
Чәкмә Бағдад адыны, йохса пулун, Хагани!

34. ТӘМСИЛ

Куфәли бир көзәл кор бир әчәмлә,
Отуруб эшгән әдирди сөһбәт.

Дедим һәм ин қора: алданма гыза,
О сәнин пулуна салмыш мәнәббәт.

Ахмаглыг учундан алданма она,
Белә бир мәсәл вар, вер буна диггәт;

Эшшәйә дедиләр: «буйор тоя кәл»,
Эшшәк гаһ-гаһ чәкиб күлдү, нәһайәт,

Деди: «сиз истәйән рәггас дейиләм,
Нә дә чалгычы тәк тапмышам шөһрәт.

Һамбаллыг әтмәйә чағырылырам,
Су, одун дашымаг лазымдыр әлбәт».

35

Әһл лазымдыр, верәм уғрунда чан,
Йохса нә лазым мәнә әһли-чаһан?

Ер үзүндә тапса идим әһли-дил,
Йүксәләрдим көйләрә мән шадиман.

Көрсә идим назәнинләрдә вәфа, –
Йолларында сәрф әдәрдим зәрлә чан.

Кәр вәфа күл үздән ачсайды нигаб,
Бир үз ачдыйчүи олардым чанфәшан.

Дүшмән әтсәйди мәнн мәнән хилас,
Чан она гурбан әдәрдим ол заман.

Кәр башым үзрә гылыч ган ағласа,
Шад өләрдим, әйләйиб ган-яш рәван.

Йохлуг илә варлыгын билсәм ерин,
Варлыгымчүн орда әйләрдим мөкан.

Һәр сәбуһи мейдән өтрү нәзр әдиб,
Мән кечәрдим динү имандан, инан!

Овчу, галсайды әкәр мәнә үрәк,
Бир охун бош кечмәз иди бикүман.

Лә'лини тачдан гопардыб шаһларын,
Сәрф әдиб аллам шәраби-әргәван.

Олмасайды өз адым Хагани кәр,
Сөйләмәздим онда нә хаган, нә хан.

Көч тэблинин сәсинә ояндым сәһәр-сәһәр,
 Кечди кечә нә тез,—дейә, яндым сәһәр-сәһәр.
 Дәрдин ағыр йүкилә мин иллик йолу өтүб,
 Нә «уф!» дедим, нә йолда даяндым сәһәр-сәһәр.
 Олдум хилас дәрду гәминдән бу аләмин,
 Эшгин бағында руһуму сандым сәһәр-сәһәр.
 Көрдүм ки, вар өнүмдә сәадәт хәзинәси,
 Нә гәфләт әйләдим, нә юбандым сәһәр-сәһәр.
 Сөндүрдүм аһым илә фәләкләр чырағыны,
 Сөнмүш чырағын әтрини андым сәһәр-сәһәр.
 Төкдүм көзүмә йол гумуну тутия кими,
 Уз көрмәсин көзүм,—будур андым,—сәһәр-сәһәр.
 Әһли-камал пәрдәси дөврүндә чәрх әдиб,
 Нә сиррдир о пәрдәдә гандым сәһәр-сәһәр.
 Көнлүм гәдәһ тутуб, мәнә сәсләнди: нуш, нуш!
 Ичдимсә дә, көнүлдән утандым сәһәр-сәһәр.
 Хуршид мәст олду көрүнчә мәни хумар,
 Хуршиди гучмаға мән узандым сәһәр-сәһәр.
 Ийнә батырма көнлүмә наһәг ерә мәним,
 Наз илә гәмзәдән, бил, усандым сәһәр-сәһәр.
 Ялыз демә ки, парчаладым мән либасымы,
 Эшгинлә гәлбдән яраландым сәһәр-сәһәр.
 Чанымдакы һәрарәти билмә шәрабдән,
 Яндырдығын о атәшә яндым сәһәр-сәһәр.
 Хагания! Сөзүн өлүйә чан верәр сәнин,
 Сәнсән Мәсиһи-әср, инандым сәһәр-сәһәр.

Вәслин көзәл күлшәниндән әсән меһи сезмишәм,
 Әтәйими йығышдырыб яр далынча кәзмишәм.
 Бәләдчисиз етишмишәм онун вүсал куйинә,
 Һүзуруна вәситәсиз кәлиб чатмышам енә.
 Ганадымы бурда гоюб демишәм ки, дилбәрин
 Ганадилә сәмалара йүксәләрәм мән йәгин.
 Мәһәббәтин хәнчәрилә әзәлиййәт гушунун
 Боғазыны үздүрмүшәм гапысында мән онун.
 Әбәдиййәт атыныса бәзәйәрәк, ядларын
 Ачығына, бағламышам гапысында дилдарын.
 Каһ үзүндән, каһ ләбиндән дишләйәрәк хейли шән,
 Вәд әтдийи саф шәрабы нуш әтмишәм әлиндән.
 Хаганинин ады белә чыхмышды өз ядындан,
 Хатырлады о дилдарын дилиндән чыхан заман.
 Һеч бир ашиг көрмәдийи кеф көрмүшәм, мүхтәсәр,
 Тәәссүф ки, юхудайды мән көрдүйүм бу кефләр.

Анд олсун гыпгырмызы, пүстә кими ағзына,
Фындыг кими сәсләнән үч бусәнә, әй сона!

Чилаланмыш ох кими дүз, сураһы боюна,
Гара кирпичләринә—о сәф чәкмиш камана,

Нарынч кими чөһрәнә, диба кими үзүнә,
Алма кими чәнәнә, ипәк кими өзүнә,

Гоша нәркис, гоша күл, о гоша сүнбүлүнә,
Сәрв кими боюна, зәриф, назик белинә,

Лалә кими бадәнә, күлүнә анд олсун, яр!
Ясәмән әтри верән телинә анд олсун, яр!

Ләбин кими парлаян лә'линә, көвһәринә,
Үстүндәки даш-гаша, гызыл-күмүшләринә,

Зөһрә кими үзүндә о нура, о варлыға,
Гәлб алдадан чадуя, сөһрә, сөһркарлыға,

Анд олсун додағына, о ләтиф бухағына,
О додаг, о бухаг ки, бәнзәр күл ярпағына,

Пейман һичләндә¹ ятан ики һәбәш кәлине,
Һуша, юхуя батан ики һәбәш кәлине*,

Гулағынын ардына ашырдығын телинә,
Сачына—о сачын ки, гоша зәнчирдир мәнә,

Көзләримдән яш олуб ахан чийәр ганыма,
Ләбинә—о пүстә ки, атәш салыб чаныма,

¹ Һичлә—кәлин отағы.

Көнлүмдәки янғыя, ағзымдакы түстүйә
Ки, аһ чәкдикчә һәрдән галхыр башымдан көйә,

Гәлбимдәки арзуя дәнә-дәнә анд олсун!
Мөһнәтиндән әрийән бу бәдәнә анд олсун!

Чаду, әфсун охумуш ики дәнә телинә,
Достлуғундан һәдийә, о төһфәнә—телинә,

Арадакы үлфәтдән галан тәк нишанәйә,
Гушларын динләдийи дедийин тәранәйә,

Нә гәдәр ки, дөйүнүр бу гәлб, диридир бу чан,
Бу чан сәнин ериндир, чанан еридир бу чан.

Бил һәр ики чаһандан чох сеvirәм сәни мән,
Сәнин өзүндән, инан, чох сеvirәм сәни мән.

Хаганидә галмайыб даһа нә таб, нә тагәт,
Кәл ки, даһа бахмайым йоллара һәсрәт-һәсрәт!

Билмирәм, нә үчүн гәлбимин ганы
Ахыб, дырнагымы эйләди ал ган.
Дәрдим азалмады дырнаг гәдәр дә,
Гәлбимин кәдәри артды анбаан.

Гәлб о ганичәнин олду торпагы,
Солду көзәллийи, солду новрагы;
Бир ов тәк сәркәрдан кәзирсә дагы,
Торпагы яхшыдыр онун ганындан.

Үрәйим о һүснә уяндан бәри,
Ситәмдән, чәфадан гандыр һәр ери.
Гәлбими инчитди о көзәл пәри,
Әфсун эйләмишдир мәнә о чанан.

Анламышам онун фикрини бүтүн,
Оюнда һәр заман о кәлди үстүн,
Тәзә бир гәм верди дилбәрим һәр күн.
Ону көрмәйәндә гәлб олду налан.

Хагани, кечәләр рәгибләдир яр,
Онунла бир ердә көрүнүр әгяр;
Дейирләр һарда ки, бир хәзинә вар,
Үстүндә гыврылмыш бир әф'и илан.

Яландыр, дейирләр Йәмән дашында
Күнәшин шүасы лә'л этди пейда.

Нечин өз эшгилә даш гәлбли дилбәр
Мәним көз яшымла лә'л дүзәлдәр?

Зүлфүнү әдәли көнлүм ашиян,
Мән үмид әлими үзмүшәм ондан.

Үрәйим бир ипәк гурдудур, бәли!
Өзүнә һазырлар кәфән өз әли.

Көнүл өз гәмилә өзү олду чак,
Өз әлилә әтмиш өзүнү һәлак.

Хагани вермишдир гәмдән имтаһан,
Даһа нә истәйир бу көнүл ондан?

Одлу хасиййэтин сэнин, а дилбэр!
 Дилхун эйлэмишдир чох ашиглэри.
 Күнаһсыз бу чаным гурбанын олсун,
 Сэн кэл башымыздан эйлэ бу шэри.

Бэсдир, сэн бу гэдэр галдырдын фитнэ;
 Наһаг ган ахытмаг хошдурму сэнэ?
 Чох шикар этмисэн, эй көзэл, енэ
 Шикарын чохлуғу эйир йәһэри.

Зүлфи-пәришанын, хош мөлаһәтин
 Салыбдыр әнбәрин, мишкин гиймәтин.
 Сәнин шух кәрдәнин, уча гамәтин
 Хәм гәдли этмишдир йүз-йүз дилбәри.

Бирдән үрәйими салыб кәмәндә,
 Зүлфүн арасында сән кизләдәндә,
 Бирчә демәдин ки, а языг бәндә,
 Үрәйин бурдадыр айлардан бәри.

Айрылыг атыны эй чапан афәт!
 Зәһәр олду мәним ичдийим шәрбәт.
 Гәмзән охларындан динлә шикайәт:
 Кечәйә дөндәрди онлар сәһәри.

Вәтәндә балыглар, гушлар да азад,
 Бирчә мән дейиләм асудәһәят.
 Наһыма көз гоһн һәр киши, арвад
 Мәнә һөрмәт эдәр, тәк сәндән гейри.

Үрәйим сәбәбсиз кетди әлимдән,
 Ону яхшы ахтар чыраг илә сән;
 Тапанда бир дил ач, хәбәр вер һәмән
 Ки, будур ашигин дили-мүзтәри.

Һәр хәстә кәлдисә, эйләдин дәрман,
 Шәфа вердин она күл додағындан;
 Сөйлә, бәс нәдәндир, нәдәндир һәр ан
 Хагани ядындан чыхды, эй пәри!

Сән горхусуз ичдин ган.
Эйяр бу чүр хошдур.
Чүр'өтлө алырсан чан,
Төррар бу чүр хошдур.

Од вурду мәнә гәмзән,
Атәшләрә яндым мән.
Нә гәлб галыб, нә тән,
Дилдар, бу чүр хошдур.

Һәр күн кәләрәк һушяр,
Этдин мәнә зүлм, эй яр!
Сәрмәст икән үзүн вар,
Азар бу чүр хошдур.

Сән нур, ниһан мөндән,
Һәм һури, гачан мөндән,
Бир бусәнә чан мөндән,—
Базар бу чүр хошдур.

Ичдин ганымы, эй дад!..
Көнлүмдә гопур фәряд,
Инчитмәдин, эй уstad,
Хунхар бу чүр хошдур.

Мән бир гуш идим маһир,
Гурдун тор, олуб заһир,
Һәм гәмлийәм, һәм шакир,
Гәмхар бу чүр хошдур.

Өлмүш үрәйим чохдан,
Исасан, өзүн вер чан.
Эшг әһли кечир чандан,
Эй яр, бу чүр хошдур.

Мән кәрчи варам сәнсиз,
Бича яшарам сәнсиз,
Чандан безарам сәнсиз,
Хуммар бу чүр хошдур.

Вер чаныны, Хагани!
Ол севкили гурбаны.
Этсән кәр әзиз чаны
Исар, бу чүр хошдур.

О дилдарын додағындан
Бир чам алмаг олармы һеч?
Яман бәркдир әли, ондан
Бир кам алмаг олармы һеч?

Вүсалына о дилдарын
Әлдән кедәр зәрин, варын;
Ләбләриндән көзәл ярын
Илһам алмаг олармы һеч?

О, түнд олса бу мәтләбдән,
Сөз ачма сән ширин ләбдән,
Белә вахт о мәһи-шәбдән
Пәйғам алмаг олармы һеч?

Кемәк этсә сәнә рузкар,
Ағушуна кәләр о яр,
Лүтф әтмәсә о күлүзар
Мәрам алмаг олармы һеч?

Гәлбин чана олса афәт,
Бир чанана сал мәһәббәт.
Сәбрин битәр, артар мөһнәт,
Арам олмаг олармы һеч?

Эй Хагани, олубсан хам,
Истәйирсән о ярдан кам,
О фитнәдән белә әйям,
Ән'ам алмаг олармы һеч?

Эй чанлара афэт, мәнә
Бир де, кимин чананысан?
Гәлбим вурулмушдур сәнә,
Бәс сән кимин чейранысан?

Эй гышда яз тәк күл ачан,
Әслин нәдир, вәслин һачан?
Ал рәнк илә әнбәр сачан,
Һансы бағын хәнданысан?

Сән эй көзәл, эй бәхтәвәр!
Эй гәлбләри чалан дилбәр!
Бир де көрүм, парлаг гәмәр,
Һансы көйүн табанысан?

Кәл ач сәдәф, йә'ни—ағыз,
Кәл сәп көһәр, йә'ни ки—сөз,
Кизләтмә сән мәнән, а'гыз!
Һансы гәлбин иманысан?

Һәр түкүнә, эй мәһлига,
Бир өлкә олмушдур фәда.
Ерсиз олар сормаг сана:
Эй чан, кимин сән чанысан?

Бизимләсән, биздән кәнар,
Руһ тәк көрүнмәзсән, никар!
Бизим дейилсән бәс, де, яр,
Ахы кимин солтанысан?

Ашигин олду Хагани,
Һүснү чамалын һейраны,
Эй гәлбимин руһу, чаны,
Сөйлә, кимин чананысан?

Сәнә нә этмишәм, никар
Ки, адланым биә'тибар?
Йолунда мән көзәлләрин
Севдасындан олдум кәнар.

Мәнә этмә белә ситәм,
Сәнсән мәнә бил мөһтәрәм,
Гәддим олур гаршында хәм,
Һазырам һәр әмринә, яр!

Чәфа этмәз назлы көзәл,
Гәлбимдә мәһв олур әмәл;
Көнлүм сәнә ювадыр, кәл,
Өз әлинлә эйләмә хар.

Хараб этмә көнлүмү сән,
Кинлә сәнә бахмадым мән;
Севкин чыхмаз үрәйимдән,
Сәнә олсун чаным нисар.

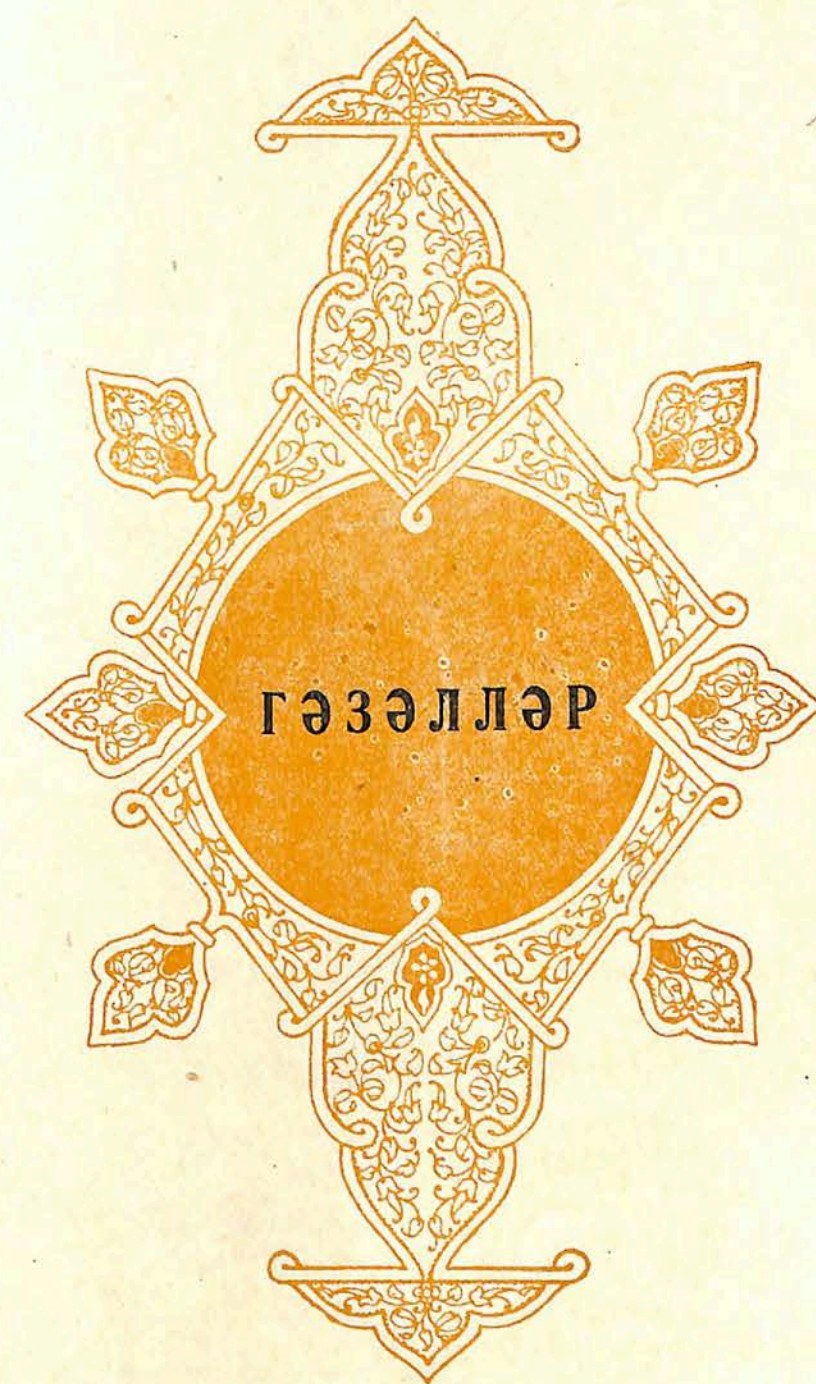
Бу үрәйим дөнүб гана,
Дүшүб зүлфүндә зиндана,
Пәнаһ галыб зәнәхдана,
О ал додаға, күлүзар!

Үрәйимдән кәләр хәбәр,
Раһатлыға хош мүждәләр
Әсән заман сәһәр-сәһәр,
Нәсимин оллам бәхтияр.

Көз яшыма сал бир нәзәр,
Бирн күмүш, бириси зәр,
Олсун сәнә афәринләр!
Кимиянда мәһарәт вар.

О Әфзәләм ки, һәр заман
Она сән идин мөһрибан;
Инди нечин бәс говурсан,
Сән бил, билсин пәрвәрдикар!

1

Бирчә кәлмә ширин сөз де, а чанан, мәнә;
Тәсәлли вер саламынла натәван мәнә.

Кәл әлини кәмәриндән кәтүр, мүнсиф ол,
Уддурмасын бу зәманә бәлкә ган мәнә.

Көзләринә анд ичирәм, сәнин сайәндә
Фәләк дейир «көзәтчи гул» һәр заман мәнә.

Кәчавәнин архасынча миникми салым?
Сәнә чатмаг мүмкүнмүдүр, а солтан, мәнә?

Дөвләтлисән, тәләб этмә биздән вар әсла,
Нә көндәрим газандырсын шәрәф, шан мәнә?

Һичранындан қилейләндим, ерсиздирсә бу,
Назла бағла дилими, яр, кәл инан мәнә.

Өз чаныны гурбан верир сәнә Хагани,
Ал төһфәни, кәрәк дейил сәнсиз чан мәнә.

Ашиглик дүнясына гэдэм гоймаян инсан
 Үрэйинэ көзүндөн ахытмаймышдыр ал ган.

Нэр кэсэ ки, вурмайыб гэм охуну мөһөббэт,
 О, эшгин эһвалыны билэчөкдир нарадан?

Севкинин мә'насыны дуя билмэз о кэс ки,
 Нэмнәфәси олмайыб бир назәндә мөһрибан.

Гәлбини вә чаныны гоша верди, енә дә
 Яхасындан чәкмәди әл бир күн белә һичран.

Достун эшгинин оду кечә-күндүз алышмыш,
 Шө'лә сачыр үрәкдә, олмуш чаным чырагбан.

Нәдир мәни чулғаян бу эшг, сөйлә, я рәбб,
 Бир ашиг һәрәминдә онун олмады мөһман?!

Языглар, вай о гәлби янмыш ашигләрә ки,
 Бир нәфәс чәкмәмишдир гейри сәнин һавандан.

Онун көрән олмады шад күнүнү бир әсла,
 Севинч ели әсмәди далысынча һеч заман.

Хаганинин көнлүнү шадландырды һәвәси,
 Дәрдү гәм язылмайыб ондан өтрү бинадан.

Нэр кирпийин синәмә бир тәзә пейкан атар,
 Охлар сынар гәлбимдә, чийәримдән ган атар.

Тәрса үзүнү көрсә, додағынын сөһриндән
 Тәсбех алар, зүннары ерә дурмадан атар.

Көнүлләр чуша кәләр телинә шанә чәксә,
 Үзүнү ачса, аләм сәчдәсинә чан атар.

Эшгинин аләминдә фитнә галдырар гошун,
 Нүснүнүн мейданында фәләкләр галхан атар.

Шикара кәлсә һәркан гәлбими, шүкр әдәрәм,
 Бу чан вары, варлығы өнүнә гурбан атар.

Э'тина әтмәз она баш гурбан верәнләрә,
 Даш үрәкли онлара дашы нә яман атар!?

Эшг йолунда чандан кечәнсэн, эй Хагани!
 Гәдәм бу йола башдан кечән бир инсан атар.

Тәб'инин төһфәсини дәрәя тулла, бәлкә
 Харәзмдә кәнарә ону бу туфан атар.

Адын шаһ сарайында чәкилмәйә тәзәдән
 Бәлкә фәләк адына ени бир нишан атар.

Ләби ягут, үзү күн кими о дилбәр, кечә шән,
Гапымын ағзына мәст һалда кәлиб дурду һәмән.

Чох мулайим мәнә сәсләнди: ай оғлан, бир галх!
Мән сорушдум: кечә кимдир бизи нараһат эдән?

Деди: чағрылмамыш олсам да гонағам, достам,
Сәнә баш ағрысы вермәклийә кәлдим белә мән.

Гапыдан кирди, севинчдән уча бир сәслә дедим:
— Нә гәрибә кечәдир, аһ, нә көзәл овду кәлән!

Мейи тә'риф эләдим, разылыг этдим кечәйә,
Достуму мәнзилимә бунлар иди чүн кәтирән.

Олмасайды кечә һәркан, үзү олмазды ачыг,
Олмасайды мей әкәр, яр утанарды мәнән.

Сөйләдим төвбәлийәм, назлы көзәл, чохдандыр,
Батарам чүрмә сәнин хатирин үчүн енидән.

Эй күмүш үзлү, гәдәм һаггы гәбул этсән әкәр,
Бу гызыл чөһрәми веррәм, буну бил яхшыча сән.

Деди: Хагани, зәрә охшамайыр рүхсарын,
Дедим: әфв әйлә, көрүнмәз кечә зәр, билмәлисән!

Көнлүм чыхыб кедибдир, билмәм нә чүр бәла вар,
Мән ки, әзиз тутардым, бәс бунда нә гәза вар?

Зәнним чатан мекандан сордум, сорағын этдим,
Әлдән дүшүб йорулдум, бу йолда чох чәфа вар.

Һей ахтарыб сорушдум, бир тапмадым нишанә,
Я рәбб, онун башында нә кизли мачәра вар?

Этдим күман ки, бәлкә гачмышдыр эшг әлиндән,
Эшгә дүшүб о, йохса зәннимдә бир хәта вар?

Суймуш мәкәр чәкилди, торпаға һопду, кетди,
Я гуш олуб о учду, башында нә һава вар?

Үч күн сорағын этдим, чар чәкдим һәр тәрәфдә,
Ондан бу һәндәвәрдә нә совт, нә сәда вар.

Кимдир хәбәр верән бир йорғун, гәриб үрәкдән?
Ая, бу дәрәдә ахыр бир чарә, бир дәва вар?

Дил ачды бир ушаг ки, Хагани, олма гәмкин!
Бир афәтин телиндә бир гәлби-мүбтәла вар.

Ҳадиси-төвбәни ат бир кәнарә, бадә кәтир!
Хумары дэф' эләмә, мән хумарә бадә кәтир!

Рәва дейил ики гилә нәмаз, я бадә,
Нәмазә һөвсәлә йохдур, дүбарә бадә кәтир!

Демә сәһәр күлә охшар, гара кечә мишкә,
О әтрү рәнkdә мей тап, бу зарә бадә кәтир!

Көнүллә дини тутуб, вермә йол хурафатә
Ки, мане олмая мән мейкүсарә, бадә кәтир!

Өмүр кечир яхасын йыртараг, әтәклә ону,
Салыб бу мәчлисә, ол бигәрарә бадә кәтир!

Шәраб чарчысына һазырам дейәм «ләббейк»,
Мәнимлә һәмдәм олан доста, ярә бадә кәтир!

Сәһәр дуасы нәдир, истәрәм сәһәр гәдәһин,
Ичазә ал, мәни-биихтиярә бадә кәтир!

Беһиштин архына, Хагани, әһтиячын йох,
Беһишт үрәкди, дур ол чуйбарә, бадә кәтир!

Ай нә лазым, сән кими мәһру кифайәтдир мәнә,
Күл нә лазым, сән кими хошбу кифайәтдир мәнә.

Севкилим, әглим олубдур эшгинин диванәси,
Чәкмә зәнчир фикри, ол кейсу кифайәтдир мәнә.

Көз яшымдырса булутсуз бир яғыш яғдырмаян,
Бир булут тәк зүлфи-әнбәрбу кифайәтдир мәнә.

Һүснүнү сейр әтмәйә йох әһтияч айинәйә,
Әлләрин тәк бир зәриф күзкү кифайәтдир мәнә.

Зүлфүнүн рәнki мәним ме'рач кечәмдир, шүбһәсиз,
Габ-гөвсейнин¹—ики әбру, кифайәтдир мәнә.

Әһтиячым йох, нә лазымдыр һуманын кәлкәси,
Сәйи-куйиндә олсам, бу кифайәтдир мәнә.

Гәсд гылмыш төкмәйә Хаганинин ганын фәләк,
Гәтлим үчүн сән кими дилчу кифайәтдир мәнә.

¹ Габ-гөвсейн—еддинчи фәләк. Әдәбийятда көзәлин гашларына ишарәдар.

Чан бэхш эдэрэм чана, кэр лэблэ шэкэр версэн,
Лэбдэн мэнэ, дилдарым, бир чани-дикэр версэн.

Гыздырмалыдыр гэлбим, лэ'линдэ дэ нейшэккэр,
Гыздырмамы дэф' эйлэр нейшэккэр, экэр версэн.

Сэндэн белэ бир дэрдлэ хошдил дейилэм чана,
Разы оларам бундан бир дэрди-бетэр версэн.

Куйиндэки итдэн дэ эскик мэнэ ад вердин,
Мэндэ бу ада лайиг варса бир эсэр, вер сэн!

Сэн бир гаракөз түрксэн, ағ бир гулунам мэн дэ,
Хошдур мэнэ тач версэн, яинки кэмэр версэн.

Пэрванэсийэм эшгин, шэм'индэ пэрим янмыш,
Чырпынмадаям, чана рэхм эт, мэнэ пэр вер сэн!

Гэмзэнлэ, додағынла гаршымда дэнизсэн, бил,
Каһ чаныма гөсд эйлэ, каһ дүррү көһэр вер сэн!

Хаганийэ сөз вердин бир вахт: көһэр веррэм,
Мэн бэхшишэ мөһтачам, хошдур бу сәһэр версэн.

Вәһ, енидән бу көнүл дәрдин илә яр олуб,
Өмр чатанда баша эшгә кирифтар олуб.

Яр һәйәтә кәлчәйин шәһрә дүшүб вәлвәлә,
Эшги көрәркән ағыл гачмаға вадар олуб.

Верди һәят, севкилим, бир күлүшүн гәлбимә,
Шө'лейи-һүснүнлә чан юрду шәрәрбар олуб.

Әлдә бәлә хәнчәри, айрылыг этмиш һүчүм,
Варлыға сон гоймаға һичр сәбәбкар олуб.

Пәнчә атыб чейранын бойнуну сындырды шир,
Шаһын элиндә көйәрчин нечә көр хар олуб.

Сәбрими, арамымы, диними дә алдылар,
Тәкчә галан руһ мәним гәлбимә гәмхар олуб.

Билдим ки, бу назындан бир ләһзә даянмазсан,
Көнлүмдә олан дәрә һәркиз сән инанмазсан.

Мә'насы нәдир дүшсәм торпагына зилләтлә?
Өпсәм дә аягындан бир һалыма янмазсан.

Сөз вермиш идин камә, амма нә бу тезликлә;
Бир өмр кечиб кетди, өз вә'дини данмазсан.

Бир бусә вериб чәкдин ондан да пешиманлыг,
Бир дә белә бир сәһвин ардынча доланмазсан.

Мән өлмәли олсам да, бары сән өзүн өлдүр!
Лакин билирәм, лүтфән ганыма буланмазсан.

Хаганинин һәрлән бир дөйдүн гапысын, көрлүн
Ган мәнзилини басмыш, гачдын, даһа анмазсан.

Хагани, өз эшгиндә сабитгәдәм ол, чан гой,
Баш кетмәсә бу йолда, вәслини газанмазсан.

Сәндән, кезәлим, өзкә кәслә нәзәрим йохдур.
Дәрдү гәми-эшгиндән башга кәдәрим йохдур.

Дүняны бүтүн кәзсәм, олмаз сәнә охшар чан,
Аварә бу көнлүм тәк һеч янда ерим йохдур.

Баш гойсам аягларын алтында нә горхум вар,
Вәслин мәнә мүмкүнсә, башдан хәтәрим йохдур.

Тәк бир кечә дә олса тәрк әйләмәрәм куйин,
Һәр даш ола бир дарға, хөвфүм, һәзәрим йохдур.

Сәндән мәнәдәк чанан, мин иллик узун йолдур,
Мәндән сәнә бир аддым йолдур, хәбәрим йохдур.

Милчәк кими, Хагани, сәрсүфрейи-вәслиндә
Чимчәшмә әкәр кәзсә, бил ки, зәрәрим йохдур.

Хэчил этмиш үзүн, көзэл, гәмәри,
Додағын салды гәдрдән шәкәри.

Назынын ордусу эдәндә һүчум
Гачдылар әглимин кешикчиләри;

Етишиб, дөйдү көнлүмүн гапысын,
Гапыны гырды, тутду ол шәһәри.

Мән кәдәрдән шикәстәхатир идим,
Олмушам инди эшг дәрбәдәри.

Элә ох вурду кирпичин синәмә
Ки, о ох тикди синәмә чийәри.

Көзләмә намәми көйәрчиндән,
Чүнки сынмыш онун да балү пәри.

Сәнә дастан язырды Хагани,
Гәләми сынды битмәмиш әсәри.

Вер башыны, шөвг илә чанан дилә!
Әтри-вәфа истәсэн, ондан дилә!

Аләми кәз, ахтар өз һәмчинсини,
Чум дәнизин гә'ринә, мәрчан дилә!

Ер үзү сән галмаға лайиг дейил,
Кәз фәләйи, көйдә бир эйван дилә!

Ортая гойма чаныны сүфрә тәк,
Мәрдә вериб чаныны, мейман дилә!

Ер үзү шейтан гошунуйла долуб,
Яндырараг шәм'и, Сүлейман дилә!

Эй үрәйи ярәли Хагани, галх!
Әһл тапыб, дәрдинә дәрман дилә!

Хызр кими ич сәфәрин зәһрини,
Сонра кедиб чешмейи-һейван дилә!

Хейри бу Шәрванда көрән олмайыб*,
Хейри узагларда сән һәр ан дилә!

Ат дашыны чүмлә гоһум-гардашын,
Арха, гоһум өзкә бир инсан дилә!

Юсифә көр нейләди гардашлары,
Достлуғу, гардашлығы яддан дилә!

Ичмәдә Ширван суюну мин нәһәнк,
Ичмәли су,—кет, Хсрасандан дилә!

Чәһд элә дәрәны кечәндән сора,
Тап Тәбәристан, тәрәбистан дилә!*

Мәгсәдү амалыны Амүлдә көр*,
Көркана кет, Юсифи ордан дилә!*

Исминин зикриндә дастан тапмышам.
Мән бу адда аби-һейван тапмышам.

Һәр өпәндә куйинин торпағыны,
Эйлә билләм әтридән чан тапмышам.

Аситанәндә дуруб, бир гул кими,
Асиманә йүксәлиб, шан тапмышам.

Сән һума адландыран күндән мәни,
Мән гиданы үстхандан тапмышам.

Гәм торундан, рәһм гыл, гуртар мәни,
Ашиян шөвгүнү чохдан тапмышам.

Әлдәки сәрмайәм эшгиндир сәнин,
Өмрдән һәрчәнд нөгсан тапмышам.

Ашигәм, ашигләрин хаганыям,
Сөз аты алтымда чөвлән тапмышам.

Гәлбим кими одлудур дәһаным.
Чәкмәз, одур, исмини зәбаным.

Сәбрим кими горхурам ки, янсын
Ағзымда адын, әзизи-чаным!

Фәряд эләдим, үрәк одундан
Ағзымда алышды өз фәғаным.

Кәсди башым үстүнү кәдәр, гәм,
Алчалды бу чисми-натәваным.

Мән торпағам, йүнкүләм күләкдән,
Ағыр кәмийәм, дәмир сүканым.

Ағырлығым олмасайды һәркаһ,
Аһымдан оларды көй мәканым.

Янмагла шлак¹ кими, дәмирдән
Айрылды һәмишәлик рәваным.

Мән тәшнәйәм ит гапандан артыг,
Йохдур бир ичим суя күманым.

Су алмаг олармы өзкәләрдән?
Мүфтә од әсиркәйир заманым.

Сәндән ираг, өйлә хәстәйәм ки,
Вәслин кими галмайыб нишаным.

Бир шаирәм, эл билир яйылмыш
Һәр өлкәйә шөһрәтимлә шаным.

Хагани, элә дәйишмишәм ки,
Йохмуш, дейәсән, нә ад, нә саным!

¹ Шлак—дәмир чөкүнтүсү.

Нә афәт олмусан, ән хырда дәрдин һичрандыр;
Нә дүррсән ки, онун аз баһасы бир чандыр!

Көзәллик аләминин шаһы зүлфүн алтында,
Үзүкдә мө'чүзәләр вар, адын Сүлеймандыр.

Чаһанда бир ган ичән тәк танындығын күндән
Бу ган ичән фәләк өз этдийинә пешмандыр.

О ердә ки, ачылар сөз сәнин фәрағындан,
Көрәрсән ордакы эвләр тамам вирандыр.

Дәхи үмидә нә һачәт, белим бүкүлмүшдүр,
Суюм башымдан ашыб, дамәним долу гандыр.

Вүсалдән мәнә, Хагани, аз даныш ки, мәни
Бу дәрд өлдүрәчәк—вәсл, я ки, һичрандыр!

Я вәслин үчүн нишан кәрәкдир,
Я дәрдимә сон гоян кәрәкдир.

Гәмдән янырам, о шух көрмүр,
Ше'ләм көзүнә әян кәрәкдир.

Сән вәслими эт тәләб, дейирдин,
Ондан мәнә бир нишан кәрәкдир.

Бир күн етәчәк вүсала көнлүм,
Лакин чох узун заман кәрәкдир.

Сандым өзүмү гапында бир ит,
Сәһв олмая бу күман, кәрәкдир.

Мәһрумуям аситанынын мән,
Ит мәһрэми-аситан кәрәкдир.

Даим мәни ерсиз инчидирдин,
Тәгсирим ола бәян кәрәкдир.

Дүня икиүзлү, бәхтим он рәнк,
Сән бир үрәк ол, аман, кәрәкдир.

Виранәйәдир бүтүн лағымлар,
Бир хәзнәйә йол тапан кәрәкдир.

Хагани олуб фәсанейи-эшг,
Әлдә белә даситан кәрәкдир.

Һаны бир ел, апара көнлү күлүстанә тәрәф,
Тутараг бәлкә яхамдан чәкә чананә тәрәф.

Үрәйим дүшдү ики дәрду бәла ортасына,
Каһ кедәр какилә¹, каһ зүлфи-пәришанә тәрәф.

Җан чәтинликлә чыхыр, башымын үстә тез кәл,
Көзләрин тез чыхара чанымы мүжканә тәрәф.

Юсифи чәзб эләди, бил ки, Зүлейха юхусу,
Чәкди Кән'андан ону Мисрә, о саманә тәрәф*.

Хәбәр эт назлы камандарә ки, өз шәстилә
Чәкә бу гәлбими бир ләһзәдә пейканә тәрәф.

Мән сусуз галмышам, әфсус, пәрәстарым йох
Ки, чәкә ләбләрим чәһи-зәнәхданә тәрәф.

О хумар көзләри һеч мейлә айылмаз, әсла,
Бир чам ашиг ганы ичсә, әл атар чанә тәрәф.

Биз онун хәнчәринә һазыр олан гурбаныг,
Каш ки, бир ләһзә баха биз кими гурбанә тәрәф.

Ағлаярса белә бир налә илә Хагани,
Горхурам көз яшы чәксин ону туфанә тәрәф.

¹ Какил—кәкил, төл.

Көзәл ярым, чөлә чых бир, дону сәһранын әлвандыр.
Гызыл күл әргәванилә шәраби-вәсл ичән андыр.

Күлә бүлбүл дейәр: нәркис әдир мин наз, мин ишвә,
Мәкәр нәркис буну билмир ки, бағры лаләнин гандыр?

Мәнә сусән нәсиһәт әләйир ки, эшгә алданма!
Нәсиһәт динләмәз ашиг, бу сусәндәнми лүнһандыр?

Фәләк тарач әдиб бағын бүсатыны, верәр бадә,
Яшыл бир өртүк алтында күлүн һалы пәришандыр.

Амандыр, кетмә күлзарә ки, надан бир тикан сәһвән
Сәнин бармагына батса кенүлдә бил ки, туфандыр.

Көзәл дилбәр, бу һүсн илә әкәр баға гәдәм гойсан,
Гапар баш өртүйүн лалә, гәбаны сәрв,—үряндыр.

Әкәр бади-сәба бағда дуярса зүлфүнүн әтрин,
Вериб гәлбин алар, сөйләр ки, гиймәт инди йүз чапдыр.

Сәба илә мәним ортамда бир говға гопар онда,
Дейәрләр: бу күләклә чарпышан инсан нә надандыр!

Чаным нэ гэдэр вар, мэнэ чанан сэн оларсан,
Чандан да эзиз олса бир инсан, сэн оларсан.

Сэн индийэдэк гэлбим үчүн гэлб идин, эй яр,
Бундан сонра да чаным үчүн чан сэн оларсан.

Нэр ярэм экэр олса, онун мэлһәми сәнсэн,
Нэр дәрдим оларса, она дәрман сән оларсан.

Көнлүн нечә истәрсә, элә вер мәнә фәрман,
Өмрүм нэ гэдәр вар, мәнә солтан сән оларсан.

Эйләрсәм экэр шәрһини иман илә күфрүн,
Баш һәрфлә сәрлөвһәйи-диван сән оларсан.

Бундан белә алдатма мәни күфрлә, динлә!
Хаганийә һәм күфр, һәм иман сән оларсан.

Хагани нәдир? Кәлсән экэр, эй көзү шәһлә!
Әлбәттә ки, Хаганийә хаган сән оларсан.

Эй назлы көзәл, шур илә мейханәдә рәгс эт!
Мәст ол, чал, оху, мәчлиси-мәстанәдә рәгс эт!

Рәггасә экэр мәст ола, шөвг илә эдәр рәгс,
Эй бадә, бир аз сән дә бу пейманәдә рәгс эт!

Адабы атыб, ары бурах, бош сөзә бахма,
Мәһрәм дә яхындыр бизә, биканә дә, рәгс эт!

Батиндә фәгәт ашиг илә рәгс элә, заһир
Агил дә сәнә сөйләсә, диванә дә, рәгс эт!

Сән бил ки, тәкәббүр апарыр зөвгү, сәфаны,
Бә'зән ушаг ол, гаршыда тифланә дә рәгс эт!

Бир ов ярасындан төкүлән ган кими гайна,
Чошгун үрәк ол, синейи-пәрванәдә рәгс эт!

Хагани, кедиб бағдакы бүлбүлләрә уйма,
Байгушларын авазына виранәдә рәгс эт!

Эшгин илэ, дилбэрим, бах, эгл сэркэрдан галыб,
Көрчэйн күл чөһрәни, чан көзләри һейран галыб.

Эшгинә дүшмүш мэкәр күндүз, кечә, бу чәрх тәк
Тутмайыр арам, одур аварә, сэркэрдан галыб.

Һәр ики аләмдә чүнки көрмәди бир ашина,
Ол күнәш мисли чамалын пәрдәдә пүнһан галыб.

Ким көрүбсә зүлфүнүн човганыны, бир топ кими
Башы мейданда онун човганына гурбан галыб.

Ким итирсә башыны, версә көнүл сән дилбәрә,
Һалы зүлфүн тәк пәришан, кары бисаман¹ галыб.

Ким көрүбсә сәндәки ағ дишләри бир ан белә,
Дишләйиб бармағыны, өмрү бою һейран галыб.

Ким сәнин вәслиндә бир аби-һәят ахтардыса,
Өмрү варкән дәсткири-зүлмәти-һичран галыб.

Һәр кимә вәслин нәсиб олмүш тәләбсиз дәһрдә,
Бир сағалмаз дәрд илэ көрдүм ки, бидәрман галыб.

Сән кимә вердин көнүл, олду чаһанда камияб,
Бу сәбәбдән һәр ики аләмдә чавидан галыб.

Бил сәнин эшгиндә, эй дилбәр, языг Хаганиһә
Ағлаян көзләрлә бир дә бу дили-бүрян галыб.

¹ Бисаман—иши долашыг.

Көнлүм етәр, нәһайәт, о вүсалә,
Чан говушар о күл үзлү чәмалә.

Ағлайырам ки, көз яшым инчи тәк
Сәпәләнсин күл додаға, о халә.

Мән чүрбәчүр ону хәял эдәндә
Мәчнун олуб, дүшүрәм мин хәялә.

Дәли көнлүм ярпаг кими титрәйәр
Һәр дүшәндә көзүм о чүт һилалә.

Сәбрим тутмуш инди һичран оручу,
Бәлкә бир күн чатсын эйди-вүсалә.

Учадырса вүсалынын мәгамы,
Чатар ахыр әлим гәсри-чәлалә.

Ганад чалар үмидимин бүлбүлү,
Бир күч алса сәндән о пәррү балә.

Вүсалына нә тез чатды бу көнлүм,
Горхурам ки, вахтсыз кәлә зәвалә.

Хаганини тез-тез яда салса яр,
Онун ше'ри чатар йүксәк кәмалә.

Тә'рифи күл чамалын дүшдүктә бу чаһанә,
Валеләрин сәдасы йүксәлди асиманә.

Зүлфүн ниғаба дөндү, кизләтди ай чамалын,
Батды күнәш, чаһанын сирри дүшүб әянә.

Ким ки, сәнин одундан шам тәк алышды, янды,
Күлдү, күлүш од олду, мин шә'лә салды чанә.

Ашигләрә ки, бунча чөврү чәфа сән этдин,
Мән көрмәдим бир ашыг дәррдән кәлә фәганә.

Һәр бир гуша о зүлфүн бир күн сәнин тор олса,
Бир дә о гуш гайытмаз өмрүндә ашиянә.

Руһун хәзинәсиндән гиймәтлидир, бил, эшгин,
Мән валеләм бу лә'лә мәскән олан о канә.

Ал бу әзиз чаны, бир бусә вер, а чанан!
Бир бусәйә бу чаным, сәнчә, дәйәрми, я нә?!

Хаганийә нә лазым гылынчла һәмлә этмәк,
Чан вермәйә йолунда о ахтарыр бәһанә.

Ярым мәнә чәфасыны бир ан кәм этмәди,
Яндырды гәлбими ода чешмин, нәм этмәди.

Дүшмән дә хәлгдән утаныб, үздә сүлһ әдәр.
Бир бөйлә сүлһү дә о мәнә һәмдәм этмәди.

«Этмә» демәклә олду дилим инчә түк кими,
Лакин о, түк гәдәр ситәминдән кәм этмәди.

Бир күн һеч олмаса үзүнү көстәриб мәнә,
Гәмлә долу бу көнлүмү о хүррәм этмәди.

Ярым бир инчи тәк чалышыб дешди синәми,
Ярды сәдәф кими, ярама мәлһәм этмәди.

Эшги әсир әйләди бах дәрдли көнлүмү,
Бир анлыға ону өзүнә мәһрәм этмәди.

Зүлм әйләмәктә бәнзәди ярым бу аләмә,
Лакин о ярым әйләйәни аләм этмәди.

Хаганинин йолунда төкүб гәм тиканлары,
Бирчә тикан көтүрмәйә гәддин хәм этмәди.

Көнүл, ярын эшгилә пейманы тазә эйлә!
Эшгин бараты илә, кәл, чаны тазә эйлә!

Күфринә әввәл-әввәл иман кәтир вә сонра
Иман дедикдә, дәрһал иманы тазә эйлә!

Ашигләрә ярашмаз бүтсүз намаза дурмаг,
Ол бүтпәрәст, о көһнә үнваны тазә эйлә!

Нә сүрүрсән гуруда кәмисини хәялын?
Гәлбиндә янғы варса, туфаны тазә эйлә!

Сәнин һәр бир дәрдинә дәрдин өзү дөвадыр,
Инди ени дәрд илә дәрманы тазә эйлә!

Әкәр ики аләмдән хәрач алмаг диләрсән,
Әввәл эшгин вердийи фәрманы тазә эйлә!

Көзәлләрин көзүндән кәлән гәмзә охуна,
Көкүс кәр, гәлпәләнмиш яраны тазә эйлә!

Көнүл, баһар севирсән, көзәлләр дә баһардыр,
Көнүлдә чичәкләнән бостаны тазә эйлә!

Бир күлдандыр бу дүня, онун рейһаны гәмдир,
Сән кәл эшгин суюйла рейһаны тазә эйлә!

Бу дүняда мәчнунлуг унудулуб кетмишсә,
Кәл, эй Хагани, кечмиш дөвраны тазә эйлә!

Эшгиндә, эй көзәл, раһат олмаг һәрәмдыр,
Эшгин одунда бишмәйән һәр кимсә хамдыр.

Һеч кәс сәнинлә чатмады бир аризусуна,
Йохлуг сәнин мәһәббәтинә вәсли-камдыр.

Вәслин йолу әкәр йүз ил олса, нә әйби вар,
Лүтфүн олурса, бирчә гәдәмдә тамамдыр.

Шәһрин бүтүн әһалиси эшгинлә мәст олуб,
Сөйлә, бизи бу һалә салан һансы чамдыр?

Эшгин йолунда вар-йоху гойдуг гумара биз,
Дәрдин бизи мат этди, бу нә интигамдыр?

Чөврү чәфаны этмәдин һеч вахт мүзайигә,
Вәслин бизә нечүн бу чаһанда һәрәмдыр?

Һәр гәлбә гәсд әдиб, она мин дағ вурмусан,
Мин ад гоюб о даға дейәрсән гуламдыр.

Хаганинин үрәкдә бир атәшли дағы вар,
Ондан соруш о дағын ады һансы намдыр.

Нүсн атын сән, эй көзэл, мейданда кэл чөвлана сал!
Башлары дөндөр коса, о кослары човганэ сал!

Эшиги каһ тач эйлэйиб, гой башына ашиглэрин,
Зүлфүнү каһи кэмэнд эт, бойнуна мөрданэ сал!

Нәр кәс ашиг олдуғун сөйләр, вәфадан дәм вурар,
Нәр риякар ашиги тут, бирбәбир зинданэ сал!

Асимандан, эй көзэл, бахмагда һуриләр сәнэ,
Бир нәзәрлэ онлары хар эйлэйиб, һәйчанэ сал!

Гәлбимин ганы нәдир, төксүн ерә ол хәнчәрин,
Әглими кәл ал мәним, бу руһуму ал ганэ сал!

Күфр, иман сүлһ эдиб, галх бирчә көстәр һүснүнү,
Фитнә галдырмаг диләрсәнсә о зүлфү янэ сал!

Ахыр, эй хуршиди-табан ким ичазә верди ки,
Сән Хорасанэ салан говғаны кәл Ширванэ сал?!

Бағчая бахсан йәгин бүлбүл өләр, күл хар олар,
Бир нәзәр, эй чан алаң, бу күлшәни-хәнданэ сал!

Бәлкә вәслин намәси бир айры адла башлайыр,
Һөрмәт эт, Хаганинин кәл адыны паянэ сал!

Нә көзәлсән, руһ ачансан, лүтфкарсан, эй нәсим!
Сән гәмләри дағыдан бир нобаһарсан, эй нәсим!

Көйәрчин тәк кәтирирсән ярдан хәбәр мәнэ сән,
Нә хошхәбәр элчи кими хошрәфтарсан, эй нәсим?!

Сәнинлә бу көзләримә ишыг кәлир Йә'губ тәк,
Элә бил ки, Юсифимдән ядикарсан, эй нәсим!*

О вугарлы, сүсән ийли түрк көзәлин көрәндә,
Мәним көңүл сиррләrimi санаярсан, эй нәсим!

Әһвалымы дейиб, ондан мәнэ чаваб ал кәтир,
Ширин дилли, һәзин сәсли рузикарсан, эй нәсим!

Сәни онун хаки-пайы, кәтир хаки-пайиндән
Көзләримә сүрмә эдим, мәнэ ярсан, эй нәсим!

Сәни онун гоша зүлфү, бир тел кәтир зүлфүндән,
Сән достлугда, билирәм ки, пайидарсан, эй нәсим!

Мән зүлфүндән сөз ачмаға горхурамса, сән нечә
Чәсарәтлә кедиб, орда доланарсан, эй нәсим!

Көнлүм онун зүлфү ичрә яман бәндә дүшүбдүр,
Бәлкә мәнэ өз көнлүмү гайтарарсан, эй нәсим!

Өзү әкәр сахлаярса үрәйими, гойма сән,
Сән ки, мәнэ өз вә'дәндә вәфадарсан, эй нәсим!

Өзүн кизли олсан белә, сәһрин ашкар көрүнүр,
Сән ки, шаир Хаганилә һәмгәтарсан, эй нәсим!

Сәнин куйиндә битмиш хар мәнимчүн тазә сусәндир.
О зүлфүн һәр тели юрдуз галан бу гәлбә мәскәндир.

Сәнин куйиндә көздән ол гәдәр ган-яш ахытдым ки,
Гапында һәр дашын бағры о гандан лә'лә мә'дәндир.

Фәләкләр олду һәмдәрдим, мәним тәк кейди көй көйнәк,
Көрүнчә һәмдәним гүссә, ишим аһ илә шийвәндир.

Көзүм сәндән савай дилбәр далынча бахмаз, эй чанан!
Одур һәр кирпийим бир көз тикән хунабә сузәндир.

О вахтдан ки, сәнә мән дост дейиб, э'лани-эшг этдим,
О күндән, бах, бүтүн аләм мәнимлә ганлы дүшмәндир.

Көрәндә эшгими һәр кәс, йәгин этди: бу гызғынлыг
Һәмишә атәшин эшг илә яры севдийимдәндир.

Сәнин севда торунда бәндәм, эй дилбәр, бу олмазса,
Көйүң едди гаты Хаганийә бир хош нишимәндир.

Сәһәр ачылды, көзәл, шишә ач, кәтир бадә!
Күнәш кими мәнә сән бадә вер бу дүнядә.

Сәмадә байрам айы чүн гәдәм гоюр атына,
Күл үзлү саги, тәләс, мейлә кәл етиш далә.

Ачыб ниғабыны үздән, мәнн аловландыр
Ки, шам кими ахыдым көз яшы бу севдадә.

Көнүл ки, олмаячагмыш әлиплә абадан,
Бары хәраб әдиб, од вур бу мүлки-бәрбадә.

Кулабы тәрли үзүндән ахыт о шәрбәтә ким,
Шәкәр ләбин мәнә бәхш этди лә'ли сәһбадә.

Сәнә саянда мәним севкилим кунәһларымы,
Кеч онлары кәрәминлә бу гәлби-нашадә.

Көрүб дә ше'рини Хаганинин бир инсаф эт,
Табагла инчи мұкафат вер о устадә.

Дүнән кечә ол ярә иситмә әсәр этди,
 Көндәрди далымча, кечә вахты хәбәр этди.
 Кетдим, әлими дишләйәрәк сөйләдим: эй ваһ!
 Бу һансы мәрәздир ки, о ярә әсәр этди?
 Көрдүм ки, саралмыш, үзү—одлу, өзү—ләрзан,
 Куя ки, күнәш мәғрибә сары сәфәр этди.
 Мән әмр әләдим һазыр ола ган алан, олду:
 Ган алмаг үчүн һазыр о да ништәр этди.
 Ачдыгча яра нештәр онун шаһ дамарында,
 Һәр нештәри хәнчәр кими гәлбимдә ер этди.
 Нештәрлә голундан ган аланда онун һәр ан,
 Гәлбимдән алыб ган, мәни ондан бәтәр этди.
 Назийлә алыб ганымы чанан, биләйиндән
 Бир анда төкүб тештә, мәни хунчийәр этди.
 Хагани үзү санки һаман тешт иди зәрдән,
 О тештә ахан ганса көзүмдән күзәр этди.

Һүснүнүн йүздән биринә һәсрәт олмуш новбаһар,
 Сән гәдәр зүлм әтмәмиш мәзлумлара бу рузикар.
 Бәргәрар олмаз бир ан әсла бу дүнянын иши,
 Қаш сәнин эшгин олайды өз ериндә бәргәрар.
 Гой гына үрян гылынчы, бош ерә кәзмә һәриф,
 Йохдур аләмдә сәнә гаршы дуран бир намдар!
 Ихтиярын кимдәдирсә, йохдур ондан бир әсәр,
 Мән кими бир бинәвайә вермәмишсән ихтияр.
 Бир белә дөвранда сәндән гачмаг олмаз, бил буну,
 Чүнки азад инсана дөвран амансыз тор гуар.
 Йох шикайәт әтмәйә һаггы, чәкирсә ким гәмин,
 Чүнки һәр бир дәрдли гәлбә өз гәминдир гәмкүсар.
 Мән билиб хасийәтин һеч бусәдән сөз ачмырам,
 Анлаяр бу рәмзими ол кәс ки, вурмуш шаһмар.
 Сән дә, эй Хаганинин көнлү, раһатлыг истәмә,
 Эшг олан ердә раһатлыг, бил, тута билмәз гәрар.

Ерлэшмэз ашигин үрэйи чана,
 Нүммэти сыгышмаз бүтүн чаһана.
 Нэр кэс ки, эшгдэ сабитгэдэмдир
 Баш аймэз о, едди гат асимана.
 Агыл версэ она гоша тач белэ,
 Ашиг боюн аймэз бу шөһрэт, шана.
 Эшгин чөллэр кэзэн гушу, нөһайэт.
 Гайыдар чан адлы бир ашияна.
 Лакин иллэр кечди, бу гуш нэдэндир?
 Ашиян салмайыр бир аситана.
 Сөвдә карванына мәнзил о ердир
 Ки, агыл атыны сүрмэз мейдана.
 Нәлэ йүз ағач да узагда галар,
 Чатмаз һеч бир заман о каривана.
 Эшгин ләззәтини билмәзсән, йәгин,
 Неч үз вермәмишсә бу дуйғу сана.
 Хагани, һәр кәсин пайы дейил эшг,
 Олмаз һәкәсләрдә ондан нишана.
 Мәһәббәт билир ки, әһл адам йохдур,
 Онунчүн мейл әтмир һеч бир инсана.

Көнүлдә ашиян әтмиш хәялын,
 Вериб чан, истәрәм бәзми-вүсәлын.

Гапында торпаға үз сүртәрәм ки,
 Нәсибим ола дидари-чамалын.

Камалын гаршысында ачизәм мән,
 Чамалындан мүзәйәндир камалын.

Үзүн нуру кечәми әтди күндүз,
 Нә бәдрин вар бу нуру, нә һиләлын.

Сорүшдун ярү дилдарымы мәнән,
 Мүәммадыр мәнимчүн бу суалын.

Хәялын чаныма һәмдәмдир, чанан!
 Хәялындан сорүш, бил вәсф-һалын!

Әкәр Хаганини көрмәк диләрсән,
 Хәялына кәтир сән өз хәялын!

Өтр сачыр аләмә сүбһ ели һәр баһар,
Һәр даша зийнәт верир жалә илә рузикар.

Гойду оюнбаз булут гаршыя яз саһирин,
Һәр бир ағачда сәһәр сәһр эләйир ашикар.

Лалә чийәрган олуб, янды күнәш нарына,
Гырмызы бир дон кейиб, дамәни одда янар.

Бүлбүл өтәр зөвг илә инди баһар эшгинә,
Көр, кәлини күлшәнин олду нечә күлүзар.

Багда көйәрчин мəkәр найби-Хаганидир?
Һәр будаг үстүндә о, ше'р охуюр бигәрар.

Сәнин назын, кезәл ярым, эдибдир аләми һейран,
Мәним дә гәлбимин дәрди сағалмаз, олса мин дәрман.

Гапындакы итә һәр күн кәрәк йүз чан верәм төһфә,
Она диш һәгги бундан аз ярашмаз, эй мәһи-табан!

Һаны мөндә о чүр'әт ки, тапым астанына бир йол,
О дар йолда ки, йохдур һеч нәфәс дә чәкмәйә имкан.

Сәнин эшгин олан гәлбә сығышмаз бир дә чан эшги,
Ики Рүстәм олан мейданда бир Рәхш әйләмәз чөвлан.

Мәни гәмзә охунла өлдүрүб, сонра сачын йолдун,
Нә өлдүр сән, нә дә сач йол, бу да матәммидир, чанан?

Нәдир Хаганинин чаны ки, олсун гурбана лайиг,
Будур, олмуш ики аләм сәнин бир һүснүнә гурбан.

Бу үзмүдүр, эй худа, я да бир айдыр тамам,
Бу зүлфмүдүр, йохса тор ки, талэ гурур мүдам.

Күнэш һәр ил бүрчүнэ дахил олар Чөвзанын
Ки, десинлэр күнэшдир сәнэ кәмэрли гулам.

Бу заманэ ичиндэ көзэллик сәнэ хасдыр,
Рүсвай олмуш эшгиндэ һамы, будур, хас-эвам.

Сәнэ лайиг бир чаны йохдур халгын дүняда,
Сәнэ лазым олан шей һәр кәсэ олмуш һарам.

Дедим ки, сәбр этмәклэ ишим дүшәр йолуна,
Бу күн олду йәгиним ки, эчәб олмушам хам.

Мән дүшмүшәм торуна, мәстәм сәнин мейинлә,
Ах, бу нечә тордур я бу нә мейдир, эй худам?!

Һәр бир һичран кечәси, сона чатан сәһәрдә
Рәгибләрден горхараг дөнүб олур тез ахшам.

Илк бадәни ичәркән мәнлийим кетди мәнән,
Горхурам ки, йох этсин мәни бу икинчи чам.

Зүлфүн «лам»ы олмаса, «нун»а дөнәр гамәтим*,
Эй ай, де, бу нә «нун»дур, я о зүлфүн нечә «лам»?

Дедин ки, Хагани тәк чох варымдыр ашигим,
Көстәр көрүм, тәк бирчә ондан вәфалы адам!

Бир түк гәдәр, эй дил, сән азад ола билмәзсән,
Гәмдән түкә дөнмүшсән, бил, шад ола билмәзсән.

Гәм кәлди хараб этди раһатлыг эвин, һейһат!
Алт-үст эләди, бир дә абад ола билмәзсән.

Мән чох полады көрдүм атәшдә суя дөндү,
Сән дә су оларсан, бил, полад ола билмәзсән.

Торпаг сәнэ гәм верди, гәм атәшинә яндын,
Одла йох олан эй су, азад ола билмәзсән.

Кәздикчә әдаләт сән, туш кәлмәдәсән зүлмә,
Өлсән дә әдаләтдән имдад ала билмәзсән.

Көвһәр тапа билмәзсән өмрүн бою дағ чапсан,
Дағ чапмаг илә ахыр Фәрһад ола билмәзсән.

Мейдани-мәламәтдә бир кос ола билсән дә,
Эйвани-сәламәтдә буняд ола билмәзсән*.

Күл тәк гәм анасындан ган ичрә доғулдунса,
Шадлыгда мейә анчаг һәмзәд ола билмәзсән.

Ганлы яш ахытмагла Куфә кими гәрг олдун,
Бир күн белә, һешмәтли Бағдад ола билмәзсән.

Истәрсән әкәр шаһ ол, истәрсән әкәр дәрвиш,
Һәр һалда бу гәмләрдән азад ола билмәзсән.

Хагани, кәләр бир күн, аләм сәни хатырлар,
Лакин о шән аләмдә, эй дад, ола билмәзсән!

Сән, эй хумар көзлери гэлблери зар эдән яр,
Этир сачан зүлфлерин чанлары этмиш шикар.

Сәнин һүснү чамалын сәһраны чәннәт этмиш,
Ашигләрин дә аһы дәрәны эйләр бухар.

Ики айда бир дәфә көрүш вә'д эйләмишдин,
Дөрдкөз олдум йолунда, битмәзми бу интизар?!

Үрәкләрә гәм верди гәзәбли кирпикләрин,
Шәкәр додагларынса этди гәми хошквар.

Әждаһая бәнзәйән сачын әгрәб шәкилли,
Ким көрдү әгрәб олсун бир горхулу шаһмар?

Сачларынын кәмәнди алыб апарды көнлү,
Мәһв этди өз әтирли гыврымында, эй никар!

Бу заваллы үрәк, бах, кетди көздән, көнүлдән,
Инди сәнин гәрарсыз зүлфүндә тутмуш гәрар.

Гапындакы бу эшгә дүшән Хаганийә бах,
Көр нечә көзләриндән атәшли ган-яш ахар.

Кечә хуршидә тор олду, мәкәр зүлфи-никардыр бу?
Бу ади бир кечә, йохса ки, әйди-рузкардыр бу.

Дейирләр ки, беһишт ичрә кечә олмаз, нәдән билмәк?
Кечәм бир чәннәтә дөнмүш, мәнимчүн ашикардыр бу.

Фәрәһдән ахды көз яшым, саралмыш чөһрәмә, чүнки
Чаным шадлыгла сәсләнди ки, я рәбб, вәсли-ярдыр бу?

Көрүб ол дилбәрин һүснүн, гәрарым кетди бир анда,
Дедим ки, едди өртүкдән чыхан бир нобаһардыр бу.

Гызыл халхал кими дүшдүм аяғына, деди дилбәр
Ки,—халхалтәк сары, һәм наләсилә бигәрардыр бу.

Өзүмдә олмадыгда, дишләйиб бир бусә алдым мән,
Чәмин әнкүштәриндә гашдыр о, гашда никардыр бу.

Ләбиндә бусәдән бир ер галаркән сөйләди әғяр:
— Мәриз олмуш, һәрарәтдән ләбиндә бир губардыр бу.

Җилейләнди додағымдан додағы, сөйләдим: чанан!
Гана ган алмышам сәндән, нә ерсиз аһу зардыр бу?

Күнәш тәк нур сачан ярым сәһәр тәк пәрдә атдыгда,
Алыб ағушә бир ай тәк, дедим: нә күлүзардыр бу?!

Рәғибим истәди мәнән айырсын яры, чананым
Деди: әл чәк, нә әтсә, бил ки, саһиб-ихтиярдыр бу.

Бу күн Хагани ше'риндән дәйәрли ядикар йохдур,
Әдаләтли шаһа мәнән көзәл бир ядикардыр бу.

Тагәтим йох ки, мәним мәнзили-чананә чатым,
Натәван мурәм, һейим йох ки, Сүлейманә чатым.

Тешнә кәздим бу чөлү Хызр мәнә ачмады йол,
Бәлкә бир нөв илә мән чешмейи-һейванә чатым.

Кечә—зүлмәт, йол—узаг, пусгу гуруб йолда рәгиб,
Билмирәм, бәс нечә ол сәрв-хураманә чатым?!

Юсиф-аса әдирәм шүкр шикайәт еринә,
Истәйир мән шәрәфә, я да ки, зинданә чатым.

Овчумун яхшылыгын бүлбүлә тәсвир әдәрәм,
Гой сәламәт бурадан бирчә күлүстанә чатым!

Атәшин көз яшынын тагәти йох гәтрәсийәм,
Гүввә етмәз ки, чыхыб навүки-мүжканә чатым.

Вәслә чатмаг сәнә мүшкүл көрүнүр, Хагани!
Йол чәтиндир, дейиниз, бәс нечә асанә чатым?!

Ярым Иса додаглыдыр, бир дәм мәндән әсиркәди,
Өз дәрдилә хәстәләндим, гәдәм мәндән әсиркәди.

Буна нечә мә'на верим ки, о күнәш чамаллы яр
Сәһәр чагы өз әтрилә шәбнәм мәндән әсиркәди.

Нечә бусә үмид әдим онун ягут додагындан
Ки, дилбәрим гуру саламы һәм мәндән әсиркәди.

Бойнумда бир халта вардыр, вәфа көйәрчини кими,
Оса мәним Кә'бәм икән, һәрәм мәндән әсиркәди.

Яр чөврүнә дөзмәйәрәк көйнәйими кағыз әтдим.
Ярым исә бирчә кағыз-гәләм мәндән әсиркәди.

Көз яшымла мин фәсиллик намә яздым о дилбәрә,
О, мүрәккәб суюйла бир рәгәм мәндән әсиркәди.

Гәрибәдир, енә о яр Хаганини салмыр яда,
Һеч билмәдим нә олду ки, кәрәм мәндән әсиркәди?

Кетдикчэ бу эшгин мэрэзи пүрхэтэр олду.
 Дэрман элэдикчэ она, дөндү бэтэр олду.
 Эшгин оду яндырды мэним чанымы, эй ваһ!
 Бу вагийэдэн чүмлэ чаһан бахэбэр олду.
 Нэсрэтдэ галыб, вэслэ үмид эйлэмишэм мэн,
 Зүлмэтдэ галыб, истэйим нэр ан гэмэр олду.
 Сэнсиз, көзэлим, һичрэ дөзүб зээр ичэрдим.
 Кэлчэк яныма зээр дөнүб бал, шәкэр олду.
 Көрдүм сәни, нэр дөрдү элэм кетди, дағылды.
 Әһвалыма бах, санки кечәйди, сәһәр олду.
 Хагани, севин, инди ярын рәһмә кәлибдир,
 Бундан сора көнлүн, дейәсән, бәхтәвэр олду.

Эй айдан, пәридән көзәл назәнин,
 Мәчнунә дөнүрәм эшгиндә сәнин.
 Ярашмаз зүлм этмәк назлы мәләйә,
 Кәл мәнә лүтф әйлә, эй назлы кәлиһ!
 Эй көзәл, кечәдир, бәс вәслин һаны?
 Сәни, бах, көзләйир дөрдли Хагани.
 Кәл сәнә сөйләйим дәрими бир-бир,
 Кәлмәсән, яндыррам бүтүн чаһаны.
 Хагани өпдүкчә ширин ләбиндән,
 Нәрарәт ичиндә гызышыр бәдән.
 Йәгин ки, додағын аловлудур, яр,
 Йохса бу нәрарәт һарадан, нәдән?

Эшгийлэ Мэчнун элмиш бизи бир һуричамал.
 Һәр дәм онун элиндән көрмөкдәйик мин завал.
 Зүлфүнүн һәр кәмәнди сәбримин салды бәндә,
 Иманы алды әлдән үзүндәки гарә хал.
 Аһ, нә гәдәр ағырдыр хасиййәти дилбәрин,
 Доғрудан, чох пис олду бизә үз верән бу һал.
 Кәлди мәним яныма бу күн пәришан кими,
 Яндым она үрәкдән, вердим белә бир суал:
 — Эй назәнин никарым, бу ағламаг нәдәндир?
 Деди ки: сәнсиз олмуш үрәйим пәжмүрдә-һал.
 Я рәбб, бу һал нә һалдыр, ким көрсә бу чамалы,
 Һәр көздә айры рәнклә чилвәләнәр бир хәял.
 Хагани, афәрин де ярадана, көр нечә
 Судан, торпагдан белә яратмыш һүснү чамал.

Фәсли-күл олду, күлүм, чами-күләфшан кәтир,
 Кечди дүнәнки хумар, инди мәнә чан кәтир!
 Өпмә сән әғяр элин, уйма рәгибә, күлүм,
 Мей долу сағәр көтүр, ноғл илә рейһан кәтир!
 Сүбһ ачылыб, көнлүмүн арзулары дил ачар,
 Мүтрүбү сал янына, чәнки-нәвахан кәтир!
 Сүбһ шәрабы гызыл чамә төкүлсүн кәрәк,
 Сән дә гызыл чамдә ичмәк үчүн ган кәтир!
 Сүбһ ачылыб, чәрхдә сынды гызыл бадәләр,
 Гөнчә күлүм, мей төкүб, мәчлисә хәндан кәтир!
 Рәһм элә, Хаганинин ганыны төкмүш фәләк,
 Ган еринә ган долу бадейи-әлван кәтир!

Эшг пүчүм эйләди, чатды йүзә бир губар,
Гылды сүраһи кими, гәлб эвими тарымар.

Ярә вурар дәмбәдәм гәлбимә эшгин сәнин,
Бу яралы гәлб енә гаршыдан этмәз фәрар.

Көнлүмү вердим сәнә шух-ситәмкар, недим,
Сынды пияләм, гузум олду пәләнкә шика́р.

Җичрин оду чаныма гәсд илә од яғдырар,
Көз яшы сәпдикчә бу чан алышыб одланар.

Сән кими чананымын һичри көзәл вәслән,
Җичрин эдәр бағры ган, вәслин исә чан алар.

Чәкмә янымда мәним бир даһа, кәл, башга ад,
Баш сәнә лазымса, кәл кәс башымы, тез апар.

Гарә көзүн гәлбими овлады бир сәрчә тәк,
Рәһм элә Хаганийә, гойма ону интизар!

Һакими чанын нийә чандан шикайәт динләмәз?
Бәндәләр фәрядыны дәркахи-вәһдәт динләмәз.

Аситанында гоюб үз торпага, ган ағларам,
Ашигинә ол сәнәм этмәз кәрамәт, динләмәз.

Аһидән бүрян олан гәлбимдән ағзым түстүләр,
Аһ олуб бадә кедәр, әһл-шәгавәт динләмәз.

Һәр заман сөйләр мәнә: шәрһ эт мәнәббәт сиррини!
Мән һекайәт башларам, ол бикифайәт динләмәз.

Ашигин гәсдинә кирмиш пусгуя әлдә каман,
Ох атар, синә ярар, гануну адәт динләмәз.

Күндә һалымдан сораг истәр мәним тәскин үчүн,
Әршә галхан наләмә вермәз дә гиймәт, динләмәз.

Зүлфү алтында гулағы қизләниб часус тәк,
Аһ эшитмәз, вай эшитмәз, бир нәсиһәт динләмәз.

Мән шикайәт әйләрәм ки, од дүшүбдүр чаныма,
Яр әлиндә олса да әмри-тәбабәт, динләмәз.

Көзләриндән инчиләр сачмагдадыр, Хаганийә
Бир мәнәл гоймаз нәдән ол назлы афәт, динләмәз?!

Сәһәр ели, көр бир сәни мән һарая көндәрирәм,
Исми вәфа күнәши о мәһлигая көндәрирәм.

Ағзы бағлы бу мәктубу етир бизим меһрибана,
Һеч бир кәсә демә сәни мән бинәва көндәрирәм.

О үнсыййәт дәркаһындан кәлән сәфа шө'ләсисән,
Инди сәни о дәркаһа, хош сәфая көндәрирәм.

Сәба ели яланчыдыр, сән һәгигәт сөйләйәнсән,
Одур, сәни үстүн тутуб, мән сәбая, көндәрирәм.

Гызыл бир дон кейин, горун булутларын басгынындан,
Лайиг билиб өз элчими бу гәбая, көндәрирәм.

Һава, һәвәс өз әлилә дүйүнләмиш чан сапымы,
Мән дә сәни дүйүн ачан бир һавая көндәрирәм.

Бир ан белә даянмадан кечиб кедир өмрүн күнү,
Одур, сәни тәләсдириб мән орая көндәрирәм.

Хаганинин гәлбиндәки сая кәлмәз дәрду гәмә
Нәзәр етир, бил ки, сәни мән давая көндәрирәм.

Асимаңи бир бәладыр сәндә олан мәһәббәт,
Һәмишәлик бир һәятдыр сәнин вәслин, әй афәт!

Шәвә кими сачларынын сайәсиндә үрәйим
Тутмуш көйүн үзүндәки ишыгларла үнсыййәт.

Үрәйими әсир әтди сачларынын кәмәнди,
Мән дә буну көзләйирдим сачларындан, һәгигәт.

Бу аләмә күнәш кими айдындыр ки, үрәйим
Сачларынын кәлкәсиндә тутуб кизли игәмәт.

Һәрчәнд ки, оду пулсуз верәрләр һәр тәрәфдә,
Әшгин оду һавасына чан верирәм мән һәр вәхт.

Һәрчәнд ки, сән яшаян бир күчәдә асимаң
Кешик чәкән ериндәдир, ялан дейил бу әлбәт.

Көнүлләри әлә кәтир, көнүл әлә кәтирмәк
Та гәдимдән көзәлләрә олмуш үлви бир адәт.

Хаганинин һәр кәлмәси сәнин сайәндә, әй мәһ,
Хәзинәйә бәрабәрдир, аз дейилдир бу гиймәт.

Мәһәббәт бир бәладыр ки, йохдур онун дәрманы,
Ашиг чаны тәрк этсә дә, ата билмәз чананы.

Мәһәббәтин зәнчиринә бағланандан, һәр кечә
Салар зүлфү һалгасына гәлбимдәки һалганы.

Деди: бүтүн өмрү гойсан, етишәрсән вәслимә.
Мәмнун этди мәни, амма тутмады бу пейманы.

Инди нечә бел бағлайым о дилдарын әһдинә?
Өмүр көдәк, фәләйинсә йохдур бизә әһсаны.

Ондан кәлән мезәммәти чәкә билмир бу көнлүм,
Чүнки онун һөвдәчинә биздә лайиг йүк һаны?

Онун бәла каманынын яйы бикар галыбдыр,
Үрәйимин сағ ери йох яралая пейканы.

Дүня бина олан күндән онун һәр бир чәһәтдән,
Бәрабәри йохдур әсла, кәзсән бүтүн чаһаны.

Өзү мәни рүсвай эдиб, өзү мәнә дейир ки:
— Эй Хагани, сус ки, дейил шикайәтин заманы.

Арзум чанан вүсәлыдыр, нейләр мәнә кәч әғяр,
Мән хәзинә саһибийәм, иландан нә горхум вар?

Яр фикринчә, мәним сәбрим арпадан да кичикдир,
Гызыл арпа дәнәсийәм, удмаз мәни аловлар.

Билсә белә эшги илә эрийирәм шам кими,
Бир түк гәдәр рәһм эйләмәз, бил ки, мәнә о дилдар.

О бугдайы үзлү көзәл мәнә нәзәр саларса,
Гиймәти бир арпа олан чаны гәмдән гуртарар.

Бу саймазлыг үзүр мәни, өлдүрсә, «уф» демәрәм,
Чан үчүн йох, зәһмәтинә көнүл янар, чан янар.

Гапысынын ити белә гапса әкәр гәлбими,
Диш муздунун әвәзиндә чан әдәрәм мән нисар.

О көпәйә гурбан эдиб өз чанымы һәвәслә,
Сөйләмәрәм: әвәзиндә вермәк үчүн нәйин вар?

Эшги чәксә мәни дара, я ки, салса дарғая,
Үрәймә горху салмаз нә о дарға, нә о дар.

Хаганинин үрәйинә мәһәббәтин хәнчәри
Санчылса да, башдан кечәр, эшгини әтмәз инкар.

Мишкә охшар сачларындан меһ әрмәған көндәр бизә!
Башы бағлы бир әнбәри, яр, сәбадан көндәр бизә!

Чанымызын һавадары олан о күл додағындан,
Бир шәрбәт вер, бир дә өпүш әдиб әһсан, көндәр бизә!

Билирсән ки, бизик сәнин һәм вурғунун, һәм гурбанын,
Бир күн яша бизим үчүн, вәслиндә чан көндәр бизә!

О зүлфүндән бир түк гопарт, биз язығы бәндиһә сал,
Ган баһасы бир гәнд алыб додағындан, көндәр бизә!

Кәл, үзүндән ач өртүйү, көзләримиз ишыглансын,
Күнәш сөнсә, кәл ишығы чамалындан көндәр бизә!

Каһ юхуда етир бизә вүсәлынын пәямыны,
Каһ да вәфа саламыны сән сәбадан көндәр бизә!

Хаганийә һәр ан етәр мин дәрду гәм һәсрәтиндә,
О мин дәрддән бири үчүн, рәһм эт, дәрман көндәр бизә!

Сән бунларын һеч бирини әтмәсән дә, инсафа кәл,
Һеч олмасса, о гәлби ки, апармышсан, көндәр бизә!

Сусән ийли, ат гүрурлу, «сән-сән» дейән о никар,
Һәрдәм нәзәр салса, енә яхын кәлмәз о дилдар.

Мән дәрдимдән өз әлимин чейнәйирдим далыны
Ки, һаядан ерә бахыб, мәнә тәрәф бахмыр яр.

Көзәлләрин адәтидир: достлуг илә ичәр ган,
Дост олмадан ичди мәним ал ганымы о гәддар.

Аһ чәкмәкдән дилим түкә дөндү, түкүм дил ачды,
Өлдүрдү, бир түкүмү дә инчитмәди фүсункар.

О, Гагим үз, Гундуз¹ киприк, Болгарыстан түркүдүр,
Каманыны чәкмәйә дә мәнә йохдур игтидар.

Кетди мәним әлләримдән, дүшмәнләрә олду дост,
Тәәсүфләр ичиндә мән галыб әтдим аһу зар.

Мән вәслиндән арзу әтдим бир ий дуюм, яр деди:
— Хагани ий дуймаға да олмасын һеч үмидвар.

¹ Гагим, Гундуз—тайфа адларыдыр.

Парлаг үзү гаршысында йох ая мөһөл гоян.
Зүлфү этир сачдыгындан тапылмады мишк алан.

Зүлфү илэ чамалынын вәсфи тутчаг дүняны,
Күфр илэ дин кимиясы дүшдү бүтүн рәвачдан.

Сындырылды төвбә, сәлиб боюнлардан ачылды,
Һәр ердә ки, сөһбәт дүшдү о мей рәнкли додагдан.

Эшг одундан абрысыны хилас этсә бир ашиг,
Мән дейиләм о бир нәфәр, абрым кетмиш ортадан.

Хәләт бичди мөһәббәти алчагларын боюна,
Мәним үчүн папаглыг да галмады о парчадан.

Намәрдләрә күл пайлады мөһәббәт бағчасында,
Мән өзүмә батырмаға тапмайырам бир тикан.

Онун чөврү чәфасына алышыбдыр Хагани,
Нә этмәли, вәфа изи силинмишдир дүнядан.

Сәнин инчә эшгин мәним нәфәсими кәсди, яр!
Өз аһымла өз синәмдә ачды дәрин шырымлар.

Эшгин илэ кизли бир аһ сахлайырдым үрәкдә,
О аһ галхыб боғазыма, мәни гәһәрлә боғар.

Эшгин салыб чаныма од, мәнә дедин: ағлама!
Сызылдаян оддур, анчаг эшгин мәни ғынаяр.

Өлдүрәрәк өз-өзүнү көнүл сәнин гәминдә,
Инди мәни яхалайыб дейәр: сәнсэн күнаһкар.

Эшг истәр ки, лалә кими чыхым тамам габыгдан,
Гызыл күл тәк, көйнәйимдә тутмаг истәркән гәрар.

Дедим: сәбир әләчмыдыр Хаганинин дәрдинә?
Буну мәнә айыб тутду эшгә вагиф оланлар.

Кэл-кэл, сакит олсун бир дэм туфанлары көзүмүн,
Йолларына инчи сәпсин мүжканлары көзүмүн.

Тозлу йоллар кечәрәк кэл, көзүм үстә ерин вар,
Юсун аяг тозларыны үмманлары көзүмүн.

Үрәйимин янғысыны көз ганымла ятырсан,
Ону сә одландылар вулканлары көзүмүн.

Ҷамалынын нәгшәсини көзләримдә чәкмишәм,
Инди чәннәт нәгши сахлар мәрчанлары көзүмүн.

Каһ эшгимин голларилә гучагларам сәни мән,
Каһ да ахар дамарымдан ал ганлары көзүмүн.

Кәлсән әкәр өлән заман Хаганинин үстүнә,
Чаны көздән чыхар, бил, әй дәрманлары көзүмүн!

Эшидәрәк тәрифини ашиг олдуҗ чамалына,
Күл үзүндән хәбәр тутуб, мәфтун олдуҗ хәялына.

Эшгин илә янанлары хам тәсәввүр әдирсән, әт,
Биз бу оду гәбул әтдик, чатмаг үчүн вүсалына.

Вүсалындан мәһрумугса, тәәччүблү дейилдир бу,
Ганы биздә ләягәт ки, мәһрәм олаг чамалына.

Гәрг олмушуг мәһәббәтә, тәшнәсийик вүсалынын,
Арзусудур гәлбимизин чатаг о хәттү халына.

Рәдд әтмә кәл, гәбул әлә мәним гуру бу чанымы,
Сән гурудуб ашигләри салыбсан бир ней халына.

Бизим гырыг көнлүмүздә һазыр дурур ерин сәнин,
Сән бир күлсән, биз күлданыг сәнин о күл ниһалына.

Хидмәт үчүн һүзурунда даянмышыг һәр бир заман,
Сән бир байрам ахшамысан, биз охшарыг һилалына.

Башаҗрысы олар, дейә, сәнә салам вермирик биз,
Баис олмаг истәмирик бир ан дәрду мәлалына.

Вүчудумуз башдан-баша олуб көз-көз, бахыр сәнә,
Нәрд зәри тәк ойнат бизи, әһсән сәнин чәлалына.

Бу Хагани дейир: һечә дәймәсә дә вүчудумуз,
Бу бәсдир ки, бир тиканыг күлләр ачан камалына.

Гисмәт олармы вәслин бир кечә, эй диларам?
Бу арзуйла дүнядан алмаг олармы һеч кам?

Чушә кәлән заман эшг үрәк сакит галармы,
Аловларын ичиндә галмаг олармы арам?

Додагына һәсрәтәм, бу арзумда гәләт вар,
Тора дүшәчәк шикар дейилдир онлар тамам.

Онун пүхтәләшмәси шөвгүйлә яндым, чүнки
Шөвг газаны гайнамаз, мей одунда янмасам.

Яр йохса, эй Хагани, сәбр нәйә лазымдыр?
Бу дөвләти зәһмәтсиз тапа билмәз һәр адам.

Эшг одуна янмасан дилләрә дүшмәз адын,
Даг басандан сонра ад газанылар, вәссәлам.

Биз гәмә өйрәнмишик, эй дост, көндәр гәм бизә,
Гүссәдән бир төһфән олса, йолла сән һәр дәм бизә.

Йырт либасы әйнимиздә, әвмизи дөндәр күлә,
Хәл'әтин дәрду гәм олсун, пешкәшин—матәм, бизә.

Яд әдәркән бизләри әл кәздир өз әтрафына,
Көз яшы тапсан, унутма, көндәр ондан һәм бизә.

Хәстәдир чаным, хәялын дәрдимий дәрманыдыр,
Ғичринин бимарыйыг, вәслини вер мәлһәм бизә.

Чәкмисән зәнчирә зүлфүнлә сән итмиш Юсифи,
Ғалгаланмыш зүлфүнүн сиррини ач кәм-кәм бизә.

Бах, сәнин зүлфүн апармышса Сүлейман хатәмин,
Гой о галсын, өз ләбиндән йолла бир хатәм бизә*.

Сығмайыр Хагани бу дүня гүссәндән сәнин,
Гәмзән илә өлдүр, олсун мәскән ол аләм бизә.

Нә этмишәм ки, мәни гәм тапдағы эдибсән?
Нә хәта ишләдим ки, чәфа кам алды мәндән?

Инчимәдим, гәлбимә вурдун чәфа тиканы,
Зәриф күл ярағы тәк сөз дедим, инчидин сән.

Кирпийинин учуйла гәмзән чағырды мәни,
Ганымы ичди, деди: кет, кет, лайиг дейилсән!

Чатарам шух гәмзәнин һагына, мәндәки сәбр
Намәрдликдән дейилдир, мәрдлийимдәндир, бил сән.

Йолда растлашанда биз, салам верирәм сәнә,
Ачыгла чавабында «әлейк» дейиб кечирсән.

Яндырдын яш-гуруму союг чавабла мәним,
Ким көрүбдүр бу гәдәр союг атәш төрәдән?

Демә ки, Хаганийә даһа нә этмәк олар?
Нә этмәлийдин этдин мәнә әсиркәмәдән.

Бу һүснүнүн сәдасы фәтһ эдәр асиманы,
Эшгинин шаһы алар, әй бүт, ики чаһаны.

Кәмәнд этсә өзүнү адәтинчә сачларын,
Тутар гушу һавада, көйдә мәһи-табаны.

Сәнин үзүн бир айдыр көзәллик көйләриндә,
Доған заман үфүгдән бәндә салар бу чаны.

Һичрин бүтүн аләми салмыш гәм аягына,
Нәдән вәслин әл тутуб, йох этмәз бу бәланы?

Әкәр тезликлә һичрин аяг чәксә ортадан,
Вүсәлынын әлләри мәһв эдәр һәр чәфаны.

Билмирсән хош хасийәт нәдир, мән дә билмирәм.
Анчаг көзәл ниқарсан, буну билир Хагани!

Нә әлим чатды сәнә, нә гисмәт олду вүсал,
Нә дә о чамалыны тә'рифә гадир хәял.

Бу языг көзүм сәни бирчә бахыш көрәндә,
О бирчә нәзәрдән, аһ, гопду минбир гилү гал.

Чохдандыр иичриндәйәм, одур гәлбим сыныгдыр.
Нә көнлүмдән бир хәбәр, нә сәндән тутдум әһвал.

Әл чатмайыр вәслинә, чаным, бунун үчүндүр,
Додағымдан кечәрәк, башымдан ашды дәрһал.

Мәламәт каманындан атылан һәр ох, будур,
Дәлиб кечди синәмдән, гәлбимә верди завал.

Лакин енә ганейәм узагдан бахмағына,
Мәним дә рузум буймуш фәләкләрдән, әһтимал.

Гапындан айрылмаға көнүл разы олмайыр,
Хаганинин өз гәлби бу иши саныр маһал.

Эшгин ишин ичиндән әлини чыхараркан
Фитнә-фәсад верди баш рузикарда чох яман.

Өмрүндә һәр кәс сәнә ярым дәфә кәлди раст,
Инан ки, бир нәфәслә мин дәфә о верди чан,

Мин бир нештәр батырды гәлбә һәр ишвә, гәмзән.
Додағын мин иш ачды чанын башына, чанан!

Тәбиәтин пәләнкләр адәтини тутунча,
Гыймады бу чәмәндә азад кәзә бир аслан.

Сөйләдин: сәбирли ол, ишин дүзәләр әлбәт,
Вай олсун о ишә ки, ону сәбр эләр асан.

Сән ясәмән будағы олурсан башгасына,
Иш мәнә чатандаса дөнүб олурсан тикан.

Сәнин эшгинин оду кизли дүшдү көнлүмә,
Инди ашкар од чыхар Хаганинин чанындан.

Көзүм йоллардадыр, бөлкө хәбәр кәлмиш олар сәндән,
Олайды гисмәтим, вәслин шәрабындан ичәйдим мән.

Әкәр сәндән етишмәзсә мәнә бир саф шәраб, дилбәр!
Етәр бу эшг хылтындан мәнә бир чам, чатар һәрдән.

Вәфа гасидләри мәнән сәнә мәктүб етирмәзсә,
Һеч олмасса әзабларла кәләр бир пай, әдәм шивән.

Әкәр вәслин бизә гисмәт дейилсә, дост вә дүшмән вар,
Саламымын чавабында салам көндәр, чаваб вер сән.

Гурулмуш йолларым үстә мәкрдән, һийләдән йүз тор,
Будур горхум, дүшәр, достум, аяғын бу тора бирдән.

Гачар әглим бир аварә кими даим һей ардыйча,
Әкәр куйинә чатмазса, йәгин бир ер әдәр мәскән.

Ләбин вәслинә етмәкчүн бүтүн имкана әл атдым
Ки, Хагани етиб камә, олайды көнлү бир ан шән.

Бу әйярлыг оду онун салды судан әярымы*,
Кәрдәнинин ағлығыса алды мәним гәрарымы.

Хач тәк гыврым сачлары да чәкди мәни кәлисая,
Иса дәмли ал додағы чәкди дара үзарымы.

Чай дашы тәк налә илә һей гачырам заман-заман,
Гәмзәләри бу ярымын апарды дөвләт-варымы.

Әйләмишдир парә-парә эшг мәним гәлбими, бах,
Гарә халы этди гарә мәним дә рузикарымы.

Бу көнлүмү вердим онун зүлфләринә, галмады таб,
Кетди көнүл, гарәт этди сәбрими, ихтиярымы.

О көрдү ки, эшгә дүшән бу гәлб әви виран олуб,
Чан әвими йыхды бу эшг, этди хәзәл күлзарымы.

Харич әдәр мөһрәсини эшг иланын дишләриндән,
Кәлиб, илан ағзына о салды мәни, мәдарымы.

Мәнә деди: әй Хагани, сәнин абрын галмады һеч!
—Көз яшымдыр апаран бу һәямы, ә'тибарымы.

Эшгинин сэдасы чаһана дүшдү,
Һәр сәни севән кәс зияна дүшдү.

Һәлә кәлмәмишдин бу дүня сән,
Шөһрәтин яйылды, һәр яна дүшдү.

Дәрдин үрәймә бир од вурду ки,
Алову онун асимана дүшдү.

Сән инди раһат ол, көнлүмүн ады
Мәләмәтлә дилә, дәһана дүшдү.

Һеч тапа биләрми ишләрим әнчам?
Инди ки, бу фитнә мейдана дүшдү.

Өлдүрмәк истәйән рәгиб чәлд дуруб,
Деди: Нә яхшы ов нишана дүшдү.

Хагани, иланла бағбан мәсәли
Бурада ериндә дастана дүшдү*.

Эшгинин хәялы, севкили чанан,
Бир ан да чыхмайыр мәним башымдан.

Хәялын чаныма бир од салыб ки,
Сөндүрмәз, гопса да йүз кәрә туфан.

Йүз дона кирирәм, нейләйим, сәндә
Эшгдән көрүнмүр кичик бир нишан.

Эшг илә яшадым мән бу вахтадәк,
Өлүнчә дөнмәрәм әсла бу йолдан.

Дәрдимн языркән әлләрим әсди,
Чанынчүн, галмамыш бу чанымда чан.

Хагани дәрдини шәрһ әтмәк олмас,
Әкәр язылса да йүз намә, дастан.

Билмэздим ки, башыма бәла имиш мәнәббәт.
Бу чаһанда тәк мәнә гаршы бәсләр әдавәт.

Бир дестә күл көрүндү көзләримә узагдан,
Яхынлашыб нә көрдүм? — Янар одмуш о афәт.

Күмүш тәк чыхды әлдән сәламәтлик, нейләйим?
Даш алтындан әлини чыхармады фәрасәт.

Сәбр гачыб гуртарды мәнәббәт мейданындан,
Көрдү һәриф күчлүдүр, өзүндә йох мәтанәт.

Дөрд бармаг йол айырыр мәнәббәтлә чәфаны,
Йүз ағачдыр вәфадан әһдә гәдәр мәсафәт.

Көнүл галды керидә вүсәлын карванындан,
Чүнки мәнзил узагдыр, ат — ахсаг, йол — нараһәт.

Хаганинин наләси өтүб кечди фәләкдән,
Һәр аддымда эшг она доғурду мин фәлакәт.

Каш ки, сәндән башга бир кәсим олайды, дилбәр!
Я да әлим етәйди вүсәлына бир тәһәр.

Бир һәмдәним олайды, бир йолдашым олайды
Кечә-күндүз синәми яндыранда гәм, кәдәр.

Бу дүняда бир гәним олмазды, әй һәбибим!
Мән дәрдини чәкәндә һаян олса-бир нәфәр.

Додагларын мәнимки олсайды бу чаһанда,
Истәсәйдим, кафирәм, гейри шәфа мән әкәр.

Ачылсайды өнүмдә Мәсһанын сүфрәси*,
Бир эшшәк арысындан әдәрдимми мән һәзәр?

Аяғына сәпәрдим дөвләтими, варымы,
Башымдан да кечәрдим, олсайды бу мүйәссәр.

Дүшмәсәйди башыма сәнин эшгин, әй никар!
Фәләк топу өнүнә ат чәкәрдим һәр сәфәр.

Олмасайды Хагани әкәр сәнин торпағын,
Бир чәпә дә дәймәзди көзүндә бу фәләкләр.

Телләрини дағытма, ярым, бизә зияндыр,
Гәмкин-гәмкин отурма, дүня гопар, амандыр!

Гәзә гылынчыдыр о, итиләмә гәмзәни,
Бу ишвә-наз дейилдир, гәтлим үчүн фәрмандыр.

Әкәр горхум варса да сәнин дүшмәнләриндән,
Мәнә һирсин тутанда бу онлардан ямандыр.

Ачығын ишвәдәнсә, эйби йохдур, разыям,
Буна һеч бир сөз олмаз, башым сәнә гурбандыр.

Бир кәс яман данышса әкәр мәнән, инанма,
Чошуб чыхма өзүндән, һиддәтләнемә, яландыр.

Ериндән ойнаяраг һәдәләмә бир кәси,
Хүсусән бир шәхси ки, сәнә садиг оландыр.

Анд олсун ки, бәдинә данышмадым бирчә сөз,
Шаһиддир өз хәялын, һалым она бәяндыр.

Рәва дейил һәр көзү күл үзүнә багламаг,
Мәкәр сәнин үзүндән нәзәр чәкмәк асандыр?!

Мән әввәлки ашигәм, сән дә эшгә садиг ол,
Бизим ки, бу эшгимиз дүнялара әяндыр.

Әкәр варса күнаһы, Хагани өз чаныйла
Үзәр истәйәр, бу үзрә яр өзү һөкмрандыр.

Севданын байрағы алидир, али,
Сәбримин касәси олмушдур хали.

Эшгә өз хошумла тутулмадым мән,
Зәрурәт әлимдән алды маңалы.

Мәним талеимлә эшгин улдузу
Элә достлашыб ки, йохдур завалы.

Вүсал булағына әл чатмыр онун,
Чүнки учалыгда йохдур мисалы.

Зүлфүнү көрәркән хош, күләрәм мән,
Чүнки хатырладыр тәзә һилалы.

Хагани, көнлүндә язылмыш бүтүн
Онун гәмләринин һәр шәрһи-һалы.

Көнлүм ола билмэз охуна сүпөр,
Сәнин һәдәфиндир ялныз бу чийәр.

Бу бир гайдадыр ки, сәнин эшгиндә
Башындан кечәнләр вүсалә етәр.

Вәслин фәзасында, чох гәрибәдир,
О гушлар учар ки, ганаддан кечәр.

Әчәл көрпүсүнә бәнзәйир эшгин,
Орадан кечмәйән йохдур бир нәфәр.

Мән сәнин хәстәнәм, сән мәнә лагейд,
Кимин дәрди вардыр бу дәррдән бәтәр?

Хагани сәниндир, һалына ян, кәл,
Сәндән өзкә йохдур досту, а дилбәр!

Көнлүмү гәрг әдиб эшгин дәрәсы;
Динлә, сөзләримин йохдур риясы.

Һичринин хәнчәри төкүр ганымы,
Чаныма од салыр һичран бәласы.

Эшгинин туфаны тутар дүняны,
Көнүл, агла, артмыш батмаг пәрвасы.

Сәнин топуғуну дөйүр бу туфан,
Бизим башымыздан ашыр далғасы.

Яды Хаганидән йүксәк тутаркән
Билмәдин сабитдир кимин вәфасы.

Нечә көзләйим әдаләт ки, әдаләти данансан.
Нечә шад олум гәминдән ки, гәмимлә шадимансан.

Мәнә этдийин ситәмдән һамы бахәбәрдир, анча!
Дейиләм өзүм хәбәрдар ки, мәнә вәфалы чансан.

Үрәйим йох олду кетди, әвәзиндә мән нә тапдым?
Мәнә тәкчә бир бу галды ки, сән әһдә бәдкүмансан.

Ахы бир нәфәс нәдир ки, ону да әсиркәйирсән?
Гуру әтрә ганейәм, эй чичәйим, әтир сачансан.

Сачынын кәмәнди ичрә боғулур заваллы чаным,
Мәнә ган баһа өзүн вер ки, бир адил һөкмрансан.

Күлә охшадыб додағын, она истәдим сығынмаг,
Деди: кет, ган уд долан ки, мәнә сән ярашмаянсан.

Нечә дәм вурум гапында ки, мәнәббәт илә бир күн
Демәдин: һәгайиги, сән бу гапымда пасибансан!

Мәрдликдән савайы нә кұнаһым вар
Ки, мәни илләрлә анмырсан, эй яр?!

Дедин ки, гачмарам, енә дә гачдын,
Дедин зүлм әтмәрәм, олдун зүлмкар.

Һичран сөзү үстә дурур бармағын,
Чевир бу вәрәги бир йол, нә олар?

Сәнин сәрхошундур, йыхма көнлүмү,
Икид сайылмайыр сәрхош йыханлар.

Дөйүшдә Рүстәмдир тәк бәрабәрин,
Мәндә о күч һаны, вурушдан нә кар?!

Атынын тозуна чатсам нә файда?
Арада йүз иллик бир мәсафә вар.

Сәнин сурәтини рәсм әтмәк үчүн
Хаганинин гәлби көйәрмиш, никар!

Чунки дүшүб үрәйим зүлфүн ичрә кәмәндә,
Бә'зән шам тәк ағларам, көзүм күләр бә'зән дә.

Каһ охудар ачмадан мәктүбуну вүсәлын,
Каһ хәялын изләрем кечә чөлдә, чәмәндә.

Сән көзәллик султаны, эйванында мән гулам,
Гурбан әдиб чанымы кешикчийәм дөврәндә.

Мәни салыб торпаға о бадамы көзләрин,
Пүстә кими гәлбими йыртыб ачмышам мән дә

Гурбан вердим чанымы, анчаг лайиг дейилдир,
Она көрә галмышам бойну бүкүк, шәрмәндә.

Һәсрәт чәкмә сән бизим өтүб кечән күнләрә,
Үмид ерим вар һәлә лүтфүн көрүм вәслиндә.

Әкәр өлүм языбса, Хагани, ярын сәнә,
Буна севин, шүкр элә ки, олдун она бәндә.

Рәһм әйләсән, көзәл чанан, башым гурбан әлләринә,
Яраласан, һәдәф олсун гәлбим ити хәнчәринә.

Бу дүняда вар-дөвләтдән бир чаным вар, әмрин нәдир?
Хәнчәринә һәдәф олум, я башына, нәзәринә?

Кирпийимин һәр биринә йүз сап инчи дүзүлмүшдүр,
Әтәйинә сәпим, йохса күл синәнин мәрмәринә?

Бир хәнчәрлә кәлирсән ки, гиймәтлидир көзләримдән,
Фәда олум әлиндәки хәнчәринә, нештәринә!

Ағ синәнә дүзәрәм мән бу гәлбимин инчисини,
Мейл әйләсән чан көвһәрнә бағлаярам кәмәринә.

Сән һүснүнү, чамалыны бәзәйирсән тавус кими,
Әкәр көзүм ярайырса, гурбан олсун зивәринә!

Дилә кәлиб, гуруча бир салам версән олмазмы, дост?!
Инчи ахыр көзләримдән аяғынын ерләринә.

Көтүр султан гапысынын торпағыны тач әйлә сән,
Мән дә чаны гурбан верим о тач гоян шух сәринә.

Ярашыглы чамалыны, көзәл, көстәр Хаганийә,
Өз нурани көзләrimi тиким сәнин көзләринә.

Ким баш вермәз әлиндә парладыгча о хәнчәр?
Кетмәйинчә баш, кетмәз эшгин верән гәм, кәдәр.

Әлләриндән эшгинин учуб кедән һәр бир ох
Гәзасына көйләрин олар, бил ки, бәрабәр

Сәнин гәмзән охлары мин ган әйләр һәр анда,
Тәәччүбдүр, бу охлар олмаз бир азча да тәр.

Сән көзәлләр шаһысан, зүлм әдирсән һәмишә,
Әлә, күчү дарғанын сәнә чатырмы мәкәр?

Һакимләр дә әлиндән шикайәт әйләйирсә,
Сәндән мәним һейфими бәс ким алсын, а дилбәр?

Мән эшгинә дүшәндән гара олуб күнләрим,
Түстүсү өз бачамдан чыхыр һәр ахшам-сәһәр.

Һәр күн сәбрин китабын зикр әдирәм мин кәрә,
Лакин галмыр ядымда, әдә билмирәм әзбәр.

Нә чан галды, нә үрәк һәсрәтиндә вәслинин,
Лакин сәнин фәрагын азалмады бир гәдәр.

«Я рәбб!» дедим мин кәрә, сәнә тә'сир әтмәди,
Мәкәр «я рәбб!» демәклә истәк олмаз мүйәссәр?

Хагани, бу дедийин «я рәбб»ләрдән нә файда?
Өз гапындан узаға кетмәйир бу «я рәбб»ләр.

Достлуғунда бир сәдагәт көрмүрәм, көрмүрәм!
Сирр сахлаян гәлб, мәтанәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Вәслин үчүн вар башымда мин хәял һәр кечә,
Бундан ширин арзу, нийәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Һәр мәчлисдә олсан көзүм сәндәдир, назәнин!
Мәчлисләрә сән тәк зинәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Һәсрәтинлә яш төкәндә көзләрим һәр дәфә,
Дәрялардан башга чәһәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Мән севирәм сәни, чүнки сәрвсэн, әй көзәл!
Сәнин кими көзәл гамәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Ситәминдән ағламаздым, индисә ағларам,
Бу зәһмәтә сәндән һөрмәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Нәзәrimi валәһ әдән бу чәлдә, чәмәндә
Үзүн кими көзәл сурәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Әй Хагани! Бүлбүл кими мән нечә өтмәйим,
Онун кими зәриф хилгәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Бу мейданда, әдаләтлә десәк биз, доғрусу,
Хагани тәк вургун афәт көрмүрәм, көрмүрәм!

Гойдун көзлэrimi үзүнэ һәсрәт,
Синәмдә үрәйим сән олдун, афәт!

Сәсим етишмәсин дейә бир яна,
Кәсдин нәфәсими, галмады тагәт.

Кими яраласан назү гәмзәнлә,
Она әлач олмаз гопса гиямәт.

Сән үзүб алдыгча чанымы әлдән,
Яндым, сөндүрмәдин, әй бимәрһәмәт!

Өзүн ничат вермәк истәдин гәмдән,
Ипи яры йолда доғрадын, фәгәт!

Мәни Мәчнун әдиб, сонра гачырсан,
Бәлкә сәрхошсан, әй фәриштә сурәт?!

Көйә галдырыса вүсәлын мәни,
Алчалдыр башымы айрылыг, мөһнәт.

Шадлыг гәдәмини кенишчә ат сән,
Биз дәрди-әшгинлә тутаг үнсыййәт.

Мәни, нечә варам, гоймасан да, яр,
Нечәсән, сахларам сәни әманәт.

Өзүнү севәнсән, худбинсән, көзәл!
Йохдур Хаганидә анчаг бу хисләт.

Көрдүн нечә көнлүмүздән яр тутмады бир ан хәбәр,
Шикар этди, йыхды бизи, көтүрмәди о күл-шәкәр.

Ҷазибәли бир бахышла көнлүмүзү әсир этди,
Рәһмә кәлиб неч олмазса һалымыза салмыр нәзәр.

Мәнә деди: чәфа әтмә,—өзү залым олуб галды,
Мәнә деди: вәфалы ол,—өзүндә йох ондан әсәр.

Мәни белә фәгир көрүб, әсиркәди вүсәлыны,
Яралары чана ишләр, йох синәмдә чүнки сипәр.

Дедиләр ки, вүсал бәзми шәндир онун, мән дә кетдим,
О мәчлисә йол тапмадым, арзуларым олду һәдәр.

Дедим: кәрәк учуб кедәм онун вүсал бағчасына,
Аһ, ганадсыз һүммәт гушум, дейин, нечә уца биләр?!

Әй Хагани, бу севкинин нәрдиндә сән илк дашынла
Шешдәр¹ илә гаршылашдын, бу тахтада дашмы кәзәр?!

¹ Шешдәр—марс (нәрд оюнунда)

Яр элиндән нә һалдаям, эшитмәдин эй дост, мөкәр?
 Гәми мәни өлдүрсә дә, инчимәдим бир түк гәдәр.
 Яр эшгиндән бир кәлмә дә данышмаға кәлмир үзүм,
 Анчаг онун севдасындан чәкди башым нәләр, нәләр...
 Эй көйәрчин, етир яра һеч олмаса бу намәми,
 Пәрваз элә, янына уч, кәтир мәнә чаваб, хәбәр.
 Дад элиндән симүрғ гушу сораглаян үрәйимин,
 Дәрдимә бах, мәним көнлүм һаһаг вәсли-яры диләр.
 Аман, учма һеч бир заман гейри бүрчләр үзәриндән,
 Хошдур олса мәним ерим сәнин бүрчүн, сәһран әкәр.
 Гафил учма, көйәрчиним, көйдә сәни тутсун дейә
 Дүшмәнләрин шаһинләри бирдән галхыб һүчүм эдәр.
 Аяғына гызыл рәнкли сурәtimi бағларам ки,
 Гумров билиб дәймәйәләр, гайыдасан сән бир тәһәр*.
 Хаганинин гәлби онун арзусуйла дән-дән олду,
 Истәмәди мәни ярым, һеч дә ярым арпа гәдәр.

Зәнн әтмирәм гейри кәсдә бу он рәнкли яр ола,
 Мән көрдүйүм бу иш кими уғурсуз бир кар ола.
 Чан риштәмдә ганлы телдән башга бир шей галмады,
 Бир кимсәдә бундан назик санма бир тел вар ола.
 Бир түкүнә бағышлардым ики дүня, бир үрәк,
 Инанмырам бундан үстүн, гиймәтли базар ола.
 Хош әтрини пай кәтирир мәнә сәһәр елләри,
 Мүмкүн дейил бир кимсәдә белә ядикар ола.
 Әкәр һәр бир даш алтында йүз Хагани ятса да
 Чох чәтин, мән Хагани тәк бөйүк сәнәткар ола.

Ганадлары кәсилмиш бир гушам мән, а дилбәр!
Кәсик шам тәк гаршында дурурам ахшам-сәһәр.

Рәгибләрин янында мән үзүнә бахмырам,
Бахышларымда вардыр куя мәним бәд нәзәр.

Әйләшмисән, әлиндә вәфасызлыг хәнчәри,
Мин-мин кәсик баш дурур өнүндә, этсән нәзәр.

Дөйүшчүнүн каманы охуйла чан алан тәк
Бу чанымы алмысан о камандан сән бәтәр.

Бағлайыб, тез гырырсан сән мәһәббәт әһдини.
Вүсәлынын пейвәнди әдир ону зир-зәбәр.

Языг чаным хәялын, вүсәлын аләминдә
Мин горхулу мәнзилә әйләйир һәр ан сәфәр.

Үзәнкинин алтында көр бир нечә үрәк вар,
Алты сәнин тәхтинин кәсик башдыр сәрасәр.

Хагани яр эшгиндән зәнчирләри гырдыса,
Мәләмәт һәлгәсиндә лакин галды мүкәдләр.

Кәр дейилсә онун эшги гәзалардан фәрманым,
О севданын бәласындан бәс нәдән йох аманым?

Кечәләр әл ачыб көйә, ялварардым аллаһа
Олса иди көрүшмәйә бир онунла имканым.

О пәрдәли зүлфләри кәр ачмасайды сиррим,
Ким биләрди бу пәрдәнин ичиндәдир мөканым?

Әминәм ки, фәрагындан олмаячаг чан раһат.
Дәрдим нәйди вүсәлына кәр олсайды күманым?

Чана афәт олан дилбәр чан ичиндә ер этмиш,
Әкәр белә олмасайды горхмаз иди бу чаным.

Йох өлүмдән горхум әсла, кечә-күндүз онсуз да
Гәза-гәдәр чаным алыр, өтүб кечир карваным.

Хаганинин мөзарыны бәхти тикди фәргәддән
Ки, даяныб баш учунда олсун о пасибаным.

Эй, эшгинин атәшилә ган әйләйән бу чийәри!
Чохлар сәнә гурбан кетди ашиг олан күндән бәри.

Үмидимин бағындакы ағачымын будағында
Баһар чағы күл ачмады, көрүнмәди бир бәһәри.

Нә курулту гопармысан ашигләрин башында сән,
Заһидләрин гәлбиндә дә вардыр севдан, көзәл пәри!

Вүсәлынын фикри сәнин парчаламыш көнүлләри,
Үрәкләри ган әтмишдир һичранынын гәм-кәдәри.

Эшгин бүтүн ханасыны бағламышдыр бу зәманә,
Бәндә салыб бу оюнда гоймур атам бир дә зәри.

Мән янылыб дүшдүм ахыр бу эшгинин севдасына
Ки, гайдадыр, ашиг олан әйләр белә сәһвләри.

Хагани о чамалына вурулдуғу илк замандан
Дүнялары тутмуш онун хәбәрсизлик хәбәрләри.

Бахышыңла, кәл, бизә сән көнүлдән бир хәбәр көндәр!
Бизим бу чан баһасына додағындан шәкәр көндәр!

Мән бир садә гулунузам, дүня бундан хәбәр тутмуш,
Зүлфүндән бир тел айырыб, гуламына кәмәр көндәр.

Данышмағы бәһанә әт, ачылсын ал додагларын,
Ики дүня алмаг үчүн лүтф элә, бир көһәр көндәр.

Анд олсун о көзләринә, чандан әсәр галмады һеч,
О чан верән нәсиминдән бизә сән бир әсәр көндәр.

Де, бу һичран давасында каман чәкиб, ким ох атды,
Мәрдлик әдиб вүсәлындан бизә дә бир сәһәр көндәр.

Кәл, бу одлу гәлбимизи яхма чәфа атәшиндә,
Өз вәфандан дәрман дүзәлт, бизә дә бир гәдәр көндәр.

Вурғунундур бу Хагани, үрәйини верди сәнә,
Әкәр гәбул әдирсәнсә, бизә бир шад хәбәр көндәр.

Бир мектубла мени яд эт!
Бир кағызла мени шад эт!

Өлдүрмүшсән фәрагыңла,
Бир хәбәрлә бәрһәят эт!

Бу дәрими һәкимләрә
Демә, өзүн кәл имдад эт!

Үзүлмүшәм фәрагыңдан,
Гәлби вәслиңлә абад эт!

Бездим аллаһ чағырмагдан,
Мәни дәрден кәл азад эт!

Тәнкә кәлдим су элинден,
Мәнә шәрбәтлә имдад эт!

Хаганини өлдүрдү гәм,
Кәл, гәмләри сән бәрбад эт!

Тутулмушдур ханаларым,
Марс галмышам, кәл имдад эт!

1

Сән гиймәтли көвһәр икән, гәввас кими баш вуруб,
Тапдын тәб'ин дэрясындан даһа гиймәтли көвһәр*.

Хаганинин башы бағлы гойдуғу хәзинәнин
Тилсимини ачмаг бирчә сәнә олду мүйәссәр.

Һейрәтдәйәм ки, илһамын зәрләрини атаркән
Нечә олду өз бешинлә беш атдын, эй фүсункар?!*

2

О көч күнү ки, мән этдим вида Ширвана,
Тәәссүф әйләди гәлбим, чийәр аловланды.

Яныб фәраг одуна, мән Аразла узлашдым,
Араз көрүб һалымы од тутуб, о да янды.

Аһым кими ити ахды, гәмим кими чошду,
Хүрушә кәлди көнүл тәк, кәдәрлә чалханды.

3

Эрмәнистан торпағына чатан күндән, эрмәниләр
Аяғымын торпағына чанларыны нисар эдәр.

Хүсусилә бу нәстури мәзһәбиндә олан гоншу
Һөрмәтими чох сахлайыр икинчи бир Иса гәдәр.

Һәм дә мәни Иса кими дөрдүнчү көй әһли билиб,
Сөз ачарлар гүдрәтимдән, сәнәтимдән ахшам, сәһәр.

Ғамы Эрчиш денизини, хейли дәрин о дәряны
Мәним илһам денизимин гәрг олмушу һесаһ эдәр.

Тәәччүблү дейил олса, буна сән дә гәлбән инан,
Ширинләшәр илһамымдан Эрчиш бир аз ичсә әкәр.

4

Шаһларын сарайы бир дәниздир ки,
Орада сәдәф йох, йүз мин нәһәнк вар.

Арзу кәмисини салмаз һеч заман
Бу чошгун дәрәя ағлы оланлар.

Бир инчи вермәз дә, чан алмаг үчүн
Һәр дәгигә сәнә мин оюн тутар.

Көнүл, кәл сән ағлын пәнаһында ол
Ки, ағыл тамаһын бойнуну вурар.

Бир тикә чөрәйә, суя гане ол,
Нә сәрвәт, нә мәнсәб, нә аға ахтар!

5

Эй Хагани, сән шаһларын хидмәтиндән узаглаш,
Та снясәт дәнизиндә боғмасын сәни туфан.

Ишәраб долу гәдәһ кими кәзмә шаһлар әлиндә,
Кирли су тәк тулланарсан, ган чанағы оларсан.

Күнәш билиб сән онлара яхынлашсан ай кими,
Каһ бөйүйүб артсан да, каһ әрийиб мәһв оларсан.

Бәнәтүннә'ш улдузу тәк бир кечәнин әрзиндә
Рәдд әтсәләр алчаларсан, йүксәләрсән гәбулдан.

6

Сорушдун ки, үрәйиндә рәғбәт йохдур шаһлара?
Бәли, йохдур султанлара рәғбәтим зәррә гәдәр.

Рей валиси гоймадыса Хорасана кедим мән,
Нә әйби вар, бундан мәнә етишмәз һеч бир зәрәр.

Лакин вали һеч кәсә дә вермәсәйди ичазә,
Кәрәк мәнә фәрг гоһайды башгалардан бир гәдәр.

Мән кедирәм Хорасанда алимләрин янына,
Ишим йохдур орадакы әмирләрлә, мүхтәсәр.

400

7

Кимсә сөз атды ки, Хагани артыг
Ярашмыр сарая, бөйүк хагана.

Бәли, доғру деди, су дашымагчүн
Лайинг олмамашдыр дев Сүлеймана*.

Сарайдан әзийәт көрмүшәм, бир дә
Кениш гәлбим сығмаз о дар зиндана.

8

Хәлифә дейир ки, дәбирим олсан,
Гаршында баш әйәр мөһтәшәм дағлар.

Дәбирәм, доғрудур язым мисилсиз,
Лакин баш әймәрәм бу йшә, зинһар.

Бир дәбир олмагла нә фәхр әдим ки,
Вәзирлик мәнимчүн дейил ифтихар.

Мән бир күнәш икән, улдуз олмарам,
Борч папаг гоймагда нә мәзийәт вар?!

9

Хагани, дөвләтин ағачындакы
Шахдан мейвә дәриб әмәйә дәймәз.

Дүнянын бу яғлы, ширин логмасы
Она сәрф әдилән әмәйә дәймәз.

Шаһларын әлиндән сәдәгә алмаг
Онлара мәдһләр демәйә дәймәз.

10

Дөвләт ени, ишләр ени, вәзири дә енидир,
Халг ичиндә һәр бир инсан ишлә һөрмәт газанар.

Мәндән шаһын вәзиринә етир бу бир сөзү сән,
Агил үчүн бу бир сөздә дүняларча мә'на вар.

Элә әтмә ки, халг көһнә вәзири яда салсын,
Әдаләтлә рәфтар элә, адын галсын ядикар.

Бар-дөвлөт истәрдим дүняда, анчаг,
Ону алчаглардан гәбул әтмәдим.
Мән чох истәйирдим, вермәди дөвран,
Аз верди, мән «кәрәк дейилдир» дедим.

12

Хагани, сән билик хәзинәсисән,
Бәс нәдән чаһилләр газаныр һөрмәт?
Арслана вердиләр шаһлыг адыны,
Бәс нәдән пәләнкә етишди хәл'әт?
Балығын бәдәни күмүшлә долду,
Сәдәф даш ичиндә чәкди әзийәт.

13

Һичрәтин беш йүз или дөври-кәмал олмуш йәгһи.
Ондан әввәл беш йүз ил олмуш бизә дөври-мәһал.
Халг билир ки, доғмады Хагани тәк бир шаири
Бу кечән беш йүз ки, о адланмада дөври-кәмал.

14

Мән о Хаганийәм ки, бу дүняны
Көзәл дәрк әтмишәм фәрасәтимлә.
Мән мәрди, намәрди бир мәһәк кими
Танытдым дүняә өз гүдрәтимлә.
Накәсдән көрмәдим мән бир яхшылыг,
Йохладым мән буну сәдагәтимлә.
Писләрин әлиндән яхшылыг кәлмәз,
Мән пислиқ әтмәрәм өз һүммәтимлә.

15

Кәнчлик бир гызылдыр, өмрүн әлиндән
Дүшәрәк торпаға йох олду бирдән.
Тапмаг һәвәсилә һәмин гызылы
Торпағы ююрам көз яшымла мән.

Һәр кечә көйләрин йүксәк гатына
Хаганинин аһы галхыб учалар.
Доғурмуш рузикар ону, енә дә
Сындырыр гәлбини кинлә рузикар.
Шүшә яранса да даш парчасындан,
Лакин даш шүшәни асан сындырар.

17

Дедин ки, һеч кәсә баш әймә әсла,
Чүнки хошбәхт доғдун әзәлийәтдән.
Доғрудур, бу шадлыг күлүстанында
Күл ачдым гочалар дуасилә мән.
Әмим йол көстәрди, камала етдим,
Өйрәтди о мәнә чохлу әлмү фәнн.
Өләндә сөйләди: көрүм десинләр
Шәргин дә, гәрбин дә Әфзәли сәнсән!

18

Горхум будур: аләмә дүшәр сәс,
Гәлбим сәнә пайбәнд оларса.
Чанан, чатылар худая, шәксиз,
Зүлфүндән әкәр кәмәнд оларса.

19

Әй Хагани, Бағдадда кәзмә вәфалы инсан,
Сахтакарлар шәһриндә вәфалы әлә дүшмәз.
Дәчлә тәк ахытсалар инсанларын ганыны,
Бағдадлынын көзүндән үзүнә килә дүшмәз.

20

Йохдур бир шей дүняда надир олсун вәфадан,
Әһл адамын вүчуду аз олуб кимиядан.
Аләмдә, симүрғ кими, достун анчаг ады вар,
Йох, симүрғ тез тапылар сәдагәтли ашнадан.

Эй адалэт багчасы Багдад, әһсэн, мәрһәба!
Дөврәнә дөвр эйләйир сәйярәләр, чәрхи-фәләк.

Аһ, көзәлдир дағларын, көй бағларын, шадсан мүдам,
Һешмәтин дөрд көй дейил, сәккиз беһишт олсун кәрәк.

Һәр чүрә рәнкин, ийин вар, һәр чүрә хасийәтин,
Һейф, йохдур сәндә мәрдлик, бир дә ки, һәссас үрәк.

Раһатлыг ахтарма, сән эй Хагани!
Ону бу дүняда тапа билмәзсән.

Ифласа уғрамыш дүня эвиндә
Аманчүн кимия тапа билмәзсән.

Сән бир илан сифәтлийкән даим шәкәр ейирсән,
Хагани бир тути икән едикләри зәһәрдир.

Бах фәләйин бәхшишинә, зәманәнин зүлмүнә,
Ким ки, торпаг емәлидир, едийи нейшәкәрдир.

Эй Хагани, башына күл, өз ганына гәрг ол, ағла!
Сәни торпаг үзәриндән галдыран мәрд торпаг олду.

Сән әминлә танынмысан. Атан сәни итирәндә
Әмин тапыб аралыға чыхардараг даяг олду.

Хагани дәрдлидир арвад әлиндән,
Аләмләр бир дәрдли көнүлә дәймәз.

Гүрбәтдә бир арвад алды ки, онун
Йүз назы бир анлыг мүшкүлә дәймәз.

Бириңчи арвада дәйәрми сонку?
Йүз гарға бир ширин бүлбүлә дәймәз.

Дүня дәйәни торпаға дөндү,
Бирини алды ки, һеч күлә дәймәз.

Хагани! Зәманә пис зәманәдир,
Писләрин яхшылыг кәлмәз әлиндән.

Писләрдән яхшылыг умма, разы ол,
Горх ки, яхшылардан пислик көрәсән.

Хаганидән юхарыда отурдунса, нә олар,
Нә бу сәнә бир һүнәрдир, нә дә Хаганийә ар.

Чүнки көйдә гара үзлү, пис әмәлли Зүһәл дә
Хош сифәтли Мүштәринин үстүндә тутмуш гәрар*.

Һарада ки, су нефт илә бирләшәрсә, гайдадыр,
Ашағыда су ерләшәр, юхарыя нефт галхар.

Көрмәдинми, хырманда да дөйүм вахты һәмишә,
Ағыр дәнләр алта ятар, бош саман үстә чыхар.

Доста яхшылыг олмуш әзәл күндән нийәтим,
Дост достуна һәмишә олмалы яхшы сирдаш.

Достум пислик этсә дә, мәнә хошдур, гой этсин,
Аһ, мәним пислийим дә хош олайды она, каш!

Дейәк, үрәйимиз тәмиз дейилдир,
Адымыз тәмиздир ахы дүняда.

Кобуд бир ахмагла бәһс әдәндә мән
Сусуб һөрмәт әтдим бу тәмиз ада.

Дүняда әчайиб ишләр чох олур,
Бә'зән гуршун верир алмасы бада.

Мәндән тә'риф көрәр һәр яхшы инсан,
Сөймәрәм начинси шә'римдә бир ан.

Бүтүн диванымда йохдур ики һәчв,
Мәним күлзарымда тапылмаз тикан.

Хаганийәм, бу дүняда гәлбим элә сафдыр ки,
Мәнә пислик эдәнә дә верирәм хош мұкафат.

Начинсләрин дилләриндән зәрәр чәкдийим дәмдә
Аллаһымдан көзләйирәм мән яхшылыг, илтифат.

Демирәм ки: эй аллаһым, сән онлара бәла вер!
Дейирәм: вер мәнә дүшмән бәласындан сән ничат.

Әкәр сән билмәсән дә Үтарид¹ билир йәгин,
Мән кимәм, гәләмимдә нә кими бир гүввәт вар?!

Мин ил кәрәкдир та ки, һүнәр күлүстанында
Билийин будағында күл мәним тәк верә бар.

Һәр әср, һәр дөврдә мәним мислим тапылмаз,
Бир дә шаир Хагани етирмәз бу рузикар.

Хаганинин бу дүняда дөрд шей кәлир хошуна,
Кәл бу дөрдү әлдән вермә, яхшы достсан әкәр сән.

Касыблара көмәк әтмәк, сирри мөһкәм сахламаг,
Бадә ичиб, сәрхош ярын өпмәк ширин ләбиндән.

Чохдан варды үрәйимдә Хорасанын арзусу,
Рейдә икән арзулардым ерим олсун Хорасан.

Рей валиси кәсди мәним диләйимин йолуну,
Бәндә салды истәйими, әтди мәни пәришан.

Чәләләддин! Мән бу аддан чох шикайәт әдәрдим,
Нә әдим ки, утанырам өз хейирхаһ оғлундан.

О чох фәсад төрәтмишдир, очаглары дағытмыш,
Хейри дә о, гәлбим кими мәһв әтмишдир һәр заман.

¹ Үтарид—Юпитер.

Биликли олмағын зәрәрдир сәнә,
Күчсүзлүк гүдрәтдир, һүнәрдир сәнә.

Билийин чөвһәри биликсизликдир,
Хагани, «билмирәм» сипәрдир сәнә.

Касыб раһат яшаянда әзаб чәкәр варлылар.
Демәк, ағыл саһибләри ахтармазлар мал-дөвләт.

Дөвләт бәнзәр ал шәраба, аз ичдинми, руһ верәр,
Чох дүшәрсә ағы позар, ярадар мин фәләкәт.

Сән фәгирә бирчә дирһәм вериркән, эй Хагани!
Әвәзиндә ики беһишт истәйирсән аллаһдан.

Белә исә вердийинә кәрәм дедин нә үчүн?
Бу ки айдын бир риядыр, кәрәм олмаз риядан.

Буна нечә кәрәм демәк олар ки, сән бир пула
Беһишт алмаг истәйирсән әвәзиндә сәмадан.

Сән бир вериб, һагдан ики тәләб әдән заманлар
Ач көзүнү бир фәргләндир өз рияны сәхадан.

Билирсәнми кәрәм нәдир: һарда кәда көрдүнсә,
Вар-йохуну вериб, бир шей уммаясан кәдадан.

Эй Хагани, пай уммагда кетди абырын, һәян,
Бәсдир, алма бирчә логма бир кимсәдән һеч заман.

Хәстәләнмиш үрәйинә дава-дәрман истәмә;
Дөрд артырыр чүнки она әдилән һәр бир дәрман.

Бу гайдадыр: сынан шейин гәдри сонра билинәр,
Сыныг гәлбә тәсәлли вер, буну яхшы анла, ган!

О дөвәнин бойнундакы гызыллара бахма чох,
Ганбаһасын доландырыр өз бойнунда о һейван.

Зәнн әдәк, лап дөвә бойну гызыл каны олду, бәс
Нә мәнфәәт көрүр дөвә кәздирдийи гызылдан?

О, гараяңыздыр, мән исә ағбаш,
Белә галдырырыг фәрги арадан:

Гара рәнк вурурам мән ағ башыма,
О, гара үзүнә сүртүр ағ киршан.

40

Хагани чәкилди излэт эвинә,
Бу эв чох яхшыдыр шаһ сарайындан.

Гәнаәт ичкиси рузиси олду,
Будур зәмзәм сую, һәм аби-һейван.

Рузийчүн гәм емәз бачардыгча о,
Рузинин гейдинә галар ярадан.

Яшамаг рузийлә мүмкүнсә әкәр,
Рузи дә таәтлә етишәр һәр ан.

Хагани истәмәз рузи кимсәдән,
Аллаһ рузисини верәр фираван.

Сүлейман вермәди ем гарынчая,
Мөһтачдыр рузийә чүнки Сүлейман.

41

Хагани хаганла отуран заман,

Ери ахырынчы чәркәдә олар.

Нечә ки, биринчи һәрф икән әлиф,
Бирләшәндә тутар ахырда гәрар*.

42

Чәфадыр, әтмә мәнә сән белә хитаб союг.
Нә вахтадәк верәчәксән мәнә чаваб союг?

Союг чаваб, йәгин эт, үрәк шәфасы дейил,
Сағалтмаз һеч мәрәзи олса кәр күлаб союг.

43

Бир чүчәни сүр'әт илә говлайырды бир ахмаг,
Деди, ону өлдүрмәкдир говламагдан мәгсәди.

Эй Хагани! Бизи дә о чүчә кими, рузикар
Говар-говар, өлдүрмәкдир онун һәр ан мәгсәди.

44

Гошуб шәһвәт ардынча, өмрүнү бада вермә,
Онсуз да һәятыны бада верир бу фәләк.

Бир чанын варса һәркаһ, чан аланын икидир:
Бири чан алан дүня, бири чан алан мәләк.

45

Хагани, үч шейдән көзәл, де, нә вар:
Чаванлыг, раһатлыг, бир дә күзәран.

Сәнин ки, һәр үчү вардыр, шүкр әлә,
Онлары бир ердә көрмәз һәр инсан.

46

Олсайды Фәрһадын гейрәти әкәр,
Гоймазды Ширинә бахсын һәр өтән,

Намуссуз ярыны нәгш әтди даша,
Гәлбинин лөвһүнә нәгш әтмәлийкән.

47

Инанмаздым ки, дағ даға говушар,
Говушар адамлар, мәшһур мәсәл вар.

Дағ чисмимә мөһнәт дағы говушду,
Бәс нә үчүн мәнән гачар адамлар?!

48

Дүняда нә гәдәр әбләһ адам вар,
Өзүнә чох йүксәк мәгам арзулар.

Мәсәлдир: кәклийн шух еришини,
Ямсылар һәр заман гара гарғалар.

Бир чох ушаглар да, «зәркәрәм» дейә,
Гарпыз габығындан тәрәзи сазлар.

Ағачдан бир илан йонсалар белә,
Нә дүшмәни чалар, нә досту чалар.

Бир әбләһин башы әршә чатса да
Нә инсанлыг биләр, нә достлуг ганар.

49

Эй сәһәр, де айын һекайәтиндән,
Эй күләк, о зүлфдән бир хәбәр әйлә!

Эй достун хәялы, өзүн һәр заман
О чан чәмәниндә мәнә ер әйлә!

Һекайәт узанды, яр чан истәйир,
Хагани, сөзүнү мүхтәсәр әйлә!

Бағламышдыр үзүмә хачә хейир гапыларын,
 Ачарам, зәңн эләмә, ағзымы бир дэф'ә шәрә.
 О, мәнә пислик әдиб, фитнә-фәсад әйләди ки,
 Мән дә бир пислик әдәм, пис данышам бирчә кәрә.
 Пак олан ағзымы мурдарлаяраг пис демәдим,
 Бүтүн өмрүм бою мән һеч кәсә, һеч бир нәфәрә.
 О мәни мин шәрә, мин бөһтана салсын, нә зәрәр,
 Ону тәгдим әдәрәм, яхшы дейиб, мән шәһәрә.
 Дили писдир, өзү дә пислийә лайингдир онун.
 Иши, һәм дә әмәлилә таныныр чүнки һәрә.
 О мәнә кәстәрир өз чөһәрини, нейләмәли,
 Инди гой бахсын о да мәнләки надир көһәрә.

Әвдә гәлбин тутулмушса, кәнара чых, чаһана бах!
 Бир дэфә дә баға кедиб, орда сәрви-рәвана бах!
 Әввәлчә кәз бағ-бағчаны, сонра да кет гәбристана.
 «Достларыны кәл көр» дейән о хәрабә мәкана бах!
 Чох бадамы көз көрәрсән, гушлар кими тора дүшмүш,
 һәмишәлик бағлы галмыш чохлу пүстәдәһана бах!
 О әмир ки, сарайында мин кешикчи даянарды,
 Гәбри үстә тәк гарғадан ибарәт пасибана бах!
 Сән шаһларын табутуну мәзарда ач, о табутун
 Бучағында нечә парча сүмүк олмуш инсана бах!
 «Мәнәм-мәнәм» дейән чанлар бүтүн ерин алтындадыр,
 Торпаг алтда губар олмуш гәмәр үзлү чанана бах!
 Эй Хагани, бу дүня нә бағланыб даянмысан,
 Бир гырпымда сән онлардан көрмәзсән бир нишана, бах!

1

Мәни бу севкидир яхыб яндыран,
Бу эшг үрәйими эләйибдир ган.
Дәрдли олмағымы санмырам бир дәрд,
Дәрд одур ки, буну дуймайыр чанан.

2

Алчаг адамлардан чәкдийим тә'нә
Фәләйин зүлмүндән ағырдыр мәнә.
Бунлардан ағырдыр ярын фәрагы,
Лакин мөһтачлыгдан яхшыдыр енә.

3

Хагани, итибдир һәм чан, һәм үрәк,
Чәтин ки, чөврүндән әл чәксин фәләк.
Онун әлләрилә бишән хәрәкләр
Я дузсуз, я бүтөв дуз олсун кәрәк.

4

Дәйишмәз, әй саги, үзүмүн рәнки,
Көнлүмдән кәсилмәз налә аһәнки.
Мейи аз да, чох да версән, фәргн йох,
Галдырмаз бу дашы селин, инан ки.

5

Дүнядыр аһыма кичик бир мейдан,
Наләмдән көйләри чулғамыш думан.
Үмид аяғыма һей тикан батар,
Өмрүн шүшәсинә даш дәйәр һәр ан.

6

Һеч кәс мән тәк гәриб, бияр олмасын,
Һәм ачиз, чарәсиз, һәм хар олмасын;
Мәни һичран дәрди салыбдыр әлдән,
Һәкимсиз ерләрдә бимар олмасын.

7

Истәсән ки, олсун шәрәфинн йүксәк
Даим тәвазөкар оласан кәрәк.
Садә адамларла, кет, һәмсөһбәт ол!
Йүнкүл шей тез галхар юхары, бишәк.

8

Көнлүмүн дәрдинә дәрман эләйин,
Мәни о дилбәрә гурбан эләйин;
Дәлийәм, сәһрайә үз дөндәрмишәм,
Мәни зәнчирләйин, әһсан эләйин.

9

Эй эдән көнлүмү гәмләр мәскәни,
Гәлбимдә ачылды кәдәр сусәни;
Гәм мәним яхамдан тутандан бәри
Кәдәрлә олмушуг биз ган дүшмәни.

10

Синәм атәш сачар, көнлүм олуб ган.
Кәтир о ган рәнкли одлу шәрабдан!
Мей атәшли гандыр, һәр ан төкәрик
Оду од үстүнә, ган үстүнә ган.

11

Сачын бәзәк верди о дәм ки, айә,
Тутду ағ үзүнү гаранлыг сайә.
Эй чәннәт пәрисн, мәнә сөйлә, кәл,
Сәнә ким сүд вериб, ким одлу дайә?

414

12

Нәсибим әдинчә фәләк дилдары,
Өмрүмү дәрду гәм бөлдү тән яры;
Бойнума, кәл, миннәт гойма, эй фәләк!
Өмүр алмайынча вермәдин яры.

13

Эй олан гәминдән көнлүм йүз пара,
Шадлыға һәсрәтәм, языг, авара.
Мән өлүб кедирәм сәнин гәминлә,
Ширләр түлкү кими галар бичара.

14

Истәсән күзкү тәк саф олсун үрәк,
Синәндән он шейи атасан кәрәк:
Һарам, гейбәт, кинә¹, пахыллыг, тамаһ,
Қибр, рия, һәсәд, әдавәт, кәләк.

15

Хагани, сән әкәр яхшы инсансан,
Һеч кәсин бойнуна силлә вурмазсан;
Азад адамлара дәйән һәр силлә,
Гылынч зәрбәсиндән бәтәрдир, инан!

16

Кәлир үрәймә гәминдән хәбәр,
Гәлбимин үстүнә дүшүр һәр кәдәр.
Гапында гәлбими басдырачағам,
Гәлбимин ийини дуйсун кечәнләр.

17

Адын дүшмәмишдир дилимдән бир ан,
Хәялын чыхмады әсла ядымдан.
Бүтүн варлығымла гулаг кәсилдим
Адыны эшитчәк һәр бир ағыздан.

¹ Кинә—кин.

415

О күн ки, өйрэнди эшги пэрвана,
Од вурулду, галды шам яна-яна.
Яныр пэрванә дә шамла бәрабәр,
Чүнки һәр икиси өйрәниб буна.

Пәришан гәлбими ал әлә, эй яр!
Вурдуғун шикары галдырыб апар!
Тәгсирсиз Хагани сәнин гулундур,
Я сағ гой, я өлдүр, ихтиярын вар.

Кетди, үрәйими апарды дилбәр,
Гулағым гапыда, көзүм йол чәкәр.
Гулағым сорушур көздән: көрдүнмү?
Көз дейир гулаға: вармы бир хәбәр?

Хүдпәсәнд олмасан халг сәни севәр,
Һамыя файда вер, чәксән дә зәрәр.
Хурма ағачы тәк палтар кеймә сән,
Тәвазәкар олан даим йүксәләр.

Хагани торпағынса да, эй мәһвәш!
Енә од, су, күләк кимидир сәркәш;
Онун торпағында әлә ел вар ки,
Су ююб апармаз, яндырмаз атәш.

Мәни өлдүрмәйин вачибсә әкәр,
Бирчә хаһишими динлә, а дилбәр!
Ләбләрин мейилә мәст әдиб әввәл,
Сонра кирпичлә вур чаныма нештәр.

Шеир сәмасында күнәшәм бу күн,
Сөзүмдүр һәр кәсин сөзүндән үстүн;

Күнәш едди көйә султан олса да,
Фәгир кәдасыдыр шеир мүлкүмүн.

Дейирләр: мин илдән бир гоча аләм
Кәтирир вүчуда вәфалы адәм;
Йәгин бири кәлиб биз доғулмадан,
Бири кәләр бизи уданда дәрд, гәм.

Хаганийә тә'нә вуруб һәр заман,
Зәһәрли әгрәб тәк даим санчырсан;
Ики йүз парчадыр гәминдән гәлбим,
Йүз атәш вурурсан бу гәлбә, чанан!

Күл шамы нурлатды бағчаны, бағы,
Лалә ишыглатды сәһраны, дағы;
Бир күнәш үзлүнүн шәфәгиндән дә
Нура боянмышдыр көзүн чырағы.

Сән һәр күн дүшүрсән ени хәялә,
Верирсән сәбрими мәним зәвалә;
Тутмадын өмрүндә бир сөздә гәрар,
Инсафсыз! Кет, дөзмәк олмаз бу һалә.

Өмрүм накам кечди бикарлығымдан,
Ярсыз баш тутмады ишләрим бир ан;
Эй яр, ишләрими көрәرمىсән һеч?
Эй фәләк, өмрүмү гайтарармысан?

Көнлүндә кибр үчүн бәсләмә һәвәс,
Кибр илә мурада етмәди һеч кәс;
Көзәлләр зүлфү тәк һәр яна гатлан,
Мин көнүл торуна дүшсүн һәр нәфәс.

Бу күн гуру чана меймансан мәнә,
Сәнә чан верәрәм, чанансан мәнә;
Назырам өлмәйә габағында, яр!
Дәрдини чәкәрәм, дәрмансан мәнә.

Шәраб мәчлисində мәни этсән яд,
Бу гәмли үрәйим олар хейли шад;
Чәфадан әл чәкиб, вәфалы олсан.
Оларам мөһнәтдән, гүссәдән азад.

Олдум диванәси, яр, о һилалын,
Мәнәм пәрванәси әнбәр чамалын;
Яр, күнәш үзүнүн һилуфәрийәм,
Күлүйәм атәшли, одлу хәялын.

Әй фәләк! Ярымы сәфәрдән дөндәр,
Чалыш йола кәтир, дүз йолу кәстәр;
Көнүл дәрдләримә эшидиб бир-бир,
Она сән тез чатдыр вә кәтир хәбәр.

Көнлүмүн гушудур сәнин шикарын,
Ашиги олмушам ал додагларын;
Вүсәлын йолунда олмушам рүсвай,
Чанымы алмасан кәлмәз гәрарын.

Бир күн фәләк мәни этсә бәхтәвәр,
Яр итмиш көнлүмдән тутар бир хәбәр;
Һичран кедәр, галмаз гәлбимдә янғы,
Чатарам вүсәла, одланмаз чийәр.

Алчаг адамлардан дойса да чаһан,
Ағыллылар олур торпагла ексан;

Хагани, дөвранда яхшылыг умма,
Йол үстә отурма, кеч кәләр карван.

Йолунда гулағым галды хәбәрдән,
Вәслинчүн көзләрим дүшдү нәзәрдән;
Хисләтини баша дүшмәди көнлүм,
Дүшдүм аяглара гәмдән, кәдәрдән.

Янында бир гәфәс вар сәнин мүдам,
Гушлар бу гәфәсдән учдулар тамам;
Хагани адында бир һүма һәлә
Чохдан бу гәфәсә салмайыб әйям.

О күн ки, сачыны бир човған этдин,
Гәлбими топ кими һәрасан этдин;
Мәндән айрылмаға мейл этдикчә сән
Дүняны көзүмдә бир зиндан этдин.

О көзәл һуринин вәфасында мән
Кечмишәм дүнянын көзәлләриндән;
Нечә сәрчә кими дән ахтарым ки,
Һүма ады вермиш мәнә күлбәдән.

Вәслин дә, һичрин дә бизи инчидир,
Әлин зүлм әтмәкдә ән биринчидир;
Һәм әлин мей верәр, һәм додагларын,
Додағын ягутдур, дишин инчидир.

Хагани, ашиглик истәсән әкәр
Алчаг достларындан көрәрсән зәрәр;
Бир көзсән ки, она чөр-чөп дүшәрсә,
Чохлу кирпич чалсан рәдд олуб кедәр.

Ағ үзлү, гыврымсач гызын эшгиндән
Күрчүчә өйрәндим Абхазяда мән;
Инчәлди түк кими дилим, һәр түкүм
Дөнүб бир дил олду «моди»¹ демәкдән.

Тәрса көзәлисән, Исая һәмдәм,
Пак руһсан, мән сәнә демәрәм сәнәм;
Түк кими инчәлдим дәрду гәминдән,
«Моди, моди», гәмдән муйә дөнмүшәм.

Сәнә күл ашиги бүлбүл тай олмаз,
Кәкликсән, турачсан даһа хошаваз;
Ойнагсан гумрудан, сарыкөйнәкдән,
Һүснә тавусдан олдун сәрәфраз.

Гәлбимә дағ чәкиб о ики көвһәр,
Үрәк гөвр эләйир, кабабдыр чийәр;
Таб әтсән дейәрәм: кәнчлик һәсрәти,
Достлар фәрагыдыр чәкдийим дәрдләр.

Баһарын һәсими әсир һәр сәһәр,
Бизим күлүмүздән йохдур бир хәбәр;
Гызыл күл пәрдәни йыртды, һейиф ки,
Пәрдәдә кизләнир күл үзлү дилбәр.

Кечә руһум олур янында мейман,
Чаным санки тутур чәннәтдә мөкан.
Гәлбим янындадыр, ичазә вер ки,
Бу кечә көнлүмә говушсун бу чан.

¹ Моди—күрчүчә «кәл» демәкдир.

Эшгиндән од тутуб атәш одланыр,
Лүтфүндән һаләси әршә даяныр;
Үзүндә халыны көрәнләр дейир:
— Һиндли од ичиндә әйләшиб, яныр.

Ени дәрдләр верир мәнә о дилдар,
Гәлбими гәмләри вуруб яралар;
Дүняны яндыран наз варса ярда,
Мәндә дә фәләйи яндыран аһ вар.

Кәмийә, күләйә сығынынча яр
Гәминдә көзүмдән доғду дәрәлар;
Көр нә гәрибәдир һалымыз бизим,
Ел мәним әлимдә, о ел ахтарар.

Зәни әтмә фәләйин чәрхи дүзәләр,
Өмүр доландыгча артыр дәрди-сәр;
Фәләйин башына демә күл олсун,
Бир овуч күлә дә дәймәз фәләкләр.

Өмрүмүн бағында гәмин әлиндән
Нә сәбзә, нә лалә, нә күл галды шән;
Өмрүн хырманьында дәрд күләйиндән
Нә сүнбүл, нә саман, нә тоз вар, нә дән.

Үзү ашыгларын олар сап сары,
Һәр ан көзләриндән ахар яшлары;
Ай үзлү бир яры оланьын кәрәк
Олсун әтәк-әтәк гызылы, вары.

Хагани гәлбиндә бир дәрд вар нәһан,
Чан хәстә, көз яшлы, үрәксә бүрян;

Сәнин вусалына верилди, чанан!
Чан—төһфә, көз—мүждә, көңүлсә—гурбан.

57

Үрәкдән чәкдийим яныглы фәган,
Синәми дешмәкчүн дейилдир, инан!
Ай кими, күн кими мән наһаг ерә
Олмушам кечәни күндүзә гатан.

58

Көнлүм раһат дейил көһнә дәрдимдән,
Көрдүйүн дәрд һәлә чыхмыр гәлбимдән;
Сағламлыг кәзирәм, изи дә йохдур,
Раһатлыг әбәди чыхмыш әлимдән.

59

Хагани, варса да сөзүндә гүдрәт,
Алчаглардан чәкир башын мүсибәт;
Һүнәр саһибинә һүнәр зәһәрдир,
Бир зәһәрдир һүнәр әһлинә сәнәт.

60

Әшитдим ки, ширләр йыхан о чейран
Гәриб көнлүм кими олмушдур налан;
Анд олсун чананын әзиз чанына,
Отурар гәлбимин матәминдә чан.

61

Дәрдү гәм апардыг куйиндән, әй яр!
Пәришан көнлүмүз олду бигәрар;
Әй шадлыг майәси, кетдик гапындан,
Гәм, гүссә апардыг анчаг ядикар.

62

Хагани, һүммәтә сығындыгча сән,
Алчаглар тәк чәләл, шөһрәт күдмәзсән;
Бир пияда олуб дүз кетмәк хошдур
Бир вәзир олуб да әйри кетмәкдән.

422

63

Сөзүмлә бәзәнди мави фәләкләр,
Бу сөзләр зәһәри шәһдә дөндәрәр;
Ким сәпсә башына сөз күлабымы,
Алты айлыг дәрди чәкилиб кедәр.

64

Дейиләм көлкәдә битән хам бәһәр,
Күнәшәм, көнлүмә мәскәндир көйләр;
Нә гадын, нә киши олан дүшмәнә
Ләчәк өртдүрмәсәм намәрдәм әкәр.

65

Әй дост, башдан-баша яндым гәминдән,
Шам кими әридим мөһнәт дәминдән;
Билмәздим ағламаг, көнүл янғысы,
Өйрәндим гәфләтин мүәллиминдән.

66

Көнүл сәнинкидир, мән гуру чанам,
Көһнәр әлиндәдир, мән бош үмманам;
Түкәнмәз сәбр илә мәни өлдүрмә,
Йол вермә һичриндә одланыб янам.

67

Әшгинлә өлмүшдүр алим, һәм авам,
Зүлфүн бәндә салмыш аләми тамам;
О гара көзләрин мәст бахышыйла
Атды сомияни Байәзид Бәстам*.

68

Кәнчлик фәләк кими сәркәш дейилдир,
Аяғыны яхан атәш дейилдир;
Онунла яман күн хош көрүнүрдү,
Онсуз яхшы күнүм һеч хош дейилдир.

69

Гәлбимдә һансы йүк йохдур бәладан?
Синәмә нә охлар дәймир гәзадан?

423

Дейирләр: нә олуб дәрдлисән белә?
— Өмрүм дәрдлә кечиб мәним бинадан.

70

Айын үзүн гәдәр ишыгы вармы?
Ашигин көзүндә юху олармы?
Күнәш сөйләйир ки, одундан яндым,
Мәни бу янғындан су гуртарармы?

71

Дүшүн, бу чаһандан нә алдым мән?—һеч!
Һасилим нә олду кечән күндән?—һеч!
Чәмшидин чамыям, сынсам һеч нәйәм,
Той шамыям, нәйәм мән сөнәркән?—һеч!

72

Көнлүмү тапшырды һичрана чанан,
Одланды варлығым кәлинчә һичран;
Учуглатды мәни бу гыздырмалар
Ки, өпә билмәйим яр додағындан.

73

Хагани! Һәятын әсасы гәмдир,
Өмүрлә фәләйин зүлмү һәмдәмдир;
Ситәмлә бәдәнә кирмишди чанын,
Енә дә чыхаран ону ситәмдир.

74

Бир гәмим вардыр ки, үммана сығмаз,
Наләми дил тутмаз, бәяна сығмаз;
Әй, дейән дүняда нә дәрдин вардыр?
Бир дәрдим вардыр ки, чаһана сығмаз.

75

Сән бир гызыл күлсән, мән шейда бүлбүл,
Сәнсиз нәғмәм сусар, дәрдләнәр көнүл;
Сусурам ортая һичран дүшүнчә,
Вәслинлә ачырам, севдичийим, дил.

424

76

Әй ярын сачы, вер кечәйә зүлмәт!
Әй вүсал кечәси, узун ол, әлбәт!
Булут, қәл пәрдә чәк айын үзүнә!
Әй сабаһ, ачылма, кәл мәнә лүтф әт!

77

Әй ады көзәллик тимсалы олан,
Вәслини арзулар мин әһли-һичран;
Күнәш ишыг алар сәнин үзүндән,
Һури баласысаң, беһиштин—Ширван!

78

Көзәлләр шаһысан, мән сәнә бәндә,
Ачы ағлаярам сән хош күләндә;
Мән тозам, торпағам, сәнсә бир күләк,
Көйә соврулурам сән бәрк әсәндә.

79

Хагани, бу ситәм әвини ат, кет!
Гәми гәм әвиндә бурахыб, шад кет!
Фәләйин вердийи бу чан зәнчирдир,
Чаны гайтар она, өзүн азад кет!

80

Кәнчлик атәшиндә янанда көнүл,
Мән бир пәрванәйдим ойнаг вә шәнкүл,
О атәш сөнүнчә, пәрванә янды,
Ериндә галды, бах, торпаг илә күл.

81

Һаны үрәйимин мәлһәми—зәһәр?
Һаны һәятымы битирән хәнчәр?
Һаны дәрди, гәми унудан өлүм?
Кәлсәләр, чәкмәрәм белә гәм, кәдәр.

82

Ай үзлүм кәмидә, дәрд алар мәни,
Көз яшым кәми тәк чалхалар мәни;

425

Ярымдан шад хэбэр кәтирән күләк
Суда кәми кими апарар мәни.

83

Хагани, дүняда раһатлыг вармы?
Фәләклә чарпышмаг мүмкүн олармы?
Чәмә, Фиридуна галмаян дүня*,
Бир дүшүн, заваллы, сәнә галармы?

84

Хаганинин гәлби аһла бүрянди,
Сәбр дә янашыб она одланды;
Пәрванә алышан көрәндә шамы
Шама һәмдәм олуб, одлара янды.

85

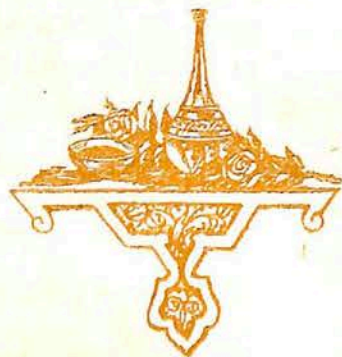
Баһардыр, чичәкләр бәзәмиш бағы,
Мей кәтир нәсимлә һәр сәһәр чағы;
Инди ки, чичәкләр, чәмәнләр күлүр;
Биз олаг, мей олсун, ярын додағы.

86

Пис көз арамыза киринчә, чанан!
Бизә гисмәт олду дәрә, әләм, һичран;
Нитгимиз гуруду, дилимиз сусду,
Чәкдик эшгимизин дәрдини пүнһан.

87

Додағын гөнчәдир, ағзын пиялә,
Үзүн инчә халлы гырмызы лалә;
Солдум гөнчә икән эшгиндән сәнин,
Бир нәзәр салмадын мәнәки һалә.

426

ШӘРҲЛӘР

Сәһ. 17. Ай кими дөврәмдә кәзирләр онлар,
Илһам маясыны мәнән алырлар.

Бурада Хагани өзүнү күнәшә, о бири шаирләри күнәшин әтрафында доланан пейкләрә бәизәдир. Бейтин мә'насы беләдир: күнәшин пейкләри ишығы күнәшдән алдыглары кими, башга шаирләр дә илһамы Хаганидән алырлар.

Сәһ. 18. Мәнә әзаб верир бир нечә эшшәк,
Онларын әлиндән дад чәкир фәләк.

Бурада вә ашағыдакы мисраларда Хагани онун әсәрләрини оғурлаяраг өз мә'насыз сөзләринә гарышдырыб яан күт вә утанмаз шаирләри нәзәрә тутур.

Сәһ. 18. һәр заман „Әләмут“ дейиб дурурлар,
Һейиф, „әләмут“дан узагдыр онлар.

Иранда Гәзвинлә Килян арасында Әләмут адлы мәшһур бир гала олмуш, чох йүксәкдә олдуғу үчүн җартал ювасы мә'насыны верән „әләмут“ сөзү илә адландырылмышдыр. Мәликшаһ Сәлчуги заманында (XI әсрин икинчи ярысы) мәшһур һәсән Сәббаһ Әләмут галасыны вә башга бир нечә галаны зәбт әдәрәк, Сәлчугиләр һөкүмәтинә гаршы чыхмышды.

Бурада Хагани „Әләмут“ сөзү илә өзүнүн дин сатан дүшмәнләринә гаршы дейир: һейиф, онлар әләмутдан, йә'ни өлүмдән („әләмут“ — الموت) сөзү әйни заманда „өлүм“ демәкдир) узагдыр.

Сәһ. 18. Чүмләсиз тәк „әлиф“—гошунсуз әскәр
Нә әдәр? Тәк әлдән сәс чыхар мәкәр?

Әлиф әрәб әлифбасынын биринчи һәрфи олуб, „ا“ шәклиндә язылыр ки, һәм әлиф, һәм дә бир (тәк)

мә'насыны верир. Бу бейтдә Хагани бир сүрү надан арасында чүмләсиз әлиф кими тәк вә көмәксиз олдуғуна ишарә әдир.

Сәһ. 18. „Нун“ кими, „дал“ кими әйилди гәддим.
Әрәб әлифбасында „нун“ (ن) — „ن“, „дал“ (د) нсә — „د“ шәклиндә язылыр. Бурада Хагани дейир: бир заман мән әлиф „ا“ һәрфи кими дим-дик идим, инди алчаг адамларла мүбаризәдә белим бүкүлмүш вә „ن“, „د“ һәрфләри кими гәддим әйилмишдир.

Сәһ. 18. Онлар ә'тибарда Куфә әһлидир,
Бағдад әһли кими һаҗадиллидир.

Куфә—әрәб Ирагынын ән мәшһур вә бөйүк шәһәрләриндән биридир; бир заман хилафәтин мәркәзи олмушдур. Имам Әли Куфәнин бир мәсчидиндә өлдүрүлдүйү вә куфәлиләр имам өвладына көмәк әдәчәкләри барәдә вердикләри вә'дә әмәл әтмәдикләри үчүн Хагани өз дүшмәнләрини Куфә әһли (ә'тибарсыз) адландырыр.

Бағдад—әрәб Ирагынын ән бөйүк шәһәридир; узун заман ислам хәлифәләринин мәркәзи кими танынмышдыр. Вахтилә бөйүк мәктәбләри, китабханалары, рәсәдханалары вә әлми мүәссисәләри илә мәшһур олмушдур. Хаганинин бурада „Бағдад әһли һаҗадиллидир“ демәсинин ики мә'насы вардыр: 1) Бағдад мүсәлманларынын ярысы сүнни, ярысы шиә олмуш; 2) Бағдадда түрк вә әрәб дилләри янашы ишләнмишдир.

Сәһ. 21. Бир мөһнәт одудур чана симү зәр,
Дүз олар гызыла дейилсә „азәр“.

Йә'ни гызыл инсаны аздырыб, тамаһкар әдәр, дәрдә салар. Фарсча гызыла—зәр, ода—азәр дейилр.

Хагани бу ики сөзүн ләфзи бәнзәйишиндән мә'на бәнзәйиши дә чыхарараг дейир: гызыл (зәр) ода (азәрә) бәнзәйир, чүнки о да инсаны яндыра биләр.

Сәһ. 21. Зәрдүштүн адынын әввәлидир „зәр“, Зәрә архаланыр атәшпәрәстләр.

Атәшпәрәстләрин пейғәмбәри олан Зәрдүштүн адынын илк нечасы „зәр“дир; бу исә эйни заманда гызыл демәкдир. Буна көрә дә атәшпәрәстләр зәрә (гызыла) архаланыр, гызылы өз пейғәмбәрләрилә барабәр тутурлар.

Сәһ. 21. Тамаһ дәмриндән кейинсән палтар Гызыл о палтара мигнатис олар.

Бурада Хагани демәк истәйир ки, тамаһкар, ач-көз олсан, мигнатис дәмри чәкән кими, гызыл да сәни өзүнә чәкәр.

Сәһ. 24. О, бүт сындырмағы өйрәниб чохдан, Атәшпәрәстлийин гачмыш одундан.

Бу ше'рин биринчи мисраында Хагани вахтилә бүтләри гырыб сындырмыш олан пейғәмбәр Ибраһим Хәлиллә аддашылығыны билдирәрәк дейир: мән (Хагани) Ибраһимәм, Ибраһим дә (Ибраһим Хәлил дә) бүтләри сындырмышдыр. Икинчи мисрада исә шаир зәрдүштлүйү (атәшпәрәстлийин) бурахыб, исламиййәтә кечмиш олдуғуна ишарә әдир.

Сәһ. 22. Алтыбашлы дүня арзулар инсан, О бир еддибашлы иландыр, инан.

Хагани бурада алтыбашлы дүня дейәркән, дүнянын алты чәһәти олдуғуну (сағ, сол, өн, арха, юхари, ашағы) көстәрмәк истәйир. Икинчи мисрада исә дүняны (торпаг ағзы илә) инсанлары удан еддибашлы әждаһая бәнзәдир (еддибашлы әждаһа һәм дә еддигатлы ер демәкдир).

Сәһ. 22. Парс оду пүскүрүр додагларымдан, Һинд хәнчәри әдиб гәлбими шан-шан.

Парс—бурада атәшпәрәст мә'насыны верир. Хагани бунула образлы сурәтдә демәк истәйир ки, ичиндән од кими аһлар чыхыр. Икинчи мисрада һинд—гара, хәнчәр—яра, дәрәд мә'насындадыр. Бурада да шаир демәк истәйир ки, гара күнләримин дәрәләри үрәйими парчаламышдыр.

Сәһ. 22. „Әлиф“ гамәтими „мим“ кими әйди.

„Әлиф“—әрәб әлифбасында „а“ шәклиндә олан диқ, „мим“ исә „м“ шәклиндә гозбел бир һәрфдир. Хагани бурада демәк истәйир ки, алчаг адамларын зүлмү алтынды әлиф („а“) кими дим-диқ вүчүдүм мим („м“) кими бүкүлдү.

Сәһ. 23. Балыг тәк пуллаудур анчаг о инсан Ки, дохсанында вар мин долу үмман.

Үмман—бөйүк дәниз демәкдир. Шеирдән белә бир мә'на чыхыр ки, ялныз руһунда дәнизләр гәдәр әлм вә мә'рифәт олан гәча инсанлар һәгигәтән дөвләтлидирләр.

Сәһ. 24. Чан әвимдә әзәл шакирди дурар. Иллик әйирәрәк, аргачлар гурар.

Йә'ни әзәлиййәтин илһам пәрисси сөзләрән вә мисралардан сәнәткар руһунда шеирләр, дастанлар ярадар.

Сәһ. 24. Вәта, Адәм, Хызр вә Муса үчүн Мә'на нахышлары вурурам һәр күн.

Йә'ни мән һәр күн бөйүк пейғәмбәрләр үчүн мәдһиййәләр, гәсидәләр язырам.

Сәһ. 24. Истәсәм диндән дә бир палтар тикмәк, Тикәрәм, шүбһәсиз, ону „Ясин“ тәк.

„Ясин“—Гур'анын 36-чы сурәсидир. Бу сөзүн мә'насы „Я инсан!“ демәкдир. Диндарларын фикринчә, Гур'анын әсасы „Ясин“ сурәсидир. Хагани бурада демәк истәйир ки, мән дин һаггында бир әсәр язмалы олсам, ону Гур'анын ән мүһүм сурәси („Ясин“) кими язарам.

Сәһ. 24. Судан, оддан палтар тохуюрам мән.

Йә'ни мән сәнәтимлә мө'чүзәләр көстәрирәм, —һәр кәсин бачара билмәдийи шеирләр язырам.

Сәһ. 24. Лайигдир, көйдәки үч бачы алсын Ше'рими, ләчәк тәк башына салсын.

Бурада Хагани үч бачы демәклә күнәшин, айы вә улдузу нәзәрдә тутур. Шаир өз шеирләринин сон дәрәчә йүксәк вә көзәл олдуғуну белә ифадә әдир.

Сәһ. 26. Муса ағачыдыр ағачым тамам, Туба будагындан дүзәлиб тахтам.

Дини әфсанәләрә көрә, Муса пейғәмбәрин бир әсасы вар имиш. Муса тәһлүкә гаршысында оларкән һәммин әсаны ерә атар вә әсә әждаһая дөнүб, дүш-мәни удармыш.

Туба ағачы—куя чәннәтдә битән бир ағачмыш; мәчәзи мә'нада рифаһ вә сәадәт демәкдир.

Хагани бурада дүлкәр атасындан бәһс әдәркән, өзүнүн дә сөз дүлкәри (устасы) олдуғуну көстәрир; „мәним тахтам Мусанын ағачындан, онун һәр чубуғу исә Туба ағачынын будагларындандыр“—дейәрәк бунула өз әсәрләрини Мусанын мө'чүзәли ағачына бәнзәдир вә онларын васитәсилә дүшмәнләринә галиб кәлдийини билдирир.

Сәһ. 26. Нуһ һаны ки, она верим ядикар Бу ме'мар тәб'имдән сәттарә, пәркар.

Дини рәвайәтләрә көрә, Нуһ пейғәмбәр дүлкәр олмушдур. Хагани бурада Нуһа дүлкәрлик әләти олан сәттарә вә пәркар вермәк истәдийини демәклә, шеир „дүлкәрлийини“ ән бөйүк усталарына да көмәк әтмәйә һазыр олдуғуну билдирир.

Сәһ. 26. Нә гәдәр мәскәним бу хош мәкандыр, О Шәрван дейилдир, бир хейирвандыр.

Ширванын әсл ады Шәрван олмуш, сонралар дилдә дәйишиләрәк Ширван шәклинә дүшмүшдүр. Хагани бурада һәммин сөзүн әрәб һәрфләрилә язылышындан истифадә әдәрәк, Ширваны, әслиндә олдуғу кими, Шәрван охуюр вә она өз мәгсәдинә мүвафиг бир мә'на верир. Шаир бу бейтдә демәк истәйир ки, мән бу ердә яшадыгча шәр өлкәси демәк олан Шәрван Хейирван (хейир өлкәси) олачагдыр.

Сәһ. 27. Сәнәтдә Азәрди, сөһбәтдә Иса, Табут гайыарды о, Хәлиләса.

Дини рәвайәтләрә көрә, Ибраһим Хәлил пейғәмбәрин өзү дә, атасы Азәр дә дүлкәр олмушлар. Куя Исанын нәфәсиндә өлүләр дирилдән бир кәрамәт вармыш. Бурада Хагани өз дүлкәр атасында бәһс әдиб дейир ки, атам Азәр вә Хәлил кими табут гайыар, дүлкәрлик әдәрди, онун сөһбәтләри исә Исанын нәфәси кими инсана чан (руһ) верәрди.

Сәһ. 27. О да бир Әлийди адда, әһсанда, Мән исә Гәнбәрдим һазыр фәрманда.

Дини әфсанәйә көрә, имам Әли етимләрә, йохсуллара чохлу әһсан верәрмиш. Гәнбәр Әлинин нөкәри олмуш, өз сәдагәти вә Әлийә мәнәббәти илә шәһрәт газанмышдыр. Әли хәлифә оларкән Гәнбәр онун ән инамлы адамы вә мүнәфизәчиси олмушдур. Хаганинин дә атасынын ады Әли олдуғу үчүн, бу бейтдә шаир ону адда вә әһсанда имам Әли илә, өзүнү исә Гәнбәрлә мугайисә әдир вә бунула да атасына сонсуз мәнәббәт бәсләдийини билдирир.

Сәһ. 28. Бир ашпаз гызыйды севимли анам, Одур ки, һәр кәси мән дойдурурам.

Йә'ни ашпаз гызы олан анам инсанлара мадди гита вердийи кими, мән дә өз шеирләримлә онлара мә'нәви гита верирәм.

Сәһ. 28. Газаным долудур, гайнар һәр заман, Көрмәмиш касамы сынмыш, бир инсан.

Йә'ни тәб'им, илһамым һәр заман гайнайыр вә мән һеч кәсә мөһтач олмамышам.

Сәһ. 28. Юяр мәтбәхими адлы-санлылар, Даима әлләри бал-ягла ойнар.

Йә'ни мәшһур шаирләр мәним әсәрләримдән файдаланыр, мәнән алдылары пайла (илһамла) өз әсәрләрини бәзәйирләр.

Сәһ. 28. О Мәрийәм сифәтли көзәлләр, начар, Мәним хөрәйимлә ифтар ачарлар.

Йә'ни Мәрийәм (Исанын анасы) кими руһа бәнзәйән көзәлләр ағызларыны мәним әсәрләримлә ачыб бағлаярлар.

Сәһ. 30. Чохдандыр бу каса кәздирән фәләк Мәним илһамымдан пай алыр, керчәк.

Шаир бурада „каса кәздирән фәләк“ демәклә ағзы ашағы чеврилмиш касая бәнзәйән көйү нәзәрдә тутур. Бейтин мә'насы беләдир: дөврүмүн шаир-тутур мәним илһамымдан (яздыгларымдан) (каса кәздириб диләнән) диләнчи кими пай алараг, өз әсәрләрини язырлар.

Сәһ. 30. Рабиә сөйләмәк сәһв олар она, О бир Рабиәйди көй гызларына.

Рабиә (әсл ады Үммүлхейр)—һичри тарихин II әсриндә яшамыш, руһән гәмизлийи, пәһризкарлығы вә файдалы ишләри илә мәшһур, һәм дә алим вә шаир бир әрәб гадыны олмушдур. Мүсбәт сифәтләринә көрә, она „Кишиләрин тачы“ ләгәбини вермишләр. Хагани бурада анасыны „мә'налар кишиси“ адландырыб, һәммин Рабиәйә гаршылашдыраг анасынын ондан да йүксәк олдуғуну, онун „Көй гызларынын“ Рабиәси олдуғуну сөйләйир („Көй гызлары“—улдузшүнәслыгда едди сабит улдуза—Бөйүк айы бүрчүнә дейилир).

Сәһ. 30. Адына Мәрийәм тәк япышмаз бөһтан, Зәһрая охшарды верәркән әһсан.

Дини рәвайәтләрә көрә, Мәрийәм илә Зәһра бүтүн гадынарын ән мүгәддәси вә шәрәфлиси олмушлар. Мәрийәм Исаны куя атасыз доғдугда, йәһудиләр ону бич адландырыб Мәрийәмә бөһтан атмышлар, бу заман ени тәвәллүд әтмиш Иса куя дилә кәлиб, анасынын күнаһсыз вә тәмиз олдуғуну тәсдиғ әтмишдир. Хагани ше'рин биринчи мисраында һәммин рәвайәти хатырладараг, анасынын Мәрийәм кими пак вә бөһтан-көтүрмәз олдуғуну көстәрир.

Икинчи мисрада, Зәһра—Мәһәммәдин гызы, Әлинин арвадыдыр. Әсл ады Фатимәдир. Әфсанәйә көрә, бу гадынын чох мүсбәт чәһәтләри вармыш ки, бунлардан бири дә онун етимләрә вә йохсуллара сон дәрәчә мәрһәмәт вә сәхавәт көстәрмиш олмасыдыр. Хагани дә бу чәһәтдән өз анасыны Зәһра илә мугайисә әдир.

Сәһ. 30. Нәстури гызылды мөбәдиләрдән.
Нәстури—христианлыг мәһәлләриндән биридир.
Әсасыны Нәстур адлы бир раһиб гойдуғу үчүн бу мәз-
һәб Нәстури адланыр. Хаганинин анасы нәстуридир,
лакин зәрдушти кәһинләриндән (мөбидләриндән) би-
ринин айләсиндән чыхмыш, сонра мүсәлманлыгы
гәбул әтмишдир. Сонракы үч мисрада да Хагани
буну көстәрир.

Сәһ. 30. Мәстү йолунда әйләшәрди шад,
Сируни дилини билирди азад.

Мәстү—христианлыг мәбәдләриндән биринин
адыдыр. Сируни (әсли сүряни) дили—гәдим Сурияда
яшамыш христиан халгларындан бири олан сүряни-
ләрин дилидир.

Сәһ. 31. Зүлейха кими, о, бир ханым икән,
Сонра Юсиф кими гул олду бирдән.

Гәдим рәвайәтләре көрә, Зүлейха Мисир һәк-
дарынын арвады, Юсиф исә Йәгуб пейгәмбәрин
чох көзәл бир оғлу олмушдур. Гардашларынын
хәянәти нәтижәсиндә Юсиф таңирләрин әлине дүш-
әрәк (Кәнандан—Финикиядан) Мисрә апарылмыш вә
бир гул кими Зүлейхә сатылмышдыр. Сонрадан
Зүлейхә Юсифә ашиг олмушдур. Бурада Хагани
анасынын әввәлчә Зүлейхә кими бир ханым олду-
гуну, сонра исә Юсиф кими гул әдилиб, атасына
сатылдығыны көстәрир.

Сәһ. 31. Һүда пәрдәсиндә о бәсләнәрәк,
Гур'аны көрәндә дейиб: „ла илаһ“.

Һүда—доғру йол, һәгиги иман демәкдир. Йә'ни
о, һәгигәт вә доғрулуғ пәрдәсиндә тәрбийә тапмыш,
„аллаһдан башга аллаһ йохдур“ дейәрәк, христиан-
лыгдан үз чевириб, ислам динини гәбул әтмишдир.

Сәһ. 31. Исәйә даима мин дуа әтди,
Хәлилин йолилә сидг илә кетди.

Йә'ни христианлыгдан үз чевирмиш олса да, енә
Исәя дуа әдирди. Лакин Ибраһим Хәлили дә унут-
мур, она да сәдагәт көстәрирди.

Сәһ. 31. О гәлбин иманы, динилә һаман,
Пәрвини бир тәсбәһ әдәр асиман.

Пәрвин—Үлкәр адланан едди улдуза дейилир;
мәчази мә'нада инчиләр, брилантлар демәкдир. Бу
бейтдә Хагани онун, йә'ни анасынын тәмиз гәлби
вә иманы сәйәсиндә Үлкәр улдузларынын тәсбәһ
мөһрәләринә дөнмүш олдуғуну демәк истәйир („тәс-
бәһ“ сөзүнүн мә'насы аллаһа сәдагәтлә дуа әтмәкдир,
һәр мөһрәни чевирмәклә бир дуа сөзү дейилмиш
олур).

Сәһ. 31. Әзәл мөһрү илә кәсминдә кәбин.

Йә'ни о (анам), өз кәбинини данми мәһәббәтлә
кәсминдә.

Сәһ. 31. Мәнә сүбһ охундан тикмишди кейим.

Йә'ни һәр күн сүбһ намазыны ғыларкән мәнми
дүшмәнләре гәлиб кәлмәйим үчүн дуа әдирди; онун
мәнә әтдийи һәр дуа дүшмәнимә атылан бир ох иди.

Сәһ. 31. Үвейс тәк онунчүн бурада галдым.

Үвейс—Мәһәммәд пейгәмбәрин мүасири, алим
бир адам олмуш, һеч кәс тәрәфиндән тәблиғ
олунмадан бүтүн гәлбилә исламийәтә бағланмыш-
дыр. Бир дәфә Үвейс Мәһәммәдин бир дининин
дүшдүйүнү әшидиб, о һансы динидир,—дейәрәк өз
дишләринин һамасыны бир-бир чыхарыбмыш. Ха-
гани бурада өзүнүн анасына олан мәһәббәтини Үвейс-
син Мәһәммәдә олан мәһәббәтинә бәнзәдир.

Сәһ. 32. Мән тәбиб әминдән алмышам илһам,
Одур, сөз мүлкүнүн бир Бократыям.

Хаганинин әмиси Кафийәддин Өмәр ибн Осман
һәким олмушдур.

Бократ (Һиппократ)—миладдан габаг V әсрлә
Юнаныстанын ән бөйүк тәбиб алимләриндән олмуш-
дур; тибб әлминин баниси һесаб олунур. Онун яз-
дығы әсәрләр әсрләр бою Шәргдә вә Гәрбдә һәким-
ләрин әлиндә әсас васитә олмушдур. Көрүнүр, Хага-
нинин әмиси Бократа яхындан бәләд олмуш, ону гарда-
шы оғлуна танытдырмышдыр. Хагани бу бейтдә демәк
истәйир ки, дүняда Бократын тибб әлминдә тутдуғу
ән йүксәк мөвгәи шәир вә сәнәт әлминдә мән ту-
турам.

Сәһ. 32. Танышам һәр отла Гаф дағында мән.

Гаф дағы—нағылларда рәвайәт әдилән әфсанәви
симүрг гушунун яшәдығы дағын адыдыр. Гәдим
иранлыларә көрә, симүрг Элбрус дағында яшәйыб-
мыш; Элбрус исә Гафгаз дағлары силсиләсинә дахил
олдуғундан, Гаф дағынын Гафгаз дағлары олдуғуну
әһтимал әтмәк олар. Бу мисрадан андын олур ки,
Хаганинин дөврүндә һәкимләр дәрманы дағ отларын-
дан гайырармышлар. Бурада Хагани демәк истәйир
ки, мән фикир вә сәнәтин Гаф дағы кими әлириш-
мәз йүксәкликләринин бүтүн сирләрини билирәм.

Сәһ. 32. Бил, Авә дағынын Мусасы мәнәм.

Авә (Ава)—„аваз“ сөзүнүн йүнкүл тәләффүзү-
дүр ғышгыран, чағыран дағ мә'насыны верир. Муса
пейгәмбәрин куя аллаһла данышдығы Тур дағынын
изаһлы адыдыр.

Сәһ. 32. Дөрдүнчү көйүмдүр мәнми бу Ширван.

Дини рәвайәтә көрә, йәһудиләр Исаны өлдүр-
мәк үчүн онун үстүнә һүчум әтдикдә, Иса көйә чә-
килмиш вә көйүн дөрдүнчү тәбәгәсини (дөрдүнчү
фәләк) өзүнә мәскән әтмишдир. Бурада Хагани өзүнү
Исәя, Ширваны исә онун мәскәни олан дөрдүнчү
фәләйә бәнзәдир.

Сәһ. 32. Чәннәтдә нә мейвә емишсә Адәм,
Тумуну тәб'имә санчмышдыр мөһкәм.

Дини әфсанәйә көрә, Адәм куя чәннәтдә
аллаһын әмриндән чыхыб, гадаған олунмуш мейвә
едийи үчүн ордан ерә сүркүн әдилмишдир. Бу га-
даған олунмуш мейвәнин бугда, алма, инчир вә баш-
га бир мейвә олдуғу һагда мүхтәлиф рәвайәтләр
вардыр. Хагани бурада демәк истәйир ки, Адәм
чәннәтдә нә емишсә, онун тохуму мәнми тәбиәтимә
кечмишдир; йә'ни мәнми тәб вә илһамымда чәннәт
зөвгү вә маддәси вардыр.

Сәһ. 32. Гәлбим һиндистандыр, илһамым Чиндир,
О надир дәрманлар орда бәсләнир.

Һиндистан өз тәбии зәнкинлийи, Чин исә бәдин
сәнәт нүмунәләринин көзәллийи вә инчәлийилә Шәрг-
дә мәшһүр олмушдур. Хагани дә өзүнүн яратдығы
орижинал вә башгаларынын ярада билмәдийи шәир
вә сөз нүмунәләрини надир тапылан руһ дәрманлары
кими гиймәтләндирир; бу мүнәсибәтлә дә онлары
ярадан гәлб вә илһамыны һиндистан вә Чинә
бәнзәдир.

Сәһ. 33. Әлилә яратды көвсәрдән дәрман.
Мән рәфрәф сатырам, ачмышам дүкан.

Көвсәр—куя чәннәтдә чох ширин, саф вә союғ
сую олан бир булаг; рәфрәф—дини рәвайәтә көрә,
Мәһәммәд пейгәмбәри көйә апармыш олан зәриф
бир һейвандыр.

Мәһәммәдин куя көстәрмиш олдуғу мө'чүзәләр-
дән бири дә бармағындан су ахытмағы олмушдур.
Хагани бурада демәк истәйир ки, мәнми бармагла-
рымдан (гәләмимдән) чыхан сөзләр, шәирләр Мәһәм-
мәдин бармағындан ачмыш көвсәр сую гәдәр тә'сир-
лидир ки, бу да Ширван әһлинин дамарларына дәр-
ман кими ахыр; яздығым әсәрләрдә инсанын руһуну
рәфрәф кими көйләрә галдыран бир гүввәт вә шәра-
фәт вардыр.

Сәһ. 33. О, Иса кимидир, руһ верәр чана.

Йә'ни мәнми шәирләрим Исанын нәфәси кими
өлү гәлбләри чанландырар.

Сәһ. 33. Гарикон кимидир ачы сөзләри,
Ачы түрбәд кими бошдур өзләри.

Гарикон вә түрбәд дәрман гайырмағ үчүн
ишләдилән ачы битки адларыдыр. Хагани бурада
демәк истәйир ки, мәнә пахыллығ вә дүшмәнчилик әдән
хырда шаирләрин сөзләри гарикон кими ачы, ичләри
исә түрбәд кими бошдур.

Сәһ. 34. Һермесә үчбучағ әлмини заман
Онун идракилә өйрәтмиш, инан!

Һермес—гәдим Мисирдә шәхсийәти мә'лум ол-
маян бөйүк бир алим олмушдур; ону һесаб, һәндәсә,
мә'марлығ, мусиги вә тибб әлмләринин ярадычысы
һесаб әтмишләр. Хагани бурада әмисинин дәрин
билик, бөйүк истә'дад саһиб олдуғуну көстәрмәк
үчүн ону Һермеслә мүгайисә әдир.

Сәһ. 35. Мән кичик „дәгигә“ мислиндә икән
Бөйүк „дәрәчәйә“ чатдырды һәмән.

„Дәгигә“—риязийәтдә ән кичик ваһидләрдән
бири, „дәрәчә“ исә—онун әксинә оларағ, ири бөлкү
ваһидидир. Лүгәти мә'нада „дәгигә“, әйни заман-
да, хырдача бир шей, „дәрәчә“ исә мәртәбә, ад-сан,
ләягәт демәкдир. Бурада Хагани: мән һеч кәсин
көзүнә көрүнмәйән етим бир ушағ икән, әмин мәнми
мәшһүр бир рүтбәйә йүксәлтди,—демәк истәйир.

Сәһ. 35. Көйүн бүрчләрини кәздириб бир-бир,
Улдузлар ичиндә мәнә верди ер.

Йә'ни әмин мәнми охулду, дөврүмүн мүасир әлм-
ләриндән һали әтди, алимләр вә шаирләр чәркәсинә
чәкди. Бундан ашағыдакы дөрд мисрада да ариф-
метик ифадәләрә енә дә һәммин фикир ифадә әдилир.

Сәһ. 35. Атам дөзмәйәрәк дәрдә чаһанда,
Сам Залы атан тәк, мәнми атанда,
Әмин симүрг кими учуб кәләрәк,
Ганады алтына аларағ, Зал тәк
Галдырды билийин Гафына һәмән;
Бәсләндим онун өз ювасында мән.

Сам—гәдим Иранын ән мәшһүр әфсанәви пәһли-
ваны олан Рүстәмни бабасы олмушдур. Зал—Самын
оғлу вә Рүстәмни атасыдыр.

Рәвайәтә көрә, Зал анадан оlanda сачы ағаппағ ол-
муш вә атасы Сам буну бәдбәхтлик әләмәти һесаб
әдәрәк, ушағы бир дағ дөшүнә атдырмышды. Куя
әфсанәви симүрг гушу ону орадан көтүрүб, Гаф
дағына апармыш вә өз ювасында бәсләмишдир.

Бурада Хагани ону әлмин Гаф дағына (йә'ни
ән йүксәк зирвәсинә) галдыран әмисини симүрг
илә, атасыны Сам илә, өзүнү исә Зал илә мүгайисә
әдир.

Сәһ. 35. Нечә Мәһәммәдә олду әми яр,
Олду әмин о чүр мәнә пәрәстар.

Ислам тарихиндән мә'лум олдуғу үзрә, Мәһәммәд һәлә ана бәтниндә икән атасы Абдулла өлмүш, әмиси Әбу-Талыб ону сахламышдыр. Хагани буна ишарә әдиб дейир ки, Мәһәммәди әмиси бәсләйән кими, мәни дә әмин бәсләйиб, тәрбийә этмишдир.

Сәһ. 35. Охутду о, „Әләм йәчидкә“ мәнә.

„Әләм йәчидкә“—„сәни тапмадымы?“—демәкдир. Бу, Гур'анда Мәһәммәдә әдилән хитабдыр: „Я Мәһәммәд сәни (әмин) етим тапмадымы?“. Бурада Хагани өз тәләнини Мәһәммәдин тәләинә бәнзә-дийини гейд әдир.

Сәһ. 35. Атам мәнә верди ағыр бир чәзә
Ки, ону әрәбләр әдәрдн гызә.

Мәһәммәд пейғәмбәрә гәдәр әрәбләр өз гыз ушағларыны дири-дири бәсдырармышлар. Хагани бурада демәк истәйир ки, атам мәни бәсләмәдән, охутмадан атыб кетди.

Сәһ. 35. О, сәккиз бәһиштән әтрафымда шал,
Едди һейкәл гурду о бөйүк устал.

Йә'ни әмин мәни чәннәтин сәккиз бағында олдуғу кими бәсләмиш вә едди ил охудуб тәрбийә этмишдир.

Сәһ. 35. Алды кәинатдан едди дәмил мил,
Бир һалга бойнума этди һәмәил.

Йә'ни әмин дүняда олан едди әлми (Гур'анда кәстәрилән әлмләр) мәнә өйрәдиб, бунунла бойнума әлимлик һәмәилини асмышдыр.

Сәһ. 36. Әввәлчә о мәнә өйрәтди „әбчәд“,
Мәнә „һәгайиги“ деди нәһайәт.

Көһнә мүсәлман мәктәбләриндә биринчи дәрә „әбчәд“ (әлифбая кириш) илә башланыр. Бурада Хагани дейир ки, әмин ибтидаи тәһсилмән башла-йраг мәни охудуб, шаирлигә етирди вә тәхәллүсүмү „һәгайиги“ гойду. (Хаганинин биринчи тәхәллүсү һәгайиги олмушдур).

Сәһ. 36. Чатдырды, нәһайәт, „Вәннасә“ мәнә.

Гур'анын 114-чү (йә'ни ахырынчы) сүрәси „Ән-нас“, бунунда сон кәлмәси „вәннас“дыр; она чатмаг—Гур'аны охуюб гуртармаг демәкдир.

Сәһ. 36. Охутду әввәлчә „Хәләгәл-инсан“.

„Хәләгәл-инсан“—Гур'анын „Әл-инсан“ сәрләв-һәли 76-чы сүрәсидир, бурада исламийәт нөгтейи-нәзәринчә инсанын нәдән вә нечә ярадылдығыннан бәһс олунур.

Сәһ. 36. О Ибн-Вәридди, мәнә Мүбәррид.

Ибн Вәрид вә Мүбәррид һичри тарихин III әсриндә яшамыш әлимләрәдир. Бурада Хагани өзү-нү Мүбәрридә мугайисә әдир. Мүбәррид әрәб дили вә әдәбийяты һаггында бир нечә әсәрин мүәллифи, мәшһур бир әлим олмушдур.

Сәһ. 36. Гур'анын о он дәрә сиррини тә'бир.

Гур'анын он дәрә сирри—Гур'анда мә'насы аңла-шылмаган 14 мәддәдир ки, шәрһчиләр тәрәфиндән изаһ әдилә билмир.

Сәһ. 36. Үч әсәс һәрф илә аңлатды мәнә.
„Беш“ нәдир, „дәрд“ нәдир, „үч“, „ики“,
„бир“ нә?

Бурада Хаганинин дедийи „беш“—инсанын беш дуйғусу; „дәрд“—гәдим шәрг әлми үзрә варлығын әсасыны тәшкил әдән дәрә үнсүр: су, од, торпаг, һава; „үч“—тәбиәти тәшкил әдән һейванат, нәбатат, чәмадат; „ики“—дүня вә ахирәт, яхуд мәдди әләмлә мә'нәви әләм; „бир“—аллаһ демәкдир.

Сәһ. 36. Сонра дәрә китаба салдыгда нәзәр
Дәрә халгдан о верди әтрафлы хәбәр.

Дәрә китаб—динләр тарихи үзрә мүгәддәс китаб-лар сайылан Теврат, Инжил, Зә'бур, Гур'ан; дәрә халг—бу китабларын әһкаманын гәбул әдән халглар-дыр.

Сәһ. 36. Сиррини өйрәндим ики әләмин,
Бу ишдә һәмдәрсә олдум Адәмин.

Дини рәвайәтә көрә, Адәм әввәл чәннәтдә яша-мыш, сонра ерә атылмышдыр. Буна көрә дә о ики әләми билирмиш. Хагани бурада: мән дә Адәм кими һәр ики дүнянын сирләрини билирәм,—де-мәклә һәм мәдди дүня, һәм дә мә'нәви әләмә аңд әлмләрә өйрәндийини билдирмәк истәйир.

Сәһ. 37. Мин тә'сир алараг судан, күнәшдән,
Рәнкдә су, истидә бир од олдум мән.

Бурада Хагани демәк истәйир ки, мән тәһсил алыб бөйүяндән сонра заһирән мүләйим, тәбиәтчә од кими гызғын олдум.

Сәһ. 37. Кәсди салхымымы гара орагла
Гәзавү гәдәрдән дәрә алан Чөвзә.

Чөвзә—улдузшүнаслыгда он ики бүрчдән бири-дир. Бунун тәсвири һәм ики әкиз ушаг, һәм дә ики битишдирилмиш гөвс (ораг) шәклиндә кәстәрилир. Хагани бурада: гәзавү гәдәрин орагы салхымыма әнди,—демәклә билдирмәк истәйир ки, ярадычылы-ғымы көзү көтүрмәйән дүшмәнләрим үзәримә һүчүм әтдиләр.

Сәһ. 37. Ағ лөвһәдә язды: „Нун вәлгәләм“.

„Нун вәлгәләм“—Гур'анда касыблыга даир языл-мыш бир сүрәдир. Хагани демәк истәйир ки, мәлим бәхтимә ағ лөвһәдә гара хәтлә касыблыг язылмыш-дыр.

Сәһ. 37. Бахдыгда бу „нун“а, бу „вәлгәләм“ә
Бир „Ясин“ пиләрдим дәрә, әләмә.

Гур'ан сүрәләриндән бири олан „Ясин“ әсәс мүн-дәричәсилә өлүм һаггында язылмышдыр. Хагани бу бейтдә йохсуллуғу вә фәгирлиги унутуб мүбаризә-йә киришмәйи ләзым билир.

Сәһ. 37. Көрдү сөз мүлкүнүн һакими мәнәм,
Адыма сөйләди „һәссани-әчәм“.

Һәссан—Мәһәммәд пейғәмбәрин вахтында мәш-һур бир әрәб шаири олмушдур. Хагани бурада: әмин көрдү ки, мән сөз хәзинәдарыям, мәни әчәм (Азәр-байчан) һәссаны аңландырды,—демәк истәйир. (Әчәм—әрәбләрин әрәб олмаян халqlара вердикләри аддыр).

Сәһ. 39. Юсиф гардашлардан чәкди мин әзаб,
Мән ондан даһа чох чәкдим изтираб.

Динләр тарихи үзрә, Йә'губ пейғәмбәр кичик оғлу Юсифи о бири оғулларындан чох истәйирмиш. Гар-дашлары буна пахыллыг әдиб, Юсифи бир чөлә апа-рараг, чох әзиййәт верәндән сонра гуюя салмышлар. Хагани бурада достларындан көрдүйү яманлығлары Юсифин гардашларындан көрдүйү зүлмә мугайисә әдир.

Сәһ. 40. Мән өлүб гуртаран туту кими, аһ,
Нәһайәт, өлүмә кәтирдим нәһаһ.

Бурада Хагани гәдим шәрг нағылларындан би-ринә ишарә әдир: бир тачирин бир тутусу олур. Бу тачир Һиндистана сәфәрә кәдәркән: „Сизә нә кәти-рим?“—дейә аилә үзвләринә вә тутусуна мүрачигәт әдир. Туту дейир: „Филан мөшәдән кечәркән мәнән орадакы йолдашларыма салам сөйлә вә де ки, нийә кәлиб бир һалымы сорушмурлар“. Тачир һәмәин ме-шәдә бу тапшырығы тутулара етирдикдә, тутулар шәдә әдир вә онлардан бири чырпынараг өлүр. Та-фәрияд әдир вә онлардан бири чырпынараг өлүр. Бу чир сәфәрдән гайыдыр, буну өз тутусуна дейәндә, бу туту да чырпыныб „өлүр“. Тачир „өлү“ тутуну гә-фәсдән чыхарыб атдыгда, туту дириләрәк учуб ке-дир, йә'ни өзүнү өлүлүйә вурмагла гәфәсдән хилас олур.

Сәһ. 40. Мәрийәми төһмәтә тутаркән ол говм,
Охуду о, „Фәлән үкәллимәл-йовм“.

„Фәлән үкәллимәл-йовмә инсиййән“—Гур'анын „Мәрийәм“ сүрәсиндә дейилмишдир. Куя Мәрийәм Исаны атасыз доғдуғу үчүн йәһудиләр ону сорғу-

суала тутаркән о: „Мән бүкүн данышмагдан оручам, бир инсанла данышмамалыям“,—демишдир. Хагани бурада дейир ки, мән дүшмәнләрни төһмәтиндән гур-тармаг үчүн Мәрийәм кими „данышмагдан оручам“ сөзләрини охуярам.

Сәһ. 42. Зөһһак ағызлыдыр, әждаһа камлы.

Зөһһак—гәдим Иранын ән залым, әфсанәви шаһларындандыр. Онун чийинләриндә ики илан вар-мыш; Зөһһак онлары күндә ики ушағын бейнилә едирирмиш. „Әждаһа“ сөзү шәрг, хүсусән Иран әдәбийятында, әйни заманда, Зөһһакын ләгәби мә'на-сында да ишләнир.

Сәһ. 42. Һәм оддур, һәм судур онларын дили.

Йә'ни онлар икиүзлү адамлардыр.

Сәһ. 42. Самириләр кими, данышан заман...

Самири (Муса ибн Зәфәр)—Муса пейғәмбәр заманында бәни-Исраил тайфасындан чыхмыш дин-сиз вә һийләкәр бир зәркәр вә гошун сәркәрдәси олмуш, халгы чүрбәчүр яланларла алдадыб, Мусанын әлейһинә галдырмышдыр. Самириләр—Самиринин тәрәфдарлары демәкдир (һәмчинин 42-чи сәһифәйә бах).

Сәһ. 42. Кечә адам ейәр орда ашпазлар,
Күндүз Иса илә отуруб-дурар.

Йә'ни орада ашпазлар кечәләр гулдурлуг әдәр, күндүзләр өзләрини ән тәмиз, ән күнаһсыз вә мө'мин адамлар кими кәстәрәрлар.

Сәһ. 43. Хәлилүллаһ олмуш дөврүндә атам,
Демәли, әслиндә харрат оғлуям.

Хәлилүллаһ—Ибраһим Хәлил пейғәмбәрдыр. Бу-рада Хагани демәк истәйир ки, мән Хәлилүллаһын оғлуям, чүнки атам да онун кими дүлкәр олмушдур

Сәһ. 43. Дедим: оралара гытлыг од вурду,
Чөрәйи ширинди, сулары шорду.

Бурада Хагани Ирага кетмәсиндән габаг (тәх-минән 1154/55-чи илләрдә) Ширванда олан үмүми бәдбәхтлиги, ачлыгы, ичтиман вәзиййәтин инсан арзуларынын зиддинә олдуғуну кәстәрил. Чөрәк шор, су ширин олмалы икән, бурада тәрсинә олмушдур; йә'ни чөрәк—ширин (баһа), су—шордур (болдур).

Сәһ. 44. Бағлы хәзинәйә әлини атма!
Ятмыш әждаһаны, көзлә, оятма!

Әфсанәләрә көрә, һәр хәзинәнин үстүндә бир әждаһа ятармыш; һәмәин шеирдә Хагани буна ишарә әдир.

Сәһ. 46. Бу үзүйүн гашы баһадыр, дүзү,
Чамын көвһәридр, Чәмшидин көзү.

Чәмшид—гәдим Иранда һакимийәт сүрмүш
Пишладиләр сүләләсинин дөрдүнчү падшаһы сайы-
лыр куя она дивләр гуллуғ әдәрмиш. Рәвайәтә керә,
шәрабы Чәмшид иһад әтмишдир. Чам вә я чам-Чәм
һәмин Чәмшидин көвһәрләрлә вә шәрабы тәриф
әдән языларла бәзәдилмиш гиймәтли гәдәһләринә
дейлир. Хагани Чәмаләддинин она бағышладығы
үзүйү Чәмшидин көзүнә вә онун чамынын көвһәр-
ләринә бәрабәр тутур.

Сәһ. 46. Бу мөһүр зидд олмуш нәһс Әһримәнә,
Чәмшиддән ядикар галмышдыр мәнә.

Әһримән—Авеста дилиндә яманлығ аллаһы вә
дәвләр падшаһынын адыдыр. Куя Чәмшидин дүш-
мәни олан Зөһһака чийинләриндәки иланлары бәслә-
мәк үчүн күндә рәһийәтин ики ушағыны өлдүрмәйи
Әһримән өйрәдимиш. Хагани бу үзүйүн Әһримәнин
еидинә Чәмшиддән ядикар галдығыны демәклә, онун
гаранлыға вә зүлмә гаршы мүбаризә әләти олдугуну
вә мүгәддәслийини көстәрир.

Сәһ. 40. Онун гуллуғундан, өпәрәк ери,
Сәди-әкбәр кими гайытдым кери.

Сәди-әкбәр—хошбәхтлик әләмәтини билдирән
улдуз адыдыр. Фәзада әввәлчә ирәли, сонра исә
керийә һәрәкәт әдир. Бурада Хагани: Чәмаләддинин
нәһийәтләриндән чох файдалар аларағ, бундан сонра
хошбәхт олачағым үмидилә Ирагдан керийә дән-
дүм,—демәк истәйир.

Сәһ. 47. Хызрын көрдүйү о дәрин дәрјалар...

Дини рәвайәтләрә керә, Хызр пейғәмбәр ялныз
гуруда дейил, дәнннләрлә дә кәзиб, баш верән фә-
ләкәтләрдән инсанлары гуртарармыш.

Сәһ. 48. Гәзәб Туған шаһа тәрәф чәкәрди,
Тамаһ Тәкин шаһа тәрәф чәкәрди.

Туған шаһ—сәлчугиләрдән олуб, Мәлик Мүәй-
йәдин оғлу вә Сәнчәр шаһын атасыдыр. Мәшһүр
шаир Зәһир Фәряби бир мүддәт Туған шаһын хид-
мәтиндә вә онун мәддаһларындан олмушдур.

Тәкин шаһ—Гәзнәвиләр дәвләтинин банисидир.
Әввәл Саманиләр тәрәфиндән (һичри тарихин IV
әсриндә) Хорасан валиси олмуш, сонра Гәзнәйә
тәрәф кечәрәк, тамаһкарлығ үзүндән өзүнү мүстәгил
һөкүмәт әлан әтмишдир.

Сәһ. 49. Еддигат көзүмдә тез ишығланды,
Доггузгат әлә бил алышды, янды.

Көһнә чография вә улдузшүнаслығ нөгтейи-
нәзәринчә ер едди, көй исә доггуз тәбәгәдән ибарәт-
дир; бурада: еддигат—ер, доггузгат—көй демәкдир.

Сәһ. 49. Көрдүм бир ағ чадыр галхды көйләрә,
Одлу ипләрисә салланды ерә.

Бурада ағ чадыр—күнәш, одлу ипләр—күнәшин
шүаларыдыр.

Сәһ. 49. Гырх сәһәрдә нәләр көрмүһсә Адәм,
Тәк бирчә сәһәрдә көрдүм ону мән.

Дини хурафата керә, Адәм вә һәвва чәннәтдә
40 күн яшамышлар. Хагани дейир ки, Адәмин чән-
нәтдә 40 сәһәрдә көрдүйүнү мән бу бир сәһәрдә
көрдүм.

Сәһ. 49. Сөһбәтә башлады, ярымһилалы
Ачылар-ачылмаз мән олдум һалы.

Ярымһилал—бурада вә ашағыда Хызрын додағ-
лары мәнәсында ишләдилмишдир.

Сәһ. 49. Күнәши андыран парлаг сәдәфлә
Отуз ики улдуз парлады сәфлә.

Йә'ни Хызр данышаркән ағзында отуз ики ағ
лиши парлады.

Сәһ. 51. Э'тибарсыз олур бал рәнкли рузкар;
Дурма көлкәсиндә икирәнклинин.

Йә'ни һәят бал кими ширин олса да, икиүзлү
(бир үзү гара—кечә, бир үзү ағ—күндүз) олан дүния
бел бағлама, она э'тибар йохдур.

Сәһ. 52. Бу чеврә нә заман бир гәрар тутар?
Бу нөгтә нә заман ериндән гопар?

Йә'ни бу чәрхи-фәләк, бу дөвран нә вахт һәрә-
кәт әтмәйчәк, бу дүниянын сону нә вахт чатачағ-
дыр?

Сәһ. 53. Бөйүк санма юнан Углидисини.

Углидис—эрамыздан әввәл IV әсрдә яшамыш
юнан алиמידир; риязийятчыларын башчысы сайылыр.
Искәндәр Зүлгәрнейн онун шакирдләриндән олмуш-
дур. Риязийят вә һәндәсәйә даир бир чох әсәрләри
әрәб вә Авропа дилләринә тәрчүмә вә шәрһ әдил-
мишдир.

Сәһ. 53. Һөрүмчәк һәндәси олдуғу үчүн,
Едийи-ичдийи һарамдыр һәр күн.

Бурада Хагани һөрүмчәйин һөрдүйү торларын
һәндәси фигурлар шәклиндә олдуғуна вә һөрүмчәйин
башға чүчүләри тутуб ганыны сордуғуна әсәслана-
рағ, демәк истәйир ки, риязийят вә һәндәсә алим-
ләринин сөзүнә инанма, онлар ялныз мадди әләмин
шәкилләрилә мәшғул олуб, мәнәви дүниадан хәбәр-
сиз олдуғлары үчүн һөрүмчәк кими инсафсыз вә
динсиз олурлар.

Сәһ. 55. Пиядан кечдими едди ханәни,
Улмағ чәтин олар, чох күман, сәни.

Бурада Хагани шаһмат оюнунда пияданын едди
хананы кечдикдән сонра вәзир олмасыны вә оюн-
чуну галибийәтә доғру апармасыны мисал чәкәрәк,
һәят мүбаризәсиндә бош хәялларын мәнәсызлы-
ғыны, ялныз ағыллы йолларла вурушағын мүсбәт
нәтичә вердийини көстәрир.

Сәһ. 55. Гәзә пәркарыны ачды әнинә,
Гойду илк нөгтәни ер үзәринә.

Йә'ни инсан ер үзүндә яшадығча, онун биринчи
истинад нөгтәси һәмин мадди әләмин тәләб вә шәрт-
ләри олмалыдыр.

Сәһ. 55. Ер көйдән әзиздир, баһадыр, баһа,
Чүнки бу торпагда ятыр Мустафа.

Мустафа—Мәһәммәд пейғәмбәрин адларындан
биридир. Бурада Хагани дейир: ер көйдән даһа гий-
мәтли вә шәрәфлидир, чүнки бу торпағын алтында
Мустафа (Мәһәммәд пейғәмбәр) ятыр.

Сәһ. 56. Отуз илдән сонра, баш вериб бир сирр
Йийрми бир бәла төрәйчәкдир.

Бурада вә бунун ардынча кәлән бейтләрдә
Хагани өз дөврүнүн мүнәччимләринә, дүнянын ба-
шына кәләчәк фәләкәтләри „габағчадан хәбәр ве-
рән“ башыбош каһинләрә ришхәнд әдир вә онла-
рын дедикләринин пуч олдуғуну көстәрир.

Сәһ. 56. ...Тәрәзи бүрчүндә бирләшән заман
Бөйүк фәләкәтә дүшәчәк чаһан.

Тәрәзи бүрчү—улдузшүнаслығда күнәш әләминин
тәшкил әдән 12 бүрчдән биридир; буна Мизан бүрчү
дә дейирләр.

Сәһ. 57. Әлинә ким Кавә байрағы алса,
О ики иландан хоф әтмәз әсла.

Кавә байрағы—гәдим Иранын әфсанәви ингилаб-
чысы дәмирчи Кавәнин байрағыдыр. Зөһһакын (433-
чү сәһифәйә бах) иланларыны едирмәк үчүн нөвбә
дәмирчи Кавәнин сон ушағларына кәләндә, Кавә
өз дөшлүйүнү байрағ әдәрәк халғы башына топламыш
вә үсян әдиб, Зөһһакы тахтдан салмышдыр.

Сәһ. 57. Һәятым дәвләрин ичиндә солду,
Йийрми ики ил өмрүм пуч олду.

Бурада Хагани „дәвләр“ дедикдә залым һөкүмәт
адамларыны вә инсафсыз дүшмәнләрини нәзәрдә
тутур; икинчи мисрада бөйүк шаир йийрми ики ил
сарайла әләгә сахладығына вә һөкмдарлара мәдһий-
йәләр яздығына сон дәрәчә пешман олдуғуну бил-
дирир.

Сәһ. 58. Тути тәк демәрәм өзкә дәмнәндә,
Буббу тәк, сиррләри ахтармарам мән.

Мә'лумдур ки, туту гушу она өйрәдилән сөз-
ләри дүшүнмәдән тәклар әдәр. Бурада Хагани демәк
истәйир ки, мән туту кими башгаларынын дейиб
яздығларыны тәклар әдәнләрдән дейиләм.

Буббу—нағылларымызда мәшһүр олан һүдһүд
гушудур; буна Сүлейман гушу да дейирләр, чүнки
бу гуш куя Сүлейман пейғәмбәрлә Сәба мәликәси
Билгейсин арасында хәбәр апарыб-кәтирәр вә Бил-
гейсин сиррләрини Сүлеймана верәрмиш. Һүдһүдүн
(буббунун) бу сиррахтарычылығына керә, инди дә
Иранын бә'зи ерләриндә арвадлар әр әвилә атасы
әви арасында кизли хәбәрләр апарыб-кәтирән бачы-
ларыны „буббу“ адландырырлар. Хагани өзүндә бу
сифәтин олмадығыны көстәрир (көрүнүр, о заман
Хаганинин яшадығы сарайда һәм тутулуг вә һәм дә
буббулуг вармыш; йә'ни һәм һакимләрин сөзүнү ялтағ-
лыгла туту кими тәклар әтмәк вә һәм дә ара хәбәрчи-
лийи, часуслуғ олмушдур).

Сәһ. 58. Бир тавус ярандым һагғын бағында,
Симүргәм мән динин о Гаф дағында.

Тавус гушунун әввәл һагғын бағында, йә'ни
чәннәтдә яшамыш олдуғу, сонра Адәм вә һәвва илә
бирликдә ерә атылдығы динләр тарихиндән мә'лум-
дур; буна керә дә Хагани өзүнү тавуса бәһзәдәрәк,
дүниада һәгигәт әләминин нүмайәндәси олдуғуну сөй-
ләйир.

Икинчи мисрада Хагани өзүнү симүргә, динин
йүксәк мәналарыны Гаф дағына бәһзәдир, бунунла
да бүтүн дини рәвайәтләрә вә онларын мәнәсына
симүргүн Гаф дағына бәләд олдуғу кими бәләд ол-
дуғуну көстәрир.

Сәһ. 58. Эй беһишт ағасы, сәнин сүфрәндән,
Бир һүма олуб да сүмүк едим мән.

Беһишт ағасы—пейғәмбәр; һүма—нағылларда
дәвләт гушу адландырылан әфсанәви гушдур ки,
кимин башына гонсаймыш, она дәвләт вә сәадәт кә-
тирәрмиш. Бейтин мәнәсы беләдир: эй пейғәмбәр
(Мәһәммәд хитабдыр), мән сәнин Гур'анындан чох
гиймәтли биликләр аларағ, зәнкин вә мәс'уд олдум.

Сәһ. 60. Бүрчис эшидәрәк, чошду вә әсли,
Күнәшин дибиндән әлини кәсди.

Бүрчис (вә я Бәрчис) — Мүштәри улдузу, күнәш
әләминин ән бөйүк планетидир. Хагани бурада демәк
истәйир ки, Мүштәри китабымын шә'шәсини көрүб,
күнәшин янындан чәкилдн, ерини мәнә верди; йә'ни
бу китабла тәб'им вә илһамым мәнә күнәш кими пар-
лаг вә гиймәтли бир әсәр верди.

Сәһ. 46. Бу үзүйүн гашы баһадыр, дүзү,
Чамын көвһеридир, Чәмшидин көзү.

Чәмшид—гәдим Иранда һакимийәт сүрмүш
Пишдадиләр сүләләсинин дөрдүнчү падшаһы сайы-
лыр куя она дивләр гуллуғ әдәрмиш. Рәвайәтә керә,
шәрабы Чәмшид иһад әтмишдир. Чам вә я чам-Чәм
һәмин Чәмшидин көвһерләрлә вә шәрабы тәриф
әдән языларла бәзәдилмиш гиймәтләр гәдәһләринә
дейлир. Хагани Чәмаләддинин она бағышладығы
үзүйү Чәмшидин көзүнә вә онун чамынын көвһер-
ләринә бәрабәр тутур.

Сәһ. 46. Бу мөһүр зидд олмуш нәһс Әһримәнә,
Чәмшиддән ядикар галмышдыр мәнә.

Әһримән—Авеста дилиндә яманлығ аллаһы вә
дөвләр падшаһынын адыдыр. Куя Чәмшидин дүш-
мәни олан Зөһһака чийинләриндәки иланлары бәслә-
мәк үчүн күндә рәийәтин ики ушағыны өлдүрмәйи
Әһримән өйрәдибмиш. Хагани бу үзүйүн Әһримәнин
еидинә Чәмшиддән ядикар галдығыны демәклә, онун
гаранлыға вә зүлмә гаршы мубаризә әләти олдуғуну
вә мүгәддәслийини кәстәрир.

Сәһ. 40. Онун гуллуғундан, өпәрәк ери,
Сәди-әкбәр кими гайытдым кери.

Сәди-әкбәр—хошбәхтлик әләмәтини билдирән
улдуз адыдыр. Фәзада әввәлчә ирәли, сонра исә
керийә һәрәкәт әдир. Бурада Хагани: Чәмаләддинин
нәһиһәтләриндән чох файдалар аларағ, бундан сонра
хошбәхт олачағым үмидилә Ирагдан керийә дән-
дүм,—демәк истәйир.

Сәһ. 47. Хызрын көрдүйү о дәрин дәрәлар...

Дини рәвайәтләрә керә, Хызр пейғәмбәр ялныз
гуруда дейил, дәннзләрдә дә кәзиб, баш верән фә-
ләкәтләрдән инсанлары гуртарармыш.

Сәһ. 48. Гәзәб Туған шаһа тәрәф чәкәрди,
Тамаһ Тәкин шаһа тәрәф чәкәрди.

Туған шаһ—сәлчугиләрдән олуб, Мәлик Мүәй-
йәдин оғлу вә Сәнчәр шаһын атасыдыр. Мәшһур
шаир Зәһир Фәряби бир мүддәт Туған шаһын хид-
мәтиндә вә онун мәддаһларындан олмушдур.

Тәкин шаһ—Гәзнәвиләр дөвләтинин банисидир.
Әввәл Саманиләр тәрәфиндән (һичри тарихин IV
әсриндә) Хорасан валиси олмуш, сонра Гәзнәйә
тәрәф кечәрәк, тамаһкарлығ үзүндән өзүнү мүстәгил
һөкүмәт ә'лан әтмишдир.

Сәһ. 49. Еддигат көзүмдә тез ишығланды,
Доггузгат әлә бил алышды, янды.

Көһнә чография вә улдузшүнаслығ негтейи-
нәзәринчә ер едди, көй исә доггуз тәбәгәдән ибарәт-
дир; бурада: еддигат—ер, доггузгат—көй демәкдир.

Сәһ. 49. Көрдүм бир ағ чадыр галхды көйләрә,
Одлу ипләрисә салланды ерә.

Бурада ағ чадыр—күнәш, одлу ипләр—күнәшин
шүаларыдыр.

Сәһ. 49. Гырх сәһәрдә нәләр көрмүшсә Адәм,
Тәк бирчә сәһәрдә көрдүм ону мән.

Дини хурафата керә, Адәм вә һавва чәннәтдә
40 күн яшамышлар. Хагани дейир ки, Адәм чән-
нәтдә 40 сәһәрдә көрдүйүнү мән бу бир сәһәрдә
көрдүм.

Сәһ. 49. Сәһбәтә башлады, ярымһилалы
Ачылар-ачылмаз мән олдум һалы.

Ярымһилал—бурада вә ашағыда Хызрын дога-
лары мәнәсында ишләдилмишдир.

Сәһ. 49. Күнәши андыран парлаг сәдәфлә
Отуз ики улдуз парлады сәфлә.

Йә'ни Хызр данышаркән ағзында отуз ики ағ
диши парлады.

Сәһ. 51. Ә'тибарсыз олур бал рәнкли рузкар;
Дурма көлкәсиндә икирәнклинин.

Йә'ни һәят бал кими ширин олса да, икиүзлү
(бир үзү гара—кечә, бир үзү ағ—күндүз) олан дүния
бел бағлама, она ә'тибар йохдур.

Сәһ. 52. Бу чеврә нә заман бир гәрар тутар?
Бу нөгтә нә заман ериндән гопар?

Йә'ни бу чәрхи-фәләк, бу дөвран нә вахт һәрә-
кәт әтмәйчәк, бу дүниянын сону нә вахт чатачағ-
дыр?

Сәһ. 53. Бөйүк санма юнан Углидисини.

Углидис—эрамыздан әввәл IV әсрдә яшамыш
юнан алиמידир; риязийятчыларын башчысы сайылыр.
Искәндәр Зүлгәрнейн онун шакирдләриндән олмуш-
дур. Риязийят вә һәндәсәйә даир бир чох әсәрләри
әрәб вә Авропа дилләринә тәрчүмә вә шәрһ әдил-
мишдир.

Сәһ. 53. Һөрүмчәк һәндәси олдуғу үчүн,
Едийи-ичдийи һарамдыр һәр күн.

Бурада Хагани һөрүмчәйин һөрдүйү торларын
һәндәси фигурлар шәклиндә олдуғуна вә һөрүмчәйин
башга чүчүләри тутуб ганыны сордуғуна әсаслана-
рағ, демәк истәйир ки, риязийят вә һәндәсә али-
мләринин сөзүнә инанма, онлар ялныз мадди әләмин
шәкилләрилә мәшғул олуб, мәнәви дүнядан хәбәр-
сиз олдуғлары үчүн һөрүмчәк кими инсафсыз вә
динсиз олурлар.

Сәһ. 55. Пиядан кечдими едди ханәни,
Улмағ чәтин олар, чох күман, сәни.

Бурада Хагани шаһмат оюнунда пияданын едди
хананы кечдикдән сонра вәзир олмасыны вә оюн-
чуну галибийәтә доғру апармасыны мисал чәкәрәк,
һәят мубаризәсиндә бош хәялларын мәнәсызлы-
ғыны, ялныз ағыллы йолларла вурүшмағын мүсбәт
нәтичә вердийини кәстәрир.

Сәһ. 55. Гәзә пәркарыны ачды әнинә,
Гойду илк нөгтәни ер үзәринә.

Йә'ни инсан ер үзүндә яшадығча, онун биринчи
истинад нөгтәси һәмин мадди әләмин тәләб вә шәрт-
ләри олмалыдыр.

Сәһ. 55. Ер көйдән әзиздир, баһадыр, баһа,
Чүнки бу торпагда ятыр Мустафа.

Мустафа—Мәһәммәд пейғәмбәрин адларындан
биридир. Бурада Хагани дейир: ер көйдән даһа гий-
мәтли вә шәрәфлидир, чүнки бу торпағын алтында
Мустафа (Мәһәммәд пейғәмбәр) ятыр.

Сәһ. 56. Отуз илдән сонра, баш вериб бир сирр
Йийрми бир бәлә төрәйчәкдир.

Бурада вә бунун ардынча кәлән бейтләрдә
Хагани өз дөврүнүн мүнәччимләринә, дүниянын ба-
шына кәләчәк фәләкәтләри „габагчадан хәбәр ве-
рән“ башыбош кәһинләрә ришхәнд әдир вә онла-
рын дедикләринин пуч олдуғуну кәстәрир.

Сәһ. 56. ...Тәрәзи бүрчүндә бирләшән заман
Бөйүк фәләкәтә дүшәчәк чаһан.

Тәрәзи бүрчү—улдузшүнаслыгда күнәш әләмини
тәшкил әдән 12 бүрчдән биридир; буна Мизан бүрчү
дә дейирләр.

Сәһ. 57. Әлиһә ким Кавә байрағы алса,
О ики иландан хоф әтмәз әсла.

Кавә байрағы—гәдим Иранын әфсанәви ингилаб-
чысы дәмирчи Кавәнин байрағыдыр. Зөһһакын (433-
чү сәһифәйә бах) иланларыны едирмәк үчүн нөвбә
дәмирчи Кавәнин сон ушағларына кәләндә, Кавә
өз дөшлүйүнү байрағ әдәрәк халгы башына топламыш
вә үсән әдиб, Зөһһакы тахтдан салмышдыр.

Сәһ. 57. Һәятым дөвләрин ичиндә солду,
Йийрми ики ил өмрүм пуч олду.

Бурада Хагани „дөвләр“ дедикдә залым һөкүмәт
адамларыны вә инсафсыз дүшмәнләрини нәзәрдә
тутур; икинчи мисрада бөйүк шаир йийрми ики ил
сарайла әләгә сахладығына вә һөкүмдарлара мәдһий-
йәләр яздығына сон дәрәчә пешман олдуғуну бил-
дирир.

Сәһ. 58. Тути тәк демәрәм өзкә дәмнән,
Буббу тәк, сиррләри ахтармарам мән.

Мә'лумдур ки, туту гушу она өйрәдилән сөз-
ләри дүшүнмәдән тәкрат әдәр. Бурада Хагани демәк
истәйир ки, мән туту кими башгаларынын дейиб
яздығларыны тәкрат әдәнләрдән дейиләм.

Буббу—нағылларымызда мәшһур олан һүдһүд
гушудур; буна Сүлейман гушу да дейирләр, чүнки
бу гуш куя Сүлейман пейғәмбәрлә Сәба мәликәси
Билгейсин арасында хәбәр апарыб-кәтирәр вә Бил-
гейсин сиррләрини Сүлеймана верәрмиш. Һүдһүдүн
(буббунун) бу сиррахтарычылығына керә, инди дә
Иранын бә'зи ерләриндә арвадлар әр әвилә атасы
әви арасында кизли хәбәрләр апарыб-кәтирән бачы-
ларыны „буббу“ адландырырлар. Хагани өзүндә бу
сифәтин олмадығыны кәстәрир (көрүнүр, о заман
Хаганинин яшадығы сарайда һәм тутулуг вә һәм дә
буббулуг вармыш; йә'ни һәм һакимләрин сөзүнү ялта-
лыгла туту кими тәкрат әтмәк вә һәм дә ара хәбәрчи-
лийи, часуслуғ олмушдур).

Сәһ. 58. Бир тавус ярандым һагғын бағында,
Симүргәм мән динин о Гаф дағында.

Тавус гушунун әввәл һагғын бағында, йә'ни
чәннәтдә яшамыш олдуғу, сонра Адәм вә Һавва илә
бирликдә ерә атылдығы динләр тарихиндән мә'лум-
дур; буна керә дә Хагани өзүнү тавуса бәнзәдәрәк,
дүняда һәгигәт әләминин нүмайәндәси олдуғуну сөй-
ләйир.

Икинчи мисрада Хагани өзүнү симүргә, динин
йүксәк мә'наларыны Гаф дағына бәнзәдир, бунунда
да бүтүн дини рәвайәтләрә вә онларын мәнәсына
симүргүн Гаф дағына бәләд олдуғу кими бәләд ол-
дуғуну кәстәрир.

Сәһ. 58. Эй беһишт ағасы, сәнин сүфрәндән,
Бир һүма олуб да сүмүк едим мән.

Беһишт ағасы—пейғәмбәр; һүма—нағылларда
дөвләт гушу адландырылан әфсанәви гушдур ки,
кимин башына гонсаймыш, она дөвләт вә сәадәт кә-
тирәрмиш. Бейтин мәнәсы беләдир: әй пейғәмбәр
(Мәһәммәд хитабдыр), мән сәнин Гур'анындан чох
гиймәтли биләкләр аларағ, зәнкин вә мәс'уд олдум.

Сәһ. 60. Бүрчис әшидәрәк, чошду вә әсли,
Күнәшин динидән әлини кәсди.

Бүрчис (вә я Бәрчис)—Мүштәри улдузу, күнәш
әләминин ән бөйүк планетидир. Хагани бурада демәк
истәйир ки, Мүштәри китабымын шәшәссини көрүб,
күнәшин янындан чәкилдди, ерини мәнә верди; йә'ни
бу китабла тә'лим вә илһамым мәнә күнәш кими пар-
лаг вә гиймәтли бир әсәр верди.

Сәһ. 60. Гырх күнә бу гәдәр чәвахирн мән
Гәләмин учуйла йона билмишәм...
Бурадан анлашылыр ки, Хагани Төһфәтүл-Ира-
гейн"и 40 күнә язмышдыр.

Сәһ. 61. Мән дә онун үчүн дүрдән, көвһәрдән
Боюнбагы дүздүм, хошдур әмәйим.
Йә'ни мән дә онун үчүн көзәл вә мә'налы сөз-
ләрдән әсәр яратдым.

Сәһ. 61. Анд олсун Әһмәдә, дүняда һеч кәс...
Әһмәд—Мәһәммәд пейғәмбәрн адларындан бири-
дир.

Сәһ. 65. Дизим мәктәб дейил ялныз, о,
Нүһун кәштиси тимсал,
Гәммим—Чуди дагы, көздән ахан яш
—Нүһ туфаны.

Дини рәвайәтә көрә, Нүһ—пейғәмбәрләрдән
биридир. Куя онун вахтында туфан олмуш, дининә
инанмаһлар батыб суда мәһв олмуш, инананлар исә
Нүһун кәмисиндә туфандан гуртулмушлар.

Хагани бурада өз динини үстүнү хиласкар Нүһ
кәмисинә охшайн бир мәктәб адландырыр, дизи үс-
түндә гәләминдән ахыдыб яздыгы дәрәләрини дә
туфан ягышы илә мүгайисә әдир.

Сәһ. 65. Олар Хызр өз заманында, бу мә'наны
билән инсан,
Яшар, ә'чәздә ачиз әдәр Хызр илә
Мусаны.

Хызр илә Муса—динн әфсанәйә көрә, ики мүасир
пейғәмбәр олмушлар. Муса өзүнү дөврүнүн ән бөйүк
алими санырмыш; лакин Хызр илә көрүшәрәк, Хыз-
рын даһа бөйүк алим олдуғуну көрүб, ондан чох
шейләр өйрәнмишдир. Дини хурафата көрә, һәр
икиси инсанлары һейрәтдә гоһан чохлу мә'чүзәләр
кәстәрмишләр.

Хагани бурада демәк истәйир ки, Муса Хызрын
мә'налы мә'чүзәләрини өйрәнән кими, мәним зәһмәт
вә ярадычылыг мәктәбими кечиб, яздыгларымын
мә'наларыны дәрк әдәнләр дә Хызр вә Муса кими
алим вә ә'чәзкарлары ачиз гоһрлар.

Сәһ. 66. О „әбчәд“ ки, мәнә уstad тә'лим әтди
тәчриди,
Саралмыш чөһрәмә язды гызыл хәтлә
көзүм ганы.

Тәчрид әбчәдини язмаг (тәк вә айры яшайыш
дәрсини кечмәк)—дүня һәвәсләриндән вә нәфсин
тәләбләриндән әл чәкиб, тәһһа бир күшәдә яшамаг
демәкдир.

Мә'лумдур ки, Хагани бир заман сарай һәятынын
рәзаләтләринә дөзмәйәрәк, өзбашына, тәк вә азад
яшамаг үчүн Ширваншаһлар сарайындан гачыб кет-
миш вә бунун да нәтичәсиндә йолда тутулараг һәбс
әдилмишдир. Бурада шаир дейир ки, ушаглар өз
дәрсләрини рәнкали гәләмләрлә язы тахтасына яздыг-
лары кими, мән дә тәчрид (чәмийәтдән айрылыб
тәк яшамаг) дәрсини гызыл көз яшларымла сол-
гун үзүмә яздым.

Сәһ. 66. Оюн һәнкамәси гурмуш ушаглар,
һейф сакиндир
Гара мөһрә; фәгәт көй һогга һей
йортар бу мейданы.

Гара мөһрә—ер күрәси, көй һогга—сәма, көй
демәкдир. Бурада Хагани дейир: бөйүк бир кәдәрлә
тамаһа әдиб көрүрәм ки, инсанларын мә'рәкә вә
тәләшлары ичиндә ер динч, асудә олдуғу һалда, көй
(дөвран, тарих) онун үстүндә чох оюнлар чыхарыр.

Сәһ. 66. Көрәндә тәб'ими әглим дүшәр тәш-
вишә, начарәм,
Гоям табута Муса тәк шүуру вар
икән чаны.

Дини тарихә көрә, гәдим Мисирдә Фир'он мү-
нәччимләрин дедийини доғру санараг инанымшы ки,
бәни Исраилдән бир оғлан төрәйчәк вә ону өлдү-
рүб, тахтына саһиб олачагдыр. Буна көрә о, бәни-
Исраилнн доғулан бүтүн оғлан ушагларыны өлдүр-
дүрмүш. Мусаны исә анасы кизли доғараг, өлүмдән
хилас әтмәк үчүн бир сандыға гоюб, Нил чайына
атмышдыр. Хагани бурада өз һәятыны дөврүнүн
зәлым һакимләрини зүлмүндән горумаг үчүн, әглин-
нин дәләләтилә тәб'ини дири-дири табутда, зинданда
сахламаға мәчбур олур. Йә'ни истәдийини яза бил-
мир.

Сәһ. 66. Нечә Фир'ондан Муса гачырды чарә-
сиз, инди
Мәним әглим дә гачмагда әдир тәг-
лид Мусаны.

Мусанын атылдыгы Нил чайынын (юхарыя бах)
голу Фир'онун һәйәтиндән кечдийи үчүн су ону енә
дә кәтириб Фир'онун әвинә чыхарыбмыш. Хагани
бурада дейир: әглим тәб'имин йолуна кәлир; йә'ни
о, чарәсизликдән дөврүн әдаләтсиз шәраитинә табә
олмаға мәчбур галыр.

Сәһ. 67. Күнәшдир һүммәтим, Зәнд илә
Авәста шаһәншаһы,
Миниб әрши, ятырмышдыр дизи үс-
түндә Исаны.

Зәнд—һәм атәшпәрәстләрин дини китабы олан
Авәстанын ады, һәм дә куя Ибраһим пейғәмбәрә

көйдән кәлмиш он сүһуфун вә я онун бир фәслинин
адыдыр (Мәчусиләр Ибраһимин дининә табә олду-
ларыны иддиә әдирләр; Ибраһим дә бир заман күнә-
шә ситайиш әтмишдир). Бундан башга, Зәнд сөзү-
нүн даһа бир нечә мә'насы енә од илә бағлыдыр вә
онун да, мәчәзи олараг, шаһы күнәшдир. Шаирин
образлы ифадәсинчә, көйләр дә күнәшин дизи
алтында, куя көйә чәкилмиш Исанын да башы онун
дизи үстүндәдир. Хагани: мәнә күнәш һүммәти
вар,—демәклә өзүнү „мүгәддәсәтлә“ бағлайыр, йә'ни
ичиндә яшадыгы гаранлыг феодал чәмийәтиндән
үстүн олдуғуну билдирир (бурада Ибраһим
Хәлилин дә, Зәрдүштүн дә, Хаганинин дә әсл адынын
Ибраһим олмасында бир мә'на рабитәси вардыр).

Сәһ. 67. Сүлейманә бәрәбәрдир һәр һүммәт
саһиб дәрвиш
Ки, „рәббн һәбли“ тәблинин сәсиндән
титрәр әйваны.

Рәвайәтә көрә, Сүлейман һәм пейғәмбәр, һәм
дә бөйүк дөвләтә малик бир падшаһ олмушдур.
Дәрвиш исә касыб вә диләнчи һәяты кечирән бир
адамдыр.

Хагани бурада дейир ки, мәнәки күнәш һүм-
мәти һансы дәрвишдә олса, о, Сүлеймана бәрәбәр-
дир. Бу чүр һүммәт саһиб олан дәрвиш мейданын
габагында: „Әй инсанлар, гоюн, кечин!“ (йә'ни дүня
малына әсир олмайын), яхуд „Әй ятанлар, оянын!“—
дәйә гышгырар.

Сәһ. 67. О Искәндәрсифәт Хызрын һава—
тахты, ағыл—тачы;
О агил сәрхоша сүфрә—рздыр,
чан—мәһманы.

Дини рәвайәтә көрә, Хызр пейғәмбәр зүлмәтдә
дирилик суюну ичәрәк даими бир өмр газанмышдыр.
Куя о, һәр ери кәзәрәк фәләкәтә дүшән инсанлара
көмәк әдир.

Искәндәр—бүтүн дүняны фәтһ әтмәк хәялына
дүшмүш олан Искәндәр Зүлгәрнейидир. Бу бейтдә
шаир демәк истәйир ки, Хызрда Искәндәр гәлби вар,
демәли, о да бүтүн дүняа маликдир; лакин Хызрын
тахты һава, тачы исә әглидир (динн хурафата көрә,
Хызр ел кими учуб, истәдийи заман истәдийи ерә
чата биләрмиш).

Сәһ. 67. Хәзинәдары—фикр, илһам; кешикчи
—шәр' илә товфиг,
Әсири—нәфс илә амал, гул әтмиш
чәрхи, кейһаны.

Йә'ни онун (Хагани кими күнәш һүммәтли дәр-
вишин) ики хәзинәчиси (фикир вә илһам), ики мүһа-

физәчиси (аллаһын гануну вә ярдымы), ики пислә-
дийи шей (нәфс вә арзу), ики хидмәтчиси (ер вә
көй) вардыр.

Сәһ. 67. Нә һинд чибалы тәк гурмуш ситәмлә
гәсри-„тағути“.
Нә Чин Хаганы тәк зүлм илә дүзмүш
тачә мәрчаны.

Чибал—Һиндистанда Лаһур падшаһларына вери-
лән аддыр. Тағут—орада инсанлары аздыран бир
бүт адыдыр. Бейтдә дейилир: нә Лаһур падшаһы
кими зүлм илә шейтан үчүн тахт гурмуш, нә дә
Чин падшаһы кими өзүнүн әдаләтсизлийи нәтичә-
синдә баш верән халг үсянында тачыны итирмишдир.

Сәһ. 67. Онун тәслим очагында одундур тәхти
чибалын,
Онун ихлас атына нал әдәрләр тачи-
хаганы.

Йә'ни онун (дәрвишин) вәчдә тәслим мәтбәхин-
дә чибалын тахтыны сындыраг, одун әдиб янды-
рарлар; онун ихлас атына Чин хаганынын тачындан
нал гайыларлар.

Сәһ. 67. Азадлыг мейданында ат чапырмаг
көңлүнә дүшсә,
Косу—амал олар, әглин аяғы—әлдә
човганы.

Човган—атлы чыдыр оюнунда топу тутуб алмаг
вә гачырмаг үчүн ишләдилән учуәйри бир ағач ады-
дыр. Бу бейтдә Хагани демәк истәйир ки, әкәр азад
яшамаг истәйирсәнсә, артыг тамаһ вә арзунун башы-
ны топ, ағын аягыны да о топу вуран човгаң эт.
Йә'ни азадлыг вә хөшбәхтлик истәйән адам әһтирас-
лары дейил, ағыны өзүнә рәһбәр әтмәлидир.

Сәһ. 69. Сүлейманәм демә, әввәл янындан
дөвләри рәдд эт
Вә я зәнчирлә, я өлдүр, я гов гули-
биябаны!

Хагани бурада демәк истәйир ки, Сүлейманлыг
(падшаһлыг) иддиасына дүшмәмишдән әввәл дөвләри
йә'ни яманлыг, зүлм, ачкөзлүк, бәдхәһлыг, фитнә-
карлыг вә бу кимн пис сифәтләри я гәлбиндән гов,
я да онлары өзүнә әсир эт вә я өлдүр.

Сәһ. 69. Ики аләмдә сәрвәт дәрдинә намәрд
галар анчаг
Ки, Мизан хасдыр Наһидә, севмәз
нәчми-Кейваны.

Наһид—һәм Зөһрә улдузу, һәм дә һәдд-булуға
чатмыш гыз демәкдир. Улдузшүнаслыг вә мифоло-
кияда буна Венера дейилир ки, енә һәм Зөһрә ул-

дузу, һәм дә гыз (мәһәббәт илаһәси) демәкдир. Улдузшүнаслыға көрә, Наһид улдузу көйүн үчүнчү тәбәгәсиндә Мизан бүрчү даирәсиндә, Кейван, йә'ни Зүһәл улдузу исә даһа йүксәкдә, еддинчи тәбәгәдә ерләшир.

Бурада Хагани дүнянын мал-дөвләтинә бағлы олан адамлары Мизан (һагг-һесаб, таразы) бүрчүндә олан Наһид улдузу илә, йә'ни арвад (бәзәк-дүзәк дүшкүнү, намәрд) образы илә, сәрвәтә гуллуғ этмә-йән мәрд адамлары исә даһа йүксәкдә һәрәкәт эдән Зүһәл улдузу образы илә ифадә эдир.

Сәһ. 69. Аяг торпағыны ал, мәрдләрин башы-
на тач эйлә,
Гызыл тач алма, вермә оғруя сән
сирри-пүнһаны.

Бурада Хагани „мәрдләр“ сөзү илә мүнәччим-ләри (көһнә улдузшүнаслары) нәзәрдә тутур. Мүнәч-чимләр тахта үстүнә торпаг сәпиб онун үзәриндә улдузларын вәзийәтини гейд эдәрәк, һәрәкәтләрини тәдгиг эдирләр. Хагани бурада демәк истәйир ки, ерин эһтирасларына әсир олмаян мәрд адамларын торпағыны оғруларын, намәрдләрин гызыл тачындан үстүн тут, онлар сәнә тач версәләр дә сән онлара сирр вермә.

Сәһ. 69. Бүтүн дәрвишләрин шаһы олудур
Әһмәди-Мүрсәл
Ки, „Нун-вәлгәләм“ Гур'анда сәбт әтмиш
бу фәрманы.

Әһмәди-Мүрсәл—Мәһәммәд пейғәмбәрин адла-рындандыр. „Нун-вәлгәләм“—Гур'анын 68-чи сүрәси-дир; мәзмуну варлыларын фәгирләрә, касыблара көмәк әтмәли олдуғу һаггында тәблиғатдан ибарәт-дир. Хагани бурада демәк истәйир ки, Мәһәммәд пейғәмбәр фәгирләрин тәрәфдары олмушдур.

Сәһ. 70. Фәгирин хиргәсиндә бәхйәләрдә
рәмзләр вардыр
Ки, анлар „лөвһи-мәһфуз“у ачанлар
бу мүүмәны.

Хиргә—дәрвишләрин кейдикләри узун палтар; рәмзләр—мә'налы, кинайәли сөзләр; лөвһи-мәһфуз—мүгәддәс язылар лөвһәси; мүүмә—дүйүмлү сөз, аңлашылмаз ифадә демәкдир.

Бурада Хагани демәк истәйир ки, йохсулларын, дүня малына әсир олмаянларын мә'нәви йүксәкли-йини аңчаг „мүгәддәс язылар“ын гаранлыг сирләрини баша дүшәнләр аңлая биләр.

Сәһ. 70. Атарса гол-будаг кәрчәк будағы
маһи-һисанда,
Ону хошбәхт санма, гаршылар пәж-
мүрдә абаны.

Нисан—апрел, абан—октябрь айыдыр; пәжмүрдә—бурада саралыб-солмуш демәкдир.

Бейтдән белә бир мә'на чыхыр ки, кәрчәк аға-чынын көйәриб, гол-будаг верән апрел айындакы тә-равәтинә дейил, октябрь айында солуб пәришан олан һалына бах; йә'ни мүвәггәти көзәллийә вә кәлиб-кәдәрки дөвләтә бел бағлама, онлары мүтләг завал вә дүшкүнлүк тә'гиб эдәчәкдир.

Сәһ. 70. Фәлакәтсиз сәадәт умма дөврәндә,
йәгин бил ки,
Һилал игбалына гаршы тәбиәт гойду
Сәрганы.

Һилал—айпара, айын илк күнләриндәки көрү-нүшү; игбал—хошбәхтлик, сәадәтли кәләчәк демәк-дир; Сәрәтан—улдузшүнаслыгда он ики бүрчдән биридир.

Бу бейтдә дейилир: сән аләмдән данми сәадәт истәйирсән, амма онун өзүндә дә о истәдийин йохдур. Ай һилал вахтында күндән-күнә артыб көзәлләшдийин һалда, Сәрәтан, әксинә олараг, дүшкүнлүйә доғру кедир.

Хагани бурада чәмиййәт һяатындакы зиддий-йәтләри тәбиәтдәки ихтилафларла тутушдуруб изаһ эдир.

Сәһ. 70. Дүшүнсән һаггыны, йохдур чаһанда
даими игбал,
Будур ки, лабәга мәғлуби-игбал олду,
бил, таны!

Игбал—бәхт, хош тәлә; лабәга—мүвәггәти, ке-чичи демәкдир. Мәғлуб—1) тәрсинә чеврилмиш; 2) һәрфләрини әрәб әлифбасилә язылышында өндән керийә доғру охуяркән эйни чүр чыхан сөз.

Хагани бурада мәғлуб сөзүнү икинчи мә'насында ишләтмишдир: әрәбчә لَظِي (хош бәхт) сөзүнү тәр-синә охудугда لَظِي (мүвәггәти) чыхыр ки, бунунла да шаир сәадәтин, игбалын давамсыз, кечичи бир шей олдуғуну көстәрмәк истәйир.

Сәһ. 70. Салыбсан Бижәни һәбсә, сән эй Әф-
расияб, ятма!
Дурубдур пусгуда Рүстәм, әлиндә
тиғи-бүрраны.

Бижән—бир рәвайәтә көрә әфсанәви пәһливан Рүстәм Залын гызындан ибн Гудәрзин оғлу, башга бир рәвайәтә көрә исә Рүстәмин бачысы оғлу ол-мушдур. Әфрасияб—гәдим Туранын әфсанәви пад-шаһларындан олуб, 12 ил Иранда һакимлик әтмиш, нәһайәт, Кейхосровун әлиндә өлмүшдур.

Бижән—Әфрасиябын гызы Мәнижәйә ашиг ол-мушду. Мәнижә дә ону севмиш вә атасындан кизли олараг сарайда кизләтмишди. Әфрасияб бу әһвалаты билмиш, Бижәни едди ил бир гуюда һәбс әтмишди. Рүстәм бир тачир палтарында Турана кәлиб, Мәни-

жәнин көмәйилә Бижәни гуюдан чыхарараг Ирана апармышдыр. Хагани бу шеирдә һәмин рәвайәтә ишарә эдир.

Сәһ. 70. Эдибсән ит кими пислик, пешиман ол,
чағыр „әл-әфв“,
Ки, ит дә сөйләйәр „әф-әфв“, нәйин
олса пешиманы.

„Әл-әфв“—эдилмиш күнаһ үчүн үзәр истәмәк, „бағышла“ демәкдир. Бу бейтдә Хагани көзәл бир үслубла аһәнк тәглиди ишләтмишдир: итин һүрәркән „әф-әфв“ әтмәсилә тутдуғу ишдән пешман олмуш адамын әфв истәмәси арасында инчә бир мә'на ра-битәси вә эйни заманда ләфзи бир бәнзәйиш ярат-мышдыр.

Сәһ. 70. Гоюн тәк бағламыш гуйруг сәнә дөв-
ран, беліндән ат
Ону, гой кавүмаһинин дэғылсын
гәсри, әрканы.

Хагани бурада гоюн демәклә күнәш аләминин ой ики бүрчүндән бири олан Гузу бүрчүнү нәзәрдә тутур. Кавүмаһи: кав—өкүз, маһи—балыг демәкдир. Дини хурафата көрә, куя ер өкүз үстүндә, өкүз дә ба-лыг, балыг исә су үстүндә гәрар тутмушдур. Бу бейтдә дейилир: көйүн гоюнундан дүня сәнә гуйруг верир, сән исә ерин бүтүн дөвләг вә бинасыны онун өзүнә вер; йә'ни дүнянын малы вә эһтираслары сәни әсир әтмәсин, инсанлыг һәр шейдән йүксәк вә гиймәтли-дир, ону мұһафизә эт.

Сәһ. 71. Хорасан бир һәрәмдирсә, Мәликшаһ-
дыр она Кә'бә,
Сәмәргәнд бир фәләкдирсә, бир ул-
дуздур Гәдәр ханы.

Хорасан Иранын шимал-шәргиндә бир вилайәт-дир; имамлардан Әли Рзанын гәбри бу вилайәтин мәркәзи олан Мәшһәд шәһәриндә олдуғундан, бура мүсәлманларын зиярәтканыдыр. Буна көрә дә Хагани: Хорасан бир һәрәмдир, йә'ни мүгәддәс ердир,—дейир.

Мәликшаһ—сәлчуг шаһларындан үчүнчүсү вә ән бөйүйдүр (1054—1092). Онун Шәрги Түркүстандан Мисрә гәдәр узанан бөйүк дөвләтинә Хорасан да да-хил олмушдур. Мәликшаһ, мәмләкәтин бир чох ерлә-риндә олдуғу кими, Хорасанда да биналар салдыр-мышды; Хагани шеирдә буна ишарә эдир.

Гәдәр хан—Түркүстанда олмуш Хүтән ханлы-ғынын X әср һакимләриндәндир. Тарихчиләр онун адыны, бир һәрби ад мә'насында, каһ Гулур, каһ Гудуз, каһ да Гатар шәклиндә язылар. Гәдәр хан Сәмәргәнддә бир чох абадлыг ишләри апармышдыр. Онун заманында түркләр мусигийә бир әлм кими бахмага башламышлар.

Сәһ. 71. Мәликшаһ „од-су“ адланды, су ахды
атәши сөндү,
Күл олду, торпаға дөндү, мәкан гыл-
ды Сифаһаны.

Мәликшаһ Сәлчуги ийирми ил һакимиййәт сү-рәндән сонра Бағдадда өлмүш, мейиди исә Исфәһана кәтирилиб, өзүнүн тикдирмиш олдуғу бөйүк бир мәдрәсәнин мейданчасында басдырылмышдыр.

Сәһ. 71. Вураркән Сәнчәрә шәбхуну Кур хан
фатәһ адланды,
Әчәл Кур хана шәбхун вурду, кор
олду шәбистаны.

Сәнчәр—Сәлчугиләрин ән бөйүк һөкмдарларын-дан олмушдур (XII әср); шәбхун—кечә басгыны; шәбистан—ятаг отағы демәкдир. Кур хан—Султан Сәнчәрә басгын әтмиш гарахатайларын әмирләрин-дәндир.

Сәһ. 72. Надир-надир мә'наларын Мәрийәминә
руһ верәнәм.

Надир—чох аз тапылан шей демәкдир; Мәрийәм—Иса пейғәмбәрин анасы олмуш вә куя Исаны ба-кирә икән доғмушдур. Руһ верән (орикиналда Руһүл-Гүдс)—мәланкә Чәбранлә ишарәдир.

Хагани бурада өз яздығларынын башга шаирләр тәрәфиндән язылмамыш, орикинал, Мәрийәм кими „бакирә“, тохунулмамыш олдуғуну, өзүнүн исә, Чәбраил Мәрийәмә руһ верән кими, әсәрләринә, бакир фикирләринә руһ вердийини көстәрир.

Сәһ. 72. Мәнәм ағлын Шаһтуғанын әвәз
эдән габил вәкил.

Шаһтуған—о заман Чәнуби Азәрбайчанын һөкмдары олан Атабәй Мәһәммәд ибн Әлдәкиздир. Азәрбайчан тарихиндә о, Мәһәммәд Чаһан Пәһливан ады илә мәшһүрдур. Мә'лумдур ки, Шәмсәддин Әлдәкиз әввәл сәлчуг һөкмдарларындан Солтан Мәс'удун бир гулу икән, өз ағлынын сайәсиндә әмирлик мәртәбәсинә гәдәр йүксәлмиш, оғлу Чаһан Пәһливан (Туған шаһ) исә Азәрбайчанда Сәлчугиләр һакимиййәтинә сон гоюраг һөкүмәти тамамилә өз әлиһә алмышды. Хаганинин бурада „ағлын Шаһ-туғаны“ демәси дә буна ишарәдир.

Сәһ. 72. О һәссанын гәлбин ейән бу нәзми-
мин һәсрәтидир,
О Сөһбана силлә вурән бу нәсримин
гүввәтидир.

Һәссан (Һәссан Сабит)—әрәбләрин мәшһүр шаир-ләриндән олмушдур; Мәһәммәд пейғәмбәрлә бир әсрдә яшамыш вә она һәчв язан шаирләрә чаваб-вермиш, Мәһәммәдә дә бир чох мәдһийәләр яз-мышдыр.

Сөһбан (Сөһбан Банл)—халифа Нарунэррәшил заманында (786—809) бөйүк бир әдиб, һәмчинин нәтиг олмуш, дил вә үслубунун көзәллийи вә зәнкинлийи илә шөһрәт газанмышдыр. Хагани бурада һәм нәзмдә, һәм дә нәсрдә дөврүнүн ән мәшһур шаирләринин она пахыллыг әтмәләринә ишарә әдир вә бу ше'ринә дә „Пахыллары мәзәммәт“ ады верир.

Сәһ. 72. Илһамымын Бүрәгы да һансы ердә
саларса нал,
Фәләк ону дөйүш үчүн кәскин гы-
лынч әдәр дәрһал.

Бүраг—куя Мәһәммәд пейғәмбәрә көйдән көндәрилмиш бир атдыр. Дини рәвайәтләрә көрә, Мәһәммәд бир кечә (ме'рач кечәси) бу атла әввәл Мәккәдән Бейтүлмүгәддәсә (Ерусәлимә) кетмиш, сонра көйә чәкилмишдир. Хагани бурада тәб' вә илһамыны көйләрдә уңан Бүраг атына бәһзәдир, илһамындан доған әсәрләри исә мүбаризәдә Бүрагың налындан гайрыла билән кәскин галынчла мүгайисә әдир.

Сәһ. 73. Дилим көйләр хәзнәсинин ачарыдыр,
буну бил сән,
Бу иднаам сүбүт олур Мәһәммәдин
сөзләриндән.

Мәһәммәдин ики һәдиси (мәшһур ифадәси) вардыр: 1) шаирләр сөзүн әмирләридир; 2) көйүн алында бир хәзинә вар ки, онун ачары шаирләрин дилидир. Хагани бу бейтиндә һәмин һәдисләри нәзәрдә тутур.

Сәһ. 73. Бир нечә һагг тапдалаян Юсифә
дә деди һәдәян,
Мәһәммәдин сөзләрини ялан сайды
нечә надан.

Юсиф—Йә'гүб пейғәмбәрин оғлудур. Динләр тарихинә көрә, көзәллийи илә мәшһур олмушдур; һәдәян вә бөһташларә тутулуб, зиндана атылмыш, 7 ил зинданда галмышдыр.

Бу бейтдә Хагани: бир кара даркөз адамлар Юсифин дә көзәллийинә пахыллыг әтмиш, бир йығын ләягәтсиз адамлар Мәһәммәдин дә сөзләринә инан-
мамышлар,—демәклә өзүнү өз надан бәдхәлләрын-
дан мүдафиә әтмәк истәйир.

Сәһ. 73. Мә'на юрду һиндистанда Адәм кими
тутдум гәрар,
Сәнәт юрду Чиндә „мәрдүм-кия“ олмуш
бу улаглар.

Һиндистан—Шәргдә өз тәбии зәнкинлийи вә көзәллийи илә мәшһур олан бир өлкә кими танынмышдыр. Динләр тарихинә көрә, Адәм чәннәтдән Һиндистана (Сәрәндиб дагына) атылмышдыр.

Хагани ше'рин биринчи мисраында һәм әсәрләринин көзәллийини вә зәнкин мәзмунә малик олдуғуну „мә'на Һиндистаны“ тәшбиһилә ифадә әдир, һәм дә өзүнүн чәннәтдән кәлмиш адам кими дүзләйүнү кәстәрир.

Мәрдүм-кия—лифләри гывырым сач кими әйри-үйрү олан вә гопарылмасы инсан үчүн куя тәһләкәли сайылан бир биткидир. Хагани икинчи мисрада өз дүшмәнләрини әшшәк адландыраг, тәбиәтләриндә һеч бир доғрулуг вә дүзлүк көрмәдийи үчүн онларын сурәтләрини мәрдүм-кия бәһзәдир.

Сәһ. 73. Чивә габы ағзы кими бәрк багланыб
вер әлләри.
Йә'ни онлар (Хаганиә һәсәд апаран истәдәл-
сыз шаирләр) чох хәсис вә даркөздүрләр.

Сәһ. 73. Санки онлар гулдурлугун мәктәбинн
битирмишләр,
Күфрә гарлаш олуб, сәфа достларыны
итирмишләр.

Сәфа достлары—сәдиг достлар, һәммәсләк, һәмфикир йолдашлар мә'насындадыр. Бу бейтдә Хагани дейир ки, онларын (ловга вә башгаларына һәсәд апаран адамларын) әсәрләри чызма-гара дөф-тәрханасындан чыхыр, онларла сәдагәт вә мәфкурә бирлийи йохдур.

Сәһ. 73. һаглыдырлар бир сәбәблә онлар олса
мәнә дүшмән,
Чүнки Сүһейл улдузу тәк өлдүрүрәм
бичләри мән.

Сүһейл улдузу—чәнубда чыхан парлаг вә сабит бир улдуздур. Гәдим улдузшүнасларын фикринә көрә, куя Сүһейл улдузуна әкәр бич доған арвад әввәл бахса, шикәст олар, әкәр онун доғдуғу ушаг әввәл бахса, өләр.

Сәһ. 73. Онлар ки, Ад гошунуса, мәнним ел
тәк гәләмим вар;
Онлар Йә'чуч тайфасыса, мәнним
нитгим бир сур олар.

Ад—Әрәбистанын чәнуб-гәрбиндә яшамыш, өз бабалары олан Адын ады илә адланмыш бир тайфа олмушдур. Гур'анда кәстәрилдийинә көрә, бу тайфа һуд пейғәмбәрә биәт әтмәдийиндән, союг вә шидәтли бир күләйә тутулуб мәһв олмушдур.

Йә'чуч (вә Мә'чуч)—рәвайәтә көрә, Асиянын шималында вә Чин сәрһәддиндә яшамыш ики тайфа олмушдур; бойлары чох кичик, өзләри гарәт вә таланчылыгла мәшғул олуб, башга халqlара чох зиян вурармышлар. Сур—куя гиямәт күнү өлүдәри дитирлмәк үчүн Исафилин чалачагы шейпурдур.

Хагани бурада өз мүһитиндәки зияякарлары кәфир Ад нәслинә вә гарәтчи Йә'чуч тайфасына бәһзәдир; Адларла мүбаризәдә илһамынын елилә чырыл-
даян гамыш гәләминин Йә'чучларла мүбаризәдә Исафил суру кими курулдаян шейпур сәдасына бәрабәр тутур.

Сәһ. 73. Дейирләр ки, өзүмүзүк дәннз күчлү
о Хагани,
Бә'ли, онлар Хаганидир, ортасындан
атсан „га“ны.

Мә'лумдур ки, бөйүк шаирин биринчи тәхәллүсү „Һәгайиги“ олмуш, сонра Ширван һакимләриндән Хаган Мәнучөһрлә яхынлашдыгы үчүн тәхәллүсүнү дәйишдириб, „Хагани“ (йә'ни хагана мәнсуб) гоймушдур. Юхарыдакы бейтин икинчи мисраында өзүнүн дедийи кими, „Хагани“ сөзүндән „га“нын дүшмәси Ахситанла Хаганинин арасында мүнәгишә баш вермәсинә вә шаирин һөкмдардан үз чевирмәсинә ишарәдир.

Сәһ. 74. Нә тәһгиг, нә зөһд, нә вә'здән
Кичик сөз дә билмәз, инан, Үнсүри.

Тәһгиг—бәдди жанрлардан бири; зөһд—дүня һәвәсләриндән узаг, пәһризкар, күнаһсыз һәяты тәс-
вир вә тәблиг әдән бәдди жанрдыр; вә'з—тәрбийә вә нәсиһәт әсәрләри демәкдир.

Үнсүри (Әбүлгасым)—Гәзнәвиләр дөвләтинин баниси Султан Маһмудун сарай шаирләриндән олуб, „Мәликүш-шүәра“ адыны алмышдыр. Султан Маһмуда тәгдим әдилмәли олан әсәрләрә әввәл Үнсүри бахмалы, гиймәт вермәли иди. Үнсүри бөйүк мал-дөвләт сәһиб олмуш, әсәрләринин чохуну Султан Маһмудун мәдһинә язмышдыр. Хагани бу ше'ринин Үнсүрини ондан үстүн тутан бир адама чаваб оларг язмышдыр.

Сәһ. 74. Беш-он бейтә алмышды йүз гүл,
гызыл,
Алындыгда Һиндустан, Үнсүри.

Отуз үч ил һөкмдарлыг әтмиш Султан Маһмуд Гәзнәви өз сәлтәнәтини бөйүтмәк үчүн мүһарибәләр әтмиш, чох өлкәләр тутмушду. Солтан Маһмуд Һиндистана да 12 дәфә басгын әтмиш, бир чох шәһәрләрини алмыш, мал-дөвләтини талан әтмишди. Хагани бурада Солтан Маһмудун Һиндистанда әтдийи һәмин гарәтчилиә ишарә әдир.

Сәһ. 75. Нә нәзмийди пәрвин, нә нәсрийди нә'ш,
Оламмазды шәмси-чаһан Үнсүри.

Хагани бурада дейир: Үнсүринин нәзми хырда үлкәр улдузлары кими, нәсри исә нә'ш улдузлары

кими олмуш, онда һеч бир заман күнәш парлаглыгы олмамышдыр; йә'ни Үнсүри она дейилән тә'рифләрә лайиг бөйүк шаир ола билмәмишдир.

Сәһ. 75. Нә Сөһбан, нә Йә'рәб бәян Үнсүри.

Сөһбан—VIII әсрдә яшамыш мәшһур әрәб әдиб вә нәтигләриндәндир; Йә'рәб—әрәб лексиколокия-
сынын баниси бөйүк бир алим олмушдур. Хагани бурада Үнсүридә мәшһур адамларла мүгайисә әдилә биләчәк һеч бир бөйүклүк олмадыгыны кәстәрир.

Сәһ. 76. Дүня мәнним нәрынчымын әтри илә
чулғаныбдыр,
Чүнки мә'на бағ-бағчасы мәнним яшыл
бостанымдыр.

Йә'ни мәнним әсәрләрим бүтүн дүня яйылмышдыр, чүнки онларда дәрин вә инчә мә'налар вардыр.

Сәһ. 77. Бөйүк шаир мәнәм, мә'на сүфрәси
дә мәннимкидир;
Үнсүри дә, Рудәки дә артыгымла
доланарлар.

Рудәки Әбүлһәсән—тачик әдәбийятынын баниси сайылыр. Бухаранын яхынлыгында олан Рудәк кәндиндә доғулдуғу вә я руд (каманчая бәһзәйән бир мусиги аләтидир) чалдыгы үчүн Рудәки тәхәллүсүнү алмышдыр. Самани һөкмдарларындан Нәср ибн Әһмәдин ән бөйүк сарай шаири олмушдур (Үнсүри һаггында бу сәһифәнин 1-чи сүтунуна бах).

Сәһ. 77. Сән хошсөһбәт, доғрукөрән дейилсән,
мән әфв әдирәм,
Чүнки чашкөз әйри көрәр, һәнзәл
данм зәһәр ладар.

Йә'ни ачыдил олдуғун үчүн итхияры (һәнзәл) сәнә дадлы, чашкөз олдуғун үчүн исә әйрилик доғру көрүнүр, буна көрә дә мән сәни әфв әдирәм.

Сәһ. 78. Заман баша вуранда Сәнаннин дөв-
рүнү.

Сәнан—XII әсрин ән бөйүк шаирләриндәндир. Гәзнәдә доғулмуш, орада да өлмүшдур. 30 000 бейтлик „Һәдигәтүл-Һәгайиг“ адлы мәшһур әсәрин мүәллифи-
дир. Хаганинин севдийи шаирләрдән олмушдур.

Сәһ. 78. Кетдисә дә Гәзнәдә бир саһир тор-
паqlара,
Ширван элиндә саһир бир нсвчаван
доғуаду.

Бу бейтин биринчи мисраы Сәнанйә, икинчи мисраы исә Хаганинин өзүнә ишарәдир.

Сәһ. 78. Кетдисә дә бир даһи үчүнчү иглим-
дән, аһ!
Бешинчи иглимдә бир даһи инсан
доғулду.

Шәрг шаирләри ерин Шимал ярымкүрәсини
едди иглимә (мәнтәгәйә) бөлүрләр. Хагани бурада
үчүнчү иглим дедикдә Гәзнәни, бешинчи иглим де-
дикдә исә Ширваны нәзәрдә тутур.

Сәһ. 78. Тарихләрә баханда көрдүм: Бәһмән
өлән тәк
Тарихдә Искәндәр тәк бир һөкмран
доғулду.

Бәһмән—Иранын Искәндәр Зүлгәрнейн исти-
ласындан әввәлки әфсанәви падшаһларындан олмуш-
дур.

Сәһ. 78. Дүз данышан Юсифин ширин дили
сусан тәк
Онун вариси Муса тез анадан доғулду.

Динләр тарихи үзрә, Юсиф пейғәмбәрин варис-
ләриндән, өзүндән сонра кәлән пейғәмбәрләрин ән
бөйүйү Муса олмушдур.

Сәһ. 78. Әбу Һәнифә өлдү ахшам үстү, һаман
күн,
Шафеи дан улдузу чыхан заман
доғулду.

Әбу Һәнифә—исламийәтин II әсринин биринчи
ярысында яшамыш бөйүк бир алимдир. Ислам ганун-
шунаслыгынын (фигһин) баниләриндән бири вә
онун илк тәртибчиси олмушдур. Һәнафиләр мәзһәби-
нин әсасыны гоһә һәммин Әбу Һәнифәдир.

Шафеи, рәвайәтә көрә, Әбу Һәнифә өлән ах-
шамын сәһәри доғулмушдур. Шафеи—Һәмчинин
исламийәтин ән бөйүк алимләриндән бири, Шафе-
ийә мәзһәбинин баниси, әйни заманда шаир ол-
мушдур.

Сәһ. 80. Охшайыр аһуя саги, гәдәһи зәр
өкүзә,
Мейи довшан ганыдыр, истәр эдә
гурбаным.

Хагани бурада демәк истәйир ки, һәят көзәл
шейдир, о мәнә зөвг верир, амма тәлә (гурулуш) о
шәрабы гана дөндәрәк, мәнә мәһв әтмәк истәйир.

Сәһ. 80. Самири зәр өкүз истәр, она вер;
Муса тәк
Мәнә вер Хызр сую, янды ләби-әт-
шаным.

Самир—гәдим шәргдә әла гумашлар тохунан
бир ер олмушдур. Самири Самирдә яшамыш бир

адамдыр (433-чү сәһифәйә бах); Муса пейғәмбәрин
вахтында гызылдан бир бузов гайырыб халгы дүз
йолдан азырармыш. Хагани дейир: гызыл өкүзү
(шәрабы, инсанлары дүз йолдан чыхаран дөвләти)
Самирийә вер, мәнә исә Мусанын истәдийи Хызр
суюну (аби-Һәяты), йәһни инсанлара даим хидмәт әт-
мәк гүввәтинни вер.

Сәһ. 81. Дөрд дивар палчыг имарәтдә ки, беш
күн гонагам,
Тәкчә палчыг гәдәһилә гурулар әй-
ваным.

Хагани бурада дейир: дөрд дивар палчыг имарәт
(йәһни мүвәггәти дүня) мәнә ганә әтмир; мән (сәнә-
тимлә) даими бир һәят истәйирәм.

Сәһ. 81. Үч йүз алтмыш дамарым чанә кәләр,
долса әкәр
Үч йүз алтмыш дирәм о көвһәр илә
мизаным.

Бурада шаир касыблыгындан шикайәт әдәрәк
дейир ки, мәнә үч йүз алтмыш пул версәләр, үч
йүз алтмыш дамарым чанә кәләр. Хаганинин Үнсүри
һаггында яздыгы чаваб шәринин дә мәзмуну белә-
дир (441-чи сәһифәйә бах). Һәммин шеирдә дә Хагани
дөврүндә шаирә, сәнәткара гиймәт верилмәдийиндән
шикайәт әдир.

Сәһ. 81. Көз яшы төкдү гәдәһ, сөйләди: мән
Пәрвизин
Торпагындан әмәлә кәлмишәм, әй ха-
ганым!

Пәрвиз—мүстәгим мәһнада Нуширванын нәвә-
синин ады, мәчази мәһнада исә галиб, хошбәхт, тән-
тәһәли һәят саһибә демәкдир. Хаганинин бу бейтиндә
һәммин сөз һәр ики мәһнада ишләдилмишдир.

Сәһ. 82. Бу аләмдән хилас олмаг һикмәтим-
дир, һикмәтим.

Йәһни бу дүнядә яшамаг мәнним гайәмдир.

Сәһ. 82. Көрүнүшү мәләк тәки, адамйейән бу
фәләк
Чәмшидә бир гул див кими вачиб
билир хидмәтим.

Йәһни бу дүня мәлаикә палтарында адамйейән
бир йырытычыдыр; мәнән, девин Чәмшидә хидмәт
әтдийи кими, өзүнә хидмәт тәләб әдир (Чәмшид һаг-
гында 434-чү сәһифәйә бах). Бу бейтдә Хагани өз
дөврүнүн заһирдә мәләк кими күнаһсыз көрүнән
һөкмдарларынын әслиндә инсан ганы ичән бир чәл-
лад олдуғуну көстәрир.

Сәһ. 82. Хызр дилә кәлиб, мәнә деди Кә'бә
адындан:
Рәдд әләмә, бил ки, одур мәнним
вәли-һе'мәтим.

Бу шеир мосул вәзирин Чәмаләддинин адына
язылмышдыр. Сон дөрдүнчү мисрадакы Хачә—һәммин
Чәмаләддинә ишарәдир. Бу адам Мәккәйә кедиб
Кә'бәни тә'мир әтмиш, куя буна көрә дә Хызр
Кә'бәйә һөрмәт үчүн Хаганийә хитаб әдәрәк демиш-
дир: "Чәмаләддинин төһфәсини рәдд әтмә, чүнки о,
Кә'бәни тә'мир әтмишдир" (Чәмаләддин Хаганийә
гиймәтли бир үзүк вермишдир).

Сәһ. 83. Ийирми яшдан азса да синним, мәнним
тәк бир чаван
Көрмәмиш доғгуз фәләк сөз сән'әтин-
дә камиран.

Бурадан Хаганинин һәлә ийирми яшында икән
маһир бир шаир олдуғуну өйрәнирик. Доғгуз фәләк—
астроложи бир ифадәдир. Гәдим улдузшунаслыг
нөгтейи-һәзәринчә көй—еддисиндә сәйярәләр, ики-
синдә сабит улдузлар мөвчуд олан доғгуз тәбәгәдән
(фәләкдән) ибәрәтдир. Хагани бу чәһәти геһл
әдирсә дә, әслиндә онун доғгуз фәләк демәкдән мәг-
сәди дүнядыр.

Сәһ. 84. Даватымын үзү садә, ичи дәрин
дәрядыр,
Гара сую нәһәнкийлә бир үмманә
охшайыр.

Дават—мүрәккәб габы демәкдир. Хагани дейир:
мәнним даватым заһирдән кичик бир габа охшайыр,
батиндә исә о дәрин бир дәннәдир, онун гара сую-
нун ичиндә кәзән гәләмим бир нәһәнкдир.

Сәһ. 84. Көрүбсәнми нечә сөкәр дан гаран-
лыг бағрыны,
Ики мәһнада даватым нурлу дана
охшайыр.

Йәһни мәнним даватымын ичиндә һәм гаранлыг,
һәм дә ишыг вардыр: һәм кечә кими гарадыр (мү-
рәккәб), һәм дә бағрындан күнәш (парлаг әсәрләр)
доған бир нур мәнбәидир.

Сәһ. 84. Муса йәди-бейза*сыям—десә дават,
һағлыдыр,
Чүнки гәләм инчи сәпән бир илана
охшайыр.

Йәди-бейза*—ағ әл. Куя Муса пейғәмбәрин
көстәрдийи мө'чүзәләрдән бири дә бу имиш ки,
әлини голтуғуна сохуб чыхардыгда, әлиндән нур
чыхармыш. Инчи сәпән—әфсанәләрә көрә Сү'бан
адлы бир илан олмушдур. Онун ағзында ишыг

сачан бир көвһәр вармыш. Әйни заманда, куя Муса
истәдийи заман әсасыны илана дөндәрә билирмиш.
Хагани бурада даватыны Мусанын нурлу әлине,
гәләмини ағзы көвһәрли илана бәнзәдир.

Сәһ. 84. Хаганинин тәб'и тутмуш чиловундан
Чейһунун,
Даватыса Сәмәргәнди-Хәзәр хана
охшайыр.

Хәзәр хан—сәлчуг һөкмдарларындан Мәлиқшаһ
заманында Мавәраәннәһрдә (Орта Асияда Чейһун
нәһринин—индики Аму-Дәря чайынын шималында
олан ерләр) һакимийәт сүрмүш, гошунунун чохлауғу
вә хәзинәсинин зәнкинлийи илә мәшһур олмушдур.
Бейтин мәһнасы беләдир: Чейһун нәһринин чилову
Хаганинин тәб'и әлиндәдир, она көрә дә онун мейли
Хәзәр ханын Сәмәргәндиә тәрәфдир. Бурада Хагани
тәб' вә илһамынын зәнкинлийини билдирир.

Сәһ. 87. Кафинин тәб'идир һүнәрә әскәр,
Әскәри ней кими төрәдир шәкәр.

Әскәр—гамыш шәкәри битән ер адыдыр. Бейтин
мәһнасы беләдир: Әмин Кафийәддинин тәб'и ширин
вә мәһналы сөзләр хәзинәсидир.

Сәһ. 87. Бу гәләм гаргынын һәсәди, инан,
Гәнди зәһәр әтмиш, күлү бир тикан.

Бейтин мәһнасы беләдир: Кафийәддинин әсәр-
ләринә гәнд вә күл пахыллыг әдир, йәһни онун яз-
дығлары гәнддән ширин, күлдән әтирлидир.

Сәһ. 87. О гәләм һүснә Юсифә охшар,
Көрсә көй кәлини әлини доғрар.

Рәвайәтләрә көрә, Юсиф о гәдәр көзәл имиш
ки, Зүлейханын әвинә гонаг кәлән арвадлар, кәлин-
ләр алма сояркән Юсифи көрүб, көзәллийинә һей-
ран галараг өз әлләрини кәсмишләр (430-чү сәһи-
фәйә бах). Бейтин мәһнасы беләдир: о, элә мисил-
сиз вә көзәл языр ки, һеч бир гәләм онунла рәгабәт
эдә билмәз.

Сәһ. 87. Тәләсим гәләми сайәсиндә, бах,
Онун сөзләри тәк йүксәлир анчаг.

Йәһни онун гәләми башыашағы кәләндә (гәләм
язмаға башладыгда) бәхтим ондан (гәләмдән) чыхыб
йүксәлән сөзләр кими ганадланыр: онун яздығлары
башымы учалдыр.

Сәһ. 88. Күмүш вә шәкәрдән тәб'и, дамағы
Тәмғачын каныдыр, Шүштәрин бағы.

Тәмғач—Орта Асияда чохлау мә'дәнләрилә мәш-
һур бир вилайәт олмушдур. Шүштәр (вә я Шүстәр)—

Иранын Хузистан вилайетиндэ бир шәһәрди, бура
Сасаниләр сүлаләси һөкмдарларындан Шапурун
тикдирмиш олдуғу су бәндләри вә бағлары илә
мәшһур олмушдур.

Сәһ. 88. Күмүш бәрабәрди көзүндә даша,
Лә'дир гәләминдән гопан талаша.

Йә'ни онун гәләминдән лә'л-чәваһир (гиймәтли
сөзләр) төкүлүр, она көрә дә күмүшүн онун янында
гиймәти йохдур.

Сәһ. 89. О, суларын чилувуну йығды бир гыш
ели тәк.

Йә'ни гыш күләйи сулары дондуруб, һәрәкәтдән
сахлаан кими, о да суюн габағыны кәсиб, ахыныны
сахлады.

Сәһ. 91. Ахур дейил Рәхшин үчүн зәманәнин
ахуру.

Рәхш—һәм чох сүр'әтли ерийән вә көзәл ат, һәм
дә мәшһур пәһливан Рүстәм Залын атынын адыдыр.
Бурада Хагани мәдһ этдийи һөкмдарын атыны тә'риф
эдиб ону Рәхш адландырыр.

Сәһ. 91. Сәләмәтлик бағы демә күлханына
дүнянын
Бах, бу гәссаб күлбәси дә әви дейил
Исанын.

Йә'ни күлхан кими янан бу зәманәни сән әмин-
аманлыг бағы санма. Бу дүня инсанларын бир-би-
рини гырдығы саллагханадыр, сән буну инсанлара:
бир-биринизи севин,—дейән Исанын мәнзили һесаб
әтмә.

Сәһ. 91. Шаһәншаһын аяғын өп, аман тачы
кәрәксә,
Чан тилсими истәйирсән, Мәнучөһрү
мәдһ элә.

Йә'ни бу дүня элә мурдар бир ердир ки, бурада
раһат яшамаг истәйирсәнсә, һөкмдарлара ялтаглыг
әтмәлисән; башыны бәләя салмаг истәмирсәнсә пад-
шаһлары тә'риф әтмәлисән.

Сәһ. 91. О элә бир падшаһдыр, мәләк тәк
шұары вар.
О падшаһ, аслан кими, өлкәләр әдәр
шикар.

Йә'ни о, сүлһдә мәләк хасийәтли, мұһарибәдә
иә аслан кими шұчаәтлидир.

Сәһ. 91. О, иглимләр бағышалаан еканә бир
султандыр.
О енилмәз бир Рүстәмди, фәтһ
әтдийи Турандыр.

Гәдим иранлыларла туранлыларын, йә'ни Иранла
Түркүстанын мұһарибәләриндә Рүстәм Зал мисилсиз
һүнәрләр көстәрмишдир. Хагани буна ишарә әдир
вә мәдһ әтдийи һөкмдарын һәм Рүстәм кими гүввәт-
ли, һәм дә чох сәхавәтли олдуғуну көстәрир.

Сәһ. 91. Фәганимдан түкә дөндү мәним дилим
һәр анда,
Лакин дилим түк ярарды, бу бәлли-
дир чаһанда.

Йә'ни һагсызлыглара гәршы фәряд әтмәкдән ди-
лим түкә дөндүсә дә, мән дүняда һәр сөздән түк чы-
харан ичә сөз устасы олмушам.

Сәһ. 92. Хурма, әнчир вә сөйүддүр Мәрийәм
гызлары бағын,
Бирчә күнлүк Исадыр күл, бүсаты
вар торпағын.

Хагани бу шеирдә язын илк күнләриндә тәбиәт
мәнзәрәләрини тәсвир әдир. Йә'ни бағ һәлә бакирә
Мәрийәм кимидир, ағачлар тәзә-тәзә яраглайыр.
күл дә, ени анадан олмуш Иса кими (Мәрийәм вә Иса
һаггында 429-чу сәһифәйә бах) һәлә тәзәчә ачыл-
мышдыр.

Сәһ. 92. Бәнөвшә баш галдырарса әкәр гарын
алтындан,
Һәйрәт әтмә, чүнки кафур мә'дәни-
дир һиндистан.

Шәрг шаирләри, ери кәлдикчә, кафуру мәчәзи
мә'нада ағлыг, һиндистаны исә гаралыг мә'насында
ишләтмишләр. Бурада Хагани дейир ки, ағ гарын
алтындан гара бәнөвшә чыхса тәәччүб әтмә, чүнки
ағ кафурун да мә'дәни гара һиндистандыр.

Сәһ. 92. Кечән кечә тәзә айы дөндәрәрәк
көләйә,
Үфүгләрин кешийикә гойду,—кешик
чәк,—дейә.

Бурада кечә гара һиндлийә, тәзә ай исә онун
гулағында олан сырғая (һалғая) бәнзәдилир. Йә'ни
дүнән кечә тәзә ай илә кечә үфүгүн кешийини чә-
кән гулағы һалғалы һиндлийә охшайырды.

Сәһ. 92. Кәлиб чатды Дейләмпапаг бәнөвшә-
ләр дәстәси.

Дейләм—Иранын Килап вилайетиндә бир шәһәр-
дир. Хагани бәнөвшә дәстәсини формасына көрә
дейләмлиләрин папағына бәнзәдир.

Сәһ. 98. Дәрвишәяг гумру бейини гурутмушду
белә гәм,
Нәсрин бу вахт тәмәннасыз верди
она бир мәлһәм.

Бурада Хагани тәбиәти, баһары, гушлары, чи-
чәкләри тәсвир әдир; классик поэтикада „тәшхис-
интаг“ адланан бу үсул илә инсанларын әһвалыны
гушлара, чичәкләрә кечирир: бүлбүлүн шән чәһ-
чәһләринә бу чәһәтдән касыб олан гумру гушу па-
хыллыг әдәрәк кәдәрләнир (бейини гуруюр), нәсрин
күлү исә хош гоҳусу илә гумрунун башагрысыны,
гәмини дағыдыр, она мәлһәм (Хаганидә—ләхләхә)
верир. Ләхләхә—мүхтәлиф хош гоҳулу мәддәләрин
(уд ағачынын зәриф бир нөвүнүн ширәси, әнбәр балы
адланан битки, мишк вә кафур) гарышығындан гәй-
рылан әтирди; ону ийләмәк дамага хошлуг вә тә-
равәт кәтирир. Дәрвишәяг гумру—гумру сөзүнүн
мәчәзи мә'наларындан бири: мәһрумийәт чәкән вә
әзиз кимсәләриндән узаг, айры дүшән адам демәк-
дир ки, бу да дәрвиш талели кимидир. Бу мәһру-
мийәт вә һичран онларын руһунда (бейинидә) бир
„гурулуғ“ ярадыр ки, ләхләхә дә буна мәлһәм кими
тә'сир әдир.

Сәһ. 93. Шаһ дөврүндә падшаһлар парладан
көзәл Шәрван
Өз адыны дәйишәрәк, адландырды
Хейирван.

Бу бейтдә Хагани дейир: әввәлләр Шәрван (шәр
өлкәси) адланан Ширваны султандара шә'лә сачан
Ширваншаһ Мәнучөһр Хаган заманында Хейирван
(хейир өлкәси) адландырмаға башладылар.

Сәһ. 95. Санки ююлмушдур диши янмыш бир
уддан сүбһү, бах!

Уд—һәм үмүмийәтлә ағач, одун, һәм дә гәдим-
дә һиндистандан кәтирилән гиймәтли бир ағачдыр
ки, янанда хош әтир верир, онун көмүрү илә дә диши
ююб ағардырдылар. Бу мисрада дейилир: санки сүб-
һүн дишини уд көмүрү илә ююб ағартдылар, йә'ни
сәһәр ачылды.

Сәһ. 95. Хурма ағачы әкди шәб, бах пәрвинә,
олмуш рүтәб,
Бу сән'әтә әтмиш әчәб вәләһ о мәс-
тан сүбһү, бах!

Бурада хурма ағачы—кечә гаранлығы; пәрвин
(бир-биринә чох яхын ерләшмиш үлкәр улдузлары)
—хурма салхымы; рүтәб—тәзә, дәймиш хурма де-
мәкдир. Хагани дейир: кечә хурма ағачы әкибмиш,
будур, сүбһ вахты үлкәрдән салхым салланыр, сә-
һәр бу нәфис вә ичә сәнәтә күлүр.

Сәһ. 96. Ашигләр аһына мәкәр чоҳдан ни-
шанлымыш сәһәр?
Бир одлу пейканла әдәр сәдпарә
хофтан сүбһү, бах!

Пейкан—ох вә низә учу; сәдпарә—йүз парча;
хофтан—архалыг кими памбыглы кейим демәкдир.
Бейтдә дейилир: кечәни кечирмиш ашигләрин аһы,
одлу охлар кими, кечәнин гара палтарыны йыртыб
парчалады (сәһәр олду).

Сәһ. 95. Сагидән ал чами-зәри, ич, яд элә
сагиләри;
Бәхш эт мәнә тәр ләбләри, бирсә,
сән үч сан сүбһү, бах!

Саги—шәраб пайлаан; чами-зәр—гызыл гәдәһ,
ләб—додаг демәкдир. Хагани бурада ики көзәл до-
дагла бир сүбһүн ачылмасыны үч сүбһүн ачылмасы
кими тәсвир әдир.

Сәһ. 95. Кейхосрованә чами-мей, онда Сиявуш
ганы—мей,
Сан атәши-Кавуси-кей, гылымыш зә-
рәфшан сүбһү, бах!

Кейхосров—гәдим Иран падшаһларындан Кейләр
сүлаләсинин үчүнчү һөкмдарыдыр. Фирдөвсинин
„Шаһнамә“синә көрә, Кейхосров Сиявушун оғлу
вә Кейкавусун нәвәси олмушдур; Сиявуш өз өкей
анасынын она атдығы бөһтан нәтичәсиндә атасы
Кейкавусдан ачыг әдиб Турана гачмыш, Туран пад-
шаһы Әфрасиябын гызы Фирәнкизлә әвләнмишдир.
Орада да енә бөһтана дүшүб, Әфрасияб тәрәфиндән
өлдүрүлмүшдур. Сонралар Фирәнкиз Сиявушдан
Кейхосрову доғанда, Әфрасияб ушағы өлдүрмәк ис-
тәмиш, лакин ону гачырыб дағда чобанлар арасында
бөйүтмүшләр. Иранлылар Турана кәләрәк Кейхо-
рову тапмыш вә ону апарыб бабасы Кейкавуса чат-
дырмышлар. Кейкавус атәшпәрәстләрә мәхсус бир
тәнтәнә илә Кейхосрову өз еринә тахта чыхарараг
шаһ әтмишдир.

Хагани бу бейтдә: Кейхосровун шәраб гәдәһ-
ләри, Сиявушун ганы, Кейкавусун атәши,—дейәркән
һәмин тарихи әфсанәләрә ишарә әдир. Бейтин мәз-
муну исә ачылан сүбһүн шәфәгләринин шәраб, ган
вә атәш рәнкләрилә мұғайнсә әдилмәсидир.

Сәһ. 96. Исламә олмуш һөкмран дарайи-дөв-
ран Ахситан,
Бәһрамдан әдли рәван, Пәрвизи-Иран
Ахситан.

Дара—Иранын гәдим падшаһларындан Кейләр
сүлаләсинин доғузунчу вә сонунчу һөкмдары олмуш-
дур; онун дөврүндә Иран бөйүк бир әразийә малик
иди. Ахситан—Ширваншаһлардан икинчи Мәнучөһ-

рун оғлудур; атасы азербайчанлы, анасы күрчү олмушдур, Хагани вә Низаминин мүасиридир. Онун вә атасынын дөврүндә Азербайчан әдәбияты әввәлки дөвләрә нисбәтән йүксәк инкишаф пилләсинә чыхмышдыр.

Иранда Бәһрам адлы бир нечә һөкмдар олмушдур. Хаганинин бурада адынын чәкдийи Бәһрам—Бәһрам Чубиндир. О, Сасаниләрин 21-чи падшаһы олан дөрдүнчү һөрмүзү, чох залым олдуғу үчүн, йыхмыш вә онун еринә кечмишдир. Пәрвиз, яхуд Хосров Пәрвиз һөрмүзүн оғлу, Нуширванын нәвәсидир. Хагани бу бейтдә Ахситаны кечмишин белә мәшһур вә күчлү шаһлары илә мүгайисә эдир.

Сәһ. 96. Сағлыг де хаган намина, мей ич,
сәнә чан бәхш эдә.
Бәлкә о фатех шаһ сәнә лүтф илә
Туран бәхш эдә.

Бурада хаган дейәркән Ахситан нәзәрдә тутулур. Туран—Түркүстана вә үмумийәтлә гәдимдә түрк халгларынын яшадығы ерләрә иранлыларын вердийи аддыр.

Сәһ. 96. Мәчлис пәриләр юрдудур, бәзми-
Сүлейман онда көр!
Гушлар чәкиб сәф һәр тәрәф, бир
хош күлүстан онда көр!

Бәзми-Сүлейман—Сүлейман пейғәмбәрин мәчлисидир. Дини рәвайәтләрә көрә, Сүлейман бүтүн һейванларын вә гушларын дилини билirmiш; истәнилән заман онлар Сүлейманын мәчлисиндә һәзрә олурмуш. Хагани бурада Ахситанын мәчлисини Сүлейман мәчлисинә бәнзәтмәклә, онун шәрәфини йүксәлдир.

Сәһ. 96. Давуд әшкиндән нишан пейманәйә
ган ахды, ган,
Гуш тәк сүраһы верди чан,
олду нәвахан онда, көр!

Давуд—Сүлейман пейғәмбәрин атасы олмушдур. Рәвайәтә көрә, Давудун о гәдәр көзәл сәси вармыш ки, охуянда һейванлар вә гушлар да һейран галыб, ону динләрмишләр. Бу сәс шәрг шаирләринин әсәрләриндә „ләһни-Давуди“ адланыб тәриф эдилер. Лакин Давуд пейғәмбәрә ярашмаян бәзи пис һәрәкәтләр әтмиш вә нәтичәдә әдикләринә пешиман олуб чох ағламышдыр. Бурада „Давудун әшки“ (көз синә ишәрәдир.

Сәһ. 97. Кә'бә әвиндә һеч заман бүт ашигинә
йох аман,
Бүтләр әвини Кә'бә сан, Зәмзәм-хүм-
стан онда көр!

Кә'бә—Әрәбистанда Мәккә шәһәриндә мүсәлманларын зиярәткаһыдыр; Мәһәммедин гәбри орададыр. Зәмзәм—Кә'бәнин янында бир су гуяусудур; мүсәлманларын әгидәсинә көрә, онун сую мүгәддәсдир. Хүмстан—мейханә демәкдир. Хагани бу бейтдә демәк истәйир ки, бүтпәрәстләрә Кә'бәдә аман вермирләрсә, сән кет бүтләрин (йә'ни көзәлләрин) юрдуну өзүнә Кә'бә сан, мейханәни дә Зәмзәм бил. Йә'ни дүнянын кефини, ләззәтини бурахыб, дини вәдләрә алданма.

Сәһ. 97. Мангал дөнүб олмуш гәфәс, тавусла
гарға һәмнәфәс,
Әфлакә көз дикмә әбәс, Мәррихү Кей-
ван онда көр!

Тавусла гарға—бурада од илә көмүр демәкдир. Мәррих—күнәш системинин бөйүк улдузларындандыр. Ган кими гырмызы көрүндүйү үчүн Хагани бурада оду Мәррихә, көмүрү Кейвана бәнзәдир. Кейван—Зүһәл улдузудур; еддинчи тәбәгәдә, йә'ни ән йүксәк вә узаг бир кушәдә олдуғундан ишығы аз кәлир.

Сәһ. 97. Шишмантулуг бир дайә тәк, зәнчи
бәдән, руми үрәк,
Мәрийәм кими доғсун кәрәк Исаны
деһган, онда көр!

Зәнчи бәдән—бәдәни (заһири көркәми) гара; руми үрәк—ичи, гәлби ағ демәкдир. Хагани бу образларла гара тулуг ичиндә ағ шәраба ишәрә эдир. Икинчи мисрада һәммин шәраб тулуғу һамилә Мәрийәмә, ичиндәки исә руһ верән Исая (Мәрийәм вә Иса һаггында 429-чу сәһифәйә бах), йә'ни шәраба бәнзәдилер („деһган“ сөзү бурада шәрабчы демәкдир).

Сәһ. 97. Бәрбәт дүшүб чансыз галар, бир өл-
чүдә дөрд рүкн вар,
Бир бойдадыр сәккиз дамар, Зөһрәйлә
Мизан онда көр!

Бәрбәт—симли бир мусиги аләти; дөрд рүкн—бәрбәтин кассасынын (башынын) дөрд күнчү; сәккиз дамар—онун сәккиз сими демәкдир; Зөһрә—дан улдузу; Мизан—Тәрәзи бүрчү, үчгардаш улдузлардыр. Зөһрә илә Мизан бүрчүндәки үч улдуз—дөрдү бирликдә бәрбәтин үстүндәки улдуз кими дөрд парлаг дүймәйә ишәрәдир.

Сәһ. 97. Бир көрпә зәнчидир түтәк, он дайәси
вар ағ, гәшәнк,
Доггуз көзүйсә шух-шәнк, йүз көзсә
һейран, онда көр!

Бейтин изаһы беләдир: көрпә зәнчидир—балача вә гарадыр; он дайәси вар—үстүндә он күмүш һәл-

гәси, бәнди вар; доггуз көз—түтәйин шән вә шух сәсләр чыхаран доггуз дешийи; йүз көзсә һейран—онун (түтәйин) көзәл сәсинә уюб мат-мат бахан адамлар.

Сәһ. 97. Дәфсә шаһын човганына, мин нәгш-
ли эйванына,
Овлагдакы чөвланына охшар йүз
һейван, онда көр!

Чөвлан—һәрләнмә, доланма. Бурада Хагани дәфин кирдәлийини шаһын човганына (437-чи сәһифәйә бах), әтрафындакы бәзәкләрини шаһын эйванындакы нахышлара, ойна-ойна чалынаркән әл үстүндә һәрләндирилмәсини—шаһын овлагда овдалынча гошмасына, ич кәнарларындан асылан күмүш һәлгә вә зынгровчуглары, һабелә онда чәкилмиш овлаг вә һейван сурәтләрини шаһын овлағында олан чүрбәчүр һейванлара бәнзәдир.

Сәһ. 97. Искәндәри-атәшсинан, һәр сирри
Хызраса дуян,
Кейхосрови-Арәшкәман һәм сәнсән
эй шаһ, һәм атан!

Искәндәр—мәшһур Искәндәр Зүлгәрнейидир; синан—мизраг учу демәкдир. Кейхосров—(445-чи сәһифәйә бах); Арәш—гәдим Иранда мисилсиз бир охатан олмушдур; о, чох узаг мәсафәдән истәдйини вура билirmiш.

Хагани бурада һәм Ахситанын, һәм дә онун атасы Мәнучөһрүн һүнәрини атәш мизраглы Искәндәрин, Арәш кими ох атан Кейхосровун вә һәр сирри билән Хызрын һүнәринә бәнзәдир.

Сәһ. 97. Юсиф кими гурдла барыш, әһд илә
пейман тазәлә!

Юсиф—(430-чу сәһифәйә бах) Йә'губ пейғәмбәрин оғлудур. Гардашлары ону гуяя атмыш вә атасына яландан хәбәр вермишләр ки, куя Юсифи гурд емишдир. Хагани бурада һәммин тарихи әфсанәйә ишәрә эдир вә Ахситана дейир ки, Юсиф кими гурдларла барыш, йә'ни дүшмәнләрини өзүнә рам әт.

Сәһ. 98. Дөрд үнсүрү хар эйлә, хар, әшкинлә
туфан тазәлә!

Дөрд үнсүрү хар эйлә (432-чи сәһифәйә бах)—бу фани дүня гиймәт вермә,—демәкдир.

Сәһ. 98. Одур сәрви бағи-Ирәм, Шәм'и Шәбис-
тани-һәрәм.
Рүхсарыдыр бағи-әчәм, куйин күл-
үстан көрмүшәм.

Бағи-ирәм—чәннәт кими бағ; бәзми-һәрәм—яхын вә доғма гадынлар, гызлар мәчлиси; рүхсар—янаг; бағи-әчәм—гызыл күл бағы демәкдир.

Бурада Хагани Дәчлә кәнарында көрдүйү бир көзәли: бою чәннәтий сәрви кими уча, көзләри һәрәм мәчлисинин шамы кими эзиз вә парлаг, янагы гызыл күл рәнкинә,—дейә тә'риф эдир.

Сәһ. 98. Тәррар зүлфүндә онун Бағдады пүн-
һан көрмүшәм.

Йә'ни онун сачлары Бағдад кәнчләринин үрәкләрини оғурлайыб, өзүндә кизләтмишдир.

Сәһ. 98. Зүлфүйлә Дәчлә мишкдәм, Дәчлә
„далы“ тәк зүлфү хәм,
Дәчлә кими әндамы һәм олмуш
хураман, көрмүшәм.

Мишкдәм—мишк гохусу верән; „дал“—әрәб әлифбасынын „д“ шәклиндә язылан „д“ һәрфи; хәм—бүкүлмүш, бүкүк демәкдир.

Бейтин мәнасы беләдир: (о көзәлин) Дәчлә сөзүндәки „д“ (د) һәрфи кими бүкүлмүш, гыврым сачларындан Дәчлә чайы мишк гохусу верир вә о, Дәчләнин ахымы кими хураман-хураман (саллана-саллана) ерийир.

Сәһ. 100. Этдим Чәләләддини яд, та эйләйә
зүлмәт дашы,
Та ки тапым ондан мурад, куйинә
гойдум бу башы.

Та эйләйә зүлмәт дашы—өлүнчәйә гәдәр; куйинә—бурада: йолунда демәкдир.

Сәһ. 100. Зөһрә—Әсәддә көвһәри, Бәһрам—
әлиндә хәнчәри,
Улдузлар олмуш ләшкәри, фәтһиндә
Туран көрсәнәр.

Йә'ни аслан шәкилли Зөһрә улдузу онун (шаһын) көвһәридир; Марс улдузу (Мәррих—мифолокиядә буна мұһарибә аллаһы дейилир)—силаһы, улдузлар—гошунудур; көрүнүр, Тураны алачадыр.

Сәһ. 100. Аздыр һәлә ки рә'йәти, болгар вә
хәзран көрсәнәр.

Болгар—орта әсрләрдә Волга бою вә Урал дағлары әтрафында яшамыш түрк тайфаларындан биринин адыдыр. Хәзран—хәзәрләр, орта әсрләрдә Хәзәр дәнизинин шималында Волганын һәр ики саһилиндә ерләшән. Болгарлар өлкәсинин чәнубунда яшамыш түрк тайфаларындан биринин адыдыр. Бу мисрада Хагани дейир: көрүнүр, шаһ болгарлары вә хәзәрләрн дә алыб өз дөвләтинә гатмаг истәйир.

Сәһ. 100. Шаһдыр күнәш, тәхти—Әсәд, чәрх
исә мейдан көрсәнәр.

Әсәд—шир, аслан; бурада: Аслан бүрчү демәкдир. Күнәш бу бүрчә июл айында кирир. Хагани бурада шаһы күнәшә, тахтыны Аслан бүрчүнә, онун һәрәкәт мейданыны исә көйә бәһзәдир. Әйни заманда шаһр шаһын тахта отурмасыны күнәшин аслана минмәси образында вермәклә Иран дәвләтинин әм-блемасына (Ширү хуршидә) ишарә этмиш олур.

Сәһ. 101. Көйләр—үзәнки, ат—күләк, санки
Сүлейман атланыб,
Атлы—пәри, ат—див кими, гүдрәтли
султан атланыб.

Гәдим әфсанәләрә көрә, куя күләк дә Сүлейман пейгәмбәрин ихтиярында имиш вә һәр заман ону миниб, истәдийи ерә кедәрмиш.

Сәһ. 101. Мәһди кими чалмыш зәфәр, олмуш
чобан, гайгы чәкәр,
Дәччалдыр дөвран, мәкәр?—гурд
кими дүшман бәсләйәр.

Мәһди—халг арасында Мәһди Саһибәз-заман адланан 12-чи имамдыр. Дини хурафата көрә, куя о, гейб олмуш вә дүнянын ахырында, йә'ни зүлм әлиндән артыг яшамаг мүмкүн олмадыгы заман зүһүр әдәчәк, дүняны дүзәлдәчәкдир. Дәччал—яланчы, зиянкар, Исанын вә Мәһәммәдин дүшмәни олан бир адам олмушдур; куя о да дүнянын ахырында зүһүр әдиб, өзүнү Мәһди адландырачаг, лакин Мәһди тәрәфиндән өлдүрүләчәкдир. Хагани бурада шаһы Мәһдийә, онун дүшмәнләрини Дәччала бәһзәдир.

Сәһ. 101. Шә'ни күнәш тәк сачды нур, Дәр-
бәнд ишыгланды, одур,
Үч зүлмәт ичрә сан судур, һикмәтдә
йәздан бәсләйәр.

Дәрбәнд—бурада Ширван бәндинин гапысы; үч зүлмәт—ананын бәтни, рәһми вә мәшимәсидир.

Бейтин мә'насы беләдир: аллаһ үч зүлмәт (гаранлыг) ичиндә суя (дөлә) ишыг сачан кими, шаһын Фәрасәти дә Ширвана ишыг сачыр.

Сәһ. 102. Шаһ әввәлинчи Мәһдидир, сани
Сүлейман олсун һәм,
Инсан она хидмәтчидир, чинләр дә
дәрбан олсун һәм.

(Мәһди вә Сүлейман һаггында юхары бах). Дини рәвайәтә көрә, чинләр дә Сүлейман пейгәмбәрә табә олуб, она гуллуғ әдәрмишләр.

Сәһ. 102. Кейван—гылыч, нүсрәт—йолу,
Бәһрам—пейкан олсун һәм.

Кейван—Зүһәл улдузу вә охун ины (төвс); нүсрәт—көмәк, ярдым; Бәһрам—Мәррих, Марс улдузу, мифолокияда мұһарибә аллаһы; пейкан—ох, низә учу демәкдир.

Ше'рин мә'насы беләдир: шаһын зәфәр чалмасы үчүн Зүһәл улдузу она гылыч, Мәррих ох, низә олмушдур.

Сәһ. 102. Бәзми бәһиштә охшайр, сәһиндә
сидрә һөкмү вар,
Сәдрин көрән Кә'бә санар, һәр һөкмү
фәрман олсун һәм.

Сәһн—һәйәт, мейдан демәкдир. Сидрә—куя көйүн еддинчи тәбәгәсиндә әлә бир ердир ки, ондан о яна нә мәләкләр, нә пейгәмбәрләр кедә билмәмишләр; сәдр—әвдә, мәчлисдә биринчи (баш) ер.

Бейтин мә'насы беләдир: шаһын мәчлиси бәһишт кими бир ер, һәйәти көйүн ән йүксәк мәканыдыр; отурдуғу ер Кә'бәйә бәһзәр, һәр һөкмү бир фәрмандыр.

Сәһ. 102. Чамы күнәш ол сәрвәрин, көр, Мүштә-
ридир әлләри,
Чам—айнейи-Искәндәри, мей—аби-
һейван олсун һәм.

Йә'ни шаһын гәдәһинә вә әлиһә бахсан күнәшлә Мүштәри улдузуну көрәрсән. Онун парлаг чамы Искәндәр Зүлгәрнейини күзкүсү кимидир, ичиндәки шәраб исә дирилик суюдур (Искәндәрин күзкүсү Әрәстунун ихтира этдийи бир күзкү имиш; куя ону Искәндәрийә шәһәриндә уча бир галанын үстүнә гоюб, орадан 100 километрләрлә мәсәфәдә һәрәкәт әдән дүшмәни мұшаһидә әдәрмишләр).

Сәһ. 102. Пас тутду күзкү тәк бу күн, гой шаһә-
дәндан олсун һәм.

Шаһә—дараг; дәндан—диш демәкдир. Йә'ни дүшмәнин гылычы пас тутмушдур, гой дараг кими дишдиш олуб чүрүсүн.

Сәһ. 102. Әзми бүтүн бал олду пәр, бәзми бү-
түн фал олду фәр,
Бәхш этдийи мал олду зәр, фәзли
онун чан олсун һәм.

Әзм—бир иши әтмәйә мөһкәм ниййәт, ишин гәг'и һәлли; бал вә пәр—гол-ганад; фал вә фәр—тәһ-тәһ вә хошбәхтлик әләмәти демәкдир.

Сәһ. 102. Новрузда Әзра һүснү вар, шаһ бәхти
тәк руһ охшайр,
Һалы бәһишти андырар, фалы да
фүрган олсун һәм.

Әзра һүснү—гыз көзәллийи; фүрган—яхшы илә ямана фәрг гоян демәкдир. бурада Гур'ан нәзәрдә тутулур.

Сәһ. 102. Мәһди мәһә гәлгин әдәр илһами-
йәздан һәр нәфәс,
Һәр фикримә амин дейәр Идрис вә
Ризван һәр нәфәс.

Илһами-йәздан һәр нәфәс—һәр нәфәсдә танры илһамы (тәлгин әдәр); Идрис—Идрис пейгәмбәр; Ризван—чәннәт гараулчусу олан мәләкдир. Икинчи мисраын мә'насы беләдир: шаһа әтдийим һәр дуая пейгәмбәр вә мәләкә „амин“ дейирләр.

Сәһ. 103. Яшыл чәмәндә һөкмдар
Хейли марал әтмиш шикар;
Көйдә марал шахы ки вар,
Инди һавадан салланар.

Йә'ни ай өз ишыгы илә көйдә бир чох улдузлары йох әтди, өзү дә бир марал кими башыашагы дурубдур.

Сәһ. 103. Кечәни готаз әтди о,
Ай гүрсүнү тас әтди о,
Сүбһ байрағы йүксәлтди о,
Сәрдәры олду нури-нар.

Бурада Хагани дейир: байрам ахшамы куя шаһ атынын синәбәндини кечәдән бир гара кәкиллә бәзәмиш, ени чыхан айы да она тас әтмишдир; байрамын сәһәри исә енә дә шаһ гызыл шәфәгдән өзүнә бир байраг галдырмыш, күндүз исә бу чәләлә башчылыг әдир.

Сәһ. 103. Баш һәрфи әйдин галхараг,
Олду фәләкдә бәргәрар.

Әйд—әрәбчә байрам демәкдир. Онун баш һәрфи „ع“ шәклиндә олур; заһири көрүнүшү илә бу һәрф ени ая (һилалә—„“) бәһзәйир. Хагани бу бәһзәйиш-дән истифадә әдәрәк, демәк истәйир ки, ерин байрамында көй дә иштирак әдир.

Сәһ. 103. Әйри гашы Залын енә
Дағлар башында парлаар.

Әрәб әлифбасында Зал (431-чи сәһифәйә бах) сөзүнүн биринчи һәрфи „ز“ шәклиндә язылыр ки, бу да һәм гаша, һәм дә һилалә (тәзә ая) охшайыр. Бурада Залын әйри гашы дедикдә тәзә ай нәзәрдә тутулур.

Сәһ. 103. Тоз галдыр анда ләшкәри
Сүсләр тавус тәк һәр ери;
Мәшригдәдирсә шәһпәри,
Мәғрибдә димдик ойнадар.

Бурада Хагани: байрам нұмайишиндә Ахситан гошунунун бир башы шәргдә, бир башы гәрбдә иди,—демәклә онун бөйүклүйүнү кәстәйир.

29 Хагани. Сечилмиш әсәрләри

Сәһ. 104. Мүтрүб олуб тутти-һәвәс,
Әйләр додаг бармагла бәһс.
Бәрбәтдәки чошгун нәфәс
Мизмар боғазындан чыхар.

Мүтрүб—бурада: флейта чалан; бәрбәт—симли мусиги әләти; мизмар—флейта демәкдир.

Сәһ. 104. Бах бу гара буйнуза бир,
Сан гарны йыртыг күрзәдир,
Әфсунчу мәрдә көз етир,
Шаһмарла олмуш бусәдар.

Гара буйнуз бурада абнус адланан сәрт вә гара һинд ағачындан гайрылмыш мусиги әләти демәкдир. Хагани ону формасына уйғун олараг күрзәйә бәһзәдир. Әфсунчу мәрд—һәммин әләти чох мәһарәтлә чалан адамдыр. „Шаһмарла олмуш бусәдар“ мисраы илә шаһр: иланла өпүшүр, йә'ни додагы илә үфүрүб чалыр,—демәклә бу чалгычынын усталыгыны иланы әфсунлаян иланойнадаларын мәһарәтинә бәһзәдир.

Сәһ. 104. Бир дәфвуран устаны көр,
Дәфдә шикаристаны көр,
Сәф-сәф дуран һейваны көр,
Бир-бирләрилә чәнк арар.

Шикаристан—овлаг демәкдир. Бурада Хагани мәчлисдә чалынан дәфин кәнарларына рәсм әдилмиш овлагын вә бу овлагда чәкилмиш бир-бирилә дейүшән һейванларын шәкилләрини тәсвир әдир.

Сәһ. 104. Руһ мүргүнүн көр сейрини,
Сөйләр Сүлейман сиррини.

Руһ мүргү—руһ гушу, бурада мусиги демәкдир. Бурада гушун „Сүлейман сиррини сөйләмәси“ илә һәм мусигинин руһа гиваверичи тә'сири вә гиймәти билдирилир, һәм дә әфсанәләрдә дейилдийи кими, Сүлейман пейгәмбәрлә гушлар арасында гаршылыгы алашма олдуғуна ишарә әдилир.

Сәһ. 105. Күндүр бу, я бир зәр сәдәф,
Хәрчәнкә олмушдур о яр,
Хәрчәнк тутуб атәшлә сәф,
Пәрванә тәк одда янар...

Хәрчәнк—бурада күнәшин әтрафында доланан он ики бүрчдән биридир (бу бүрч Сәратан да адланыр). Күнәш бу бүрчә июн айында кирир. Хагани бурада күнәшин бир гызыл сәдәфә, хәрчәнк бүрчүнүн улдузларыны исә од гатарына бәһзәдир вә бунун пәрванә кими күнәшин әтрафына доландыгыны кәстәйир.

Сәһ. 105. Сейр әйләйиб бостанлары,
Тап бир күнәш, олсун сары.
Сары күнәш—бурада: говун демәкдир.

Сәһ. 105. Он тәзә айдыр кәнары,
Илдә верәр бир дэфә бар.

Бурада шаир: он тәзә ай,—демәклә, говунун үс-
түндә олан тәбии хәтләре, он дилимә ишарә адир ки,
бунларын да һәрәси бир тәзә ая (һилала) бәнзәйир.

Сәһ. 106. Эй, Исая наиб олан ики мәрчан
додагдан.

Наиб—ерини әвәз әдән, мұавин демәкдир. Ше-
рин мә'насы беләдир: әй Иса дилли (Мүвәффәгәд-
дин), әй бөйүк алим.

Сәһ. 106. Эй, зәһәри сағалдычы олан һәр бир
дәрмандан!

Йә'ни әй ачы (доғру) сөзләри һәр кәсә көмәк
верән, дүз йол кәстәрән.

Сәһ. 106. Ганадлары алтындадыр вәслин си-
мүрғ гушунун,
Көлкәсиндә бәсләмешдир, бил ки,
ону Сүлейман.

Йә'ни сәнин ағлына вә билийинә чатмаг мүмкүн
дейилдир. Бурада Хагани Мүвәффәгәддинни били-
йини симүрғ гушунун уча билдийи әлиришмәз йүксәк-
ликләре, бу билийин кениш вә дәринлийини исә
Сүлейман пейғәмбәрин сонсуз дөвләтинә бәнзәдир.

Сәһ. 106. О, әзәмәт Кә'бәсинин дүшдү узун
йолуна,
Анчаг ону инчитмәмиш нә дәвә, нә
биябан.

Кә'бә йолу—дәвәләрлә кедилән вә сәһралардан
кечән чәтин бир йолдур. Хагани дейир ки, онун кет-
мәк истәдийи шәһрәт вә шәрәф «Кә'бәси»нин
дәвәсиз вә биябансыз йоллары әлм вә сән'әт йүк-
сәклийинә апаран узун вә чәтин йоллардыр.

Сәһ. 107. Чәлалынын нәрди үстә доғгуз гатлы
фәләйә
Габагча о алты оюн бағышлайыр
һәр заман.

Алты оюн бағышламаг—маһир оюнчунун ойна-
дығы адама оюнун әввәлиндә этдийи күзәшт де-
мәкдир. Бейтин мә'насы беләдир: о (Мүвәффәгәддин),
ағыл вә тәдбир ишләриндә зәманәнин ән бөйүк
адамларындан гат-гат үстүндүр.

Сәһ. 107. Мәним Ягубсифәт көнлүм гәм му-
нис оалы,
Юсиф кими, ерим олуб тәнһа, га-
раңлыг зиндан.
Мунис—яхын дост, меһрибан йолдаш демәкдир.
(Йә'губ вә Юсиф һаггында 430, 433 вә 440-чы сәһи-
фәләре бах).

Бейтин мә'насы беләдир: Ягуб гәлби кими гәл-
бим гәм чәкмәйә алышмышдыр, Юсиф тәк зинданда
яшаян кимийәм.

Сәһ. 108. Әлиф илә сыфыр кими ялғыз вә
бош галмышам.

Әлиф һәрфи әрәб әлифбасында «1» шәклиндә
язылыр; бу, әйни заманда бир, тәк демәкдир; сы-
фыр (0)—ичи бош бир даирәдир. Хагани өз ялғыз-
лыгыны әлифә, йохсуллуғуну исә сыфра бәнзәдир.

Сәһ. 108. Йүз бағлама фәзиләтим олдуғу бир
заманда,
Бир мүштәри үзү көрмүр мән ач-
дығым бу дүкан.

Йә'ни дәрин мә'налар вә йүксәк сәнәт ифадәчи-
си олан әсәрләримә һеч кәс гиймәт вермир.

Сәһ. 108. Бәли, кичик бир тәндирдән яран-
мышдыр о туфан!

Кичик тәндир—бурада: шаирин янан гәлби, ту-
фан исә онун көз яшларыдыр.

Сәһ. 108. Аранлы бир намуссузун ахмағлығы
үзүндән,
Бах, әй аллаһ, көр ки, нечә гәлб
әви олду виран.

Аран—Хагани дөврүндә Азәрбайчанын бир ви-
лайәти, Бейләган да Аранын бир һиссәси олмушдур.
Бурада Хагани «Аранлы бир намуссузун...» дедиклә.
Мүчирәддин Бейләганини нәзәрлә тутур. Мүчирәд-
дин Хаганинин шакирди олдуғу һалда, онун әлейһи-
нә чыхмыш, өзүнү мүәллиминдән үстүн тутмушдур.

Сәһ. 108. Кәһ Кәнчәнин көпәйиндән дадү
фәряд әйләрәм,
Кәһ Авәчифт эшшәйиндән көнүл
чәкир әл'аман.

Бурада Хагани Кәнчә көпәйи демәклә шаир
Әбүл-үланы нәзәрлә тутур. Хагани илә өз мүәллими
вә гайнатары Әбүл-үла арасында олан чәкишмәләр
әдәбийят тарихимиздән мә'лумдур.

Хагани бу бейтлә Авәчифт эшшәйи демәклә
Иранын Авә адлы бир ериндән көчүб, Азәрбайчана
кәлмиш Кәнчә шейхини нәзәрлә тутур.

Сәһ. 108. Одур мүһит дәннәләри, Үмман,
Чейһун, Нил чайы,
Дағларданса Чуди, Һәри, я да ки,
Гафү Сәһлан.

Биринчи мисрада чай, икинчидә дағ адлары ве-
гилир. Хагани бу бейтлә дөрд бөйүк чай илә, дөрд

пүксәк дағы кәстәрәрәк, ашағыдакы бейтлә булла-
рын сәккизинин дә Мүвәффәгәддинни сәхавәтиндән
чох кичик олдуғуну сөйләйир.

Сәһ. 109. Күнәш тәк саф үрәклисән, Мүштәри
тәк тәғвалы,
Хасийәтлә Мәһәммәдсән, әһсанда
шаһи-Мәрдан.

Тәғвалы—аллаһдан горхан, мә'мин адам де-
мәкдир; шаһи-Мәрдан—имам Әлидир. Бу бейтлә
Хагани Мүвәффәгәддинни аллаһа нечә үрәкдән бағлы
олдуғуну Мүштәри улдузунун күнәшә бағлы олмасы
илә, онун сифәтләрини Мәһәммәдин вә Әлинин си-
фәтләрилә мұғайисә адир.

Сәһ. 109. Тә'риф әтмәк хәялилә сәндә олан
камалы
Бәндәниз бир Үтариддир, я да сөз
билән һәсса.

Үтарид—күнәшә ән яхын улдуз, һәссан Мәһәм-
мәд пейғәмбәрә ән яхын олмуш вә она мәдһийә-
ләр язмыш шаирдир. Хагани бу бейтлә өзүнү Үта-
ридә вә һәссана бәнзәтмәклә Мүвәффәгәддинни кү-
нәшлә вә Мәһәммәдлә мұғайисә адир, әйни заманда
өзүнүн она ән яхын вә хейирхәһ бир адам олдуғуну
кәстәрмиш олур.

Сәһ. 109. Мәһәммәдәл-Мустафанын гапы-
сында, бәллидир,
Сәдағәтлә хидмәт әтмиш гулу
Әнәслә Сәлман.

Әнәс—Мәһәммәдин яхын хидмәтчиләриндән ол-
муш, 10 яшындан 20 яшына гәдәр (Мәһәммәдин
өлүмүнә гәдәр) она гуллуғ әтмишдир. Сәлман
(Сәлман-фарс ады илә таныыр)—мәшһур
алим олмуш, өзүнү гул кими Мәһәммәдә сатдырмыш-
дыр. Хагани бурада өзүнүн Мүвәффәгәддинә сәда-
гәтини Әнәслә Сәлманын Мәһәммәдә олан сәдагә-
тилә мұғайисә адир.

Сәһ. 109. Үч пилләдән сонра инсан ярандығы
кими дә,
Үч китабдан сонра назил олду дүня
Гур'ан.

Үч пилләдән сонра, йә'ни чәмадат, нәбатат вә
һейванатын яранмасындан сонра (инсан яранмыш-
дыр). Үч китабдан сонра, йә'ни Төврат, Зәбур вә
Инжилдән сонра (Гур'ан кәлмишдир).

Сәһ. 109. Бах, бу хурдад айы ичрә чичәк
ачан ағачын
Мейвәсини абан айы йығышдырар
бағибан.

Хурдад айы—фарсларын үчүнчү айы (май), абан
—сәккизинчи айыдыр (октябрь). Бурада, һабелә
бундан әввәл вә сонра кәлән бир нечә башга
бейтлә Хагани Мүвәффәгәддинни кеч мәдһи эт-
дийи үчүн ондан үз истәйир вә бунун даһа
яхшы нәтичә верә биләчәйини мұхтәлиф мисалларла
тәсдиғ адир.

Сәһ. 110. Бир чәза ки, Не'ман ону көрдү
Нуширәвандан.

Не'ман (Не'ман ибн Мунзир)—орта әсрләрдә
Әрәб Ирагында өз мәркәзи шәһәринин (Һийрә) ады
илә адланан бир әрәб мәмләкәтинин 18 һөкма-
рындан бири олмушдур. Һийрә узун заман Сасани-
ләрин тәсәррүфү алтында олмуш, онун мәликләри
дә Сасани һөкмдарлары тәрәфиндән тә'йин әдилмиш-
дир. Не'ман 22 ил Һийрәдә Нуширәванын вә онун
оғлу Хосров Пәрвизин вассалы вәзнийәтиндә һа-
кимийәт сүрдүкдән сонра Мәдаинин Гәср-Кәсра
сарайында яшаян әрәб рәисләриндән Зейд ибн Әди-
нин фитнәси илә өлдүрүлмүшдүр.

Сәһ. 110. Олмасайды аллаһ әмри, Муса йәди-
бейзасы,
Ағач дөнүб олмас иди мө'чүзәйлә
бир илан.

(Мө'чүзәли илан, яхуд әждаһа вә Муса йәди-
бейзасы һаггында 428 вә 443-чү сәһифәләре бах).
Бурада Хагани Мүвәффәгәддинни Мусая, өзүнү Му-
санын әсасына бәнзәдир вә демәк истәйир ки, сән
мәнә көмәк әтсән, мән мө'чүзәләр кәстәрәрәм, йә'ни
бөйүк әсәрләр язарам.

Сәһ. 116. Кәсра үзүйүнү көрән замандан,
О, өз үзүйүнү эдәр ағачдан.

Кәсра Иранын гәдим падшаһларындан Сасаниләр
сүлаләсинә мәнсуб олан шаһлара верилән үмуми
аддыр. «Хосров» сөзү дә өз әтимолокиясына көрә
«Кәсра» илә бағлыдыр.

Сәһ. 121. Бах, нечә көр һалғаланмыш дамәним-
дә әждаһа.
Дамән—әтәк, әждаһа—бурада: зәнчир демәкдир.

Сәһ. 121. Горхмасын та көзләримин нәнни-
синдә чүт ушағ,
Әждаһаны кизләдәр һәр ан бу да-
маным мәним.

Йә'ни бәбәкләрим бу чанымы үзән зәнчирләри
көрмәсин дейә, онлары әтәкләримлә өртүрәм.

Сәһ. 121. Бойнума Зәһһак иланы салды
аһәнкәр бу күн,
Чүн Фиридун хәзнәсидир әглә үрфа-
ным мәним.

Зөһһак—(433-чү сәһифәйә бах); аһәнкәр—дәмирчи демәкдир, бурада исә дәмирчи Кавҗәйә (435-чи сәһифәйә бах) ишарә эдилір. Фиридуи гәдим Иранын әфсанәви шаһларындан олан Пишдадиләр сүләләсинин алтынчы падшаһы Чәмшидин (434-чү сәһифәйә бах) нәвәсидир. О, дәмирчи Кавәнин көмәйилә Зөһһакы елдүрүб, һакимийәти өз әлиһә алмышдыр. Хагани бурада Зөһһак иланы дедиклә, бойнундакы зәнчирнә нәзәрлә тутур; йәһни бәдәним дәмир зәнчирли олса да, руһум әлм хәзинәсидир.

Сәһ. 121. Кизләдәр Хара дағыны рәхти-әл-ваным мәним.

Хара дағы—чахмаг дашы кими бәрк гаялары олан дағыр; рәхти-әлван—рәнкбәрәнк (хара) палтар демәкдир. Мисраын мәнасы беләдир: һәбсхананын даш дөшмәсини әйнимдәки палтар өртүр, йәһни мән гуру ердә ятырам.

Сәһ. 122. Гүтб тәк сахлар мәни чармыш дәйишмәз нөгтәдә,
Бу Зүһәлсима ики Мәррих зәнәб-саным мәним.

Зүһәл вә Мәррих улдуз адларыдыр. Зүһәлсима Мәррих зәнәб—бухов демәкдир. Бейтин мәнасы беләдир: һәбсхананын бир күнчүндәйәм, ики буховла чармыша чәкилмиш кимийәм.

Сәһ. 122. Бу дәмир күрсүдә олчаг саги-ләр-заным мәним.

Саги-ләрзаным—титрәйән гол-гычым демәкдир.

Сәһ. 122. Асиман тәк күлләр ачды чешми-киряным мәним.

Йәһни агламагдан көзләрим гызыл күл кими гызармышдыр.

Сәһ. 122. Гоз ичи тәк, мөһнәт илә мән даяндым үз-үзә.

Йәһни гоз ләләсинин ики ганады бир-бирилә үз-үзә, битишик олан кими, мән дә дәрәд вә мөһнәтлә битишик, үз-үзә даянмышам.

Сәһ. 122. Динләмәзми нәләми о һәййи-сүбһаным мәним?

Һәйй—аллаһын сифәтләриндәндир, һәмишә дири демәкдир; сүбһан—һәр чүр мәнфи сифәтләрдән узаг, тәмиз, пак олан варлыг—аллаһ; һәййи-сүбһаным—бөйүк аллаһым демәкдир.

Сәһ. 122. Бир тикан сейди ола әгли-сүхәнданым мәним.

Сейд—ов; әгли-сүхәнданым—сөз билән, сөз бәзәйән әглим.

Сәһ. 123. „Зәр“ сөзүндә вар ики һәрф, һеч говушмаз бир-бирә.

Әрәб әлифбасы илә „зәр“ сөзү „з“ шәклиндә бир-биринә битишмәйән ики һәрфлә язмашыр. Хагани дейир: мәнасы гызыл олан бу ики һәрфин өзү бир-бирилә бирләшмиш, о һалда мәним гәлбим онунла һечә бирләшә биләр?

Сәһ. 123. Самири тийнәтлийәм, Муса тәби-әт олмарам,
Бир бузов дырнагы олсуи мөчүзә каным мәним.

Самири, Муса, бузов—(433 вә 442-чи сәһифәләрә бах).

Сәһ. 123. Олду дәрәд үнсүр аһам, үлвийәт әрканым мәним.

Йәһни мән су, од, торпаг вә һавадан әмәлә кәлмишәм, йүксәклик вә тәмизлик мәним истинадкаһымдыр.

Сәһ. 123. Һәм Хәлилүллаһ кими олду атам нәччәр Әли,
Мәрийәмә бачы олуб, тәрса ана чаным мәним.

Бурада Хагани атасы Әлиһи Ибраһим Хәлил пейғәмбәрә бәһзәдир, чүнки икиси дә нәччәр (дүлкәр) олмушлар, анасыны исә Мәрийәмә бачылыг әдир, чүнки икиси дә тәрса, йәһни исәви (хачнәрәст) олмушлар.

Сәһ. 124. Фәгр бәтниндә етишдим, нитг әли олду мамам.

Йәһни йохсуллуғла кечиндим, яһныз дилимлә һәятымы тәмин этдим (мамача анадан ушаг тутан кими, мәним дә нитгим башымдан фикирләр, әсәрләр тутуб чыхарыр).

Сәһ. 124. Нурлу Гур'анла гара дашы кәрәк һәр ап өпүм.

Гара даш—Кәбдә куя көйдән кәлмиш олан мүгәддәс бир дашдыр; зиярәтчиләр ону мүтләг өпмәлидирләр.

Сәһ. 124. Бах, әлим—Чөвза, гәләм—һут олду, мәна—Сүнбүлә,
Сүнбүлә һутдан доғар, Чөвза—гәләмданым мәним.

Чөвза—Әкизләр бүрчү; һут—Балыг бүрчү; Сүнбүлә—Бакирә гыз бүрчүдүр. Әлим—Чөвза: әлимдә ох вар (Чөвзанын сурәтинә ишарәдир); гәләм—һут: гәләмим (балыг суда олан кими) мүрәккәбләдир; мәна—сүнбүлә: йәһни язлығларым (һәлә һеч кәсин яратмадығы) бакирә әсәрләрдир. Сүнбүлә һутдан доғар: гәләймдән бакирә (әшидилмәмиш) шеирләр чыхар.

Сәһ. 124. Едди өлкәдә язарса бир кәс ики бейтими,
Кафәрәм, Дарүл-Гәмамә—дарүл-иманым мәним.

Дарүл-Гәмамә—Гәмамә адлы бир арвадын Ерусәлимдә тикдирдийи килсәдир; әйни заманда, гәмамә—зибил, дарүл-гәмамә зибиллик мәнасыны верир.

Хагани дейир: дүняда мәним кими әсәр яза билән олса, гой мәним мәсчидим килсә (яхуд зибилхана) олсуи.

Сәһ. 124. Бу-Ләһәбләрлә дөйүшмәкдән нә горхум дәһрдә,
Мустафанын мөһри олмуш әлдә галханым мәним.

Бу-Ләһәб (Әбу-Ләһәб) — Мәһәммәд пейғәмбәрин әмиси вә әйни заманда дүшмәни олмушдыр. Мәһәммәди чох инчитмиш вә тәһгир этмишдир. Дәһр—дүня, Мустафа—Мәһәммәддир.

Хагани дейир: Бу-Ләһәб кими алчаг дүшмәнләрлә дөйүшмәкдән горхурам, Мәһәммәдин күчү мәнәдәдир.

Сәһ. 124. Гасими-Рәһмәт, Әбүлгасим, Рәсул-үллаһдыр
Чанымә, әглимә саһиб, шанлы султаным мәним.

Гасими-рәһмәт, Әбүлгасим, Рәсулүллаһ—һәр үчү Мәһәммәдин ләгәбләриндәндир. Бейтдә дейилір: мәним яһныз бир ағам вар ки, о да Мәһәммәддир.

Сәһ. 125. Тәрсаләрин хәтти кими тәрсинә ишләр фәләк,
Бойнума бир зәнчир салыб, сахлар мәни раһиб тәк.

Тәрса—христиан; раһиб—христиан абида, данма монастырда яшәян демәкдир. Хагани дейир: зәманә мәним зиддимәдир, мәни (раһиб монастырда сахланылан кими) зәнчирдә, һәбсханада сахлайырлар.

Сәһ. 125. ...Ки, Дәччалын ишин ишләр миһна рәнкли кәлиса?

Миһна рәнкли кәлиса—көй, асиман демәкдир; бурада: зәманә мәнасында ишләдилмишдир. Дәччал—(448-чи сәһифәйә бах). Мисрада дейилір: бу зәманә алчағларын, яһанчыларын хейринә һәрәкәт әдир.

Сәһ. 125. Бах, Мәрийәмин сапы кими икигәт-дыр бәдәним,
Исадакы ийнә кими тәкчәдир гәлбим мәним.

Дини рәвайәтә көрә, Мәрийәм Исаны көтүрүб Дәмәшгә кетмиш вә орада һәр икиси юн әйириб, муед илә яшамышлар. Исанын ийнәси—куя Иса көйә чәкилиб дөрдүнчү фәләйә чатанда, мәләкләр: дүня малындан Исада бир шей вармы?—дейә ону ахтармыш вә бирчә ийнә илә бир гырыг күпә тапмышлар. Хагани бурада өз вүчүдуну Мәрийәмин бүкүлмүш сапына, яһгызлығны Исанын ийнәсинә бәһзәдир.

Сәһ. 125. Нечә олмуш: Дәччал кими тәккәз олан бир ийнә...

Дәччалын (448-чи сәһифәйә бах) бир көзү кор олмушдыр.

Сәһ. 125. Сур кими нәфәсләнән аһларымла һәр сәһәр,
Мави дамын бачасында ерләшән хач дешиләр.

Сур—куя гиямәт күнү өлүләри дирилтмәк үчүн Исрафилин чалачағы борудур. Икинчи мисрада олан хач сөзү экватор хәтти илә ер мөһвәринин (оқунун) бирләшәрәк, ер күрәсинин ортасында әмәлә кәтирдийи хачдыр.

Сәһ. 125. Дәрәлары бухар әдән аһыма туш кәләрәк,
Иса үчүн тәйәммүмкәһ олду дөрдүнчү фәләк.

Тәйәммүм—су олмаян ердә торпаг вә я гумла дәстамаз алмаг демәкдир; тәйәммүмкәһ—тәйәммүм әдилән (гуру дәстамаз алынған) ер.

Сәһ. 125. О олмушса Кейхосров тәк Иран, Туран һакими,
Нийә зүлмәт бир гуяда галмышдыр Бижән кими.

Кейхосров, Бижән—(438 вә 445-чи сәһифәләрә бах).

Сәһ. 125. О дөрдүнчү көйдә Иса күнәшлә һәмханаһа,
Бундан нә һәзз ала биләр Иса гушу—яраса?

Дини хурафата көрә, Исанын мөчүзәләриндән бири дә палчыгдан гуш гайырыб, үфүрәрәк она һәят вермәси олмушлар ки, бу гуш да куя яраса имиш. Хагани бурада демәк истәйир ки, яраса ишыгдан һеч бир файда алмадығы кими, мәним дә әлминин, сәвәтимин бу гаранлыг зинданда һеч бир фәйдасы йохдур.

Сәһ. 125. Нийә Иса өз гушунун өзү тәбиби олмур
Ки, о гушун кор көзүнә өзү бағышласын нур?

Исанын көстөрдийн мө'чүзэлөрдөн бири да ана-
данкөлмө корларын көзүнү ача билмеси имиш. Ха-
гани бурада кинайе илэ дейир: корлары мүаличө
эдэн Иса нэ үчүн өзүнүн яратдыгы гушун (ярасанын)
көзүнү ачмады.

Сәһ. 126. Мәрийәм хурма агачилө көстөрмишсө
мө'чүзү.
Мән тәб'имин паклыгына шаһид кә-
тиррәм сөзү.

Мәрийәм Бейтүлмүгәддәсдән гачаркән йолда
Исаны доғмалы олур. О, бурада бир хурма агачына
сөйкәнир, агачын дибиндән булаг чыхыр, Иса до-
гулур. Куя мөлөкләр бу булагын сую илэ ону юорлар.
Сонра Мәрийәм енө гуру хурма агачыны тәрпәдир,
агачдан тәзә хурмалар төкүлүр. Хагани бүтүн бун-
лары хатырладараг дейир: Мәрийәмин мө'чүзэләринә
хурма агачы шаһид олан кими, мәним да тәб'имин
бакирлийинә әсәрләрим шаһиддир.

Сәһ. 126. Нечә ики әлиф дурар бир „әтә'на“
сөзүндө,
„Тә'н“ин о чүр даянмышам архасында,
өнүндө.

Әрәбчә язылан „әтә'на“ сөзүнүн (عنه) һәр
иңи тәрәфиндә әлиф „а“ дурар. Хагани дейир: мән
да бу чүр ики әлиф кими „тә'н“ин далында вә габа-
гында дурмушам, йә'ни һәр тәрәфдән мәнә тә'нә илэ
һүчүм әдирләр.

Сәһ. 126. Аббасиләр гапысына кетмәрәм
көмәк үчүн,
Сәлчугиләр гапысында инләмәрәм
бирчә күн.

Аббасиләр—исламийәттә Әмәвиләрдән сонра
кәлмиш хәлифәләр сүлаләсидир. Бунларын дөврүндә
ислам өлкәләринин бирлийи яваш-яваш дагылараг
парчаланмыш, хәлифәлик өз әввәлки гүдрәтнини
итирмишдир.

Сәлчугиләр—XI—XIII әерләрдә Яхын Шәргдә
һакимийәт сүрмүш сәлчуг түркләридир. Бунларын
әввәл ваһид олан дөвләти сонрадан парчаланмыш,
һакимләр арасына тәфригә вә әдавәт дүшмүшдүр.
Хагани бурада дейир: Мән нә Аббасиләрдән көмәк
истәйирәм (онларын өзләри көмәксиздир), нә дә
сәлчугиләрлә дост олмагы арзу әдирәм (онларын
өзләри бир-биринә дүшмәндирләр).

Сәһ. 126. Нә Арсалан, нә дә Бәгра гапысына
кедәрәм.

Арсалан—Мәликшаһ Сәлчугинин нәвәләриндән-
дир; Иранда 15 ил һакимийәт сүрмүшдүр. Бәгра—
Арсаланын оғлудур.

Сәһ. 126. Юсиф йохдур, ғытлыг күнү әләсин
мәни тә'мин.
Бирдир мәним көзләримдә Йәһуда,
Ибн-Ямин.

Рәвайәтә көрә, Юсиф (433-чү сәһифәйә бах) Ми-
сирдә һөкмранлыг әдәркән. гоншу мәмләкәтләрә
бөйүк гәһәтлик дүшмүш вә Юсиф онлара азугә
вермишдир. Йәһуда—Йәгуб пейгәмбарин бөйүк
оғлу, Юсифин өхей гардашыдыр. Ибн-Ямин
(Биньямин)—Йәгубун кичик оғлу. Юсифин доғма
гардашыдыр.

Сәһ. 126. Әзбәрләйиб „Әлһәмдүллаһ“, „Әлкәһф“и.
„Әррәһман“и,
Һәм „Ясин“и, һәм „Тасин“и, һәм „Мим“и,
Һәм „Таһан“и...

„Әлһәмдүллаһ“, „Әлкәһф“ вә и. а.—Гур'ан сурә-
ләридир.

Сәһ. 126. Мигатдан һәччә кедиб, тәваф әдиб
Кә'бәни.
Сәййү чүмар ичра әдиб, көрүб әсл
гибләни.

Мигат—ер адыдыр; Мәккәйә зиәрәтә (һәччә)
кедәндәр бурада хусуси палтар (әһрам) кейирләр.
Тәваф әдиб Кә'бәни: Кә'бәнин әтрафына доланыб,—
демәкдир. Чүмар—Мәккәдә, Мина дүзүндә гурбан
байрамындан сонра зиәрәтчиләрин үч күн даш атма-
сына дейилир.

Сәһ. 127. Иуданын тай-тушудур дүшмәндәрим,
одур мән
Иса кими чох горхурам көзләнилмәз
тә'нәдән.

Иуда—бәни-Исраил; Мәрийәмә вә Исая гәсд
әдән.

Сәһ. 127. Нәдир әмрин, Иуданын ситәминдән
горхараг,
Мән Сүкуба килсәсинә дүшүм әлин-
дән гачаг?

Сүкуба—нәсрани абидидир; куя Иса йәһуди-
ләрин зүлмүндән гачараг Сүкубанын тикдирдийи кил-
сәйә кетмиш вә орадан көйә чәкилмишдир.

Сәһ. 127. Начормәклик һара, Мәхран килсә-
синдә мән һара?
Бократиләр гапысына кедиб, истә-
йим чара?

Начормәклик—бүтханада отурмага дейилир;
Мәхран—килсә ады; Бократиләр—Тифлис һөкмдар-
ларыдыр.

Сәһ. 127. Әйнимә бир чуха кейим, орада
„моло“ чалым?

„Моло“—кешишләрин килсәдә авазла охума-
сына дейилир.

Сәһ. 127. Бәтриг кими, юрдум олсун гаяла-
рын әтәйи?

Бәтриг (Битриг)—христианларын руһани рәһбәри
вә бунлардан монастырда яшаян бирисинин адыдыр.

Сәһ. 127. Кедиб Румун һейкәлиндә мәктәб
ачым тәзәдән?
Мәтран гоян айинләри башлайым
тә'лимә мән?

Һейкәл—Румда бир мә'бәд ады; Мәтран (Мит-
ран)—митрополит, православ христианларында йүк-
сәк руһани дәрәчәдир.

Сәһ. 127. Сәгга оғлу кими атым риданы, тей-
ләсаны?
Зүннар асым, бәрнәс кейим, олум
донуз чобаны?

Сәгга оғлу—Шейх Сән'анын ләгәби; ридә—бә'зи
руһаниләрин чийинләринә атдыглары өртүк, әба;
тейләсан—руһаниләрин башларына, яхуд чийин-
ләринә салдыглары парча; зүннар—вахтилә христиан
кешишләринин бағладыглары рәнкли гуршаг; бәр-
нәс—нәсраниләрин гойдуглары бөйүк юн папагдыр.

Сәһ. 127. Верим бөйүк Тәрсигусун гаршы-
сында имтаһан.

Тәрсигус (Турсигус)—нәсраниләрдә бөйүк бир
руһани вә алим олмушдур.

Сәһ. 127. Үсгүф мәним билийими үстүн тутар,
верәр һәгг,
Иә'губ илэ, Нәстур илэ Мәлкәя
гаршы мүтләг.

Үсгүф—христиан газысы; Йә'губ вә Нәстур—иңи
кешиш; Мәлкә—христианларын бөйүк руһаниләрин-
дән биридир.

Сәһ. 128. Кәшф әдәрәм өз әлимлә әсрарыны
лаһутун,
Көстәрәрәм: нә демәкдир һәюласы
насутун.

Әсрарыны лаһутун—аллаһын сирләрини; һәю-
ласы насутун—инсанлыгын мадди аләми демәкдир.

Сәһ. 128. Дейәрләр ки, бу, һикмәтдә икинчи
Бәтлимусдур,
Бөйүклүкдә: һөрмәтиндә шөһрәтли
Филакусдур.

Бәтлимус—Флудисин оғлу, мәшһур һәким Чали-
нусун шакирдидир; II әсрин әввәлләриндә Искән-
дәрийәдә яшамыш бөйүк риязийятчы вә улдузшү-
нас алим олмушдур. Филакус (вә я Филикус)—гәдим
Юнаныстанын көркәмли алимләриндән бири олмуш-
дур.

Сәһ. 128. Гүстәнтинә апарылан язымын һәр
кәлмәси
Өлүләрә һүнүт олар, дириләрин
сүрмәси.

Гүстәнтин—Хаганинин мәктүб яздыгы Рум һаки-
ми; һүнүт—өлүләрин узун заман галыб, чүрүмә-
мәси үчүн мейитә сүртүлән хош гохулу маддәдир.

Сәһ. 128. Мәсиһанын эшшәйинин пейиннини
басыб мән,
Бурун' ганын даяндыррам гоча аби-
дин фәврән.

Мәсиһа—Иса пейгәмбарин ләгәбидир. Эшшәк
пейини вахтилә бурундан ахан ганы кәсмәк үчүн
бир дәрман кими ишләнирмиш; фәврән—дәрһал, о
дәгигә.

Сәһ. 128. Үч үгтуму, үч гургуфу өйрәнәрәм
мән әзбәр.

Үгтум—әсил, әсас; үч үгтум—ата, оғул вә мүгәд-
дәс руһ демәкдир (йә'ни христианларын Исаны я
аллаһ, я аллаһын оғлу, я да аллаһын руһу адлан-
дырдыглары аллаһ үчлүйү). Гургуф—нәсраниләрдә
бир китабын адыдыр.

Сәһ. 128. Бәтниндә бир көвһәр онун чанлан-
ды һәммин-һәммин?

Йә'ни онун (Мәрийәмин) бәтниндә Иса әмәлә
кәлди?

Сәһ. 128. Нечә Иса яратмышдыр чанлы бир
гуш палчыгдан?
Нечә өлмүш Азәрә о енидән вер-
мишди чан?

...бир гуш палчыгдан—(453-чү сәһифәйә бах). Дини
хурафата көрә, Исанын көстөрдийи мө'чүзәләрдән
бири дә Азәр адлы өлүнү дирилтмәси олмушдур.

Сәһ. 128. Нечә йә'ни дар башында Иса деди
кедирәм,
Юхарыда өз атамн сәсини дәрк
әдирәм?

Бурада Хагани Исанын куя „Мән аллаһын оғлу-
ям“—демиш олмасына ишарә әдир.

Сәһ. 128. Әкәр Зәрдүшт дини илә иарагла-
наrsa гейсәр,
Әлим илә Зәнд-Авәста айинләри
дириләр.

Зәрдүшт—атәшпәрәстләрин пейғәмбәри; Зәнд-
Авәста—Зәрдүштүн әсәридир. Бурада Хагани Рум
гейсәринә, онун үчүн Зәрдүшт айинләри язмаға һазыр
олдуғуну сөйләйир.

Сәһ. 128. Дейәрәм ки, од нә иди, һарадан
яранды Зәнд
Ки, онларын икисиндән ад алды
зәнд-пазәнд?

Зәнд-пазәнд—гәдимдә од әлдә әтмәк үчүн ишлә-
дилмиш олан ики ағач аләтин адыдыр; үстә гоюлуб
бурулань—зәнд, алтадыны—пазәнд адландырмышлар.

Сәһ. 128. Бир мө'бәди таразыя гоюб ахтарсам
тараз,
Лука оғлу Гәста онун йәгин пәр-
сәнки олмаз.

Мө'бәд—зәрдүштиләрин кәһини; Лука оғлу
Гәста—Аббасиләр (454-чү сәһифәйә бах) дөврүндә
яшамыш мәшһур тибб алим олмушдур. Пәрсәнк—
тәрәзини кәзләрини таразламағ үчүн гоюлан кичик
ағырлығ дашына дейилир.

Сәһ. 129. Мәшһур олан Чин Әртәнки Тәнклү-
шадан кәзәл.

Әртәнк—мәшһур нәггаш Манинин китабыдыр;
сон дәрәчә кәзәл рәсмләри олдуғундан, Мани бу
китабын кәйдән кәлмиш олдуғуна халгы инанды-
рармыш, Тәнклүша—Лүша адлы бир рум алимнин
рәсмләр китабыдыр; Лүша бу китабы Манинин әр-
тәнкинә мүгабил чыхармышдыр.

Сәһ. 129. Чахмағ дашы, Әгса дейри, Бейтүл-
мүгәддәсә мән
Анд верирәм Шәлихая, Әнсәрийә,
пак икән.

Әгса дейри (вә я мәсчиди-Әгса)—Давудун вә
Сүлейманын Бейтүлмүгәддәсә тикдирдикләри кил-
сәдир. Шәлиха—Исанын ән яхын адамларындан
бири, Әнсәр—исламийәти йаймағ үчүн мүбаризәдә
Мәһәммәдин көмәкчиләриндән олмушдур.

Сәһ. 129. Юһәнная, Бәһейрая, Шәммаса, кәл
рәһм әлә.

Юһәнна—Йәһя пейғәмбәр; Бәһейра (Бүһейрә)—
мәшһур нәсрани раһибләриндән олмушдур; о, Мәһәм-
мәдин пейғәмбәр олачағыны 20 ил габағ сөйләмишдир.
Шәммас—Мәһәммәдин ән садиг тәрәфдарларындан
биридир.

Сәһ. 130. О тәслисә, о тәрбиә, тәсдисә, сәласая.

Тәслис—(455-чи сәһифәдә „үгтум“ сөзүнә бах);
тәрби—хачын дөрд кушәси; тәсдис—дүнянын алты чә-
һәти (сағ, сол, өн, арха, юхары, ашағы); сәласа—күн,
ай, улдуз демәкдир.

Сәһ. 132. Зәһһак иланларилә сарынмышдыр
аяғым.
Онунчүндүр кәзүмдән мирвари яғ-
дырмағым.

Зәһһак иланлары—(433-чү сәһифәйә бах). Бейтим
мә'насы беләдир: зәнчирләр алтында әзиләрәм, она
көрә дә кәзләримдән яш ахыр.

Сәһ. 133. Юсифин дә башына бәлалар ачды
дөвран,
Гардашлар арасында баш верән бир
нифагдан.

Юсиф вә гардашлары һаггында 433-чү сәһифәйә бах.

Сәһ. 135. Гүрейшиләр байрағынла сәнин
сәфәрбәр олду.
Йәманиләр хәнчәринлә сәнин
мүзәффәр олду.

Гүрейшиләр—һичазда әрәб гәбиләләринлән бири-
дир; Мәһәммәд бу гәбиләдән чыхмышдыр. Йәманиләр
(Йәмәниләр) Йәмән әһли; Йәмән—Әрәбиستانын чәнуб-
гәрбиндә бир вилайәтдир. Исламийәтдән габағ
Йәмәниләр гоншу халгларын тәэйиги алтында олмуш,
исламийәтдән сонра исә бу дүшмән тә'сирдән гур-
тармышлар.

Сәһ. 135. Сөз Мисринин Юсифләри сағлыгына
һәр заман
Нуш әйләйир мә'наларын бадәсини
дурмадан.

Йә'ни ән кәзәл шаирләр сәнә мәһһләр язырлар.

Сәһ. 135. Бахма садә бир харратын оғлуям
мән, бил, Азәр
Харрат иди, лакин оғлу Хәлил олду
пейғәмбәр.

Азәр вә Хәлил һаггында 429-чу сәһифәйә бах.

Сәһ. 136. Кедән заман бу дүнядан Сәнаи тәк
бир уstad,
Әвәз кәлдим она, атам мәнә Бәдил
гойду ад.

Сәнаи—(441-чи сәһифәйә бах); бәдил—чанишин,
әвәз әдән демәкдир. Ше'рин мә'насы беләдир: бөйүк
шаир Сәнаи өләндә, атам мәним дә онун кими сөз
устасы олдуғуму көрүб, адымы Бәдил (Сәнаини әвәз
әдән) гойду.

Сәһ. 137. О нәрддә лүтләмиш чох һәрифләри.

Йә'ни дүнянын сиррини билмәк олмаз, ән ағыллы
вә тәчрүбәли адамлар да бурада сәһв әдиб удузу рлар.

Сәһ. 143. Чынгыллары „гәфәс“ сөзү һәрфлә-
ринә хейли бәнзәр.

Әрәб әлифбасы илә язылан „гәфәс“ сөзүндә бу
һәрфләр вардыр: قاف. Хаганинин кәзләриндә вә-
тәнин азад дашлары, чынгыллары да куя гәфәсдә,
мәһбәсдәлир.

Сәһ. 144. Нечә ки, Сә'д унутмазды Әсманы—
өз дилдарыны.

Сә'д илә Әсма—әрәбләрдә ики мәшһур севкили
олмушлар.

Сәһ. 144. Бәли, ағлар, ики кәзү „һе“ һәрфин-
дән ибарәтдир.

„һе“ һәрфи әрәбчә „ه“ шәклиндә язылыр; бу
һәрф әзәрбайчанча „ирикөзлү һе“ адланыр. Хагани
бурада: һава да ағлайыр, чүнки онун да кәзләри
вардыр,—дейир.

Сәһ. 145. Хорузлар сүбһ олдуғуну „Вәззүһа“ йла
верди хәбәр.

Зүһа—әрәбчә сүбһ, күнәшин түлу әдән вахты
демәкдир. „Вәззүһа“ һәмин мә'нада Гур'ан сүрәсидир.

Сәһ. 146. Нимкүррәдә „бе“ һәрфинин нөгтә-
синә бәнзәр һәм дә.

Әрәб әлифбасында „бе“ һәрфи „ب“ шәклиндә
язылыр.

Хагани өз көксүнү ярымкүрәйә охшаян „ب“
һәрфинә, гәлбини исә онун алтында (архасында) киз-
ләнән сирли бир нөгтәйә бәнзәдир.

Сәһ. 147. Әлмләрин о Хызырдыр, пәһриз-
ләрин Мусасыдыр.

Бурада Хагани Хызырн өз дөврүнүн ән бөйүк
алими олмасы, Мусанын Тур дағында (ашағы
бах) 40 күн оруч тутмасы вә өз тайфасыны
пәһризкарлыға дә'вәт әтмәси рәвайәтләринә ишарә
әдир.

Сәһ. 149. Тәхтү тачым, үзүйүм йохдур Сүлей-
ман кими.

Дини рәвайәтә көрә, Сүлейман пейғәмбәрн бир
сәһрли үзүйү вармыш ки, бу үзүк васитәсилә о,
бүтүн мәхлугата һөкм әләрмиш.

Сәһ. 149. Нә Муса тәк Турум вар, нәдә атә-
шим янар.

Тур—дағ адыдыр; бурада исә Гырмызы дәнизи
шимәлында олан Сина ярымадасында бир дағдыр
ки, дилләр тарихинә көрә, куя Муса бу дағдан
аллаһла данышмышдыр.

Сәһ. 149. Асанлыгла удмушам мән чох уста
һәрифләр,
Дөрд үнсүрә, беш һиссә өзүм олсам
да шешдәр.

Дөрд үнсүр—су, од, торпағ, һава; беш һисс—
инсанын беш дуйғусудур. Шешдәр—нәрд оюнунда
оюнчулардан биринин алты хананы ян-яна тутдуғу за-
ман дикәр оюнчунун дүшдүйү чыхылмаз вәзийәтдир.
Бу бейтдә Хагани демәк истәйир ки, дүнянын нәрд-
базларыны чох удмушамса да, һәятын сирләри гар-
шысында марс галмышам (ачизәм).

Сәһ. 150. Улдуздур, бүтдүр мәним янымда
арзу, тамаһ,
Хәлил кими, онлара олмады мәндә
иштаһ.

Динләр тарихиндән мә'лумдур ки, Ибраһим Хәлил
пейғәмбәр бүтләрдә, күнәш вә улдузларда илаһи гүв-
вә олдуғуна инанмамыш, онлара ситайиш әтмәйин
әлейһинә чыхмышдыр. Хагани бурада демәк истәйир
ки, Хәлил улдуза, бүтә табе олмадығы кими, мән
дә арзуя, тамаһа әсир олмарам; дүнянын әһтирәс-
лары мәни алдада билмәз.

Сәһ. 150. „Нә'бүдүл-әснам“ илә дүз йол
тапмасам әкәр,
„Ла үһүббүл-афилинә“ үрәйим ол-
муш рәһбәр.

„Нә'бүдүл-әснам“—„биз сәнәмләрә (бүтләрә)
ибадәт әдирик“. „Ла үһүббүл-афилинә“—(мән) ке-
чичи шейләри севмирәм“ (Гур'андан алынмыш ифа-
дәләрдир).

Хагани бурада демәк истәйир ки, бу вахта гә-
дәр дилдә „биз сәнәмләрә ибадәт әдирик“сә дә,
үрәкдә „кечичи шейләри севмирәм“ айәси мәним
рәһбәрим олмушдур.

Сәһ. 150. Халгын пайына дүшмүш фәғирлийә
кетмишәм,
Самын атдығы Залы мән сәркәрдә
әтмишәм.

Бурада Хагани һәм йохсуллуғуна, һәм тәк яша-
масына ишарә әдир. Сам вә За һаггында 431-чи
сәһифәйә бах.

Сәһ. 150. „Лейсә мин әһлик“—дейә, мән ана-
дан оlanda,
Әғлим мәнә өйрәтди бу сөзү
о заманда.

„Лейсә мин әһлик“—„сәнин әһлиндән дейил“ демәкдир. Бу сөз куя туфан вахтында Нуһун гулагына көйдән кәлмишдир. Йәһни әй Нуһ, о туфанда батыб мәһв оланлар сәндән дейил, онлар азғындырлар. Хагани бурада: мән анадан оlanda әғлим гулагыма дедн ки, мән бу адамлардан дейиләм,—демәк истәйир.

Сәһ. 151. Нә Әшаби-кәһф ити, нә Исая улагам.

Әшаб—саһибләр; кәһф—мағара. Рәвайәтә көрә, II әсрдә чох залым бир падшаһын әлиндән алты вәзир гачмыш вә бунлара йолда бир чобан да өз ити илә гошулараг бирликдә бир мағарая чәкилмиш вә орада үч йүз ил ятмышлар. Бунлара „Әшаби-кәһф“ (мағара саһибләри) дейилир. Бу бейтдә Хагани һәмнин рәвайәтә ишарә эдир.

Рәвайәтә көрә, Иса пияда кәндләри кәзиб халгы һагг йола чагырармыш; онун яхын тәрәфдарлары (һәввариләр) она бир эшшәк вермишләр; Иса бир күн бу эшшәклә кәзиб, икинчи күн: „мән онун арпасамаһынын гейдинә гага билмәрәм“—дейә, эшшәйи бурахмышдыр.

Сәһ. 151. Достамса да һарута, ярыям Бәр-бәтзәнин.

Һарут вә Марут—ики мәләк имишләр, ер гадынына мәнәббәт бәсләдикләринә көрә чәннәтдән ерә атылмыш вә куя Бәбил гүлләсиндә бир гуяда башыашағы асдырылмышлар. Бәрбәтзән—бәрбәт (мусиги әләти) чалан демәкдир.

Сәһ. 151. Аллаһсыз мәктәбиндә охудум күфр дәрси
Ки, „Ла мөвла ләһүм“ дүр язымын
илк кәлмәси.

Хаганинин һикмәт, ялгызлыг, шәрәф вә пахыллары мәзәммәт һаггында яздыгы бу гиймәтли ше’ри бәдхәһларына гаршы кинайә вә тә’ризләрлә долудур.

„Ла мөвла ләһүм“—„онларын ағасы йохдур“—демәкдир; шаир демәк истәйир ки, мән күфр дәрсини охуюб, дәфтәримин башында „Ла мөвла ләһүм“ язараг „онларын ағасы йохдур“лар сырасына кечмишәм.

Сәһ. 151. Инанмырам Кә’бәйә, бүтпәрәстәм
мән, әй гуш!
Даша бас ки, Кә’бәни мәним әлим
учурмуш.

Рәвайәтә көрә, Мәһәммәд пейғәмбәрин анадан олдуғу ил Йәмән һакими бүтпәрәст Әбрәһә (459-чү сәһифәйә бах) Кә’бәни дағытмаг үчүн өз ордусу вә

филләрилә һүчүм әдәркән, әбабил адланан даг гарангушлары көйдән хырда дашлар атараг Әбрәһәниң ордусуну вә өзүнү мәһв этмишләр.

Хагани бу бейтдә һәмнин рәвайәтә ишарә эдир.

Сәһ. 151. Үзүм тавус олса да, ичим бәнзәр
илана,
Мән көстәрдим, хүласә, чәннәти кор
шейтана.

Дини рәвайәтә көрә, шейтан Адәмә сәчдә әтмәдийи үчүн чәннәтдән говулдугдан сонра, бир күн кизли олараг енидән ора кирмәк истәмиш вә тавусла илан бу ишдә она көмәк әтмишләр.

Сәһ. 151. Гапдым Мәрийәм чадрасын, утан-
дырдым Зәһраны,
Төһмәтә мән салмышам һәчәр илә
һәвваны.

Бурада Хагани Мәрийәмин Исаны атасыз доғмасына, Мәһәммәдин гызларындан ялыз Зәһранын доғмасына, һәчәрин Ибраһимин гаунсуз арвады олуб, Исмаили доғандан сонра Сара (Ибраһимин арвады) тәрәфиндән төһмәтә дүшмәсинә, һәвванын шейтан тәрәфиндән алдадылмасына ишарә эдир.

Сәһ. 151. Абидәм, Йәһя дейил, Бирәһмән дин-
ниндәнәм.
Шаирәм, һәссан дейил, Ләбидә нисбәт
мәнәм.

Йәһя—Исадан габагкы пейғәмбәрдир, әдаләтли вә хейирли сөзләр дедийи үчүн бәни-Исраил падшаһы тәрәфиндән өлдүрүлмүшдүр. Бирәһмән дини—бүтпәрәстлик вә атәшпәрәстлик кими һиндистан динләриндәндир.

Һәссан (433-чү сәһифәй бах)—Мәһәммәди мәдһи эдән, Ләбид исә онун әлейһинә чыхан ики шаир олмушлар.

Сәһ. 151. Мүгәссирдир сөйләдим Әбүл-үла,
Мүбарәк,
Һәфсәтитәк мәнәммиш дини позан,
эдән шәкк.

Әбүл-үла, Мүбарәк, һәфсәти—Хагани илә мүасир олан шаирләрдир.

Сәһ. 152. Зәифликдән сакинәм „ән’әл’әла“
чыларла.

„Ән’әл’әла“—„мән һамыдан яхшы“ (шаирәм). Бурада Хагани өзүнү өйәнү шаирләрин сөзүнү кәтирир.

Сәһ. 152. Мән ки, гәм Гарунуям, мәни рәдд
эт сарайдан,
Шәр ишләрдә Фир’онам, вурмасын
тә’нә Шәрван.

Гарун—Мусанын дүшмәни, чох дөвләтли бир адам олмуш, ондан тәләб олунан зәкаты вермәдийиндән, Мусанын бәддуасилә куя бүтүн дөвләти ерә батмышдыр.

Сәһ. 154. Сәфа үчүн о кәһфә атмагдам мән
дә чан.
Едди нәфәр вар орда, мән олдум
сәккизинчи.

Кәһф—(458-чи сәһифәйә бах). Хагани бурада, Әшаби-кәһфдә олан вәзирләр кими, падшаһын зүлмүндән гачыб хилас олмаг истәйир, бунунла да о дөврдә зүлмүн нә гәдәр шиддәтли олдуғуну билдирир.

Сәһ. 157. Бағларында, Нуһ нәсли тәк, ағач-
ларын йох бары.

Дини рәвайәтә көрә, Нуһун говму (тайфасы) онун динини гәбул әтмирмиш; дөврүн падшаһлары да ону чох ипчидирмишләр. Она көрә дә аллаһ һәмнин тайфаны әгим (доғуб төрәтмәк габилийәтиндән мәһрум) әтмишдир.

Сәһ. 158. Бу-Ләһәблә. Бу-Түрабы айырмаз
бир-бириндән.

Бу-Ләһәб—Әбу-Ләһәб (453-чү сәһифәйә бах). Бу-Түраб—Әбу-Түраб—имам Әлинин адларындан биридир.

Сәһ. 158. Чәлалымын Бижәнини гуя да салса-
лар.
Сәһәр аһым дүшмәнләрин чанларына
од салар.
Каман атан Рүстәм мәнәм бу тәбиәт
ичиндә,
Әфрасияб гоюн ятсын әзаб, гәфләт
ичиндә.

Бижән, Рүстәм вә Әфрасияб һаггында 438-чи сәһифәйә бах.

Сәһ. 159. Мән мәкәр Әбрәһәни миндийи ди-
ванә филәм,
Кетмәйә Кә’бәйи-дәйяне мәни гой-
мурлар.

Әбрәһә ибн Сәббаһ—VII әсрдә Йәмәндә һакимийәт сүрмүш бир падшаһдыр; һәбәш падшаһы Нәғашийә табә олмушдур. Әрәбләри Кә’бәдән айырыб, өз килсәсинә ибадәгә чагырмышса да, халг она гулаг

асмамыш вә буна көрә дә Кә’бәни дағытмаг үчүн гошун вә филләрлә һүчүмә кечмишдир. Кә’бәйи-дәйяң—доғрулуғ вә дүзлүк ери мә’насындадыр.

Сәһ. 160. Бир өкүз тәк бу дәйирманда салыб
бойнума ип,
Атмаға ағзыма яғданә мәни гоймур-
лар.

О заман бөйүк дәйирманлары өкүз вә башга бу кими һейванларла ишләдирдиләр; яғданә—битки адыдыр.

Сәһ. 169. Мүштәри тәк ерим олмуш икиүзлү
Чөвза,
Галдым аварә, Сәрәтанә мәни гой-
мурлар.

Мүштәри улдузу—Чөвза бүрчү даирәсиндәдир. Чөвза ики экиз ушаг шәклиндә олдуғу үчүн, Хагани ону икиүзлү адландырыр вә бунунла да өз мүһитини икиүзлүләр ери олдуғуну көстәрир. Сәрәтан—Чөвза илә гоншу бүрч олуб, әйни заманда хәрчәнк демәкдир. Мә’лумдур ки, хәрчәнк кери ерийир. Хагани бунунла сарайдан керийә гайытмаг арзусунда олдуғуну, лакин ону бурахмадыгларыны билдирир.

Сәһ. 160. Йохса Бәстамә кедәнләр һамысы
юрдсуз олур?

Бәстам (әсли Бистам)—Хорасанын чәнуб-шәргиндә ерләшир, вахтилә мәшһур бир шәһәр олмушдур.

Сәһ. 161. Әгл илә рә’й мәним гәлбимә Мизан
олмуш,
Пейк олам Әгрәби-үсянә мәни гой-
мурлар.

Мизан вә Әгрәб—ики гоншу бүрчдүр; пейк—хәбәрчи, һәмчинин бөйүк бир улдузун әтрафында дола-нан кичик улдуз демәкдир. Хагани бу бейтдә дейир: әғлим дә, гәлбим дә мәнә дейир ки, үсян әгрәбинин далынча дүшмә, она хидмәт әтмә.

Сәһ. 161. Дүшмәйә вадийи-хәзлана мәни гой-
мурлар.

Вадийи-хәзлан—өзбашына, көмәксиз галмаг.

Сәһ. 161. Мәнәм ол Кавә ки, һүммәтлә
Фиридунбәхтәм,
Әл вурам күрәйә, зинданә мәни гой-
мурлар.

Фиридун вә Кавә һаггында 452-чи сәһифәйә бах.

Сәһ. 162. Илаһийят әршинә сәни излэт чат-дырар.
Йә'ни анчаг сарайдан чыхыб кетмәклә һәгигәт йолуна дүшәрсән.

Сәһ. 163. Әһтиячын даргасы табе икән Губада,
Мүлкүндән горхма, демә: Туған кәл-син имдада!

Губад—Сасаниләр сүләләсинин 19-чу һөкмдары, Нуширванын атасыдыр. Туған һаггында 434-чү сәһифәйә бах.

Сәһ. 165. Горумагчүн бу чаны девләрдән,
Нә дуа, нә Гур'ан тапмайырам.
Гәдим әтигадларә көрә, дев Гур'ан охундугуну эшидән кими горхуб гачырмыш.

Сәһ. 166. Намәрд сүфрә ачса, десә „әссала“, чәрәк!
Әссала (сәла)—чағырышдыр. Бурада Хагани демәк истәйир ки, ач галарам, алчагларын чәрәйини емәрәм.

Сәһ. 170. Мәһәммәд Әбу-Чәһли хәчил этдийи кими...
Әбу-Чәһл (әсә ады Әбу-Һәкәм)—әрәбләрин гүрейш раисләриндәндир. Мәһәммәдин вә ислам дининин дүшмәни олмушдур. Әбу-Чәһл өлдүрүләнә Мәһәммәд: „Әрәб халгынын Фир'ону өлдүрүлдү“—демишдир.

Сәһ. 172. Бәрчис улдузу тәк һутдан кәлмишәм,
Сәрәтан бүрчүдүр дурачагым ер.
Бәрчис—Мүштәри улдузу, күнәш әтрафында до-ланан улдузларын ән бөйүйү, күнәш әләминин бешинчи планетидир. Һут—Балыг бүрчү демәкдир. Бу шеир Хаганинин дүня илтифатсызлыгыны вә әйни заманда өз мүнһитиндән вә дөврүндән наразы олдуғуну ифадә эдир.

Сәһ. 174. Йәмәни вә Таи кәрәмәтиндән
Инди бир әләмәт көрмәйирәм мән.
Йәмән вә Таи—адлары сәхавәтдә мәшһур олан һатәм Таи вә Йәмәндир. Бурада Хагани өз дөврүндәки адамларын хәсислийиндән шикайәт эдир.

Сәһ. 174. Доғмур бу дөрд гадын бир нәфәр дә мөрд.
Дөрд гадын—дүня, йә'ни дөрд үнсүр (су, од, тор-паг, һава) демәкдир.

Сәһ. 184. Мәним союг нәфәсимдән исти тәм-муз дөнәр дейә.
Тәммуз—июл; дей—декабр айыдыр.

Сәһ. 184. Дөрд китабдан мә'лум олду, ека-нәси мәнәм әсрин,
Мүгәддәсәм өз динимдә, буну йәгһи билди дөрд дин.

Дөрд китаб—Төврат, Зәбур, Инжил, Гур'ан де-мәкдир.

Сәһ. 195. Сөйлә, әй Хорасан, Шәһабын һаны?
Сөйлә, әй Исфәһан, нә олду Чамал?

Шәһаб—шаир Шәһабәддин, Сәнаи вә Хагани илә мүасир олмушдур. Чамал—исфәһанлы Чамаләддин Әбдүррәзагдыр; Хаганилә мүаширәси олмушдур.

Сәһ. 197. Каинатын көзүндә мөрдүмәкин һәр ики
Миминин, бах, көзләри кор олан кими, бишәк.

Мөрдүмәк—көз бәбәйи демәкдир. Бу сөздә ики „м“ вардыр, әрәб әлифбасында „м“ һәрфи „с“ шәк-линдә көзсүз язылыр. Хагани демәк истәйир ки, дүн-янын ики көзү вар, икиси дә кордур.

Сәһ. 202. Әһримән олду чүмлә мөләкләр зә-манәдә.

Әһримән—зәрдуштиликдә яманлыг вә дивләр падшаһы сайылыр.

Сәһ. 202. Едди фәләклә алты чәһәт һеч дөйиш-мәмиш.
Едди фәләк—көй; алты чәһәт—ер демәкдир.

Сәһ. 209. Бәһрамә шаһ верди ячәк, бир те-лин онун
Рүстәм кейән дөбилгәйә, хуфтанә сатмарам.

Бәһрам—Сасани һөкмдарларындан биридир; Рүстәм—мәшһур пәһливан Рүстәм-Зала ишарәдир; дөбилгә—һәрби папаг; хуфтан—архалыг кими пам-быглы кейим.

Сәһ. 210. Бәл'әмдә кәһф итинн о шейтанә сатмарам.
Исанын ийнәсини гара гәлбә вермә-рәм.

Бәл'әм (ибн Баур)—Муса илә мүасир бир абид олмуш, вахтилә әмәли сәләһ, руһани бир адам кими танынмыш, сонра арвадынын фиғнәсинә уяраг дүня малына тамаһ этмиш, һагг йолдан азымыш вә нәти-чәдә куя ит кими ләһләмәк бәласына мүбтәлә ола-раг, дили ағзындан салланмышдыр. Кәһф—(453-чи сәһифәйә бах); Исанын ийнәси—(453-чү сәһифәйә бах).

Сәһ. 216. Чүн әрәбчә, дәрчә сәһбәтини дин-ләмәйир.

Дәри дили фарсчанын ән фәсһи вә ән мүкәм-мәл шәклидир; Кәян һөкмдарлары заманында дәри дили сарай дили олмушдур. Гәдим шәрг филолог-лары дәри дилини әрәб дили илә бәрәбәр чәннәт дили адландырмышлар.

Сәһ. 216. Торпаг алтында ятырсан бу күн,
әй меһр-кия!

Меһр-кия—сәвки отудур; куя бу от кимдә олса, ону һамы сәвәр.

Сәһ. 219. Ки, бу Нүһ новһәси, Давуд көз яшы
Сәнин Юсифинә әтмәди тә'сир.

Нүһ—новһә (мәрсийә) сөзүндәндир. Куя Нүһ пейгәмбәр йүз илләрлә новһә охуяраг өз тайфа-сыны һагг йола чағырмышса да, нәтичәси олма-мышдыр. Давудун көз яшы—(446-чы сәһифәйә бах). Икинчи мисра Юсифин мәһв олдуғуну эшидән атасы Йә'губун һәдсиз-һесабысыз ағламасына ишарәдир. Хагани бурада Юсиф дейәркән, өз оғлу Рәшидәд-дини нәзәрдә тутур.

Сәһ. 226. Чүнки бал тапмаг олмаз ала илан
ағзындан.

Ала илан—дүня (алалыгы—кечә илә күндүздүр).

Сәһ. 228. Тәфәккүр яхшыдыр Мәрвә, Сәфа
дагына гачмагдан.

Мәрвә вә Сәфа—Мәккәдә ики дагын адыдыр.

Сәһ. 228. Нәдәндир Кә'бәйә, әһрамә сән алу-дәсән бунча?

Кә'бә һаггында 446-чы сәһифәйә бах.

Сәһ. 229. Кәдәрли һәр кечәмдир һамилә бәһ-чәтли бир сүбһә.

Чыхар лағмым о кәнчә ким галыбдыр Али-Самандан.

Бәһчәтли—сәвинчли; кәнч—хәзинә; Али-Саман—900-чү илдән 999-чу илә гәдәр Иранда һөкм сүрмүш Саманиләрдир.

Сәһ. 229. Оланда байрам, устады бағышлар
ләвһейи-әлван.

Ләвһейи-әлван—гәдимдә мәктәбдә мұәллимин ушаглары сәвиндирмәк үчүн онларын отурдуглары тахта мишк вә зә'фәранла чәкдийи нахышлар.

Сәһ. 229. Көзүнү бағладым һирсин, тамаһын
дишини гырдым.

Нечә катиб язар „мим“и, нечә „син“и язар диван.

Әрәб әлифбасында мим „م“ шәклиндә көзсүз бир кичик даирә кими, син исә „س“ шәклиндә диш-диш бир фигур кими язылыр.

Сәһ. 229. Мәнә вәһдәт бағында бир шәрикдир
һәзрәти Иса,
Вериб чаны учуз алдым икинчи сәһми Исадан.

Бурада Хагани дейир: вәһдәт (бирлик, тәклик) бағчасы Иса илә мәним арамда мүштәрәк иди, мән чанымы вердим, онун пайыны учузча алдым. Бурада шаир тамамилә изләтә (ялғызлыға) чәкил-дийини билдирир.

Сәһ. 229. һәлә Исфәндиярым кечмәмишдир едди
тилсимдән.

Исфәндияр—Иранын гәдим Кәян сүләләси пад-шаһларындан Кәштасбын оғлудур; мүхтәлиф ифти-ралара дүшмүш, атасы тәрәфиндән һәбсханая атыл-мыш, нәһайәт, Рүстәмин һача оху илә өлдүрүлмүш-дүр. Фирдәвсинин „Шаһнамә“ әсәриндә бу бөйүк бир эпизоддур. Едди тилсим һаггыда ашагыя бах.

Сәһ. 229. һәлә Руйиндәж олмушдур көзәл
дилбәрләрә зиндан.

Көзәл дилбәрләр—Исфәндиярын бачыларыдыр. Мөһкәм бир гала олан Руйиндәжин едди тил-симли йолу олмуш, Туран падшаһы Әрчасб Исфән-диярын бачыларыны Руйиндәж галасында һәбс әт-мишди. Исфәндияр бүтүн тилсимли йоллары кечиб, Руйиндәжә чатмыш, Әрчасбы өлдүрүб, бачыларыны хилас әтмишди.

Сәһ. 230. Оху сән „Әһсәнүт-тәғвим“и чох
диггәтлә Гур'андан.

Әһсәнүт-тәғвим—Исанын ярадылышы вә һәяты һаггында Гур'андан алыныб ишләнилән ән көзәл низам, тәртиб вә яшайыш гайдалары.

Сәһ. 230. Дейил әләм сөзү мөһмәл, кәмали-
һагда йох нөгсан.

Мөһмәл—көздән бурахылмыш демәкдир. Хагани бурада дейир: халг гиймәтини итирмәмиш, һәгигәт гүсурлу дейилдир.

Сәһ. 230. Биринчи һәрфә нөгтә олмағын мә-
насы вардырмы?

Ки, долғунлуг үзүндән әбчәдин сон
һәрфи олмушсан.

Биринчи һәрфә әрәб әлифбасында әлифдир (ا) ки, ән кичик рәгәмә—1-ә бәрәбәрдыр. Бу һәрфә нөгтә гоюлмаз, гоклса да рәгәмлә 10-а бәрәбәр олар. Әбчәдин сон һәрфи „غ“-дир ки, ән бөйүк рәгәмә—1000-ә бәрәбәрдыр.

Сәһ. 230. Кәми бир кор кими, абан елилә
галды сәркәрдан.

Абан—октябрь айы, абан ели—пайыз күләйи де-
мәкдир. Йә'ни заманә кәмисинин капиталы кордур;
эсрин рәһбәри пайыз рузкардыр.

Сәһ. 231. Бәсиндир, аз даныш Муса һәди-
синдән Иуда тәк
Ки, доггуз айә йох, едди ләвиндир
шә'нинә шаян.

Муса вә Иуда һаггында 454-чү сәһифәйә бах.
Ләвин—рәнк. Бейтин мә'насы беләдир: мүгәддәсат-
дан данышма, сән бәни-Исраил кими ер адамысан,
кәй адамы дейилсән.

Сәһ. 231. Дөнүбсән бир су мәшкинә ки, кәһ
дыгсан, кәһ истисга.

Дыг—силл, вәрәм; истисга—су азары, „водянка“.
Йә'ни кәһ бошсан, кәһ долу.

Сәһ. 232. Эшитсә шә'рими, бил, Әһмәди-Мух-
тар сөйләр ки:
—Сағ ол, шаир, йәгин этдим ки,
сәнсән дәһрдә һәссан!

Әһмәди-Мухтар—Мәһәммәдин адларындандыр;
һәссан—(433-чү сәһифәйә бах).

Сәһ. 232. Ибраһимин чаны инләр, әдәр һәм
Кә'бә мин налә,
О Ибраһимә ким, Кә'бә әлилә олмуш абадан.
Биринчи Ибраһим—Хагани, икинчи Ибраһим—
Ибраһим Хәлилдир.
Рәвайәтә көрә, Кә'бәни Ибраһим Хәлил тикдир-
мишдир.

Сәһ. 232. Мәнә һәм Нуһ иди о, һәм дә Ибра-
һим иди, әфсус!..
Галанлар чүмләси наәһлдир, Нәмруд-
дур, Кән'ан.

Нәмруд—рәвайәтә көрә, Бабил шәһәринин бина-
сыны гоян вә онун һөкмдары олмушдур; бүтпәрәст
имиш. Нәмруд Ибраһим Хәлили, бүтпәрәстлик әлей-
һинә тәблигат апардыгы үчүн, ода атыб яндырмаг
истәмишдир. Бә'зи тарихчиләр фикринчә, Нәмруд
мүәййән бир шәхс дейил, үмүмийәтлә Бабил һөкм-
дарларына верилән үмүми бир ад олмушдур. Кән'-
ан—Нуһун оғлу имиш, атасынын динини гәбул эт-
мәдийн үчүн туфанда боғулуп өлмүшдүр.

Сәһ. 232. О иди Әһмәдә варис, она Әһмәд
хитаб этди
Ки, „Фарүги-фәригейнсән“ вә „зүн-
нурейн“ Гур'ансан.

Әһмәд—Мәһәммәдин адларындан биридир. Фа-
рүги-фәригейн—халгы яхшы таныян, һагг илә батини
яхшы сечән ағыллы адам. Бу ад вә сифәт Мәһәммәд
тәрәфиндән Әмәрә верилмишдир. Зүннурейн—ики
нур саһиб демәкдир. Бу, Османын күнйәсидир; Ос-
ман Мәһәммәдин ики гызыны алмышды.

Сәһ. 232. О, хәтти әждаһа мө'чүзлү Муса чүн
вәфат этди,
Илан тәк гывырылып, Муса кими һуш
учду башымдан.

Әждаһа мө'чүзлү Муса—(428-чи сәһифәйә бах).
Муса кими һуш учду—дини хурафата көрә, Муса
Тур-Синада аллаһы көрмәк истәдийн заман бирдән-
күчлү сәсләр эшитмиш, гүввәтлән ишыглар көр-
мүш, дәһшәтә дүшүб үч кечә-күндүз һушуну итир-
мишдир.

Сәһ. 232. Сөзүм матәм либасы кейди, сусдум
мән дә Мәрийәм тәк,
Өлүбдүр Исийн-сани, сүкут этдим,
олуб бүрян.

Мәрийәм тәк сусдум—(433-чү сәһифәйә бах). Иси-
йи-сани—икинчи Иса; Хагани бу адла Нәсрәддин
Ибраһими нәзәрә тутур.

Сәһ. 232. Вәһид өлмүшдү—Идриси вә
Логманы бу дөврәнын,
Әчәл чатдыгда ачиздир һәм Идрис,
һәм Логман.

Вәһид—Вәһидәддин Ширвани, Хаганинин әмиси-
дир. Идрис—шәхсийәти мә'лум олмаян пейғәмбәр-
ләрдән биридир; бә'зи тарихчиләр бунун һермес
олдугуну иддиә эдирләр (һермес һаггында 431-чи
сәһифәйә бах). Логман—әфсанәви бир һәким вә алим
олмушдур. Логман ады илә тарихдә мүхтәлиф
заманларда вә мүхтәлиф халгларда бир нечә шәхс
көстәрилер.

Сәһ. 234. Фәләк Мәһәммәд Йәһя башыны
верди бадә,
Сәнчәр дүшдү зиндана, мөһнәт ол-
ду зинданбан.

Мәһәммәд Йәһя (Мәһәммәд ибн Йәһя)—Хагани-
нин мүасири, Хорасанын бөйүк алимләриндән бири;
Сәнчәр—Сәлчуг һөкмдарларындан Мәликшаһын оғ-
лудур. 1155-чи илдә мұһарибәдә түркмәнләрә әсир
дүшүб һәбс әдилмишдир.

Сәһ. 239. Эйвани-Мәдәини айинейи-ибрәт сан.

Мәдәин—Багдадын чәнуб-шәргиндә Дәчлә чайы
үзәриндә көһнә бир шәһәр олмуш, гәдим Иран пад-
шаһларындан Әшканиләр вә Сасаниләр заманында
гышлыг пайтахты олмушдур.

Сәһ. 240. Нә Залы Мәдәини Куфә гарысын-
дан кәм.

Залы Мәдәин—Нуширәван сарайында әви олмуш
бир гадындыр ки, бу әвини һеч вәһлә сатмаг истә-
мәмишдир. Куфә гарысы—Нуһ дөврүндә яшамыш
бир гадын олмушдур; куя туфан онун очагындан
башламышдыр.

Сәһ. 240. Пәрвиз йох олмушдур, ондан даһа
сөз ачма,
Кет, „Кәмтәрәку“ сөйлә, зәрдән
тәрә йох әл'ан.

Пәрвиз—Сасани падшаһларындан Нуширәваның
нәвәси Хосров Пәрвиздир. Зәрдән тәрә—Хосров
Пәрвиз һәр күн зәркәрләрә гызылдан тәрә гайырт-
дырыб, емәк вахты сүфрәйә дүздүрәр вә емәкдән
сонра буну онунла һаһар әдәнләрә бағышлармыш.
„Кәмтәрәку“—Гур'ан айәсидир; йә'ни чох беләләри
дүния кәлиб кетмишләр.

Сәһ. 241. Һәр кәс апаран тәсбәһ чүн Чәмрә
килиндәндир,
Тәсбәһ ал о ердән ки, торпаға дөнүб
Сәлман.

Чәмрә—Кә'бә яхынлыгында бир ердир, торпагы-
дан тәсбәһ вә мөһүр кими шейләр гайырылар.
Сәлман (вә я Сәлман-фарс) һаггында 451-чи сәһифә-
йә бах.

Сәһ. 241. Олмаз кечәсән әтшан бу Шәтт
кәнарынлан.

Әтшан—сусуз; Шәтт—Фәратла Дәчләнин бир-
ләшмәсиндән әмәлә кәлән бөйүк чайдыр.

Сәһ. 247. Шәвнизийә адыны тәкпар әтмә
янымда,
Апар һанутийәйә тапшыр сән
хумар мәни.

Шәвнизийә—Багдадда бир гәбристанлыг ады-
дыр. Мәшһүр алим вә суфи шейхи Чәһид Багда-
динин гәбри орада олдугу үчүн Хагани бу гәбристан-
лыгын адыны чәкир. һанутийә—өлүләрин чүрүмә-
ләси вә я ийләнмәләси үчүн дәрманландыгы ер.
Һанут—өлүләрә сүртүлән әтирли маддә. Инди Шәрг-
дә һанут әвәзинә кафур ишләнир.

Сәһ. 248. Һамынын мәнәк дашы һәчәрүл-әс-
вәд олмуш.

Һәчәрүл-әсвәд—гара даш (452-чи сәһифәйә бах).
Куя әмәли сәләһ, тәмиз адамлар о дашы чох асан-
лыгла галдырар, күнаһкар вә пис адамлар исә гал-
дыра билмәзмишләр. Хаганинин ону „мәнәк дашы“
адландырмасынын мә'насы да будур.

Сәһ. 248. Тәшәккүр әйләйәрәм халча үзәрин-
дә, яр,
Чыраг кими сөндүрүб, өлдүрәсән
зар мәни.

Гәдим Шәргдә ә'дам чәзасына мәнәк әдилә-
ләрә мүәййән бир көн халча үзәриндә өлдүрәдиләр.

Сәһ. 252. Иса дүзәлдән кил гушдур ки, гушдур.
Идрис әкән гамыш гәләм олмушдур.

Исанын кил гүшу—(453-чү сәһифәйә бах);
Идрис—(462-чи сәһифәйә бах).

Сәһ. 252. Кавә Фиридуна чатдыгы заман..
Кавә вә Фиридун һаггында 452-чи сәһифәйә бах.

Сәһ. 253. Күнәшин шәрәфи һәмәлдә дейил,
Шәрәф—анд ичәнин „вәв“ындадыр, бил.

„Вәв“ илә Хагани Гур'анын „Вәш-шәмси вәз-
зүһһа“ (анд олсун күнәшә вә онун ишыгына) айә-
синә ишарә эдир.

Сәһ. 261. Мустафа намәсини парчалаян Пәр-
визин
Парчаланар көйнәйи оғлу вуранда
хәнчәр.

Хосров Пәрвиз падшаһ икән Мәһәммәд она бир
мәктуб язмыш, Пәрвиз исә һәммин мәктубу чырыб
атмышды. Икинчи мисрада Хосров Пәрвизин, оғлу
Шируйә тәрәфиндән өлдүрүлмәсинә ишарә эдилер.

Сәһ. 271. Мәкәр сән һеч охумадын „Йәкнизу-
нәз-зәһәби“?
„Йомә йәһма“ айәсиндә көстәрилмиш
сәбәби.

„Йәкнизунәз-зәһәби“—„Гызыл йығыб сахлайын“;
„Йомә йәһма“—„Бир вахт кәләр онунла дағ
басарлар“,—демәкдир.

Сәһ. 272. Мусанын әлләри палчыға батмаз,
Хызра һәр кәрпичдир бир хәзинәдар.

Дини рәвайәтә көрә, Хызр илә Муса сәләһәт әдәр-
кән, Хызр бир йохсулун дағылмагда олан вә дивары-
нын алтында хәзинә кизләдилмиш әвини тә'мир этмиш,
Муса исә дуруб бахмышдыр.

Сәһ. 278. Эй зүлмү Йәзидиләр мүлкүнү виран
әдән,
Сән икинчи Йәзидсән, дәм вурма
чох Әлидән.

Йәзидиләр—Ширваншаһларын мейдана кәлдийн
тайфа; икинчи Йәзид—имам Әлинин әвладына дүш-
мән олмуш Йәзид ибн Муавийәдир.

Сәһ. 278. Гумлу, кашанлы, һәм дә дәркәзинли
вәзирләр.

Гум, Кашан, Дәркәзин—Иранда ер адларыдыр.

Сәһ. 279. О Барбүдүн сәсими, сазын, мизма-
рын сәси?
Сәтармы, я чалынан касәкәр илә
арган?

Барбүд—мәшһур фарс мусигичиси; саз, мизмар,
сәтар, арган—мусиги алетләридир. Касәкәр—һәм
һава ады, һәм дә о һаваны бәстәләйән адамын адыдыр.

Сәһ. 279. Сәлсәлин, чәкавәкин, я бүлбүлүн
сәсидир...

Сәлсәл вә чәкавәк—гуш адларыдыр.

Сәһ. 280. Варды сөз кисәсиндә отуз бир чәва-
һири.

Хагани 24 яшында икән Атсыз Харәзмшаһа бир
гәсидә язмыш, бундан бир ил сонра исә Рәшидәддин
Вәтват Хаганинин мәдһинә 31 бейтдән ибарәт бир
шеир языб көндәрмишдир.

Сәһ. 281. Бу парлаг гәсидәдән бир саһирлик
көстәр, кәл.

Саһирлик—сәһрбазлыг; бурада усталыг, сәнәт-
карлыг мә'насындадыр.

Сәһ. 281. Анла ки, кәбрләрин каманында йох
һүнәр,
Хәлилин дөрд гушуну һавада алсын
нишан.

Кәбрләр—атәшпәрәстләр, зәрдүштиләрдир; кәбр-
ләр һәм дә онларын элә бир гисмидир ки, өлүмү
чәмдәк ейән бир гуш кими тәсәввүр әдирләр.

Хәлилин дөрд гушу—хоруз, гарға, тавус вә
өрдәкдир. Куя Ибраһим Хәлил пейгәмбәр бу гушла-
рын башыны кәсиб әлиндә сахламыш, бәдәнләрини
дөрд парча әдиб, бир-биринә гарышдыраг дөрд
дағын тәпәсинә гоймуш вә сонра онлары узагдан
чағырдыгда гушларын парчалары учараг көйдә һәр
бири өз һиссәләрилә бирләшиб, Ибраһим Хәлилин
янына кәлмиш вә онун әлиндә олан өз башлары илә
бирләшмишләр.

Хагани бурада атәшпәрәстлийи тәнгид әдәрәк,
онларын динләринин зәифлийини, бу динин илаһи
гүввәдән мәһрум олдугуну көстәрир.

Сәһ. 281. Олсалар да „биликли ағач“ сөз
ахтаранлар...

„Биликли ағач“—ярпагларыны даима күнәшә
тәрәф чевирән бир ағачдыр.

Сәһ. 283. Ағачдан ат минән Бәһрамин Чубинә
алармы ян?

Бәһрамин-Чубин—(446-чы сәһифәйә бах).

Сәһ. 283. Йә'чуч тутду һәр тәрәфи, әй Искән-
дәр, көмәк элә.

Йә'чуч вә Мә'чуч—ики әфсанәви халгын адыдыр.
Рәвайгәтә көрә, Искәндәр Зүлгәрнейин бунларын
гоншу халглар үзәринә һүчүмуна мане олмаг үчүн
бөйүк бир сәдд тикдирмишдир.

Сәһ. 283. Дүз ойнаян оюнчунун нәрди йохлуг
әлиндәдир,
Ағлын варса, кәл, бу көһнә бүсаты
эт ерлә ексан.

Йә'ни һәгигәт даима тапдаланыр, бачарырсанса
бу һагсызлыг дүнясыны мәһв эт.

Сәһ. 284. Әлиф кими тәк долансан даим баш-
да олар ерин,
Башгасилә бирләшинчә, ахыр ердә
отурарсан.

Әрәб әлифбасында әлиф (ا) тәк (айры) яз
ланда анчаг сөзүн башында олур, башга һәрфләр;
бирләшәндә мүтләг ахыра кечир.

Сәһ. 284. Нә вахтадәк сары бузов олачагдыр
сәнә мә'бәд?
Ачы сүдлү кечи сәни доюрачаг нә
вахтачан?

Сары бузов—(442-чи сәһифәйә бах); ачы
сүдлү кечи—дүня демәкдир.

Сәһ. 284 Нә Разиүддөвлә разы галмыш беһи
һәятында
Нә Сәфиүлмүлк үзүндә йох шадлыг-
дан зәррә нишан.

Разиүддөвлә, Сәфиүлмүлк—дүнядан бәрк япыш-
мыш һөкмдарлар олмушлар.

Сәһ. 285 Оғлун, гызын йохдурса да, һагг
янында һөрмәтин вар,
Билмирсәнми Гур'андакы „Ләмйә-
лид“дә вар шәрәф, шан.

Гур'анда „Гул-һүвәллаһ“ сүрәсиндә аллаһа вери-
лән сифәтләрдән бири дә „Ләмйәлид“дир; йә'ни
аллаһын өвлады олмаз.

Сәһ. 286. Мән бәстамлы олдум санки, онлар
исә әһли-Дамған.

Бәстамлы—(459-чу сәһифәлә „Бәстам“ сөзүнә
бах).

Дамған—Иранда Тәбәристан вилайәтиндә вах-

тилә абад бир шәһәр олмушдур. Бурада Хагани Бәс-
тамла Дамғанын бир-бириндән чох узаг олдугуну,
бунула да өзү илә достлары арасында һеч бир
яхынлыг вә бирлик ола билмәдийини көстәрир.

Сәһ. 286. ...Анчаг бири байраг олар мисли-дирәф-
ши-Кавиян.

Дирәфши-Кавиян—Кавәнин байрагы (435-чи
сәһифәйә бах).

Сәһ. 287. Фәррохи бир мәдһинә бир кәнд ал-
дыса әкәр...

Фәррохи—Султан Маһмуд Гәзнәвинин сарай
шаирләриндәндир; сарайын йүзләрчә шаири арасында
едди сечмә шаирдән бири олмушдур.

Сәһ. 294. Пейман һичләндә ятан ики һәбәш
кәлине,

Һуша, юхуя батан ики һәбәш кәлине.

Һәр ики мисрада „ики һәбәш кәлине“—ики гара
көз мә'насындадыр.

Сәһ. 319. Хейри бу Шәрванда көрән олмайыб.
Хагани Шәрван дедикдә өз дөврүндә шәр вә фит-
нә илә долу олан Ширвана ишарә әдир.

Сәһ. 319. Тап Тәбәристан, тәрәбистан дилә!
Тәбәристан—Иранда бир вилайәт ады; тәрәби-
стан—кеф вә зөвг мәчлиси демәкдир.

Сәһ. 319. Мәгсәдү амалыны Амүлдә көр.

Амал—әмәлләр, истәкләр; Амүл—Иранда Мазан-
даран вилайәтиндә бир шәһәрди.

Сәһ. 319. Көркана кет, Юсифи ордан дилә!

Көркан—Иранын шимал-шәргиндә һәм вилайәт
ады, һәм шәһәр олмушдур. Хәзәр дәнзинин көһнә
адларындан бири олан Чорчан (вә я Чүрчан) көр-
кан сөзүнүн әрәбчә ифадәсидир. Көркан—әйни заман-
да фарсча гурдлар демәкдир. Хагани бу мисрада
һәр ики мә'наны нәзәрдә тутмушдур. Юсифин гар-
дашлары өз аталары Йә'губа демишдиләр ки, Юсифи
гурдлар емишдир.

Сәһ. 314. Юсифи чәзб эләди, бил ки, Зүлейха
юхусу,

Чәкди Кән'андан ону Мисрә, о Са-
манә тәрәф.

Юсиф вә Зүлейха һаггында 430-чу сәһифәйә бах.

Сәһ. 335. Сәнинлә бу көзләримә ишыг кәлир
Йә'губ тәк,

Элә бил ки, Юсифимдән ядикарсан,
әй нәсим!

Дини рәвайгәтә көрә, Юсиф Мисирдән Кән'ана
гайыдаркән, узагдан күләк онун ийини агламагдан
кор олмуш атасы Йә'губа етирмишдир.

Сәһ. 344. Зүлфүн „лам“ы олмаса, „нун“а дө-
нәр гамәтим.

Әрәб әлифбасында „лам“ (ل) „нун“ (ن) шәкли-
дә, „нун“ (ن) исә „з“ шәклиндә язылар. Зүлф
сөзүндә „з“ шәклиндә севкилинин гырым сачлары,
„н“ (ن) һәрфилә исә ашигин бүкүк гамәти (бели)
нәзәрдә тутулур.

Сәһ. 345. Мейдани-мәләмәтдә бир кос ола
билсән дә,

Әйвани-сәләмәтдә буняд ола бил-
мәзсән.

Мәләмәт—тә'нә, мезәммет; йә'ни тә'нә мейда-
нында бир топ кими нә гәдәр вурулсан, эзийәтләре
гатлансан да, енә дә саламатлыг, раһатлыг тапа бил-
мәйчәксән.

Сәһ. 367. Гой о галсын, өз ләбиндән йолла
бир хатәм бизә.

Йә'ни додагларыны үзүк кими һалгалайыб бизә
онр бүсә көндәр.

Сәһ. 373. Бу әйярлыг оду онун салды судан
әярымы.

Әйярлыг—һийлә; әяр—гызыл-күмүшүн сафлыг
дәрәчәсидир. Ше'рин мә'насы беләдир: онун һийлә-
синин одунда яндым, әярым (дәйәрим) азалды.

Сәһ. 374. Хагани, иланла бағбан мәсәли
Бурада ериндә дастана дүшдү.

Бу шеир Хаганинин тәмсилләрлә чох зәнкин
олан „Гәзәлийәт“ ындандыр. Көһнә һағыллардан би-
риндә дейилир: бир бағбан донмуш бир илан тапмыш,
ону көтүрүб күнәш алтына гоймуш вә илан дири-
ләрәк бағбаны чалыб өлдүрмәк истәмишдир. Хагани
бурада өзүнү бағбана, дүшмәнләрини исә һәмин нан-
кор илана бәнзәдир.

Сәһ. 377. Ачылсайды өнүмдә Мәсһанын сүф-
рәси...

Мәсһа—Иса, Исанын сүфрәси. Бу куя Иса үчүн
көйдән кәлән, беһишт емәкләрилә дөшәнмиш сүф-
рәдир, бу сүфрәдән гырх күн нә гәдәр адам едисә
енә дә һеч бир шей азалмады. Хагани бурада сев-
килиснин додагларыны не'мәти азалмаг Иса сүф-
рәсинә бәнзәдир.

Сәһ. 390. Гумров биллиб дәймәйәләр, гайыда-
сан сән бир тәһәр.

Шәргәдә бир гайда оларак, яхшы, һүнәрли көйөрчинләрн аягына ичә бир гызыл һалга асар-дылар ки, ону тутанлар һүнәрли олдуғуну билиб өлдүрмәсинләр, гызылы көтүрүб, көйөрчинни бурах-сынлар. Бурада Хагани эшгән солан үзүнү һәмни гызыл һалга бәзәдир.

Сәһ. 399. Сән гиймәтли көһәр икән, гәввас
кимн баш вуруб,
Тапдын тәб'ин дәрәсындан даһа гий-
мәтли көһәр.

Бу ше'ри Хагани Низамийә мұрачнәтлә язмыш-дыр. Гиймәтли көһәр—Низами, онун бөйүк шаир-лийн; гәввас—далгыч, бурада илһам дәннзинә далаб үзән Низами нәзәрдә тутулур. Даһа гиймәтли кө-һәр—Низаминин „Хәмсә“синә ишарәдир.

Сәһ. 399. Нейрәтдәйм ки, илһамын зәрлә-
рини атаркән
Нечә олду өз бешинлә беш атдын,
эй фүсункар?!

Йә'ни беш бармагын арасында тутдуғун бу беш поэманы („Хәмсә“ни) нечә усталдыла язмыш олду-гуна һейран галмышам.

Сәһ. 401. Лайинг олмамышдыр дөв Сүлеймана.
(437-чи сәһифәйә бах). Рәвайәтә көрә, Билгейис Сүлейманын сарайына кәләндә, Сүлейман она манл

олмуш, анчаг тәсәдүфән Билгейисни тиячларында кечи түкү кими түк көрдүйүндән, ону чин (тән) билиб икраһ этмишдир.

Сәһ. 405. Чүнки көйдә гара үзлү, нис әмәлли
Зүһәл дә
Хош сифәтли Мүштәринин үстүндә
туғмуш гәрар.

Зүһәл—еддинчи фәләкдә, Мүштәри онун алтында, алтынчы фәләкдә олур. Зүһәл бөйүк угурсузлук (Нәһс-әкбәр), Мүштәри нис бөйүк угурсузлук (Сә'д-әкбәр) улдузу сайылып.

Сәһ. 408. Нечә ки, биринчи һәрф икән әлиф,
Бирләшәндә тутар ахырда гәрар.
464-чү сәһифәйә бах.

Сәһ. 423. Атды сомнәни Байәзид Бәстам.

Байәзид Бәстами—доғгузунчу әсрдә Хорасан вилайәтинин Бәстам шәһәриндә бөйүк руһани, алим вә шаир бир адам олмушдур. Сомнә—изләткәһ, вәһ-дәтхана, абидләрнн тәк яшадыглары әв.

Сәһ. 426. Чәмә, Фиридуна галмаян дүня...

Чәм—(434-чү сәһифәйә бах), Фиридуна—(452-чи сәһифәйә бах).

Л У Ф Ә Т

А

Аби-һәян—дирилик сую.
Аби-һейван—б а х: Аби-һәят.
Аб(и)нус—Һиндистанда битән сәрт вә гара бир ағачдыр; *мәч.* гаралыг вә сәртлик.
Аһәнкәр—дәмирчи.
Али—йүксәк, бөйүк.
Алимәғам—ерн вә рүтбәси йүксәк олан.
Аси—үсән эдән, күнаһкар.
Аситан—бөйүк әв, сарай.
Астан—б а х: Асиган.
Атәшкәддә—атәшпәрәстләрнн ибадәтханасы.
Афәлтаб—күнәш.
Ашял—юва.
Аят-иман—Гур'ан чүмләләрн.

Б

Бағи-ризван—чәннәт бағы, чох көзәл бағ.
Бад—ел, күләк.
Бад(и)бан—елкән, учуртма.
Бак—горху, чәкинмә.
Балү нәр—гол-ганад.
Бани—бина гоян, бир шейин әсасыны гоян.
Бәһәт—севинч, көзәллик, һүсн.
Бәга—данмиллик.
Бәдр—бүтөв ай; *мәч.* көзәл үз.
Бәзм—мәчлис, сәһбәт вә мәһәббәт мәчлиси.
Бәзми-сәбуһ—сәһәр шәраб мәчлиси.
Бәләғәт—ифадәнинн көзәллик вә дүзкүнлүйү.
Бәрбәт—мусиги аләти, гогуз.
Бәрг—илдырым, парылты.

Бәркү бар—ярпаг вә мейвә; зинәт.
Бәррү биябан—чөл, сәһра.
Бәһәят (әтмәк)—дирилтмәк, өлмәйә гоймамаг.
Бәрчис—б а х: Бүрчис.
Бәһр—мәһфәәт, пай, һиссә.
Бимар—хәстә, азарлы.
Бинатүн-нә'ш—Бөйүк айы бүрчүндә олан едди са бит улдуз; *мәч.* руһани гызлар.
Бипаян—сонсуз, һүдудсуз, нәһайәтсиз.
Буббу—һүдһүд гушу; *мәч.* хәбәрчи.
Бутә—габ, гәлиб, табаг; һәдәф.
Бүрчис—Мүштәри улдузу.
Бүрян олмаг—янмаг, кабаб олмаг.

В

Валәһ—һейран.
Валидейн—ата-ана.
Вәли—амма, лакин
Вәсф—тә'риф.
Вәһй—аллаһ әмрләрннн пейгәмбәрә илһам олун-масы, билдирилмәси.
Вирд—бир дуаны вә я сөзү даима тәкрар әдиб сөй-ләмәк.

Г

Гәввас—далгыч; бир шейн чыхармаг үчүн суя баган адам, үзкүчү.
Гәдди-хәм—бүкүк бел.
Гәдәр—тәле, инсанын башына кәләчәк һадисә.
Гәмәр—ай.
Гәмкүсар—дәрди, гәми дагыдан. тәсәлли верән йөл-лаш, дост.

Гамхар—1. дәрди, гүссә эдән, гәм чәкән; 2. б а х: Гәмкүсар.
Ганаэт—гане олмаг.
Гәндил—зейтүн вә башга бу кими ягларла янан чыраг.
Гәср—сарай; бөйүк вә көзәл бина.
Гужру—көйәрчиндән бир гәдәр кичик, боз рәнкли гүш.

Д

Дават—мүрәккәб габы.
Даман—б а х: Дамән.
Дамән—этәк.
Дей—фарсларда онунчу ай.
Дейр—килә, монастыр; *мәч.* мейхана.
Дәбир—катиб, мирзә.
Дәбистан—мәктәб.
Дәрбан—галычы.
Дәстәр—әммәмә, сарыг.
Дәсткир—1. ярдымчы, әл тутан; 2. бәндә дүшән, тутулан.
Дәһан—ағыз.
Дәһр—дүня, чаһан.
Дәһрәвари—ораг кими.
Дибә—зәрхара, зәрли парча.
Дили-сузан—янан гәлб, яныгы үрәк.
Дилкәш—чәзибәли, көзәл.
Дилчу—үрәйәтан (көзәл).
Дирәм—күмүш пул; тәхминән үч грам ағырлыгында чәки вәһиди.
Дирәһиан—парлаг.
Дирһәм—б а х: Дирәм.
Дузаг—тәлә.
Дузәх—чәһәннәм.

Ә

Әбәс—бош ерә, биһүдә.
Әбләһ—ахмаг, ағылсыз.
Әбчәд—уйдурулмуш сәккиз әрәб сөзүнүн адыдыр, көһнә мәктәбдә охумагы бундан башлардылар.
Әгрәб—Күнәш системинин он ики бүрчүндән бири (Әгрәб бүрчү).
Әзбәрхан—әзбәр охуян.
Әйям—зәманә, күнләр.
Әйяр—һийләкәр, аладагычы.
Әл'ан—инди, бу саат.
Әна—йорғунлуг, табдан дүшмә, зәһмәт, мәшәггәт.
Әбия—нәбиләр, пейғәмбәрләр.
Әнга—б а х: Унга.
Әнгуштәр—үзүк.
Әргәван вә *Әргүван*—параг гырмызы чичәйи олан бир ағач; гырмызы.
Әрәг—тәр.

Әркан—рүкиләр, әсәсләр.
Әрмәган—һәдийә, бәхшиш.
Әри—кәй, сәма.
Әриш-мүәддә—догудуну фәләк, көйүш ән иҗәсәк тәбәғәси.
Әсәд—Күнәш системиндә олан бүрчүрдән бири (Шир бүрчү).
Әсрар—сирлар.
Әта әтмәк—вермәк, багышламаг.
Әхтар—улдуз.
Әһли-шәғавәт—бәдбәх адәмлар; гәдәр адәмлар.
Әһми—1. әрәб олмаан; иранлы вә башгалары; 2. тәч-рүбәсиз, бачарыгсыз.
Әин—ашкар, айдын.

Ж

Жалә—шеһ.

З

Зар олмаг—үзүлмәк, пайдан дүшмәк.
Зәбан—дил.
Зәм-зәм—Кә'бәнин янында су гуюсу.
Зәнд—атәшпәрәстләрнн мүгәддәс китабы, Зәрдүштүн китабы.
Зәр—гызыл.
Зәрраб—пул гайыран, пул устасы.
Зәрран—гызыл кими, гызыллы.
Зәхирә—азугә.
Зивәр—бәзәк, зинәт.
Зинданбан—һәбсханачы, һәбсхана гарәулчусу.
Зир-зәбәр—алт-үст.
Зүвар—зиһрәтә кедәләр.
Зүлмәт—Искәндәр Зүлгәрнейиниң дирилик суюну ахтардыгы, даима гаранлыг олан ер.
Зүннар—христиан руһаниләриниң бағладылары мүһийән рәнкли гуршаг.

И

Иззәт—әзизлик, һөрмәт.
Изләт—тәк яшамаг, чәмийәтдән айры, ялныз яшамаг.
Икраһ—ийрәнмә, нифрәт.
Иксир—вахтилә яланчы кимикәрләрнн уйдурдуглары бөйүк гүвә вә тә'сирә малик бир маддә.
Ина—б а х: Әна.
Инан—чилов.
Инс—инсан, бәшәр.
Инзива—бир кушәйә чәкилиб дүня ишинә гарыш-мамаг.
Исар—малыны сәхавәтлә вермәк, гурбан әтмәк.
Ислаһ—дүзәлтмә, яхшылашдырма.

Ихтар—хатырлатма, бир адама билмәдийи шейи билдирмәк, хәбәр вермәк.
Ичтинаб—чәкиммә, горхма.

Й

Йәздан—аллаһ, таһры.

К

Камран—мәгсәдинә чатмыш адам, хошбәхт.
Кан—мә'дән, бир шейин чыхдыгы вә я бол олдугу ер.
Кар—иш; файда.
Кашанә—әв, мүлк, сарай.
Кейбан—Зүһәл улдузу.
Кәрәмәт—мүгәддәс адәмларын иши, кәрәм, лүтф, шәсан.
Кәрәм—б а х: Кәрәмәт.
Кәһкәшан—(көйдә) саман йолу, начылар йолу.
Кәһф—магара.
Көвнү мәкан—каинат, ер-көй.
Көвсәр—чәһнәт булагы.
Кузә—соча, су габы.
Күбар (әсли *кибар*)—чәмийәтин юхary синфиндән чыхмыш нүфүзлу адам.

К

Кейсу—зүлф, сач.
Кәңч—хәзинә.
Кәрдиш—һәрәкәт, дөвран, ишләрнн кедиши.
Кимухт—мая.
Кириш—аглар.
Крибан—яха.
Күзариш—һал-вәзийәт.
Күзәр (әтмәк)—кечмәк.
Күл'үзар—күл янагы, көзәл.
Күмраһ—йолдан азымыш, йолуну итирмиш.

Л

Ләб—додаг.
Ләрзан—титрәк, титрәйән.
Ләһв—оюн, әйләнчә.
Ләшкәр—гошун, ордү.
Лигә—мүрәккәб сахламаг үчүн давата гоюлан ипәк күлчәси. Б а х: Дават.
Лисан—дил.

М

Мар—илан.
Маһ (*мәһ*)—ай.

Мейкүсар—шәрабсәвән, ичмәйи хошлаан.
Ме'чәр—өртүк, чадра.
Мәгбули-хаган—падшаһын гәбул әтдийи, бәйәндийи.
Мәдһхан—мәдһ охуян, мәдһ эдән, мәддаһ.
Мәләл—гәм, гүссә, сыхынты.
Мәләмәт—тә'нә, мәзәммәт.
Мәрам—арзу, мәгсәд.
Мәрәз—хәстәлик.
Мәррих—Марс улдузу.
Мәсиһи-әср—зәманәнин Исасы, ән ағыллы адамы.
Мәснәд—истинадкаһ, сөйкәнәчәк.
Мәһвәш—ай үзлү, көзәл.
Мәһлига—б а х: Мәһвәш.
Мәһру—б а х: Мәһвәш.
Мәчруһ—яралы.
Мәчус—атәшпәрәст.
Мәшшатә—гызлары, кәлииләри бәзәйән гадын.
Мә'ва—ер, юрд, мәскән.
Мизан—тәрәзи, өлчү; Күнәш системинин бүрчләрнн-дән бири (Мизан бүрчү).
Мизмар—мусиги аләги, флейта.
Мина—мави, көй шүшә.
Мир'ат—күзкү, айна.
Мө'бәд—зәрдүшти кәһин.
Мур—гарышга.
Мүғ—атәшпәрәст, зәрдүшти; *мәч.* мейханачы.
Мүәмма—билмәчә.
Мүжкан—кирикләр.
Мүзтәр—изтираблы, начар адам.
Мүштәри—Күнәш пейкләрннн ән бөйүйү, Мүштәри улдузу.

Н

Навәк—кичик ох.
Нагис—әйбли, гүсурлу.
Нагус—килә зәнки.
Наиб—чанишин, биринин ерини тутан.
Намә—мәктүб.
Нанпарә—черәк парчасы.
Нар—од.
Натәван—күчсүз, бачарыгсыз.
Нашад—гәмли, кәдәрли.
Нейстан—гамышлыг.
Нейшәкәр—шәкәр гамышы.
Нәби—пейғәмбәр.
Нәсара—хачпәрәст.
Нәсим—ел, күләк.
Нәсрин—тиканлы күл, ябан күлү.
Нәстури—хачпәрәст, христианларын Нәстур мәзһә-бинин тәрәфлары.
Нәчар—дүлкәр.
Никар—шәкил, сурәт; *мәч.* көзәл.
Никәһбан—көзчү, көзәтчи.

Нисан—апрел.
Насар (этмэк)—1. сачмаг, сөпмөк; 2. гурбан этмөк.
Нисан—унутма.
Ниһал—фидан, тинкэ.
Ниһан—кизли.
Нишмән—мәнзил, отурачаг ери.
Ноһакәр—ноһачи, мәрсийә охуян.
Нур—ишыг.
Нүдрәтән—сейрәк, һәрден бир.
Нүктәдан—инчә дүшүнән.
Нүмаян—көрүнән, ашкар, көз габагында олан.
Нүчум—улдузлар (улдузшүнаслыг).

Ө

Өвч—бир шейин ән йүксәк дәрәсәси, көйүн ердән ән узаг нөгтәси.

П

Пабәстә—бағлы, асылы.
Пайидар—давамлы, мөһкәм; һәмншәлик олан.
Пасибан—гараулчу, көзәтчи.
Паян—сон, ахыр.
Пейгам—сифариш, хәбәр.
Пейчан—ох, низә учу.
Пейкәр—сифәт, сима; мәч. көзәл.
Пейман—әһд, верилән сөз.
Пейманә—гәдәһ, пиялә.
Пәр—ганад.
Пәрва—г. рху, гайгы.
Пәрвин—үлкәр улдузлары.
Пәrrүбал—гол-ганад.
Пәрчәм—бирчәк, сач (байраг).
Пәям—хәбәр, тапшырыг.
Пилә—хырдават; барама.
Пир—г. ча.
Пүнһани—кизли.
Пүстан—мәмә, дөш.

Р

Раһ—йол.
Раһиб—христиан абида, монах.
Рәван—1. руһ; 2. ахычы, рәван шеирләр; аһәнкдар шеирләр.
Рәсән—чилов, ип.
Рәхш—аг; Рүстәм Залын аты.
Рәхшан—парлаг.
Рәхти-әлван—рәнкарәңк әв мұхәлләфаты.
Рәһбан—кешиш, раһиб.
Рәһнүма—йолкөстәрән.
Рәчм—чинәйәт үстүндә адамы даша басма.
Рәшик—гысганчыг, пахыллыг.

Ризван—чәннәт багы; чәннәт бағларынын гараулчусу, чәннәт кими көзәл бағ.
Ришә—ип.
Ринд—лаубали алам, кейф адамы, һал әһли.
Риһләт—өлмөк, (о дүняй) көчмөк.
Рия—икиүзлүк.
Рүбәб—мусиги әләти, тардан бир аз кичик сымли әләт.
Рүхи-зиба—көзәл, бәзәкли янаг, үз.
Рүхсар—янаг.

С

Сағәр—гәдәһ, шәраб пияләси.
Сам ели—зәһәрли күләк.
Саһир—сәһрәлә мәшғул олан, сәһрбәз.
Сәйд—ов.
Сани—икинчи.
Сәйһә—сәс; ат кишнәмәси.
Сәба—хош, сәрин күләк.
Сәбк—бир ибарәни тәртиб вә низама салма.
Сәбуһ—сәһәрин хумарлыг шәрабы.
Сәйярә—кәзән улдуз.
Сәкбан—итләрә бахан, ит хидмәтчиси.
Сәлсәбил—чәннәт булагы.
Сәмәр—файда, мәңфәәт, кечә сөһбәти.
Сәмум—исти, богучу чөл рүзкары.
Сәһәм—бүт; мәч. көзәл.
Сәр—баш.
Сәрасәр—башдан-баша, башдан аяга.
Сәрви-рәван—ерийән сәрв, мәч. бой-бухунлу көзәл.
Сәрдәр—рәһбәр, башчы.
Сәрафраз—башы уча, вүгарлы, бәхтәвәр.
Сәркәш—мәғрур, инадлы, дикбаш.
Сәркәштә—авара; мәч. ашиг.
Сәряни—сүриялы.
Сәфсәтә—чәфәккият.
Сәһба—1. гырмызы шәраб; 2. шәраб пияләси.
Сигләт—агырлыг.
Симүзәр—гызыл-күмүш.
Синан—низә, ох учу.
Сузән—ийнә.
Сур—гиямәт борусу, Исрафилин борусу.
Суһан—әйә.
Сүнәр—галхан.
Сүраһы—графин; шәраб шүшәси.

Т

Табан—парлаг.
Тәгаза—исрарла тәләб әтмә.
Тәван—гүввәт.
Тә'виз—бәладан вә пис нәзәрән мұһәфизә олунмаг үчүн боюна асылан дуа, һәмәйил кими шейләр.

Тәгдир—б а х: Гәдәр
Тәйяр—учучу, учан.
Тән—бәдән.
Тәнаб—ип.
Тәррар—оғру, чибкир.
Тәшнәкам—сусуз, бир шейә шиддәтли әһтиячы олан.
Тәрсә—христиан.
Тәфсир—шәри, изаһ.
Тиги-бүрран—кәскин гылынч.
Туба—чәннәт ағачы; вәфа; сәадәт.
Туг—боюнбагы, һәлгә.
Тутизәбан—ширин дилли.
Түрбә—гәбр, мөзар.
Түррә—сач, зүлф.

У

Уд—бирсимли мусиги әләти.

Ү

Үлви—йүксәк, али.
Үлфәт—мәһрибанлыг, мәһәббәт.
Үмман—Әрәбистанла һиндистан арасындакы дәннз; мәч. бөйүк дәннз.
Үнга—симүрг гушу.
Үнс—яхынлыг, мәһрибанлыг.
Үнсыййәт—б а х: Үнс.
Урфан—әлм, биләк.
Урян—чылпаг.
Үстүхан—сүмүк.
Үзар—янаг.

Ф

Фәзл—фәзиләт, камал, мәрифәт.
Фәраг—айрылыг.
Фәргәнд—улдуз; Кичик айы бүрчүндә ики парлаг улдуздан бири.
Фәришә—мәләк.
Фәсанә—әфсанә.
Фәсәһәт—дилдә доғрулуг, көзәллик, сәлислик.
Фәсһ—фәсәһәтл; б а х: Фәсәһәт.
Фәттан—фитнә галдыран; мәч. үрәк алан, мәфтун әдән.
Фигһ—исламийәт әлмәриндән бири; ислам һүгүг-шүнаслыгы.
Филбан—филчи.
Фитрәт—тәбиәт, ярадылыш.
Фәвгәлбәшәр—инсандан үстүн, инсандан йүксәк.
Фүга вә *фүгга*—пивә.
Фүлс—хырда мис пул.

Х

Хак-пай—аяг торпагы, аягын басыдыгы торпаг; бөйүк бир адамын һүзүру.
Хали—бош.
Харигә—гейри-тәбиәт бир шей.
Хас (хасларын мәчлис) —сечилмиш, бөйүк алам-ларын мәчлиси.
Хатәм—үзүк.
Хәзан—пайыз.
Хәллаг—аллаһ, ярадан.
Хәлхал—әрәб арвадларынын аягларына тахдыглары гызыл вә я күмүш биләрәңк, һәлгә.
Хәсарәт—зәрәр, зиян.
Хәсм—дүшмән, яғы.
Хәтти-үстүва—экватор хәтти.
Хофтан—архалыг кими памбыгы кейим.
Хилгәт—ярадылыш.
Хиргә—дәрвишләрин үст кейими; көһнә габа палтар.
Хисләт—тәбиәт, хасиййәт.
Хошбу—хош гоҳулу, хош ийли.
Хошквар—яхшы, ләззәтли, хош (ички).
Хунаб—ганлы көз яшы.
Хунхар—ганичән, залым.
Хүм—күп.
Хүмүстан—мейхана, шәраб ичилән ер.
Хүррәм—шад, севинчли.
Хүтбә—нитг, чүмә вә байрамларда мұсәлманлара хитабән охунан дини нәсиһәт нитги.

Ч

Чешм—көз.
Чешмейи-һейван—б а х: Аби-һейван.
Чәнк—әргәнун типли мусиги әләти; пәнчә, чайнаг.
Чәнки—чәнк чәлан; гарачы.
Човган—башы юмру әл ағачы (оюнда ишләдиләр).

Ч

Чам—пиялә, гәдәһ.
Чами-Чәм—Чәмшид падшаһын гәдәһи.
Чанфишан—фәдакар.
Чәдәл—бәһс, мұбаһисә.
Чинан—чәннәт, беһишт.
Чомәрд—әлиачыг, сәхавәтл.
Чөвә—Күнәш системинин бүрчәриндән бири (Әкиз-ләр бүрчү).
Чуйбар—ахар су; чай кәпары; ахар сулары бол олан ер.
Чүрм—күнаһ.

Ш

Шад(и)ман—шад, севинчли.
Шакир—шүкр эдэн, яхшылыга тәшәккүр эдэн.
Шахә—будак.
Шәб—кечә.
Шәбистан—ятаг отагы.
Шәмс—күгәш.
Шәрар—гығылчым.
Шәрар—б а х: Шәрар.
Шәрмәндә—утанчаг, мәһчүб.
Шәфаәт—бир күнаһкарын әфв әдилмәсинә васитә-
 чилик, ярдым.
Шәһаб—алов, од парчасы; көйдә сүзән улдуз.
Шәһд—бал.
Шәһпәр—гуш ганадынын ән узун ләләкләри.
Шикир—ов.

Һ

Һатиф—гышгыран, сәсләнән; гаибдән кәлән сәс.
Һейбәт—горху; бөйүк бир адам вә я дәһшәтләр бир
 мәнзәрә гаршысында дуюлан горху һисси.
Һәдәф—нишан.
Һәдис—тәзә сөз, ени хәбәр; пейғәмбәрин вә я имам-
 ларын сөзләри вә ишләри һаггында рәвайәтләр.
Һәзәр—чәкинмә, горхма.
Һәмдәм—йолдаш, дост.

Һәмәл—Күнәш системинин бүрчләриндән бири, һәмәл
 (Гузв) бүрчү.
Һәмзад—яшдаш; көһнә ә'тигада көрә, инсан доғулар-
 кән онунла барабар доғулан руһ.
Һәмраһ—йол йолдашы.
Һәнзәл—итхияры.
Һарас—горху, хоф.
Һаррач—күйлә сатыш.
Һәфтхан—едди тилсим.
Һәчч—Кә'бәни зиярәт мәрасими.
Һүммәт—йүксәк әхлаг; ниййәт; сә'й, мә'нәви көмәк.
Һирс—аңкөзлүк, тамаһ.
Һичр—айрылыг.
Һүдәч (һөзләч)—минмәк үчүн дөвәнин үстүнә гоюлан
 кичик тахт.
Һүма—дөвләт гүшу.

Ә

Әйш—кеф, ләззәтләр һәят, шад яшайыш.
Әлми нүчүм—улдузшүнаслыг; улдузлар һаггында
 көһнә әлм.
Әһрам—Мәккәйә кедәркән бир мүддәт көзләнилән
 пәһризкарылыг; зиярәт кейими.

Я

Яри-ава—дост, йолдаш, көмәкчиләр.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

	Сәһ.
Хагани вә ярадычылыгы	5
Китабын тәртиби һаггында бә'зи гөйдләр	13

Төһфәтүл-Ирагейн

(Поэмадан парчалар) (тәрч. О. Сарығәлли, М. Солтан)

Фәхриййә	17
Дүшмәнләри тәнгид	18
Күнәшә хитаб вә гызылы мөзәммәт	21
Бабасы һаггында	24
Атасы нәччәр Әли һаггында	26
Атасы нәччәр Әлинин тәрифи	27
Анасы һаггында	28
Анасынын тәрифи	30
Әмиси һаггында	32
Әмиси Кафийәддин Әмәр ибн-Османын тәрифи	34
Өз вәзийәтинлән шикайәт	38
Сәфәр тәфсилаты	41
Чәмәләддин Мусили илә көрүш вә онунла сөһбәт	43
Әрзин фәзиләти һаггында	55
Пейғәмбәрдән көмәк уммасы һаггында	57
Китабын азылмасы һаггында	60

Фәхриййә

1. Мер'атос-сәфа (тәрч. Ә. Мубариз)	65
2. Шаһам, мәним әлимдәди бу сөз мүлкү, сөз дияры (тәрч. Ә. Тәл'әт)	72
3. Кинәйә әдиб сөйләдин, Хагани (тәрч. М. Солтан)	74
4. Әглә агыр йүк дашыдан мәним көшлүм, бәянымдыр (тәрч. Ә. Әнвәр)	76
5. Бөйүк шаир мәнәч, мә'на сүфрәси дә мәнимкидир (тәрч. Ә. Әнвәр)	77
6. Заман баша вуранда Сәнәнин дөврүнү (тәрч. Ә. Әнвәр)	78
7. Додагым сахсы, үзүм торпага дөмүш, чаным (тәрч. Ә. Мубариз)	80
8. Хаганийәм, ер үзүнә айылмышдыр шөһрәтим (тәрч. М. Солтан)	82
9. Ийирми яшдан азса да синним, мәним тәк бир чаван (тәрч. Ә. Әнвәр)	83
10. Даватымын үзү садә, ичи дәрин дәрәдир (тәрч. Ә. Зиятай)	84

Мәдһиййә

1. Әмиси Кафийәддинин тәрифи (тәрч. Ә. Зиятай)	87
2. Баклан сәддин бағлатдырдыгы үчүн Ширваншаһ Мәнучөһрүн тәрифи (тәрч. М. Солтан)	89
3. Ширваншаһ Мәнучөһр ибн Фридунун тәрифи (тәрч. Ә. Тәл'әт)	91
4. Ширваншаһын тәрифи (тәркиб-бәнд) (тәрч. Ә. Мубариз)	95
5. Ширваншаһын тәрифи (тәрч. Ә. Зиятай)	103
6. Мүвәффеғәддин Әбдүлгәффарын тәрифи (тәрч. Ә. Зиятай)	106
7. Гиясәддин Мәһәммәд ибн Мәликшаһын тәрифи (тәрч. Ә. Мубариз)	113
8. Ширваншаһ Мәнучөһрүн тәрифи вә онун оғлу Ахситандан шикайәт (тәрч. М. Солтан)	116
9. Ширваншаһ Мәнучөһрүн тәрифи (тәрч. М. Солтан)	118

Һәбсиййә

1. Һәбсдән шикайәт (тәрч. Ә. Мубариз)	121
2. Һәбсдән шикайәт вә азад олмасы үчүн Рум гөйсәриндән хаһиш (тәрч. Ә. Мубариз)	125
3. Үрәйим чан мүлкүнү тәрк әдиб кедән кими (тәрч. Ә. Зиятай)	131
4. Һәбс әдилдийн барәдә вәзирә мәктүб (тәрч. М. Солтан)	135
5. Гәлбә тә'сир әтсә әкәр гүссә, гәм (тәрч. Ә. Чәмил)	137
6. Хагани гүрбәтә басалы аяг (тәрч. Ә. Зиятай)	139

Зәманәдән вә зәманә әһлиндән шикайәтләр

1. Үрәк дәрдинин изһары (тәрч. И. Солтан)	143
2. Пахыллары мөзәммәт (тәрч. И. Солтан)	149
3. Зәманәдән шикайәт (тәрч. Ә. Зиятай)	153
4. Дүшмәнләри мөзәммәт (тәрч. Ә. Зиятай)	157
5. Хорасан арзусу (тәрч. Ә. Мубариз)	159

6. Зәманәдә ахтарма раһатлыгдан бир әсәр (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	162
7. Афиһәтдән ниһан тапмайырам (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	164
8. Рүсвай әтмәрәм өзүмү бир даһа, чөрәк! (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	166
9. Инди ки, ер үзүндән мәрһәмәт олмуш ниһан (тәрч. <i>Н. Гүсейнзаде</i>)	168
10. Нә вара, дөвләтә саларам нәзәр (тәрч. <i>Н. Гүсейнзаде</i>)	171
11. Көнлүмүн дәрдинә галан дост һаны (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	173
12. Үрәк яһыр, дил даныһан ол олвр бу яһындан (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	175
13. Нуш әдәрәм фәләк гәмин ағламадан, языг мәнә! (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	177
14. Бу аләмдән кәнарда даяг һәр дәм тәләб әт! (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	179
15. Дәһрдә бир әһл инсан тапмадыг (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	180
16. Фикир, хәял олундан түтүшүб чаным яһыб (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	181
17. Дүшүб үрәйимин ода данәси (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	182
18. Ер үзүндә һансы көнлүн пайы гәм дейил? (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	183
19. Үрәйимә зәманәнин әли нештәр вурдугундан (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	184
20. Мал вә шәһрәт саһибидир бу күн алчаг адамлар (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	185
21. Фитнә аяг үстә икән отурмагда нә мәнә вар (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	186
22. Вәфа әтри бағышлармы күлүндән бир кәсә аләм (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	187
23. Зәманәдә галәмәшдыр вәфадан бир әләмәт (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	188
24. Тилсиминә дүшмүшәм мән гәзанын, яхшы бах! (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	189
25. Бу дүняда мәрдилик, сәдагәт һаны? (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	190
26. Бу зүлмкар дөврәндә мән бир вәфа көрмәлим (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	192
27. Ширвандә олсайды сирданым әкәр (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	193
28. Хагани, дөврдән әтмә шикайәт (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	195
29. Ким раһатлыг ниһан верәр?—вермәз (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	196
30. Иса дәмли Хагани, дүня дәйирманында (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	197
31. Нә вахтадәк ситәм чәкәчәйәм мән? (тәрч. <i>Д. Тәләт</i>)	198
32. Әзәл күндән бу дүняда олмамәшдыр әһли-вәфа (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	199
33. Бу дүнянын затында, бах, һеч инсафдан йохдур әсәр (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	200
34. Ган ичмәкдән башга бир шей сән хублардан көзләмә! (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	201
35. Гачмаг фәләкдән инди нә мүмкүн, камаң чәкир (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	202
36. Нейлим, зәманә дәрдинә мөлһәм тапылмайыр (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	203
37. Әй көнүл, дәһрин нәвасы галмайыб (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	204
38. Әй рузкар, өмрүмү әйләдин һәдәр (тәрч. <i>Н. Гүсейнзаде</i>)	205
39. Зәманәнин әлиндән кимсә аман тапмады (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	206

Мәрсийә

1. Арвадынын өлүмүнә (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	209
2. Гүснүн багы олмадан гой мән чаһан көрмәйим (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	211
3. Вар иди мәним вәфалы ярым (тәрч. <i>Д. Мирвари</i>)	213
4. Оғлу Рәшидәддинин өлүмүнә (тәркиб-бәнд) (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	215
5. Әй хачә, өмрүнү һесаба ал бир (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	219
6. Күнәшә бәнзәйән бир оғлум варды (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	220
7. Рәшидим өлән заман она белә сөйләдим (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	221
8. Тәәсүфләр, оғлум Рәшид, о өмрүмүн тәк мейвәси (тәрч. <i>Д. Мирвари</i>)	222
9. Еничә доғулан гызым көрдү ки (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	223
10. Фәләки Ширванинин вәфатына (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	224
11. Әмиси Кафийәддинин вәфатына (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	225
12. Әмиси Вәһидәддинин вәфатына (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	227
13. Насирәддин Ибраһимин өлүмүнә (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	228
14. Султан Сәнчәрин һәбси вә Мәһмәд ибн Йәһянның вәфаты һаггында (тәрч. <i>Д. Әнвәр</i>)	233

Мүхтәлиф шеһрләр

1. Мәданн хәрәбәләри (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	239
2. Ширванн тә'рифи (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	242
3. Савалан дағынын тә'рифи (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	243
4. Ирага, Ирана әйләсәм сәфәр (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	244
5. Рей шәһәринин иглимини мәзәммәт (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	245
6. Бағдад хәттинә гәдәр шәраб вер, апар мәни (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	247
7. Азаддыг (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	249
8. Көнчләрә нәсиһәт (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	251
9. Хаганиһәм, гәлбим азаддыр мәним (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	254
10. Әй Хагани, чөрәк үчүн өз абырны төкмә сән (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	255
11. Көнүлдән пардәни, кәлин, галдыраг (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	256
12. Көчмәк вахты кәлиб чатмыш бу вәфасыз дүнядан (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	257
13. Гәм емә, дүняда йохса һәмдәмин, ол шадкам (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	258
14. Күнәш тәк сән дә Хагани (тәрч. <i>Д. Мирвари</i>)	259
15. Хагани, сән мәгрүр олма дөвләтә (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	260
16. Әй хачә, Хаганинин үзүндән сую төкмә! (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	261

17. Әй Хагани, бел бағлама бу дүнянын малына (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	262
18. Мәрд одвр ки, дәрә әлиндән әтмәсин һеч аһу зар (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	263
19. Вар иди, Хагани, өмр хәзинән (тәрч. <i>Д. Мирвари</i>)	264
20. Сән пис адамлардан горх ки, Хагани (тәрч. <i>Д. Мирвари</i>)	266
21. Хагани, философ башламыш чәдәл (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	268
22. Һәгигәт йолилә кәдәнләр ки вар (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	269
23. Яһанчы кимякәрләри вә иксиири мәзәммәт (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	270
24. Фәзиләт, Хагани, баш ағрысыдыр (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	272
25. Бу көйләр шаһынын лүтфү мәнә сайә салыб әл'ан (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	274
26. Әй Хагани, пис рәһбәрән әһтият әт, горх ондан! (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	275
27. Анасы һаггында (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	276
28. Атасындан шикайәт (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	277
29. Ширваншаһларын бир вәзирн һаггында (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	278
30. Рәшидәддин Вәтвата чаваб (тәрч. <i>Н. Гүсейнзаде</i>)	279
31. Дүня уймамаг үчүн нәсиһәт (дин башчыларындан Нәчмәддин Әһмәд Симкәрә) (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	282
32. Верилмиш мүлкүн керн алынмасындан шикайәт (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	287
33. Дәчләйә дүшдү күзарым дүнән ахшам сәһвән (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	289
34. Тәмсил (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	290
35. Әһл ләзымдыр, верәм уғрунда чан (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	291
36. Көч тәблинин сәсинә ояндым сәһәр-сәһәр (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	292
37. Вәслин көзәл күлшәниндән әсән мейли сезмишәм (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	293
38. Анд олсун гыпгырмызы, пүстә кими ағзына (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	294
39. Билмирәм, нә үчүн гәлбимин ганы (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	296
40. Яландыр, дәйирләр Йәмән дашында (тәрч. <i>Д. Зиятай</i>)	297
41. Оглу хасийәтин сәнин, а дилбәр! (тәрч. <i>И. Солтан</i>)	298
42. Сән горхусуз ичдин ган (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	300
43. О дилдарын додағынлан (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	301
44. Әй чанлара афәт, мәнә (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	302
45. Сәкә нә әтмишәм, һикар (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	303

Гәзәлләр

1. Бирчә кәләм ширин сөз де, а чанан, мәнә (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	307
2. Ашиглык дүнясына гәдәм гоймаһан инсан (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	308
3. Һәр кирпийини синамә бир тәзә пейкан атар (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	309
4. Ләби ягут, үзү күн кими о дилбәр, кечә шән (тәрч. <i>М. Раһим</i>)	310
5. Көнлүм чыхыб кедибдир, билмәм нә чүр бәлә вар? (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	311
6. Һәдиси-төвбәни ат бир кәнарә, бәдә кәтир! (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	312
7. Ай нә ләзым, сән кими мәһру кифайәтдир мәнә (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	313
8. Чан бәхш әдәрәм чана, кәр ләблә шәкәр версән (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	314
9. Вәһ, енидән бу көнүл дәрдин илә яр олуб (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	315
10. Билдим ки, бу назындан бир ләһзә даянмазсан (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	316
11. Сәндән, көзәлим, өзкә кәсдә нәзәрим йохдур (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	317
12. Хәчил әтмиш үзүн, көзәл, гәмәри (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	318
13. Вер башыны шөвг илә, чанан дилә! (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	319
14. Исминин зикриндә дастан тапмышам (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	320
15. Гәлбим кими олдулар дәһаным (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	321
16. Нә афәт олмусан, ән хырды дәрдин һичрандыр (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	322
17. Я вәслин үчүн ниһан кәрәкдир (тәрч. <i>Д. Ваһид</i>)	323
18. Һаны бир ел, апара көнүл күлүстанә тәрәф (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	324
19. Көзәл ярым, чөлә чых бир, дону сәһранын әлвандыр (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	325
20. Чаным нә гәдәр вар, мәнә чанан сән оларсан (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	326
21. Көзәл ярым, чөлә чых бир, дону сәһранын әлвандыр (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	327
22. Әй назлы көзәл, шүр илә мейханәдә рәгс әт! (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	328
23. Әшгин илә, дилбәрим, бах, әгл сәркәрдан галыб (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	329
24. Көнлүм етәр, нәһайәт, о вүсәлә (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	330
25. Тә'рифи күл чамалын дүшдүкдә бу чаһанә (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	331
26. Ярым мәнә чәфасыны бир ән кәм әтмәди (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	332
27. Көнүл, ярым әшгилә пейманы тәзә әйлә! (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	333
28. Әшгиндә, әй көзәл, раһат олмаг һәрәмдыр (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	334
29. Һүсн атын сән, әй көзәл, мейданда кәл чөвлана сал! (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	335
30. Нә көзәлсән, руһ ачансан, лүтфкарсан, әй нәсим! (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	336
31. Сәһәр ачылы, көзәл, шиншә ач, кәтир бәдә! (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	337
32. Дүнән кечә ол ярә иситмә әсәр әтди (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	338
33. Һүснүнүн йүздән биринә һәсрәт олмуш новбаһар (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	339
34. Ерләшмәз ашигин үрәйи чана (тәрч. <i>Д. Мубариз</i>)	340
35. Көнүлдә ашиян әтмиш хәялин (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	341
36. Әтр сачыр аләмә сүбһ ели һәр баһар (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	342
37. Сәнин назмы, көзәл ярым, әлибдир аләмн һейран (тәрч. <i>М. Солтан</i>)	343

38. Бу үзмүдүр, эй худа, я да бир айдыр тамам (төрч. М. Солтан)	344
39. Бир түк гэдэр, эй дил, сэн азад ола билмэсэн (төрч. М. Солтан)	345
40. Сэн эй, хумар көзлөри гөлблөри зар эдэн яр (төрч. М. Солтан)	346
41. Кечэ хуршида тор олду, мөкөр зүлфи-никардыр бу? (төрч. М. Солтан)	347
42. Тагәтим йох ки, мәним мәнзили-чананә чатым (төрч. М. Солтан)	348
43. Ярым Иса додагыдыр, бир дәм мөндөн әсиркәди (төрч. М. Солтан)	349
44. Кетдикчә бу эшгин мәрәзи пүрхәтәр олду (төрч. М. Солтан)	350
45. Эй айдан, пәридон көзәл нәзәнин (төрч. М. Солтан)	351
46. Эшгийлә Мәчнун әтминш бизи бир һүричамал (төрч. М. Солтан)	352
47. Фәсли-күл олду, күлүм, чами-күләфшан кәтир (төрч. Д. Мубариз)	353
48. Эшг һүчүм әйләди, чатды йүзә бир губар (төрч. Д. Мубариз)	354
49. Һакими чанын нийә чандан шикайәт дилтәмәз? (төрч. Д. Мубариз)	355
50. Сәһәр ели, көр бир сәни мән һарая көндәрирәм (төрч. Д. Зиятай)	356
51. Асимани бир баладыр сәндә олан мәнәһбәт (төрч. Д. Зиятай)	357
52. Мәнәһбәт бир баладыр ки, йохдур онун дәрманы (төрч. Д. Зиятай)	358
53. Арзум чанан вүсәлдыр, нейләр мәнә кәч әгяр (төрч. Д. Зиятай)	359
54. Мишкә охшар сачларындан мей әрмәган көндәр бизә (төрч. Д. Зиятай)	360
55. Сүсән ийли, ат гүрүрлү, „сән-сән“ дейән о никар (төрч. Д. Зиятай)	361
56. Парлаг үзү гаршысында йох ая мәнәл гоая (төрч. Д. Зиятай)	362
57. Сәнин иңчә эшгин мәним нәфәсими кәсди, яр! (төрч. Д. Зиятай)	363
58. Кәл-кәл, сәкит олсун бир дәм туфанлары көзүмүн (төрч. Д. Зиятай)	364
59. Эшидерәк тәрифини ашиг олдуг чамалына (төрч. Д. Зиятай)	365
60. Гисмәт олармы вәслин бир кечә, эй диларам? (төрч. Д. Әнвәр)	366
61. Биз гәмә өйрәнмишик, эй дост, көндәр гәм бизә (төрч. Д. Әнвәр)	367
62. Нә әтминшәм ки, мәни гәм тапдагы әдибсән? (төрч. Д. Әнвәр)	368
63. Бу һүснүнүн сәдасы фәтһ әдәр асиманы (төрч. Д. Әнвәр)	369
64. Нә әлим чатды сәнә, нә гисмәт олду вүсәл (төрч. Д. Әнвәр)	370
65. Эшгин ишин ичиндән әлини чыхараркан (төрч. Д. Әнвәр)	371
66. Көзүм йоллардадыр, бәлкә хәбәр кәлмиш олар сәндән (төрч. Д. Мирвари)	372
67. Бу әйярлыг оду онун салды судан әярымы (төрч. Д. Мирвари)	373
68. Эшгинин сәдасы чаһана дүшдү (төрч. И. Солтан)	374
69. Эшгинин хәялы, севкили чанан (төрч. И. Солтан)	375
70. Билмәздим ки, башыма бәла имиш мәнәһбәт (төрч. И. Солтан)	376
71. Каш ки, сәндән башга бир кәсим олайды, дилбәр! (төрч. И. Солтан)	377
72. Телләрини дағытма, ярым, бизә зияндыр (төрч. И. Солтан)	378
73. Севданын байрагы айдир, али (төрч. И. Солтан)	379
74. Көңлүм ола билмәз охуна сүпәр (төрч. И. Солтан)	380
75. Көңлүмү гәрг әдиб эшгин дәрәси (төрч. И. Солтан)	381
76. Нечә көзләйим әдаләт ки, әдаләти данансан (төрч. И. Солтан)	382
77. Мәрдликдән савайы нә күнаһым вар (төрч. И. Солтан)	383
78. Чүнки дүшүб үрәйим зүлфүн ичрә кәмәндә (төрч. И. Солтан)	384
79. Рәһм әйләсән, көзәл чанан, башым гурбан әлләринә (төрч. И. Солтан)	385
80. Ким баш вермәз әлиндә парладыгча о хәнчәр? (төрч. И. Солтан)	386
81. Достлуғунда бир сәдагәт көрмүрәм, көрмүрәм! (төрч. И. Солтан)	387
82. Гойдун көзләримнә үзүнә һәсрәт (төрч. И. Солтан)	388
83. Көрдүн, нечә көңлүмүздән яр тутмады бир ан хәбәр (төрч. И. Солтан)	389
84. Яр әлиндән нә һалдаям, эшитмәдин эй дост, мөкөр? (төрч. И. Солтан)	390
85. Зәни әтмирәм гейри кәсдә бу он рәнкли яр ола (төрч. И. Солтан)	391
86. Ганаллары кәсилмиш бир гушам мән, а дилбәр! (төрч. И. Солтан)	392
87. Кәр дейилсә онун эшги гәзалардан фәрманым (төрч. Һ. Һүсейнзада)	393
88. Эй, эшгинин атәшилә ган әйләйән бу чийәри! (төрч. Һ. Һүсейнзада)	394
89. Бахышылла, кәл, бизә сән көнүлдән бир хәбәр көндәр! (төрч. Һ. Һүсейнзада)	395
90. Бир мәктубла мәни яд эт! (төрч. Һ. Һүсейнзада)	396

Гит'әләр

1. Сән гиймәтли көһәр икән, гәввас кими баш вуруб (төрч. М. Солтан)	399
2. О көч күнү ки, мән әтдим вида Ширвана (төрч. М. Солтан)	—
3. Әрмәнистан торпагына чатан күндән, әрмәниләр (төрч. М. Солтан)	—
4. Шаһларын сарайы бир дәниздир ки (төрч. М. Солтан)	400
5. Эй Хагани, сән шаһларын хидмәтиндән узагаш (төрч. М. Солтан)	—
6. Сорушдун ки, үрәйиндә рәғбәт йохдур шаһлара? (төрч. М. Солтан)	—
7. Кимсә сөз атды ки, Хагани артыг (төрч. М. Солтан)	401
8. Хәлифә дейир ки, дөбирим олсан (төрч. М. Солтан)	—
9. Хагани, дөвләтин ағачынлакы (төрч. М. Солтан)	—
10. Дөвләт ени, ишләр ени, вәзири дә енидир (төрч. М. Солтан)	—
11. Вар-дөвләт истәрдим дүнида, анчаг (төрч. М. Солтан)	402
12. Хагани, сән билик хәзинәсисән (төрч. М. Солтан)	—
13. Һичрәтин беш йүз или дөври-кәмал олмуш йәгин (төрч. М. Солтан)	—

14. Мән о Хаганиһәм ки, бу дүняны (төрч. М. Солтан)	402
15. Кәнчлик бир гызылдыр, өмрүн әлиндән (төрч. М. Солтан)	—
16. Һәр кечә көйләрнә йүксәк гатына (төрч. М. Солтан)	403
17. Дедни ки, һеч кәсә баш әймә әсла (төрч. М. Солтан)	—
18. Горхум будур: аләмә дүшәр сәс (төрч. М. Солтан)	—
19. Эй Хагани, Бағдадда кәзмә вәфалы инсан (төрч. М. Солтан)	—
20. Йохдур бир шей дүняда надир олсун вәфадан (төрч. М. Солтан)	—
21. Эй әдаләт бағчасы Бағдад, әһсән, мәрһәба! (төрч. М. Солтан)	404
22. Раһатлыг ахтарма, сән эй Хагани! (төрч. М. Солтан)	—
23. Сән бир илан сифәтлийкән даим шәкәр ейирсән (төрч. М. Солтан)	—
24. Эй Хагани, башына күл, өз ганына гәрг ол, ағла! (төрч. М. Солтан)	—
25. Хагани дәрдлиндир арвәд әлиндән (төрч. М. Солтан)	—
26. Хагани! Зәманә иңс зәманәдир (төрч. М. Солтан)	405
27. Хаганидән юхарыда отурдунса, нә олар (төрч. М. Солтан)	—
28. Доста яхшылыг олмуш әзәл күндән нийәтим (төрч. М. Солтан)	—
29. Дейәк, үрәйимиз тәмиз дейилдир (төрч. М. Солтан)	—
30. Мәндән тәриф көрәр һәр яхшы инсан (төрч. М. Солтан)	—
31. Хаганиһәм, бу дүняда гәлбим әлә сафдыр ки (төрч. М. Солтан)	406
32. Әкәр сән билмәсэн дә Үтарид билир йәгин (төрч. М. Солтан)	—
33. Хаганиһин бу дүняда дөрд шей кәлир хошуна (төрч. М. Солтан)	—
34. Чохдан варды үрәйимдә Хорасанын арзусу (төрч. М. Солтан)	—
35. Биликли олмагың зәрәрдир сәнә (төрч. М. Солтан)	407
36. Касыб раһат яшайнда әзаб чәкәр варлылар (төрч. М. Солтан)	—
37. Сән фәгирә бирчә дирһәм вериркән, эй Хагани! (төрч. М. Солтан)	—
38. Эй Хагани, пай уммагда кетди абырын, һәян (төрч. М. Солтан)	408
39. О, гараяныздыр, мән исә ағбаш (төрч. М. Солтан)	—
40. Хагани чәкилли изләт әвинә (төрч. М. Солтан)	—
41. Хагани хаганла отуран заман (төрч. М. Солтан)	—
42. Чәфадыр, әтмә мәнә сән белә хитаб союг (төрч. М. Солтан)	—
43. Бир чүчәни сүр'әт илә говлайырды бир ахмаг (төрч. М. Солтан)	—
44. Гошуб шәһвәт ардынча, өмрүнү бада вермә (төрч. М. Солтан)	409
45. Хагани, үч шейдән көзәл, де, нә вар (төрч. М. Солтан)	—
46. Олсайды Фәрһадын гейрәти әкәр (төрч. М. Солтан)	—
47. Инанмаздым ки, дағ-даға говушар (төрч. Д. Мубариз)	—
48. Дүняда нә гэдәр әбләһ адам вар (төрч. Д. Мубариз)	—
49. Эй сәһәр, де айын һекайәтиндән (төрч. Һ. Һүсейнзада)	—
50. Бағламышдыр үзүмә хачә хейир гапыларын (төрч. Д. Мирвари)	410
51. Әвдә гәлбин тугулмушса, кәнара чых, чаһана бах! (төрч. Д. Әнвәр)	—

Рүбанләр

1—88 (төрч. М. Сейидзада)	413
Шәһрләр	427
Лүгәт	467
Китабын ичиндәкиләр	473

Нəшрийят редактору *Əждәр Ханбабаев*

Техники редактору *Ә. Һ. Мирзəфəров*

Корректорлары *М. Чəфəрова, С. Новрузова*

*

Чап имзаланмыш 6 X 1955-чи ил. Кағыз форматы 84X110,₃
Кағыз листи 15. Чап листи 24,6. Учет-нəшрийят листи 23,2.
ФГ 06498. Сифариш 401. Тиражи 15000.
Ғиймəти 15 ман., чилди 3 ман.

*

Азəрбайҗан ССР Мəдəнийят Назирлигинин „Ғы-ыл Шəрг“
матбəəsi, Баки, Һəзи Асланов кۈчəsi, 8 .

1871